

Economische Verkenningen

Metropoolregio Amsterdam 2025

metropool regioamsterdam

Kerngegevens Metropoolregio Amsterdam

	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025*	2026*
Nederland									
Bbp in mrd euro (marktprijzen van 2021)	853,1	872,7	838,7	891,6	936,1	937,1	946,4	964,4	978,9
Economische groei in % (CBS, CPB)	2,3	2,3	-3,9	6,3	5,0	0,1	1,0	1,9	1,5
Metropoolregio Amsterdam									
Brp in mld euro (marktprijzen van 2021)	171,9	178,4	164,1	177,3	193,3	196,3	199,1	205,1	210,5
Economische groei in %	4,1	3,8	-8,0	8,0	9,0	1,6	1,4	3,0	2,6
Werkgelegenheid									
Werkzame personen (x 1.000)	1.548	1.583	1.567	1.586	1.656	1.689			
Groei in %	3,7	2,3	-1,0	1,2	4,4	2,0			
Bevolking (x 1.000)	2.505	2.530	2.548	2.564	2.596	2.631	2.652	2.703	
Groei in %	0,9	1,0	0,7	0,6	1,3	1,3	0,8	1,9	
Bevolking 15-74 jaar (x 1.000)	1.896	1.915	1.930	1.953	1.977	2.002	2.020		
Als % van de bevolking	75,7	75,7	75,7	76,2	76,1	76,1	76,2		
(potentiële beroepsbevolking)									
Beroepsbevolking (x 1.000)	1.401	1.422	1.430	1.447	1.500	1.536	1.555		
Als % van de potentiële beroepsbevolking	73,9	74,3	74,1	74,1	75,9	76,7	77,0		
(bruto-participatiegraad)									
Werkloosheid (x 1.000)	70	63	75	72	58	61	64		
Als % van de beroepsbevolking	5,0	4,4	5,2	5,0	3,9	4,0	4,1		
(werkloosheidspercentage)									

* Prognose van CPB (macro-economisch) van februari 2025 en ING-voorspellingen (sectoraal) van februari 2025.
Bron: CBS, CPB (bewerkingen en prognose TNO, SEO Economisch Onderzoek en Vrije Universiteit Amsterdam).

Inhoud

Voorwoord	6	4. Deelregio's van de MRA in vogelvlucht	109
Samenvatting	9	4.1 Economische groei en arbeidsmarkt	111
1. De MRA in vogelvlucht	17	4.2 Woningmarkt, verhuizingen en woon- werkverkeer	122
1.1 Brede welvaart in de MRA	20	5. Kerncijfers per deelregio	133
1.2 Verdienvermogen en inkomen	28	5.1 Almere-Lelystad	136
1.3 Werkgelegenheid en werkloosheid	37	5.2 Amstelland-Meerlanden	144
1.4 Toegevoegde waarde en werkgelegenheid per sector	40	5.3 Amsterdam	152
1.5 Investerings en innovatie	42	5.4 Gooi en Vechtstreek	158
2. Bevolking en arbeidsmarkt	49	5.5 IJmond	164
2.1 Krapte en mismatch op de arbeidsmarkt	50	5.6 Zaanstreek-Waterland	170
2.2 Bevolking	53	5.7 Zuid-Kennemerland	178
2.3 Bruto-arbeidsparticipatie	55	Eindnoten	184
2.4 Werkloosheid	64	Bijlagen	186
2.5 Arbeidsaanbod	68	Bijlage 1 Begrippenlijst	187
2.6 Woon-werkverkeer	71	Bijlage 2 Gemeenten in de MRA per regio	193
3. Structuur en concurrentiekracht	75	Bijlage 3 Afbakening economische sectoren	194
3.1 Sectorale ontwikkelingen en specialisatie	76	Bijlage 4 Indicatoren brede welvaart	197
3.2 Bedrijvendynamiek	89	Bijlage 5 Woon-werkverkeer en verhuizingen	210
3.3 Arbeidsproductiviteit	92	Bijlage 6 Referenties	215
3.4 Energieverbruik	102	Bijlage 7 Verantwoording	219
		Colofon	222

Voorwoord

In de afgelopen jaren opende de Economische Verkenningen in zijn voorwoord stevast met de constatering dat we in roerige tijden leven. Was het niet vanwege Corona en de nasleep, dan was het wel de inval in de Oekraïne en de conflicten in het Midden-Oosten die ons bezig hielden. En toen moesten de Amerikaanse presidentsverkiezingen van november 2024 en de tweede termijn van Trump nog komen! Met de actuele turbulentie rond het kabinet Schoof (we schrijven dit voorwoord op de ochtend dat de PVV zich terugtrekt uit het kabinet), lijken we inmiddels de overtreffende trap van 'roerige tijden' wel bereikt te hebben.

Wie louter naar de voorliggende Economische Verkenningen Metropoolregio Amsterdam 2025 kijkt, ziet dat de regio voor wat betreft het economische functioneren schijnbaar weinig last heeft van al die externe ontwikkelingen, want veel economische indicatoren laten een gunstig beeld zien. Kijken we naar de andere componenten van brede welvaart – sociaal en duurzaamheid – dan is het beeld minder positief. Maar ook daar zien we wel verbeteringen ten opzichte van vorige jaren, zoals blijkt uit bijvoorbeeld het afnemend energieverbruik en dalende armoedecijfers – al blijven die hoger dan landelijk.

Dus we mogen best trots en tevreden zijn op wat we hier in de regio met elkaar – inwoners en ondernemers - presteren. Tegelijkertijd is het gevaarlijk om te teren op successen uit het verleden. Want de mix van 'roerige tijden', structurele ontwikkelingen en zwakheden (vergrijzing, afnemende arbeidsproductiviteit, lage R&D investeringen) en trage voortgang op de belangrijke transitie maken burgers en ondernemers onzeker en kwetsbaar.

Het Draghi rapport moet ook voor de regio een 'wake up call' zijn. Ook hij wijst op de structurele zwakheden van de EU-economie en de te grote afhankelijkheden van de rest van de wereld. Zoals Draghi de grote lijnen schetst, zijn er in de MRA ook de signalen van nabij: denk aan de aangekondigde ontslagen bij TATA IJmuiden, de netwerkcongestie en de nog steeds hoge armoede-cijfers.

Nu het instrument van handelstarieven weer gemeengoed lijkt te gaan worden en we merken dat de betrouwbaarheid van verschillende handelspartners afneemt, is het logisch om onze blik nog meer te richten op Europa. Niet alleen op het instituut Europese Unie, maar zeker ook op andere Europese grootstedelijke regio's. Daarom positioneren we in deze editie van de Economische Verkenningen de MRA nadrukkelijker in zijn Europese context door de MRA te vergelijken met andere Europese regio's. Dit vergelijken doen we niet om weer te vervallen in 'ranglijstjes fetisjisme', maar om nog scherper te krijgen waar de kansen en uitdagingen liggen.

De essentie van de Economische Verkenningen is natuurlijk dat het primair de feiten aandraagt, deze soms probeert te verklaren en lardeert met wat voorzichtige doorkijkjes naar wat die feiten zouden kunnen betekenen voor de toekomst. Daarmee vormen ook deze Verkenningen weer een goede basis om met elkaar het gesprek aan te gaan én met elkaar aan de slag te gaan. Want als deze Verkenningen iets duidelijk maken, is dat we een dynamische, veerkrachtige en slimme regio zijn. Een regio met veel potentie, maar waar we met elkaar wel voortdurend aan moeten blijven werken. Want 'roerige tijden' of niet, alleen door samenwerking helpen we de brede welvaart vooruit.

Namens de Stuurgroep Economische Verkenningen Metropoolregio Amsterdam

Martin Bekker

Juni 2025

Samenvatting

De MRA in vogelvlucht

In het jaar dat Amsterdam haar 750-jarig bestaan viert en Diemen de voorbereidingen treft voor haar 800e verjaardag, past de conclusie dat de Metropoolregio Amsterdam (MRA) één van de meest welvarende regio's ter wereld is. In termen van verdienvermogen, werkgelegenheid, bereikbaarheid van voorzieningen en opleidingsniveau van de bevolking steekt het presteren van de MRA gunstig af ten opzichte van het Nederlandse gemiddelde en andere stedelijke regio's in Europa. Ondanks de gunstige sociaal-economische ontwikkeling in de afgelopen decennia is de trend in consumentenvertrouwen negatief. Bovendien is die gunstige ontwikkeling deels ten koste gegaan van het milieu en duurzaamheid, zoals blijkt uit een relatief grote uitstoot van fijnstof en CO₂, en een slechte waterkwaliteit. Ook op een aantal sociale indicatoren, zoals vrijwilligerswerk en veiligheid, scoorde de MRA minder goed dan Nederland. De balans in van brede welvaart lijkt daarmee doorgeschoten naar optimalisatie in het hier en nu, wat ten koste gaat van toekomstige generaties en generaties elders. Kiezen voor brede welvaart betekent keuzes maken gericht op het optimaliseren van de balans tussen economie, sociale inclusie en een duurzame leefomgeving voor nu en in de toekomst. Het maken van dergelijke keuzes is ingewikkeld, en wordt verder bemoeilijkt door toenemende internationale (geopolitieke) spanningen. Bovendien zien we dat de op regels gebaseerde wereldorde ('rules-based order') onder druk staat en dat democratische samenlevingen het steeds moeilijker vinden om tot toekomstgericht beleid te komen dat verder reikt dan het hier en nu.

De ontwikkelingen in de MRA gedurende de afgelopen tien jaar (2013-2023) zijn voor veel indicatoren van brede welvaart (zeer) gunstig geweest. Het verdienvermogen nam de afgelopen tien jaar verder toe, ook ten opzichte van Nederland en de meeste stedelijke regio's in Europa. Maar niet iedereen profiteerde in gelijke mate van de (relatief) gunstige economische ontwikkeling. Hoewel armoedecijfers in 10 jaar bijna gehalveerd zijn, ligt het percentage van mensen in armoede in de MRA structureel hoger dan in Nederland, juist ook onder gezinnen met kinderen. Op het gebied van duurzaamheid zijn de emissies van fijnstof fors gedaald tussen 2013 en 2023 (ook ten opzichte van Nederland) en is

de opwek van duurzame energie toegenomen. Op sociaal gebied is het beeld gemengd. De veiligheid in de MRA verbeterde tussen 2013 en 2023. Maar tegelijkertijd nam de ongelijkheid en sociaal-economische kwetsbaarheid toe, zoals onder andere blijkt uit oplopende schulden en toenemende werkloosheid. Ook andere sociale indicatoren staan onder druk. Zo nam de afstand tot voorzieningen toe, daalde de ervaren gezondheid en zien we een afname van vrijwilligerswerk en contact met familie, vrienden of burens.

De economische groei in de MRA lijkt te stabiliseren op een niveau van ongeveer 2,5 procent per jaar. Afgezet tegen de afgelopen decennia is dat relatief laag. Bovendien zijn de neerwaartse risico's door de grote (geo-)politieke onzekerheden relatief groot. De arbeidsmarkt zal naar verwachting iets afkoelen maar structureel krap blijven. Op nationaal niveau leidde het gebrek aan vertrouwen tussen de coalitiepartijen en de daaruit voortvloeiende handelingsverlegenheid op 3 juni jl. tot de val van het kabinet Schoof. En dat juist in een periode waarin een aantal grote transitie om fundamentele keuzes vragen om (letterlijk en figuurlijk) ruimte te creëren voor toekomstgerichte transitie op het terrein van energie, circulariteit en klimaat die allemaal gediend zijn bij snelle, daadkrachtige en consistent volgehouden beleidsmaatregelen.

Bevolking en arbeidsmarkt

De bevolking van de MRA groeit in vergelijking met Nederland nog steeds relatief hard, maar die groei vlt wel af (naar 0,8 procent in 2024 en naar verwachting 0,9 procent in 2025 en 2026). Deze afvlakking van de groei wordt met name veroorzaakt door een afname van het saldo van internationale migratie (van 1,8 procent van het aantal inwoners in 2022 naar 0,7 procent in 2024). Ook verlieten Nederlanders in 2024 per saldo de regio om zich elders in Nederland te vestigen. Deze trend is al sinds 2017 zichtbaar. Het buitenlandse migratiesaldo overtreft dit negatieve saldo nog steeds, maar is wel dalend.

De krapte op de arbeidsmarkt is recentelijk iets afgenomen (van 60 vacatures per 1.000 arbeidsplaatsen in 2022 naar 44 in 2023), maar lijkt een structureel karakter te krijgen, zowel kwantitatief als kwalitatief. De belangrijkste oorzaak hiervan is de vergrijzing, die de komende jaren zal versnellen en naar verwachting rond 2040 zal pieken om vervolgens naar 2070 nog verder toe te nemen. Oplossingen voor

deze krapte zullen vooral gezocht moeten worden in het vergroten van de arbeidsproductiviteit. De arbeidsparticipatie ligt met 77 procent in de MRA immers op een historisch hoog niveau, ook in Europees perspectief, en is de laatste jaren sterker toegenomen dan in andere Europese stedelijke regio's. Heel veel ruimte voor een verdere toename lijkt daar niet meer aanwezig. Ook de werkloosheid is met 4,1 procent in 2024 laag. Wel loopt de werkloosheid iets op onder jongeren en basisopgeleiden, maar blijft juist nog verder dalen onder 45-plussers en mbo-opgeleiden, waardoor ook daar in kwantitatieve zin steeds minder ruimte zit voor extra arbeidsinzet. Mogelijk zit er nog enige ruimte in het aantal gewerkte uren dat in internationaal opzicht relatief laag is, maar deels het gevolg is van de hoge arbeidsparticipatie die werken in deeltijd in de hand werkt. Als we naar het lokale karakter van de arbeidsmarkt kijken, dan valt op dat sinds de coronapandemie de uitgaande pendel (inwoners van de MRA die elders werken) met 40 duizend personen relatief sterk is toegenomen (+19 procent), terwijl de inkomende pendel (inwoners van elders die in de MRA werken) met 64 duizend personen relatief sterk is afgenomen (-14 procent).

Economische structuur en concurrentiekracht

De concurrentiepositie van de MRA is sterk. Die kracht zien we in vrijwel alle sectoren van de economie en laat zich verklaren door een relatief goed opgeleide beroepsbevolking, agglomeratie-effecten en de internationale oriëntatie van de regio. Nationaal is de MRA als hoogwaardige diensteneconomie gespecialiseerd in sectoren die bovengemiddeld snel groeien (zoals Informatie en communicatie en Specialistische zakelijke diensten). Internationaal valt de MRA met name op door een sterke mate van specialisatie in Financiële en Zakelijke diensten, maar ook in Landbouw door het cluster rondom Aalsmeer.

Het aantal faillissementen loopt sinds 2021 geleidelijk iets op, maar blijft in vergelijking met de periode voor de pandemie relatief laag. Dit duidt op enerzijds een sterke economie, maar ook op een beperkte mate van creatieve destructie. Het maakt het opstarten van nieuwe innovatieve activiteiten extra lastig en is een van de mogelijke oorzaken voor de relatief trage arbeidsproductiviteitsgroei, die ook op de langere termijn een dalende trend vertoont. Deze trend, in combinatie met krapte op de arbeidsmarkt, zet druk op het toekomstige groeipotentieel van de regio. Het onderstreept het blijvende belang van investeren in technologische

en sociale innovatie om de wendbaarheid, weerbaarheid en vernieuwing van de regio op peil te houden.

Ondanks de economische groei daalde het energieverbruik sinds 2015 in de meeste sectoren. Uitzonderingen hierop zijn de sectoren Informatie en communicatie, Vervoer en opslag, Specialistische zakelijke diensten, Horeca en Energie, water en afval. Per saldo is er met uitzondering van de sector Vervoer en opslag in alle sectoren sprake van een ontkoppeling van de groei van toegevoegde waarde en de groei van het energieverbruik. We zien hier de eerste vruchten van de energietransitie, maar er ligt nog een enorme opgave om de ambitie om in 2050 volledig klimaatneutraal te zijn, waar te maken. De matiging van ambities die we op dit moment in zowel Nederland als Europa zien, is in termen van brede welvaart zorgelijk. Vertraging zal de kosten om de ambities te verwezenlijken alleen maar doen oplopen.

Ontwikkelingen in deelregio's

In de MRA groeide de economie, de bevolking en de werkgelegenheid tussen 2015-2023 harder dan het Nederlandse gemiddelde. De groei concentreerde zich met name in Almere-Lelystad, Amsterdam en Amstelland-Meerlanden, hoewel de verschillen kleiner waren dan rond de eeuwwisseling. Inwoners in de meeste deelregio's van de MRA hebben in vergelijking met Nederland relatief hoge inkomens en vermogens, goede bereikbaarheid van voorzieningen, maar ook relatief hoge schulden (waarschijnlijk samenhangend met relatief hoge huizenprijzen en hypotheek). Daarnaast worden ze geconfronteerd met relatief veel criminaliteit en slechte luchtkwaliteit. Tussen de deelregio's zien we forse verschillen in onder andere het verdienvermogen, bereikbaarheid van voorzieningen, duurzaamheidsindicatoren en sociaal kapitaal.

De regio kent grote uitdagingen met betrekking tot de woningmarkt. De toegenomen krapte op de woningmarkt in de MRA uit zich onder andere in een vervijfvoudiging van de prijzen van koopwoningen sinds 1995. Dat is meer dan in de rest van Nederland, waar de prijzen in dezelfde periode meer dan verviervoudigden. In de gemeente Amsterdam was die stijging nog sterker; daar is sinds 1995 sprake van bijna een verzesvoudiging van de woningprijzen. Deze forse prijsstijging vindt plaats ondanks dat het aantal woningen tussen 2016-2023 sneller groeide dan het aantal inwoners, zowel binnen de MRA als daarbuiten, en

woningen gemiddeld genomen kleiner zijn geworden. Demografische ontwikkelingen die leiden tot steeds kleinere huishoudens (en meer alleenstaande ouders en ouderen) zijn daarmee van essentieel belang voor het maken van toekomstbestendige bouwplannen.

Alle deelregio's van de MRA worden gekenmerkt door een zeer krappe arbeidsmarkt. Overall bevond de werkloosheid zich in 2024 op een historisch laag niveau. Het aantal in de MRA werkzame en woonachtige personen is tussen 2019-2023 met 9 procent toegenomen, terwijl het aantal mensen dat van buiten de MRA hier een baan vindt juist in alle deelregio's is afgenomen. Het percentage van de werkzame beroepsbevolking in de MRA dat buiten de MRA werk vindt – met uitzondering van Almere-Lelystad – is in alle regio's toegenomen met een omvang van maar liefst 19 procent in totaal. We zien met andere woorden dat de functie van de MRA als woonregio relatief aan belang toeneemt sinds de coronapandemie.

Blik op de toekomst

De uitgangssituatie van de MRA 750 jaar na de geboorte van de stad Amsterdam is gunstig en de ontwikkeling op veel indicatoren van brede welvaart is in de afgelopen tien jaar positief geweest. Toch pakken zich donkere wolken samen boven de regio. Ondanks dat verschillende transities zijn gestart, is het tempo onvoldoende om gestelde doelen te behalen. Ook de internationale geopolitieke ontwikkelingen leiden tot grote onzekerheid en twijfel over te leggen prioriteiten. Aangekondigde bezuinigingen op onderwijs, kennisontwikkeling en innovatie zijn een veeg teken. Dergelijke ombuigingen worden verder versterkt door de hardnekkig geventileerde zorgen over bestaanszekerheid. Feit en perceptie liggen soms ver uiteen, zoals deze Verkenning laat zien in bijvoorbeeld de ontwikkeling van armoede en de welvaart in vergelijking met andere stedelijke Europese regio's. Ook het Centraal Planbureau heeft recentelijk in een studie aangetoond dat de ontwikkeling van vaste lasten onder huishoudens de afgelopen jaren gunstig is geweest en de vrij besteedbare reële koopkracht voor de meeste groepen erop vooruit is gegaan. Daarmee is niet gezegd dat er geen problemen zijn die aandacht verdienen. Maar vele studies hebben overtuigend aangetoond dat op lange termijn investeren in onderwijs en scholing de beste garanties biedt voor kansengelijkheid en ontplooiingsmogelijkheden. Het is die kennis die de bezuinigingen op onderwijs extra zorgelijk

maakt. Het zet de mogelijkheden van jonge generaties onder druk, terwijl de nadruk op het hier en nu, forse rekeningen doorschuift naar diezelfde toekomstige generaties. De noodzakelijke transities op het gebied van klimaat en energie, digitalisering, en ook het vormgeven van een inclusieve samenleving vergen concreet beleid en scherpe keuzes. Die keuzes zijn extra belangrijk met het oog op de beperkte beschikbaarheid van ruimte en arbeid.

Hoewel het op een verjaardag van een 750-jarige voor de hand ligt om terug te kijken, is toekomst-denken het mooiste cadeau voor een jarige om te ontvangen. Om over 50 jaar nog steeds die weerbare, wendbare en economisch krachtige regio te zijn die het de afgelopen 50 jaar is geworden, is het essentieel om de ambitie uit te stralen om koploper te willen worden op een aantal grote maatschappelijk relevante transities. Heldere en bindende kaders zijn reeds door Brussel gesteld en dienen te worden omgezet in nationaal en regionaal beleid. Het is aan de regio om een eigen visie te vormen op de vraag wat voor regio de MRA over 50 jaar wil zijn, daarbij rekening houdend met de gestelde kaders die passen in de op regels gebaseerde samenleving die we de afgelopen 80 jaar hebben opgebouwd. Daarbij is blijven investeren in onderling vertrouwen op regionaal, nationaal, Europees en wereldniveau van essentieel belang. Het is een gebrek aan vertrouwen dat een voedingsbodem kan vormen voor toenemende polarisatie. Juist op regionaal niveau is het vertrouwen in instituties nog relatief groot. Benjamin Barber's 'If mayor's ruled the world' is een bron van inspiratie in een wereld waarin natiestaten worstelen met het aanpakken van de grote vraagstukken van deze tijd. Daarbij is de erkenning dat transities winnaars en verliezers kennen essentieel. Juist daarom is vertrouwen dat lusten en lasten eerlijk worden verdeeld van essentieel belang. Als we daar niet in slagen zou 'Grand Hotel Europa' van Ilja Leonard Pfeijffer als toekomstbeeld wel eens bewaarheid kunnen worden.

1 De MRA in vogelvlucht

- De MRA kenmerkt zich als een sterke economische motor met een groot verdienvermogen, maar met uitdagingen op het gebied van sociale inclusie en duurzaamheid.
- Hoewel er het afgelopen decennium een sterke verbetering zichtbaar is op het gebied van de luchtkwaliteit, de verduurzaming van de energievoorziening en het vergroten van sociale veiligheid, zien we dat de MRA op het gebied van duurzaamheid ongunstig afsteekt ten opzichte van de rest van Nederland en andere stedelijke regio's in Europa.
- De economische groei van de MRA was in de afgelopen decennia hoger dan die van Nederland, de EU-27 en de meeste andere Europese hoofdsteden en metropolen. De groei in de MRA zal voor 2025 naar verwachting rond 3,0 procent uitkomen en voor 2026 op 2,6 procent. De groei ligt daarmee in beide jaren ongeveer 1,1 procentpunt hoger dan het Nederlandse gemiddelde. De geschatte groei over 2025 en 2026 is hoger dan de gemiddelde jaarlijkse groei over de periode 2015-2023 (2,5 procent).
- Zowel nationaal als internationaal is de (geo-)politieke onzekerheid groot. Het wordt steeds duidelijker dat Europa de komende jaren fors in zal moeten zetten op versterking van de eigen autonomie. De onzekerheid zien we onder andere terug in een aanhoudend laag vertrouwen onder met name consumenten, dat bovendien op lange termijn een duidelijke neerwaartse trend kent.
- De combinatie van vergrijzing en dalende arbeidsproductiviteits-groei is voor de toekomstige welvaart van de MRA een bron van zorg. De angekondigde nieuwe bezuinigingen op onderwijs, onderzoek en innovatie in de komende jaren zijn juist voor een kennisintensieve samenleving als de MRA zorgwekkend, zeker met het oog op de transitie-opgaven waar de regio en ons land voor staan.

In het jaar waarin Amsterdam haar 750-jarig bestaan viert, is het besef groot dat het groeimodel van de afgelopen kwarteeuw een revisie behoeft. De verkiezing van Donald Trump heeft nog eens extra onderstreept dat de op regels gebaseerde wereldorde ('rules-based order') die ons sinds de tweede wereldoorlog en nog eens extra sinds de val van de Berlijnse muur in 1989 zoveel economische voorspoed, stabiliteit en voorspelbaarheid heeft gebracht, geen vanzelfsprekendheid is. Steeds duidelijker wordt dat het voorspelde einde van de geschiedenis (cf. Fukuyama, 1992, 1995) niet is uitgekomen. Macht en isolationisme zijn een steeds grotere uitdaging voor onze democratie en open grenzen. En juist een vrijzinnige en internationaal georiënteerde stad als Amsterdam heeft moeite zich daartoe te verhouden (naar Shorto, 2013).

Tegelijkertijd leert 750 jaar geschiedenis ons ook dat Amsterdam en de wijdere regio voor hetere vuren heeft gestaan dan die van vandaag de dag. Hoewel de uitdagingen waar we later in deze verkenning dieper op in zullen gaan groot zijn, laat de geschiedenis ook zien dat de weerbaarheid, wendbaarheid en creativiteit van de regio enorm is. Dat geeft ook perspectief. Maar het vergt scherpe keuzes omdat meer dan ooit duidelijk is dat beschikbaarheid van creativiteit, ruimte, natuurlijke hulpbronnen en arbeid geen vanzelfsprekendheden zijn. Ze vergen voortdurende investeringen. Het onlangs verschenen rapport van Mario Draghi (2024) doet daartoe een indringende oproep (zie TNO Vector, 2025, voor een vertaalslag naar de Nederlandse situatie). Een overtuigend Nederlands antwoord laat echter vooralsnog op zich wachten. De politiek anno 2025 kenmerkt zich door een grote mate van handelingsverlegenheid (zie onder andere de gezamenlijke reactie van de drie Nederlandse planbureaus naar aanleiding van Prinsjesdag (CPB, PBL en SCP (2024))). Ook het IMF uitte meer recent in haar 'concluding statement' (mei 2025) vergelijkbare zorgen over de trage aanpak van de grote dossiers in Nederland.

Die handelingsverlegenheid kan ons land zich niet permitteren. De focus op (brede) welvaart in het hier en nu gaat ten koste van toekomstige generaties en generaties elders. Onze samenleving staat voor een aantal grote transities waar we in vergelijking met internationale ontwikkelingen weliswaar meer eigen controle over hebben, maar die ook om daadkrachtige en ingewikkelde keuzes vragen. De

eerste zeer bepalende transitie voltrekt zich demografisch. De snelle vergrijzing, die rond 2040 een eerste piek zal bereiken en richting 2070 nog verder toe zal nemen, leidt tot een structurele krapte op de arbeidsmarkt met steeds minder werkenden ten opzichte van ouderen. Een tweede grote transitie is vereist tegen de achtergrond van de duurzaamheidsproblematiek. Verzwaring van ons elektriciteitsnetwerk en inzet op slimmer benutten van beschikbare capaciteit gedurende de dag zijn belangrijke vereisten om de energietransitie door te zetten. De relatief energie-intensieve industrie in Nederland staat voor grote veranderingen om de afgesproken doelen van Parijs te kunnen behalen. En de landbouw staat voor grote opgaven gegeven de stikstofproblematiek, verslechterende biodiversiteit en waterkwaliteit. Een derde grote transitieopgave centreert zich rondom de reeds lang geconstateerde dalende arbeidsproductiviteitsgroei. Nederland en Europa staan hier voor grote opgaven om innovatie te versnellen, blijvend te investeren in de kwaliteit van scholing, en het potentieel van digitalisering en automatisering te omarmen en benutten.

1.1 Brede welvaart in de MRA

De hoogst onzekere tijden en de grote opgaven waar we als samenleving voor staan vergen een aantal fundamentele keuzes. Voor het derde jaar op rij duiden we in de Economische Verkenningen het sociaal-economische reilen en zeilen in de regio door de Brede Welvaart in kaart te brengen. Brede welvaart legt een basis om inzicht te verschaffen in het presteren van een regio op verschillende dimensies van welvaart in zowel absolute als relatieve zin en de ontwikkeling daarvan in de loop van de tijd (zie Kader 1.1 voor een nadere toelichting op het concept brede welvaart).

Kader 1.1 Het concept van brede welvaart

In de Economische Verkenningen van 2023 is uitgebreid aandacht besteed aan het concept 'brede welvaart'. Dit kader bespreekt de kern daarvan. De geïnteresseerde lezer wordt verwezen naar MRA Beleidsdossier 2023/1 ('Brede welvaart voor de MRA: Een analytisch kader voor fundamentele keuzes en Afruilen').

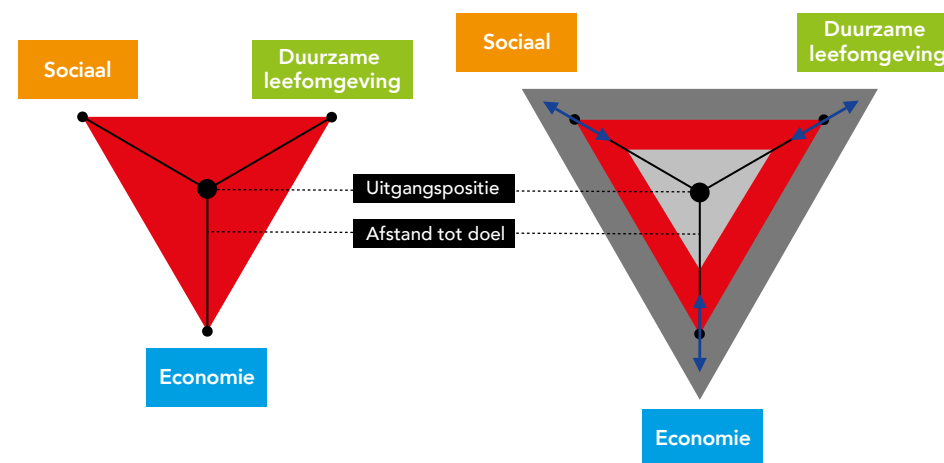
De centrale onderdelen van brede welvaart kunnen in essentie worden teruggebracht tot economische, sociale en duurzame hoofddimensies van ontwikkeling. Deze terminologie is onder andere geïnspireerd door de in de Europese Unie veelvuldig gehanteerde S3-strategie die streeft naar *Smart, Socially inclusive en Sustainable development*. We kunnen deze dimensies op de hoekpunten van een driehoek plaatsen. De driehoek visualiseert dat optimaal presteren op alle drie dimensies – vanwege deels onvermijdelijke afruilen – niet mogelijk is. Vanuit de uitgangssituatie in de driehoek is er een afstand tot alle drie de doelen. De zijden van de driehoek verbeelden de afruilen tussen economische, sociale en duurzame ontwikkeling. Hoe groter de afstand, hoe sterker de afruil. Dit is geïllustreerd in figuur 1.1.

Elk economisch systeem bevindt zich op een bepaald moment op een punt in de driehoek (de uitgangssituatie in de figuur), met daarmee samenhangende afstanden tot de doelstellingen op het gebied van duurzaamheid, economie en sociaal. De afstanden tot de doelstellingen zijn geen statisch gegeven. Onder invloed van bijvoorbeeld wijzigende voorkeuren, externe economische

ontwikkelingen en (nieuw) beleid, kan er sprake zijn van een nieuwe balans tussen de drie dimensies van ontwikkeling (zie het rechterdeel van figuur 1.1).

Een voorbeeld kan dit verduidelijken. Steviger inzetten op verduurzaming zal de afstand tot het duurzaamheidsdoel verkleinen. Dit kan op korte termijn ten koste gaan van economische groei (door noodzakelijke aanpassingen van productieprocessen, mogelijke verplaatsing van economische activiteit, omscholing van werknemers, et cetera). En zonder aanvullend beleid kan er meer energie-armoede ontstaan gegeven het relatief grote aandeel dat huishoudens met lage inkomens uitgeven aan energie, waarvan de prijs op korte termijn hoger zal worden. Ziehier een eenvoudige maar krachtige weergave van de afruilen waarmee we in het hier en nu worden geconfronteerd en die dwingen tot fundamentele keuzes. Deze keuzes krijgen deels vorm in de keuze voor beleidsinstrumenten. Zo is er bijvoorbeeld discussie over de voor- en nadelen van groene subsidies versus

Figuur 1.1 Brede welvaart: afruilen in het hier en nu

* Door keuzes te maken, kunnen afruilen kleiner (groter) worden, wat zichtbaar wordt in de kleinere (lichtgrijze) (grotere donkergrijze) driehoek, waarbij de afstanden tussen de uitgangssituatie en de doelen kleiner (groter) worden.

Bron: Vrije Universiteit Amsterdam

CO₂-beprijzing. Subsidies verzachten op korte termijn de pijn van de transitie, maar zijn minder efficiënt dan belastingen. Dit zal gevolgen hebben voor de mate waarin de afstand tot de economische en sociale doelen verandert bij verschillende invullingen van klimaatbeleid.

Naast de afruilen in het hier en nu zijn er in termen van brede welvaart ook afruilen tussen 'hier en elders' en 'nu en later'. In het eerste geval gaat het om verdelingsvraagstukken over bijvoorbeeld ontwikkeling in Nederland en de rest van de wereld, maar ook de verdeling tussen de Randstad en bijvoorbeeld de Achterhoek of Brainport Eindhoven.

Het voorbeeld van de energietransitie kan wederom dienen ter illustratie. Opwek van groene energie in de directe nabijheid van de vraag is efficiënt gegeven de transportkosten van energie. Tegelijkertijd zijn er belangrijke schaalvoordelen te behalen in het opwekken van energie, wat juist aanleiding geeft tot concentratie van opwek op plekken met relatief veel ruimte. Dit leidt tot keuzes die we bijvoorbeeld terugzien in discussies over de afstand van windparken op zee tot de kust en de aanleg van zonneweides. Op globale schaal spelen vergelijkbare vraagstukken, waarbij de verdeling van schaarse natuurlijke hulpbronnen tussen de rijke Global North en de Global South aan de orde is.

Bij de afruilen tussen 'nu en later' staat met name het intergenerationele vraagstuk centraal, waarbij de ontwikkeling van huidige generaties de mogelijkheden van toekomstige generaties beïnvloedt. Ook hier is het voorbeeld van de energietransitie illustratief. Voorgaande en huidige generaties hebben de grenzen van wat onze aarde aankan dusdanig ver overschreden dat de negatieve gevolgen van bijvoorbeeld klimaatverandering nu al merkbaar zijn en negatieve economische gevolgen hebben. In toenemende mate wordt duidelijk dat klimaatbeleid in het belang van zowel huidige als toekomstige generaties niet alleen rechtvaardig maar ook noodzakelijk is.

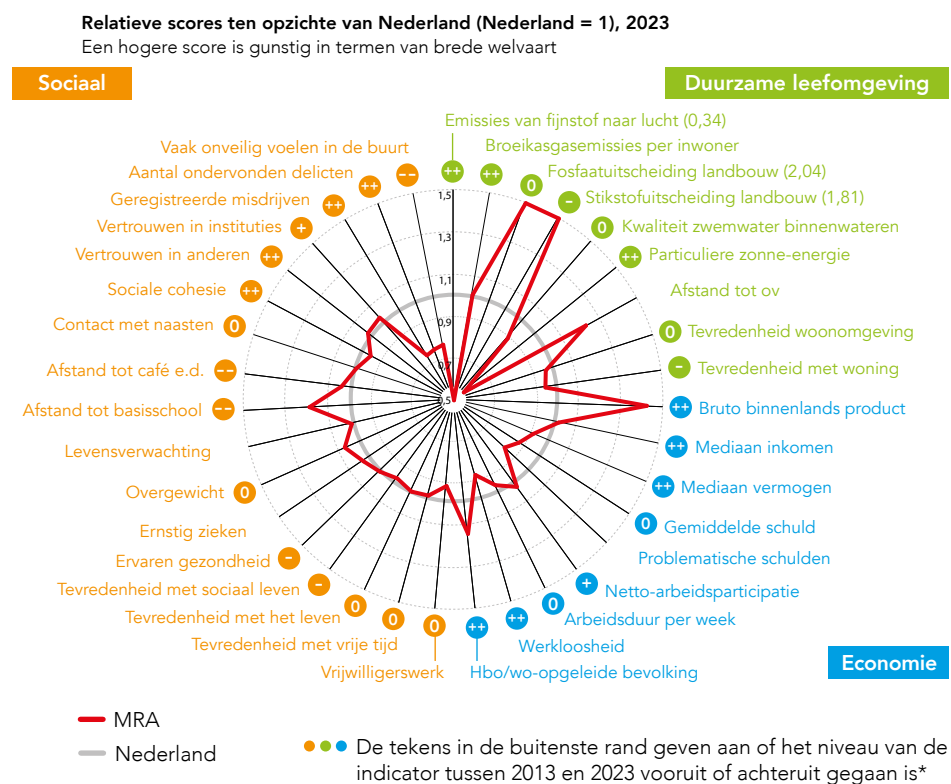
Brede welvaart wordt in kaart gebracht door gebruik te maken van de door het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) ontwikkelde Monitor Brede Welvaart. De regionale indicatoren die het CBS verzamelt, worden gebruikt voor (i) het illustreren van de prestaties van de MRA op de verschillende dimensies van brede welvaart, (ii) het weergeven van de ontwikkeling van deze dimensies in de loop van de tijd en (iii) het inzichtelijk maken van de afruilen tussen de verschillende dimensies en de ontwikkeling daarin. Bijlage 4 geeft een gedetailleerde beschrijving en definitie van de indicatoren.

Figuur 1.2 geeft de stand van zaken weer op het gebied van brede welvaart in de MRA. De scores laten zien hoe de MRA op elke indicator scoort ten opzichte van het gemiddelde voor Nederland. Een score van 1 betekent dat de MRA hetzelfde scoort als het gemiddelde voor Nederland, terwijl een score van bijvoorbeeld 1,2 aangeeft dat de MRA het 20 procent beter doet dan Nederland. Een score kleiner dan 1 betekent juist dat de MRA het slechter doet (0,8 laat bijvoorbeeld zien dat de MRA 20 procent slechter scoort dan het gemiddelde van Nederland). In de buitenste rand is vervolgens te zien hoe de indicatoren zich over de tijd hebben ontwikkeld in de MRA. Ook hier geldt dat een plusteken een gunstige ontwikkeling betekent in termen van brede welvaart (wat voor bijvoorbeeld het *aantal ondervonden delicten* minder delicten betekent). Met enkele of dubbele plussen en minnen is aangegeven of de gemiddelde jaarlijkse groeivoet tussen, respectievelijk 0,5 en 1,5 procent ligt, of groter is dan 1,5 procent. Groeivoeten kleiner dan 0,5 zijn met een 0 aangegeven. Een gedetailleerde beschrijving is te vinden in bijlage 4. In hoofdstuk 5 gaan we dieper in op de stand van brede welvaart voor de verschillende deelregio's.

Brede welvaart in de MRA in 2023 wordt gekenmerkt door een sterk verdienvermogen en agglomeratievoordelen: de clustering van mensen en economische activiteit wat leidt tot een groot aanbod aan voorzieningen, tot werkgelegenheid en ervoor zorgt dat nieuwe kennis en ideeën zich makkelijk kunnen verspreiden. Het grote en diverse aanbod van onderwijs, goede bereikbaarheid en een hoog niveau van sociale en culturele voorzieningen trekken veel hbo/wo-opgeleiden aan (menselijk kapitaal). Mede hierdoor zien we in de MRA een hoog bruto binnenlands product en hoge inkomens. Wel is de afstand tot de meeste voorzieningen in de afgelopen 10 jaar toegenomen.

Net zoals in veel andere grootstedelijke agglomeraties wereldwijd brengt dit ook problemen met zich mee, voornamelijk op het gebied van ongelijkheid en duurzaamheid. Niet iedereen profiteert namelijk evenredig van deze agglomeratievoordelen. In de MRA zien we juist ook veel mensen met problematische schulden, meer criminaliteit, minder vertrouwen in instituties en minder contact met vrienden, familie of burens. Ook de tevredenheid met de woonomgeving is lager dan in de rest van Nederland. De stijgende woningprijzen en het achterblijvende aanbod aan woningen zorgen ervoor dat het steeds

Figuur 1.2 Brede welvaart in de MRA

* -- achteruitgang groter dan 1,5 procent; - achteruitgang tussen 0,5 en 1,5 procent; 0 verandering tussen - 0,5 en +0,5 procent; + vooruitgang tussen 0,5 en 1,5 procent; ++ vooruitgang groter dan 1,5 procent
NB Wanneer de score onder de 0,5 of boven de 1,5 uitkomt, is deze score achter de indicator vermeld.
Bron: CBS (bewerking Vrije Universiteit Amsterdam)

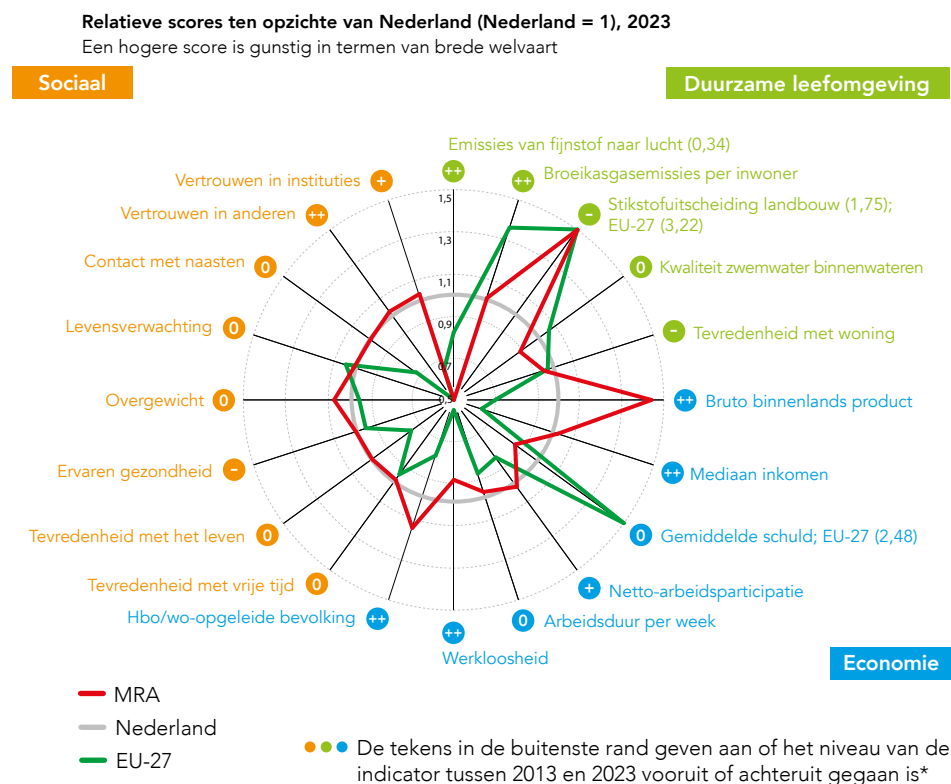
lastiger wordt om aan passende woonruimte te komen, met name voor lage en middeninkomens en starters.

Voorop het gebied van duurzaamheidsindicatoren zien we grote verschillen. De MRA scoort relatief goed op het gebied van fosfaat- en stikstofuitscheiding door de landbouw, wat in sterke mate wordt verklaard doordat de MRA relatief weinig landbouw kent ten opzichte van de rest van Nederland. Een negatieve bijkomstigheid van de stedelijke agglomeratie is de uitstoot van veel fijnstof. De grote pendel- en transportstromen en de aanwezigheid van industriële bedrijven in verschillende deelregio's zorgen ervoor dat de MRA veel meer fijnstofemissies kent dan de rest van Nederland.

Figuur 1.3 vergelijkt brede welvaart in de MRA en Nederland met de 27 landen uit de Europese Unie. Vanwege beperkingen in beschikbaarheid van voldoende goed vergelijkbare indicatoren op Europees niveau is de set aan indicatoren hier beperkter dan in Figuur 1.2. Het algemene patroon laat zien dat zowel de MRA als Nederland het beter doen op het gebied van brede welvaart in economisch opzicht dan het gemiddelde in de EU-27, waarbij de scores van de MRA relatief dicht bij die van Nederland liggen. Verschillen binnen Europa zijn met andere woorden

Figuur 1.3 Brede welvaart in de MRA en EU-27 t.o.v. Nederland

Bron: CBS (bewerking Vrije Universiteit Amsterdam)

vele malen substantiëler dan binnen Nederland. Zowel het bruto binnenlands product als het mediaan besteedbaar inkomen liggen hoger dan in de rest van Europa. Ook de werkloosheid ligt substantieel lager, en de netto-arbeidsparticipatie is relatief hoog. Daarnaast kent Nederland ook een hoger aandeel aan hbo/wo-opgeleide personen, wat duidt op een hogere concentratie aan menselijk kapitaal. Dit ligt voor de MRA zelfs nog hoger dan in Nederland, wat de sterke agglomeratievoordelen van de MRA benadrukt. De gemiddelde schuld per huishouden is wel een stuk hoger voor zowel de MRA als Nederland wat in belangrijke mate veroorzaakt wordt door de hypotheeklasten die in zowel nationaal als internationaal perspectief in de regio hoog zijn (door de hoge woningprijzen, de forse subsidies op het aangaan van hypotheekschuld via de hypotheekrenteaftrek, gunstige leenvoorwaarden, en een hoge mate van bezit van een eigen woning). Zie bijvoorbeeld SER (2023) voor een uitgebreidere analyse over het functioneren van de woningmarkt in Nederland.

Ook op het gebied van sociale indicatoren scoren de MRA en Nederland vergelijkbaar en beter dan het gemiddelde van de Europese Unie. Vooral het vertrouwen in anderen en in instituties ligt hoger. Daarnaast liggen de tevredenheid met het leven een stuk hoger en zijn de gezondheidsindicatoren ook net iets gunstiger dan in Europa. De gezonde levensverwachting van mannen ligt in Nederland iets beneden het gemiddelde in Europa.

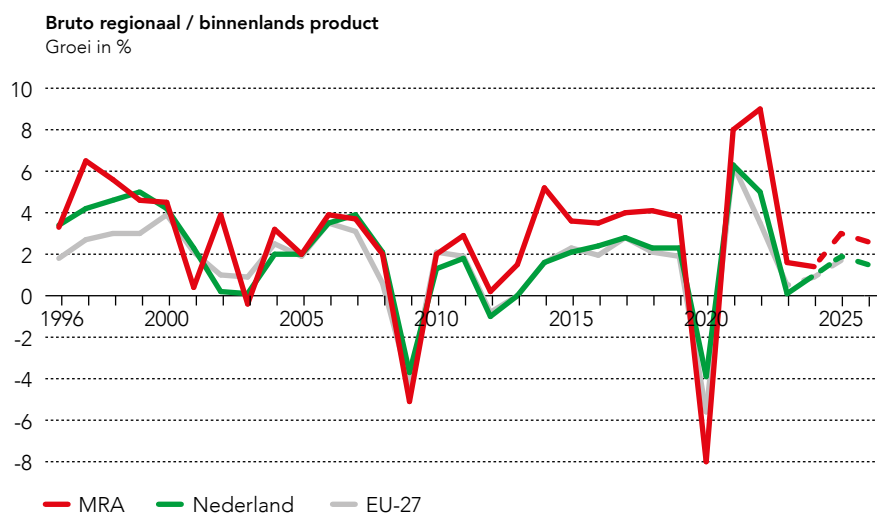
Toch bestaat er een duidelijke afruil. Zowel de MRA als Nederland scoren slechter op het gebied van duurzaamheid vergeleken met de rest van de Europa. Daarbinnen doet de MRA het nog weer slechter dan Nederland. Met name broeikasgasemissies per inwoner liggen hier een stuk hoger. Daarnaast is het stikstofoverschot veel groter in Nederland. Dit overschot komt voornamelijk door het gebruik van kunstmest en de mestproductie in de veehouderij (PBL, 2022). Zelfs de MRA met relatief weinig veehouderij scoort slechter dan de rest van Europa. Wat opvalt is dat Nederland beter scoort op het gebied van stedelijke blootstelling aan fijnstof ten opzichte van de rest van Europa, terwijl de MRA juist slechter scoort. Dit is kenmerkend voor veel grootstedelijke agglomeraties waar zich veel transportstromen en industrie bevinden.

1.2 Verdienvermogen en inkomen

Figuur 1.4 toont de economische ontwikkeling van de MRA, Nederland en de EU-27 sinds 1995. Na een forse economische dip tijdens de coronapandemie herstelde de economie zich weer krachtig, en lijkt momenteel te stabiliseren op vrijwel volledige bezetting van de productiecapaciteit. In 2024 groeide de MRA met 1,4 procent (terwijl de Nederlandse economie met 1,0 procent groeide). Daarmee was de groei in de MRA vergelijkbaar met die in 2023 (1,6 procent).

Volgens de meest recente prognoses van het Centraal Planbureau in het Centraal Economisch Plan (februari 2025) zal de Nederlandse economie in 2025 met 1,9 procent groeien, waarna dit afzwakt naar 1,5 procent in 2026. Dit laatste cijfer komt overeen met wat De Nederlandsche Bank (DNB) voorspelt voor zowel 2025 als 2026. In dezelfde periode zal de economie van de MRA naar verwachting harder groeien, met 3,0 procent in 2025 en 2,6 procent in 2026. Deze

Figuur 1.4 Economische groei na corona, maar ook zeer grote onzekerheid

* Prognose als stippellijn; 2025 en 2026 op basis van CPB raming (Centraal Economisch Plan) van februari 2025 en ING voorspelling (sectoraal) van april 2025
Bron: CBS, CPB, ING, Eurostat en Europese Commissie (bewerking TNO/Vrije Universiteit Amsterdam)

ontwikkeling onderstreept het sterke verdienvermogen en de grote agglomeratievoordelen van de MRA ten opzichte van de rest van Nederland (zie ook hoofdstuk 3).

De onzekerheid over deze prognoses is overigens groot door het onvoorspelbare beleid van Donald Trump en de handelsoorlog die op 2 april jl. tot een historisch ongekend pakket aan importtarieven leidde (om vervolgens weer deels te worden afgezwakt). De directe effecten van de handelsoorlog zullen naar verwachting vooral voelbaar zijn in de Verenigde Staten. In Nederland zullen de negatieve gevolgen met name merkbaar zijn in de maak- en basisindustrie, terwijl de dienstverlening zelfs een positief effect mag verwachten. Voor de maakindustrie geldt dat deze slechts beperkt aanwezig is in de MRA, terwijl de dienstverlening juist oververtegenwoordigd is (zie hoofdstuk 3). De internationale onzekerheid wordt nationaal versterkt door het onvermogen van Nederland om onder andere tot een duurzaam houdbare oplossing voor de stikstofproblematiek en de congestie op het elektriciteitsnet te komen, wat een rem zet op onder andere de woningbouw en energietransitie. Kader 1.3 gaat uitgebreider op deze onzekerheden in.

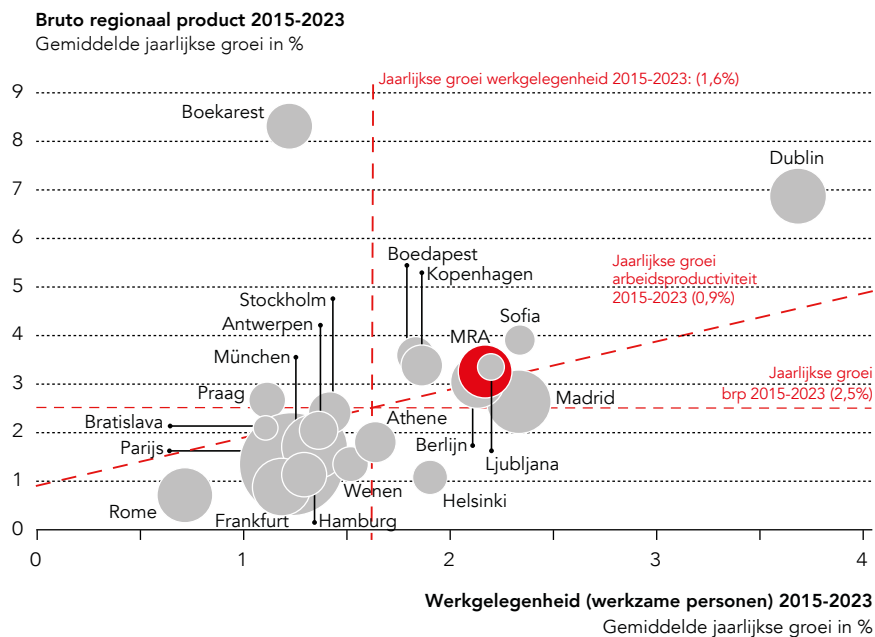
Eerste signalen in zowel de Verenigde Staten als Nederland laten in het eerste kwartaal van 2025 een lichte afname van de groei zien doordat zowel consumptie als investeringen en exporten afnemen onder invloed van de grote onzekerheid. Het is juist die onzekerheid die naar verwachting de grootste negatieve economisch effecten zal hebben, groter dan de directe impact van de handelsoorlog.

Kader 1.2 Methode voor raming brp

Bij de raming van het brp van de MRA houden we rekening met: (i) de prognose voor de macro-economische groei van het CPB uit het Centraal Economisch Plan van maart 2025, (ii) de sectorale groeiprognoses van ING (februari 2025), (iii) de sectorstructuur van de MRA (zie ook hoofdstuk 3) en (iv) historische groeiverschillen per sector tussen de MRA en Nederland (zie ook hoofdstuk 3).

Voor de sectorale groeiprognoses baseren we ons op de landelijke raming van het CPB en de prognose per sector van de ING. Bij het opstellen van de raming voor de MRA gaan we er van uit dat de sectoren in de MRA hetzelfde absolute gemiddelde jaarlijkse groeiverschil in procentpunten met Nederland behouden dat kenmerkend was voor de periode 2015-2023. Op basis van deze raming per sector in de MRA verkrijgen we een eerste schatting voor de totale economische ontwikkeling. Deze vertalen we door naar een multiplier op de landelijke CPB-raming. De geraamde brp-groei voor de MRA wordt tenslotte verkregen door die multiplier toe te passen op de landelijke CPB-raming voor de Nederlandse economie.

Figuur 1.5 De MRA doet het economisch relatief goed ten opzichte van de rest van Europa

* Grootte van bol: omvang bruto regionaal product 2023
Bron: CBS en Eurostat (bewerking TNO/Vrije Universiteit Amsterdam)

Wanneer we de economische ontwikkeling in internationaal perspectief beschouwen, zien we dat de MRA het relatief goed doet ten opzichte van andere stedelijke regio's in Europa (waarbij we een selectie hebben gemaakt van hoofdsteden en stedelijke regio's die qua omvang redelijk vergelijkbaar zijn met de MRA, zoals Frankfurt en München). Zowel de gemiddelde jaarlijkse groei in het brp als de werkgelegenheid liggen boven het gemiddelde van andere stedelijke regio's binnen de Europese Unie. Ook vergeleken met grootstedelijke Europese regio's zoals Parijs, Madrid, Stockholm en Rome doet de MRA het een stuk beter. Tussen 2015-2023 groeide het brp van de MRA gemiddeld met 3,2 procent per jaar, terwijl het gemiddelde van alle geselecteerde regio's op 2,5 procent lag. Ook de werkgelegenheid groeide harder in de MRA (gemiddeld 2,2 procent per jaar) dan in de rest van Europa (1,6 procent per jaar).

Enkele kleine snelgroeïende hoofdsteden als Boekarest en Sofia in de opkomende delen van het voormalige Oost-Europa groeien harder. Deze economieën bevinden zich in een andere ontwikkelingsfase waarvoor hoge groeipercentages typerend zijn. Het is dan ook niet verbazingwekkend dat deze regio's er uit springen. Dublin is in zekere zin een vreemde eend in de bijt. De Ierse economie wordt al jaren gekenmerkt door een hoog bbp, maar dit wordt in sterke mate gedreven door het aantrekkelijke belastingklimaat voor internationale bedrijven. Deze buitenlandse bedrijven die in Ierland zijn gevestigd, vertekenen al jaren het beeld doordat de winsten van deze bedrijven wel worden gemeten in het bbp, maar in overgrote mate niet terecht komen in de Ierse economie en verdwijnen naar het buitenland (Honohan, 2021). In minder extreme mate geldt dit overigens ook voor de MRA. Daarnaast speelt voor Ierland de relatief traditionele economische structuur een rol die maakte dat Ierland zwaar is getroffen door de Grote Recessie en daarna een periode van zeer snel herstel heeft doorgemaakt.

De arbeidsproductiviteitsgroei (hier benaderd als het verschil tussen groei van het brp en de werkgelegenheid) ligt met 1,0 procent in de MRA net iets boven het Europese gemiddelde van 0,9 procent (in figuur 1.5 weergegeven met de rode diagonaal). Regio's onder deze lijn kennen een lagere productiviteitsgroei (en omgekeerd). In dit opzicht doet de MRA het beter dan andere grote stedelijke regio's als Parijs, Rome, München en Hamburg.

Kader 1.3 Nationale en internationale context: grote (geo-) politieke onzekerheden

Internationale politieke onzekerheden

De herverkiezing van Donald Trump in 2024 heeft voor veel onzekerheid en spanningen in de wereld geleid. Het heeft inmiddels ook voor een forse inbreuk op het opgebouwde wederzijdse vertrouwen gezorgd die wel eens langdurige en verstreckende gevolgen zou kunnen hebben: vertrouwen komt immers te voet en gaat te paard. De importheffingen op producten vanuit Europa zorgen voor beperkingen in internationale handel. De gevolgen zullen naar verwachting vooral merkbaar zijn in de Verenigde Staten en in veel mindere mate in Europa (zie bijvoorbeeld CPB, 2025). Ook wanneer de Europese Unie zou besluiten tot vergelding door het heffen van een invoertarief op goederen uit de Verenigde Staten zullen de economische effecten van de importheffingen naar verwachting bescheiden blijven. Toch verwacht een meerderheid van vooraanstaande economen dat dit op lange termijn forse effecten zal hebben op de wereldeconomie (Chief Economists Outlook, 2025) door minder gebruik te maken van de wederzijdse voordelen van vrijhandel. Effecten kunnen na 2025 verder oplopen. Het protectionistische handelsbeleid van onder andere de Verenigde Staten zal naar verwachting leiden tot meer fragmentatie in de wereldhandel in zogenaamde 'trading blocs'.

Voor Nederland zal veel afhangen van de mate waarin Europa tot versterking van haar strategische autonomie kan komen. Binnen Europa zitten immers onze belangrijkste handelspartners. Verdieping van Europese integratie zou per saldo voor Nederland zelfs gunstig uit kunnen pakken. Maar op korte termijn overheerst de ontstane onzekerheid die naar verwachting de op lange termijn gerichte investeringen negatief zal beïnvloeden en zal zorgen voor uitstelgedrag. De importheffingen zullen ook gevolgen hebben voor de inflatie. Zeker in de Verenigde Staten is er weinig twijfel dat de heffingen een forse inflatie teweeg zullen brengen. Ook Europa zal een opwaartse druk op prijzen gaan ervaren, maar lastig valt te voorspellen wat de gevolgen zijn van verplaatsing van handelsstromen vanuit met name Azië naar Europa die mogelijk via dumping een drukkend effect op ons prijspeil kunnen hebben.

De optelsom van deze effecten zal leiden tot een periode van grote onzekerheid. De huidige ontwikkelingen bevatten ingrediënten van een beweging richting een periode van stagflatie die we kennen uit de jaren zeventig van de vorige eeuw. Beleidsmatig zal dat grote uitdagingen met zich meebrengen. De reguliere instrumenten die we tot onze beschikking hebben bij een lagere economische groei (lagere rente en economische stimulering) kunnen een verdere voedingsbodem bieden voor oplopende inflatie en daarmee handelingsverlegenheid van beleidsmakers.

Bredere geopolitieke spanningen en conflicten

Naast de politieke onzekerheden wordt de wereld om ons heen ook steeds onveiliger. Het aantal conflicten loopt op. Denk hierbij aan de oorlog tussen Rusland en Oekraïne, ontwikkelingen in Israël, de Gazastrook en de Westelijke Jordaanoever, de oplopende spanningen rondom Iran en Taiwan, maar ook de conflicten in Soedan, Burkina-Faso, Myanmar en tussen India en Pakistan. Deze ontwikkelingen zullen naar verwachting leiden tot het opschroeven van investeringen om fundamentele waarden van veiligheid te kunnen borgen. Mogelijk worden hier reeds op de NAVO-top in juni in Den Haag concretere afspraken over gemaakt. Daarbij wordt veelvuldig gesproken over een toename van uitgaven aan defensie van 2 naar 3,5 tot 5 procent van ons bbp. Dat zou een zeer forse toename betekenen (van 15-30 miljard euro) met grote uitdagingen voor de Rijksfinanciën, maar ook voor het vinden van personeel en ruimte om deze extra uitgaven te materialiseren.

Verduurzaming, productiviteit en concurrentiekracht in Europa

Met het aantreden van de nieuwe Europese Commissie wordt voortvarend werk gemaakt van het implementeren van aanbevelingen uit twee belangwekkende publicaties van Enrico Letta en Mario Draghi. Het eerste rapport roept met name op tot een verdieping van Europese integratie. Dat is juist van belang voor een kleine open economie als de Nederlandse, zeker met het oog op opkomend isolationisme en het uiteenvallen van de wereldeconomie in handelsblokken. Mario Draghi onderstreept een aantal fundamentele zwakten van de Europese economie die de concurrentiekracht van Europa onder druk zetten. Hij benadrukt dat voor brede welvaart

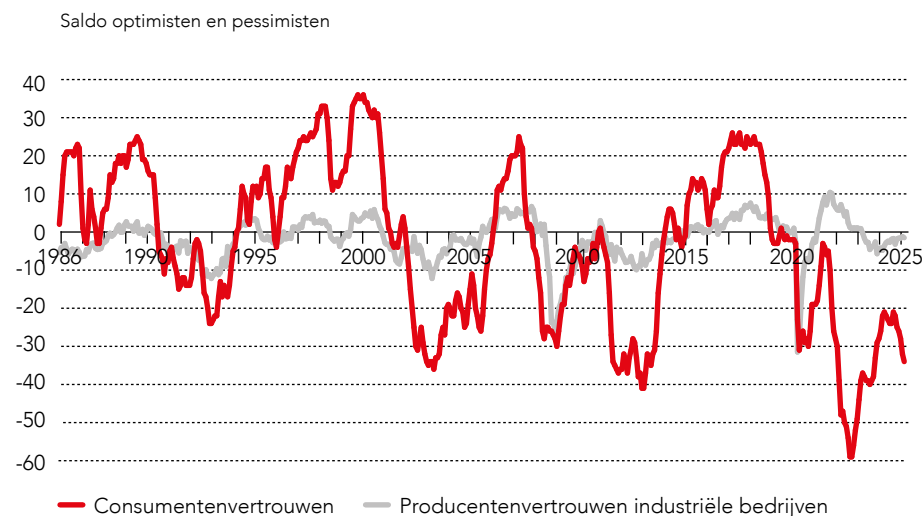
een sterk verdienvermogen essentieel is. Dat verdienvermogen staat door vertragende arbeidsproductiviteitsgroei en relatief hoge kosten van energie in Europa onder druk. Hij pleit daarom voor een ambitieuze investeringsagenda die de komende jaren het vertrekpunt zal zijn voor veel van het beleid dat op dit moment door de Europese Commissie wordt voorbereid. Alleen daarmee kan, in zijn overtuiging, de Europese sociale welvaartsstaat met al zijn verworvenheden en de noodzakelijke inzet op verduurzaming behouden blijven.

Nationale politieke onzekerheden

Naast deze buitenlandse ontwikkelingen, zijn er in het binnenland vele problematische dossiers (zie onder andere de appreciatie van de kabinetsplannen door de drie planbureaus die werd gepubliceerd op Prinsjesdag 2024). Veel van deze problemen vinden hun oorsprong in de slechte staat van de natuur die noopt tot stappen richting verduurzaming. Dit geldt voor de noodzakelijke energie- en klimaattransitie, het oplossen van het stikstofprobleem, maar ook de te verwachten problemen rondom water ten gevolge van het naar verwachting niet behalen van de doelstellingen afgesproken in de Kaderrichtlijn water. In toenemende mate leidt het niet behalen van onze duurzaamheidsdoelen tot rechterlijke uitspraken die uitbreiding van economische activiteit simpelweg verbieden. Hierdoor loopt de woningbouw vertraging op, kunnen bedrijven niet aangesloten worden op het energienetwerk, etc. Maar ook het reeds lang gesignaleerde probleem van de dalende arbeidsproductiviteitsgroei en onderwijskwaliteit die onder druk staat valt moeilijk te rijmen met het gebrek aan investeringen in onderwijs, kennis, onderzoek en R&D door het inmiddels demissionaire kabinet. Het is beleid dat haaks staat op de urgentie oproep van Mario Draghi om juist meer te investeren in onze concurrentiekracht en kenniseconomie.

Veel van de hiervoor beschreven onzekerheden zien we terug in de cijfers over producenten- en consumentenvertrouwen (zie figuur 1.6). Het producentenvertrouwen volgt sterk de economische conjunctuur met duidelijke negatieve uitschieters in 2002 (het klappen van de internetbubbel), 2008 (de Grote Recessie), 2012 (de Eurocrisis) en 2020 (de start van de coronapandemie). Het producentenvertrouwen heeft zich na de forse klap bij de start van de coronapandemie deels herstelt, maar blijft sinds 2023 structureel negatief (wat betekent dat het aantal ondernemers dat negatief naar de toekomst kijkt groter is dan het aantal dat er positief naar kijkt). Het consumentvertrouwen fluctueert veel sterker en lijkt met meer factoren samen te hangen dan alleen het economisch reilen en zeilen. Bovendien zien we op lange termijn een duidelijke negatieve trend die lijkt te duiden op een toenemend onbehagen in de samenleving. Ook in vergelijking met Europa is het consumentenvertrouwen in Nederland relatief laag (in 2023 plek 13 van 25 landen waarvoor gegevens beschikbaar zijn in Europa). Producenten zijn in Nederland in vergelijking met andere landen in Europa iets

Figuur 1.6 Vertrouwen laag met dalende trend in consumentenvertrouwen op lange termijn

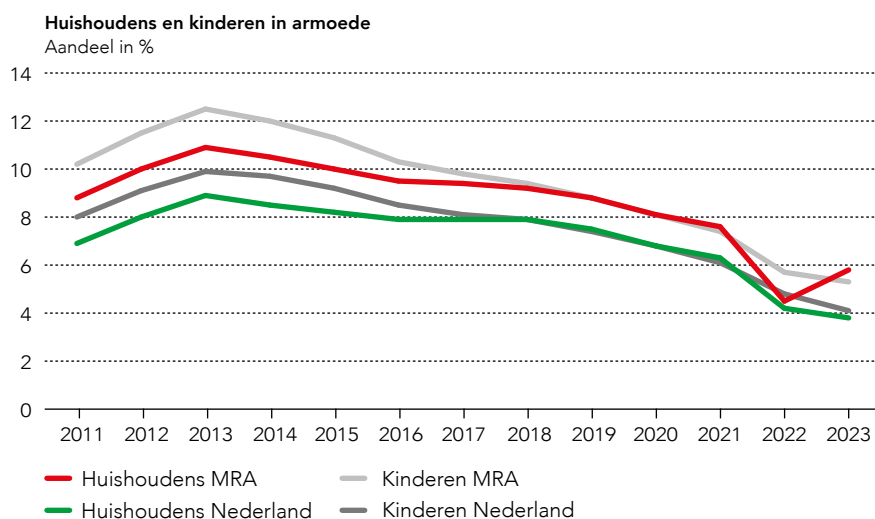

Bron: CBS (bewerking Vrije Universiteit Amsterdam)

optimistischer gestemd (in 2023 plek 6 van 26 landen). Wanneer we meer specifiek kijken naar vertrouwen in rechters, politie en instituties dan steekt Nederland met plek 2 (van 19) gunstig af ten opzichte van andere Europese landen (waarbij deze gegevens afkomstig zijn uit 2020).

Figuur 1.7 toont de ontwikkeling van armoede onder huishoudens (met en zonder kinderen). Sinds 2013 dalen de armoedecijfers gestaag (met voor huishoudens in 2023 weer een lichte toename na een zeer forse afname in 2022). Wel zien we dat armoede in de MRA structureel een groter probleem is dan elders in Nederland, en bovendien zien we dat de armoedeproblematiek zich sterker concentreert onder huishoudens met kinderen.

Figuur 1.7 Armoede 10 jaar dalend, maar structureel hoger in MRA dan in Nederland

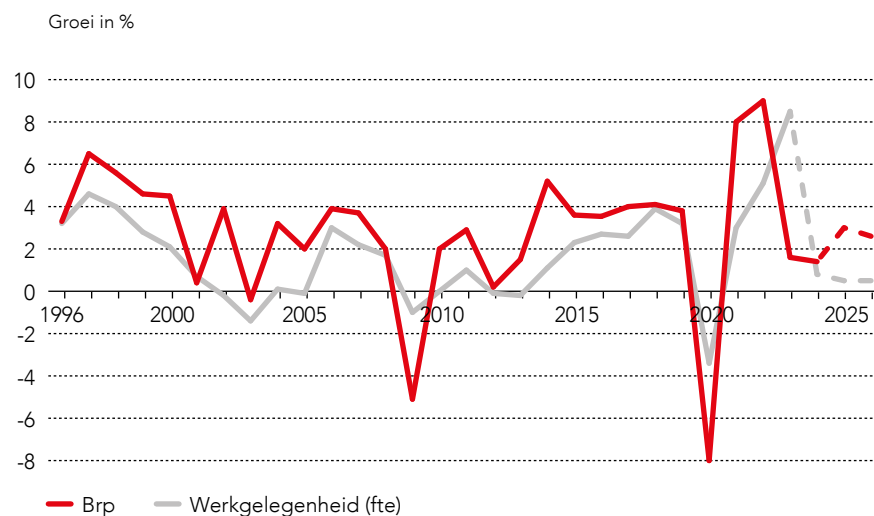
Bron: CBS (bewerking Vrije Universiteit Amsterdam)

1.3 Werkgelegenheid en werkloosheid

De werkgelegenheid in de MRA is in 2023 sterk gegroeid, met zo'n 8 procent ten opzichte van 2022. Daarmee is de werkgelegenheid hoger dan ooit in de regio: in de MRA werkten in 2023 iets meer dan 1,4 miljoen mensen. Na een sterk herstel na de coronacrisis is de economische groei in de MRA weer gestabiliseerd en bedraagt in 2023 en 2024 rond de 1,5 procent. De verwachte groei in werkgelegenheid in 2023 en 2024 reageert met enige vertraging op het groeitempo van het brp en ligt grosso modo een procentpunt onder de economische groei (zie figuur 1.8). De groei in werkgelegenheid in 2025 en 2026 wordt, op basis van de ramingen van het CPB, geschat op 0,5 procent, wat iets boven het Nederlands gemiddelde ligt.

Figuur 1.9 laat de ontwikkeling van het brp en het arbeidsvolume zien in de MRA. Het arbeidsvolume is uitgesplitst naar werknemers en zelfstandigen. De hoeveelheid zzp'ers in de MRA is flink gestegen. Het

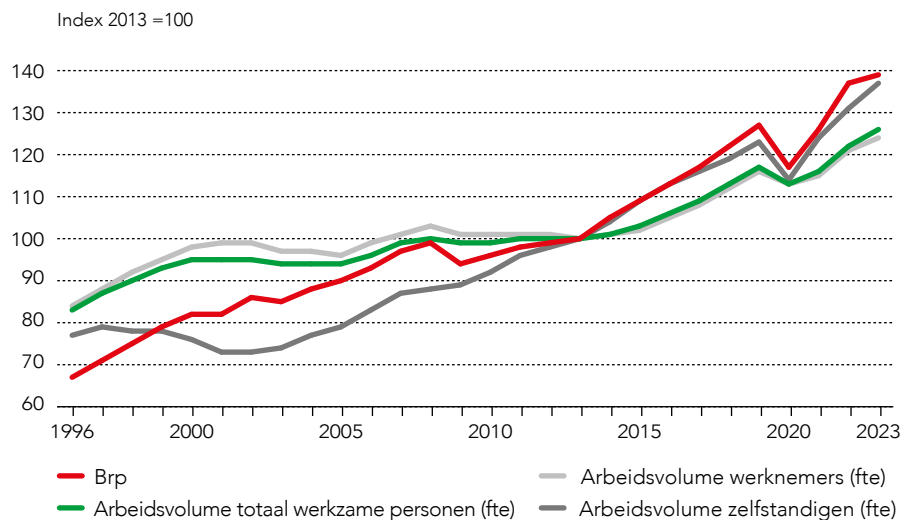
Figuur 1.8 Stabiele groei brp in 2025 en 2026, effect werkgelegenheid onzeker

* Prognose als stippellijn; brp 2025 en 2026; werkgelegenheid (fte) 2024, 2025 en 2026
Bron: CBS (bewerking en prognose TNO/Vrije Universiteit Amsterdam)

relatieve aandeel van zzp'ers in de totale werkzame bevolking is anno 2023 opgelopen tot zo'n 17 procent, vergeleken met 14 procent in 1995. De toename van zzp'ers is een landelijke trend, waar in 2024 13 procent van de werkenden zelfstandigen betrof (CBS, 2025). Dit percentage ligt dus hoger in de MRA. Vergeleken met de rest van Europa heeft Nederland een hoog aandeel zzp'ers: het gemiddelde lag daar in 2022 op 9 procent van de werkenden. Uit een onderzoek van de Rabobank blijkt dat zzp'ers die vrijwillig zelfstandig zijn geworden hogere brede welvaart ervaren, terwijl zzp'ers die uit noodzaak zelfstandig zijn geworden juist een lagere brede welvaart ervaren (Rabobank, 2024). De mogelijkheid om op flexibele wijze gebruik te maken van arbeidskrachten maakt de economie veerkrachtig en weerbaarder voor schokken, maar geeft ook de mogelijkheid in te spelen op kansen wanneer die zich voordoen. Aan de andere kant brengt het onzekerheid met zich mee voor zzp'ers zelf. Deze onzekerheden hebben tot nieuwe wetgeving geleid op basis waarvan verwacht mag worden dat het aantal zzp'ers de komende jaren minder snel zal groeien of zelfs weer wat zal dalen.

Figuur 1.9 Relatief sterke stijging aantal zelfstandigen in MRA

Bron: CBS (bewerking TNO)

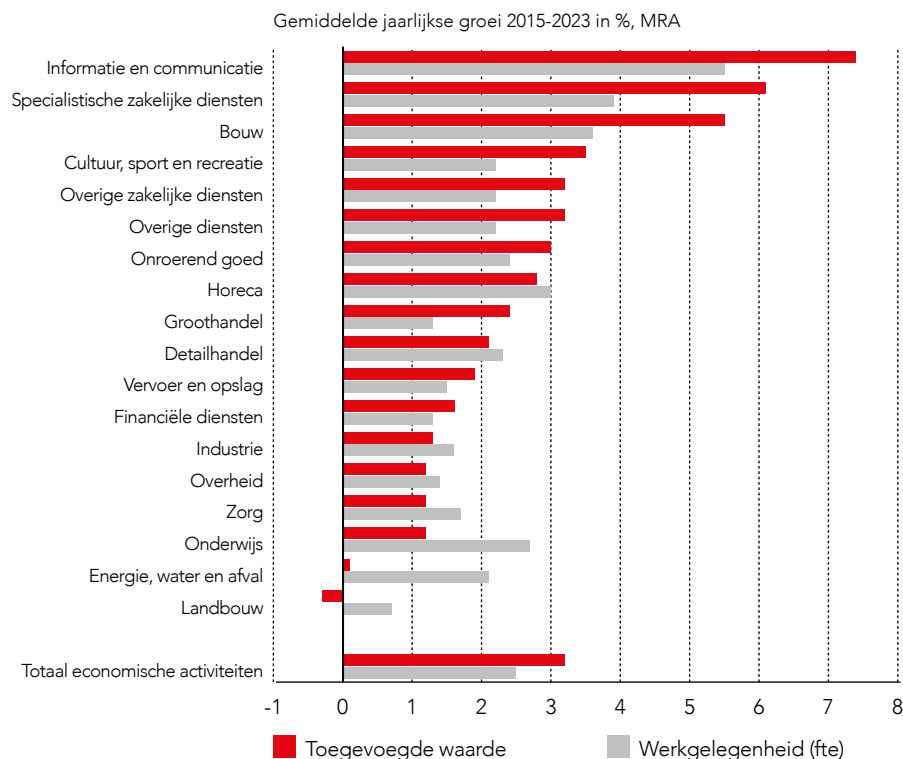
In de recente raming voor 2025 van het CPB (Centraal Economisch Plan 2025) wordt verwacht dat de krapte op de arbeidsmarkt in Nederland iets af zal nemen. Mede door stijgende lonen (in 2024 bedroeg de cao-loongroei in marktsectoren 6,5 procent en was daarmee de hoogste in de afgelopen 40 jaar) en de internationale onzekerheden zal de werkgelegenheid minder hard toenemen. De werkloosheid is in Nederland nog niet gestegen, maar wordt verwacht op te lopen naar 4,0 procent in 2026. In de MRA is de werkloosheid in 2024 al wel iets opgelopen met 3 duizend personen. Het werkloosheidspercentage ligt in de MRA iets hoger dan het Nederlands gemiddelde (4,1 procent; zie hoofdstuk 2). De lonen zijn flink gestegen in Nederland en zullen ook nog verder stijgen, aldus het CPB.

1.4 Toegevoegde waarde en werkgelegenheid per sector

Deze paragraaf belicht de ontwikkeling van de toegevoegde waarde en de werkgelegenheid per sector in de MRA op hoofdlijnen (zie hoofdstuk 3 voor meer details) voor de periode 2015-2023. In 2023 is de economie weer hersteld van de coronapandemie, die in 2020 zorgde voor een krimp en afname in werkgelegenheid. In 2021 en 2022 vond er een krachtig herstel plaats. Het jaar 2023 was een minder goed jaar voor de economische groei. De arbeidsproductiviteit groeide niet waardoor

Figuur 1.10 Hoogste groei bij ICT, Specialistische zakelijke diensten en Bouw

Bron: CBS (bewerking TNO)

alle bbp-groei in Nederland (gelijk aan 0,1 procent) afkomstig was van een stijging in werkgelegenheid. De hoge inflatie in 2022 en hoge energieprijzen resulteerde in een minder sterke groei in uitgaven van huishoudens. Daarnaast nam de uitvoer van goederen en diensten af (CBS, 2024).

Gemiddeld is de groei in toegevoegde waarde en werkgelegenheid het hoogst in specialistische dienstverlening, zoals Informatie en communicatie en Specialistische zakelijke diensten (zie figuur 1.10). Dit zijn tevens belangrijke sectoren in de MRA, en maken ieder zo'n 10 en 15 procent uit van de totale toegevoegde waarde van de MRA. Vooral Amsterdam heeft hier een groot aandeel. In 2023 was namelijk ongeveer twee-derde van de Informatie en communicatie en de Specialistische en zakelijke diensten in de MRA in Amsterdam geclusterd. Dit komt met name door de grote concentratie aan IT- en tech-bedrijven en bedrijven die juridische diensten verlenen in Amsterdam. De groei in toegevoegde waarde in deze sectoren is groter dan de groei in werkgelegenheid, wat laat zien dat de arbeidsproductiviteit daar is toegenomen.

In andere sectoren zoals Zorg, Onderwijs en Horeca neemt de werkgelegenheid juist sneller toe dan de toegevoegde waarde. Dit komt voornamelijk doordat dit relatief arbeidsintensieve sectoren zijn waar de mogelijkheden tot arbeidsproductiviteitsstijgingen beperkter zijn (Van Bree e.a., 2025). In de sectoren Energie, water en afval en Landbouw is er bijna geen toename of zelfs krimp van de toegevoegde waarde.

Tot slot valt op dat de sectoren Cultuur, sport en recreatie, en Horeca zich relatief snel ontwikkelen. Dit komt deels nog door het herstel van de coronapandemie. Maar deze sectoren groeien in de MRA ook relatief hard ten opzichte van het gemiddelde voor Nederland door de sterke aantrekkingskracht van de MRA voor zowel binnenlandse als buitenlandse toeristen.

1.5 Investerings en innovatie

In deze paragraaf beschrijven we de ontwikkelingen in investeringen binnen de MRA en de mate waarin er geïnnoveerd wordt in de MRA. We kijken zowel naar de totale investeringen in miljoenen euro's als naar het aandeel van deze investeringen in toegevoegde waarde. De analyse heeft betrekking op de periode 2015-2022. Daarnaast wordt er gekeken naar innovatie in Nederland ten opzichte van andere landen, en hoe de MRA zich in dit perspectief verhoudt tot andere stedelijke regio's in Europa.

Tabel 1.1 geeft de hoeveelheid investeringen naar type vaste activa weer in de MRA en voor heel Nederland. Zo'n 18,7 procent van de investeringen in Nederland vonden plaats in de MRA, dat is meer dan in 2021: toen was dit aandeel 17,5 procent. Het aandeel van de MRA in de Nederlandse economie in 2022 was 20,6 procent (zie hoofdstuk 4). Er wordt dus naar verhouding minder geïnvesteerd in de regio dan verwacht op basis van het aandeel in het bbp. Dit is te verklaren door

Tabel 1.1 Investerings in vaste activa naar type

	2022		2022		2015-2022	
	MRA	MRA	MRA	NL	MRA	NL
	mld euro	% MRA in NL	Investeringsquote		Gemiddelde jaarlijkse groei in %	
Totale investeringen	39,0	18,7	21,7	23,5	6,7	3,5
Woningen	9,6	17,5	5,3	6,2	14,1	12,4
Bedrijfsgebouwen	5,4	18,0	3,0	3,4	12,5	8,1
Computerprogrammatuur en databanken	5,1	22,9	2,8	2,5	2,7	-1,4
Overige investeringen	4,9	23,4	2,7	2,4	6,0	8,0
Vervoersmiddelen	4,7	28,8	2,6	1,8	-1,1	2,1
Machines en installaties	4,0	16,9	2,2	2,7	10,9	4,7
Onderzoek en ontwikkeling	3,2	18,4	1,8	2,0	5,4	6,9
Grond-, weg- en waterbouw	2,1	10,2	1,1	2,3	1,1	1,9
Overdrachtskosten op grond	0,6	22,6	0,3	0,3	11,8	9,8
In cultuur gebrachte activa	0,0	1,8	0,0	0,0	-9,6	-0,2

Bron: CBS (bewerking TNO/Vrije Universiteit Amsterdam)

de lagere kapitaalintensiteit van de belangrijkste sectoren in de MRA: dienstensectoren maken een belangrijk deel uit van de economische activiteiten in de regio (zie figuur 1.10) en investeren gemiddeld minder in kapitaalgoederen.

De investeringsquote laat zien hoeveel van de toegevoegde waarde wordt geïnvesteerd in 2022. Dit is ongeveer gelijk aan een vijfde van de toegevoegde waarde. In de rest van Nederland wordt een hoger percentage van de behaalde winsten weer geïnvesteerd. De gemiddelde jaarlijkse groei van investeringen tussen 2015 en 2022 ligt in de MRA echter hoger dan in Nederland: 6,7 procent tegenover 3,5 procent. De grootste investeringscategorie in de MRA is woningen. De gemiddelde groei in investeringen in woningen in de MRA is zo'n 14,1 procent voor de periode 2015-2022, en is hoger dan het landelijk gemiddelde. Terwijl Nederland minder is gaan investeren in computerprogrammatuur en databanken, groeide deze investeringscategorie binnen de MRA met zo'n 2,7 procent tussen 2015-2022 en is het aandeel van de MRA inmiddels zo'n 23 procent. Dit is in lijn met de forse toename van de sectoren Informatie en communicatie en Specialistische zakelijke diensten (zie figuur 1.10) waar deze investeringen een duidelijke connectie mee hebben. Gegeven de historische relevantie van de logistiek in de MRA is de afname van het aandeel investeringen in vervoersmiddelen opmerkelijk.

Het aandeel van de MRA in investeringen in onderzoek en ontwikkeling – een belangrijke indicator voor de lange-termijn economische groei en concurrentiepositie – in Nederland is 18,4 procent. De gemiddelde groei van deze investeringscategorie ligt in de MRA onder het Nederlandse gemiddelde: 5,4 procent tegenover 6,9 procent. Deze verschillen zien we niet alleen tussen de MRA en de rest van Nederland. Nederland doet het op dit punt ook slechter dan veel andere landen in de Europese Unie.

De Europese Unie streeft ernaar dat lidstaten jaarlijks 3 procent van het bbp investeren in onderzoek en ontwikkeling, maar het lukt Nederland al jaren niet om deze doelstelling te halen. De Nederlandse uitgaven aan onderzoek en ontwikkeling liggen zelfs onder het EU-gemiddelde, terwijl nabijgelegen landen als België, Duitsland en Denemarken het veel beter doen. De verschillen ontstaan vooral doordat deze landen veel private investeringen in onderzoek en ontwikkeling aantrekken, terwijl Nederland hierin achterblijft. Over het algemeen worden deze landen gekenmerkt

door een meer stabiele financiering voor onderzoek en ontwikkeling, een grotere erkenning van het belang van onderzoek en ontwikkeling en meer privaat-publieke samenwerkingen (Van Kempen e.a., 2025).

Tabel 1.2 De MRA in het ‘Regional Innovation Scoreboard’

Regio (NUTS 2)	Positie 2023	Verandering positie 2016-2023
Kopenhagen (Denemarken)	1	+1
Helsinki (Finland)	2	+5
München (Duitsland)	3	+3
Stockholm (Zweden)	4	–1
Berlijn (Duitsland)	5	+0
Zürich (Zwitserland)	6	–5
Karlsruhe (Duitsland)	7	+1
Mid-Jutland (Denemarken)	8	+11
Ticino (Zwitserland)	9	+20
West Zweden (Zweden)	10	+10
Basel (Zwitserland)	11	–7
Noord-Holland*	12	–1
Hamburg (Duitsland)	13	+19
Zuid Zweden (Zweden)	14	–2
Utrecht	15	–5
Londen (Verenigd Koninkrijk)	16	+2
Zuid-Holland	17	–5
Oost Zwitserland (Zwitserland)	18	–1
Keulen (Duitsland)	19	–7
Oslo (Noorwegen)	20	+24
Tübingen (Duitsland)	21	–8
Zuidoost Engeland (Verenigd Koninkrijk)	22	–7
Vlaanderen (België)	23	+10
Mittelfranken (Duitsland)	24	–1
Noord-Brabant	25	+2

* Wanneer de MRA wordt gedefinieerd op basis van een gewogen gemiddelde van de score van Flevoland en Noord-Holland, zakt de MRA 3 plaatsen in de classificering.
Bron: Europese Commissie, Regional Innovation Scoreboard (bewerking TNO)

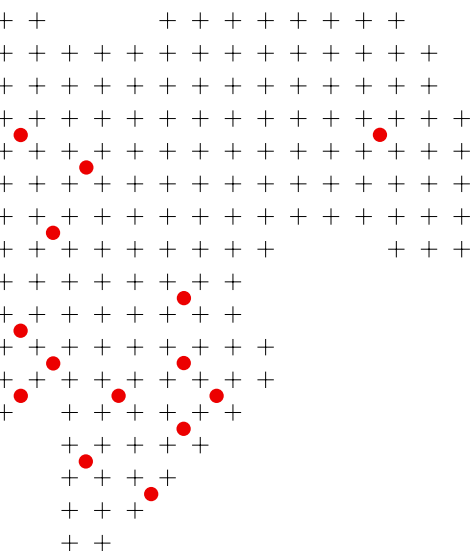
Op deze vlakken valt nog veel winst te boeken voor Nederland. Uit recent onderzoek van TNO (2025) blijkt dat durfkapitaal wel aanwezig is in Nederland, maar dat dit nog weinig wordt ingezet voor opschaling. Om de innovatiekloof te verkleinen is het essentieel om in te zetten op digitalisering en de daarbij behorende vaardigheden en investeringen in menselijk kapitaal.

Als we in deze context bekijken wat dit specifiek voor de MRA betekent, dan zien we dat de MRA met Booking.com een relatief nieuwe grote speler op het gebied van private R&D investeringen huisvest. In de statistieken komt ook Philips terug in de MRA, maar dit komt voornamelijk doordat het hoofdkantoor hier is gevestigd. In de praktijk wordt het meeste onderzoek niet binnen de MRA uitgevoerd (De Heide e.a., 2024). De MRA specialiseert zich in activiteiten die minder afhankelijk zijn van formele R&D. Dit in tegenstelling tot bijvoorbeeld de Brainport regio Eindhoven, waar onderzoek en ontwikkeling-intensieve bedrijven als ASML, NXP en Daf gevestigd zijn.

In het ‘Regional Innovation Scoreboard’ van de Europese Commissie worden regio’s in Europa geclassificeerd in vier verschillende groepen: regionale innovatieleiders, regionale sterke innovators, gemiddelde innovators, en opkomende innovators (Europese Commissie, 2023). Dit wordt gedaan door naar een breed scala van innovatie-indicatoren te kijken (onder andere menselijk kapitaal, competitiviteit en digitalisatie). Voor een groot deel betekent het zijn van een innovatief land ook dat de regio’s in dat land innovatief zijn, maar er zijn uitzonderingen. Tabel 1.2 laat de 25 innovatiefste regio’s zien volgens dit scorebord in 2023. Noord-Holland (en daarmee een belangrijk deel van de MRA) staat hier op positie 12 en wordt daarmee gezien als een *innovation leader*, maar is in de afgelopen jaren wel een positie gezakt. Een drietal ‘nieuwe’ regio’s kunnen gezien worden als snelle stijgers in het klassement, Mid-Jutland in Denemarken, Ticino in Zwitserland en West Zweden (Göteborg) in Zweden stijgen alle drie 10 of meer plaatsen in de afgelopen 7 jaar. Ook Hamburg, evenals Amsterdam een historische haven- en handelsstad, is 19 plaatsen gestegen.

De Nederlandse regio’s, waaronder de MRA, doen het allemaal minder goed in de recentere jaren vanwege lagere innovatie-uitgaven. Noord-Holland scoort goed op het aanbod van verschillende vaardigheden

en skills en *'life long learning'*. Echter, vergeleken met bijvoorbeeld Utrecht of andere regio's die snel zijn gestegen in het klassement, scoort Noord-Holland lager op het aantal publiek-private innovatie-activiteiten. Hier scoren regio's in Scandinavië en Zwitserland heel hoog op. Verder is in Noord-Holland het aantal wetenschappelijke top-publicaties sterk gedaald sinds 2017, net als het aantal patentaanvragen en designaanvragen. Ook de werkgelegenheid in innovatieve bedrijven is enigszins gedaald, terwijl de werkgelegenheid in de MRA is gegroeid in de afgelopen jaren (zie figuren 1.7 en 1.8). Om bij de top van innovatieve regio's in Europa te blijven behoren, zal de MRA dus actie moeten ondernemen, door bijvoorbeeld het stimuleren van onderzoek aan universiteiten en hogescholen en het ondersteunen van start-ups en het start-up ecosysteem.

2 Bevolking en arbeidsmarkt

- De arbeidsparticipatie in de MRA is met 77 procent historisch hoog, ook in Europees perspectief. Deze is de laatste jaren sterker toegenomen dan in andere Europese stedelijke regio's.
- Omdat het toegenomen arbeidsaanbod (gestegen arbeidsparticipatie en gedaald onbenut arbeidspotentieel) in 2024 net iets groter was dan de vraagontwikkeling (dalende vacaturegraad), is de werkloosheid in de MRA licht toegenomen, van 4,0 naar 4,1 procent. Dit betrof vooral jongeren. Voor 45-plussers neemt de werkloosheid al sinds 2021 af. Ook de werkloosheid onder mbo-opgeleiden is afgenomen.
- De toename van de bevolking in de MRA wordt vooral veroorzaakt door een positief buitenlands migratiesaldo, ook nu de sterke toename van dat migratiesaldo is afgezwakt van 1,8 procent van het aantal inwoners in 2022 naar 0,7 procent in 2024.
- Vergeleken met andere Europese stedelijke regio's kent de MRA een vergelijkbare vergrijzing van de (beroeps)bevolking. Daarnaast ligt het opleidingsniveau in de MRA gemiddeld hoger en is er een hogere arbeidsparticipatie en lagere werkloosheid.
- Sinds de coronapandemie is de uitgaande pendel (inwoners van de MRA die elders werken) met 40 duizend personen relatief sterk toegenomen (+19 procent), terwijl de inkomende pendel (inwoners van elders die in de MRA werken) met 64 duizend personen relatief sterk is afgenomen (-14 procent).

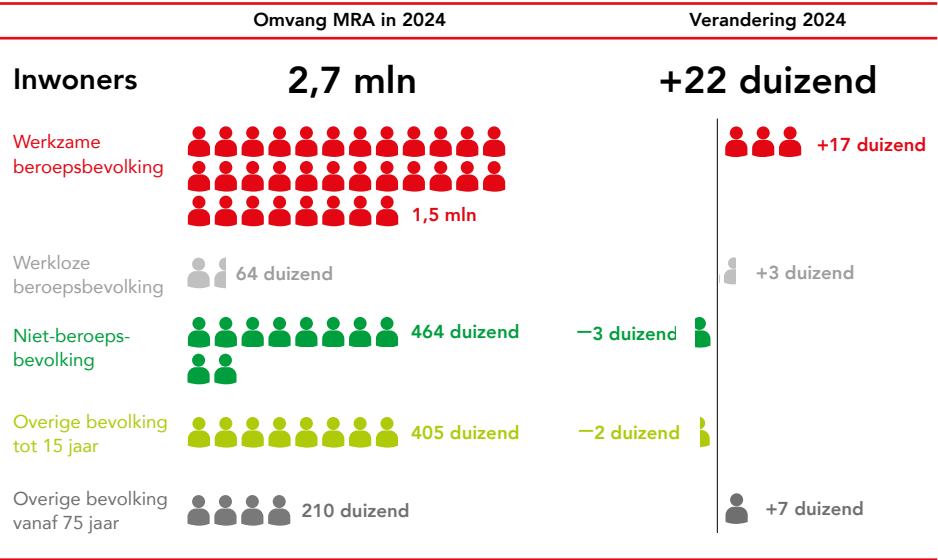
2.1 Krapte en mismatch op de arbeidsmarkt

De bevolking van de Metropoolregio Amsterdam (MRA) groeit, vergrijsst en participeert steeds vaker op de arbeidsmarkt. Zoals blijkt uit figuur 2.1 is in 2024 het aantal inwoners van de MRA toegenomen met 22 duizend (0,8 procent), vooral door een groei van het aantal 75-plussers (+7 duizend, +3,3 procent) en van de potentiële beroepsbevolking (+17 duizend, +0,1 procent). Het aantal jongeren tot 15 jaar nam juist af (–2 duizend, –0,5 procent). De figuur laat tevens zien dat de beroepsbevolking toenam met 20 duizend personen (1,3 procent), terwijl de niet-beroepsbevolking afnam met 3 duizend personen (–0,6 procent). Omdat de beroepsbevolking sneller is gegroeid dan de werkzame beroepsbevolking, is er sprake van een toename van de werkloosheid.

De toename van de arbeidsdeelname wordt uitgelokt door een arbeidsmarkt die nog steeds krap is en daarmee veel kansen biedt om een (nieuwe) baan te vinden. Figuur 2.2 laat zien dat uitgedrukt in het

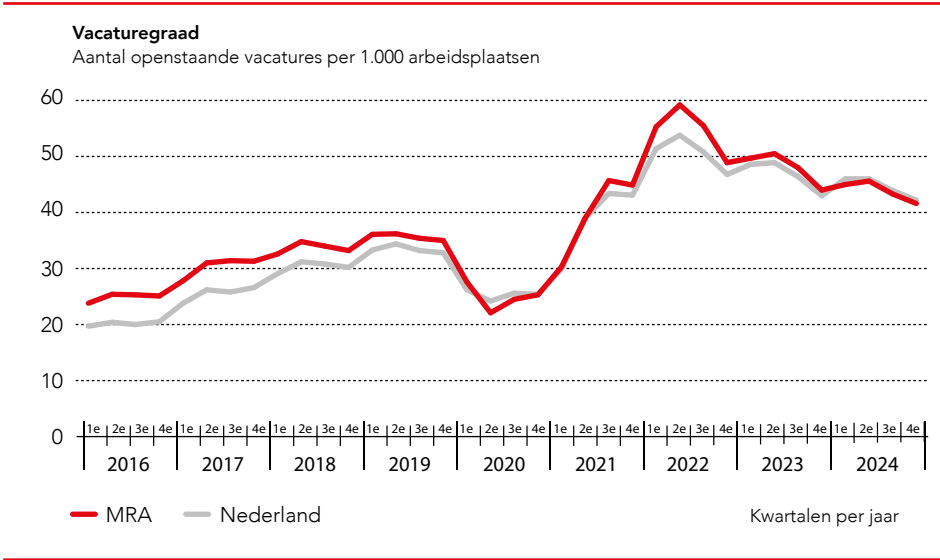
aantal openstaande vacatures per 1.000 banen (de vacaturegraad) de arbeidsmarkt sinds het voorjaar van 2022 iets minder krap is geworden, maar ook dat de vacaturegraad nog steeds op een hoger niveau ligt dan voor de coronapandemie. Dat kan gedeeltelijk worden verklaard door een grotere arbeidsmobiliteit dan in het verleden: doordat meer werkenden van baan veranderen, ontstaan er steeds nieuwe vacatures voor de banen die zij achterlaten. Daardoor zijn er meer openstaande vacatures bij een gelijkblijvende verhouding tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt. De dalende vacaturegraad in combinatie met een stijgende werkloosheid in 2024 duidt op een (tijdelijke) ontspanning van de arbeidsmarkt. Als gevolg van een verdere vergrijzing van de (beroeps)bevolking tot in ieder geval 2040, waardoor het aanbod van arbeid (potentiële beroepsbevolking) daalt ten opzichte van de vraag (totale bevolking), blijft er de komende jaren naar verwachting sprake van aanhoudende arbeidsmarktkrapte (Staatscommissie Demografische Ontwikkelingen, 2024).

Figuur 2.1 Werkgelegenheid blijft groeien, maar ook werkloosheid neemt toe

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

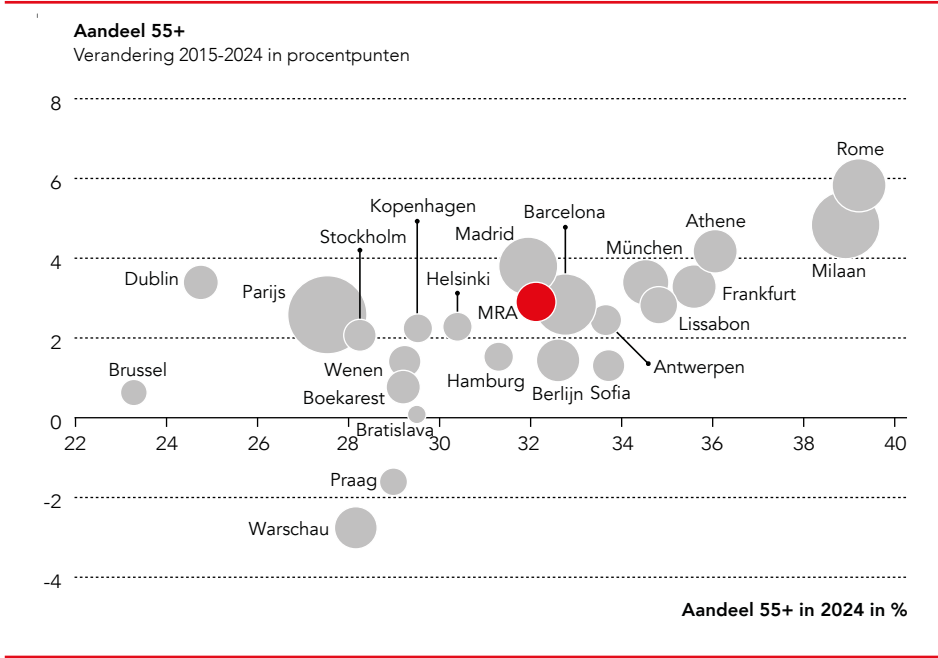
Figuur 2.2 Arbeidsmarkt minder gespannen dan afgelopen jaren, maar nog steeds krap

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

De vergrijzing van de bevolking, uitgedrukt in het aandeel 55-plussers, ligt in de MRA rond het gemiddelde van alle grote Europese stedelijke regio's, zowel qua niveau als qua ontwikkeling. Figuur 2.3 laat zien dat de stedelijke regio's rond Brussel, Dublin, Parijs en Warschau duidelijk minder zijn vergrijsd, terwijl regio's rond Rome, Milaan, Athene en Frankfurt juist sterker vergrijsd zijn dan de MRA. Van deze stedelijke regio's ligt het tempo van de vergrijzing relatief hoog in Rome en Dublin en relatief laag in Warschau en Brussel. De MRA zit daar tussenin. De MRA is hier vanwege databeperkingen benaderd met de NUTS2-regio die gelijk is aan de provincie Noord-Holland. Ook in andere figuren in dit en volgende hoofdstukken is bij Europese vergelijkingen de MRA benaderd met deze NUTS2-regio.

Figuur 2.3 Vergrijzing in MRA ligt rond het gemiddelde van Europese stedelijke regio's

* Grootte van bol: aandeel 20-65 jarigen in 2024.
** NUTS2-regio's in Europa, waarbij de MRA gelijk is aan de provincie Noord-Holland.
Bron: Eurostat (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

2.2 Bevolking

De bevolking van de MRA is de afgelopen jaren sterker gegroeid dan landelijk en dat is de komende jaren naar verwachting ook het geval. In 2023 lag de bevolkingsgroei relatief hoog, met 1,3 procent in de MRA en 1,0 procent landelijk, vooral als gevolg van een hoog buitenlands migratiesaldo. Tabel 2.1 laat zien dat Almere-Lelystad de sterkste groeikernen van de MRA vertegenwoordigen, gevolgd door Amsterdam. De bevolkingsgroei lag in Gooi en Vechtstreek en IJmond onder het Nederlands gemiddelde.

Immigratie vanuit het buitenland is de belangrijkste reden voor de groei van de bevolking, zowel in de MRA als landelijk. Het saldo van geboorte en sterfte (het natuurlijk verloop van de bevolking) is nog wel positief, en in de MRA ook nog steeds groter dan landelijk, maar valt in het niet vergeleken met het saldo van de buitenlandse migratie (zie figuur 2.4). Ook al lijkt de toename van het migratiesaldo die na de kredietcrisis (2009-2013) begon inmiddels te zijn omgeslagen in een afnemend migratiesaldo, toch komen er ook in 2024 per saldo nog altijd meer

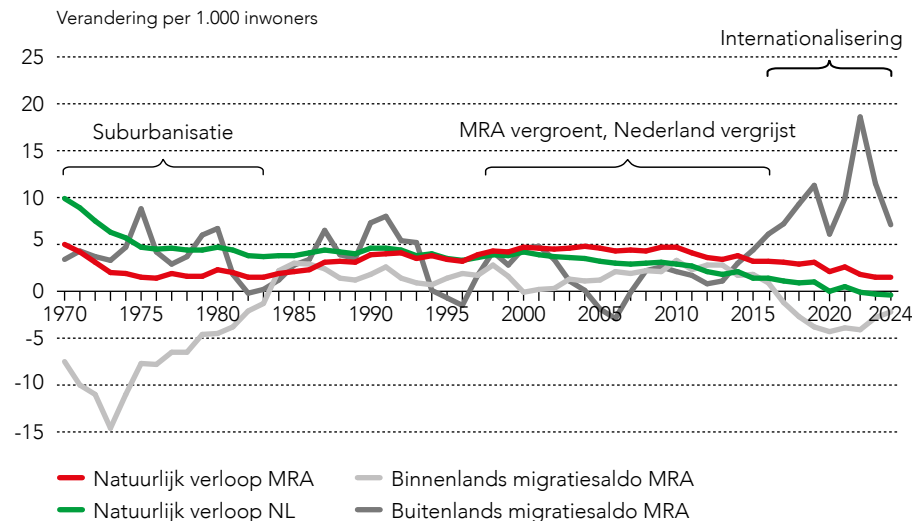
Tabel 2.1 Bevolkingsgroei MRA naar regio en periode

	2024*	2005-2008	2009-2014	2015-2023	2023	2024	2025**	2026**
	x mln	gemiddelde jaarlijkse groei in %						
Nederland	18,0	0,3	0,4	0,7	1,0	0,7	0,8	0,8
Metropoolregio Amsterdam	2,7	0,6	0,9	1,0	1,3	0,8	0,9	0,9
	x 1.000							
Amsterdam	934	0,3	1,4	1,1	1,5	1,0	-	-
Amstelland-Meerlanden	372	1,4	0,9	1,1	1,3	0,8	-	-
Zaanstreek-Waterland	350	0,5	0,5	0,9	1,2	0,8	-	-
Almere-Lelystad	312	1,5	0,9	1,4	1,9	1,3	-	-
Gooi en Vechtstreek	245	0,1	0,2	0,8	1,0	0,4	-	-
Zuid-Kennemerland	237	0,1	1,1	0,7	1,1	0,6	-	-
IJmond	202	0,4	0,3	0,4	0,4	0,4	-	-

* Cijfers betreffen de gemiddelde omvang in 2024 ((omvang 1 januari + omvang 31 december) / 2).
** Prognose 2025 en 2026, alleen voor de gehele MRA.
NB. Door afrondingsverschillen wijkt de som van de delen soms af van het totaal.
Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

migranten vanuit het buitenland naar de MRA dan dat er inwoners van de MRA naar het buitenland vertrekken. Die sterke internationalisering van de bevolking heeft ook zijn weerslag gehad op de bestaande populatie, in die zin dat er steeds meer inwoners van de MRA naar elders in Nederland verhuisden dan andersom. Ook die trend lijkt in 2024 te zijn omgeslagen in een stijgend binnenlands migratiesaldo, al is dat saldo anno 2024 nog altijd negatief.

Figuur 2.4 Bijdrage buitenlands migratiesaldo aan bevolkingsgroei MRA neemt af

* Natuurlijk verloop (geboorte minus sterfte), binnenlands migratiesaldo (saldo verhuizingen MRA met de rest van Nederland) en buitenlands migratiesaldo (saldo verhuizingen MRA met buitenland).

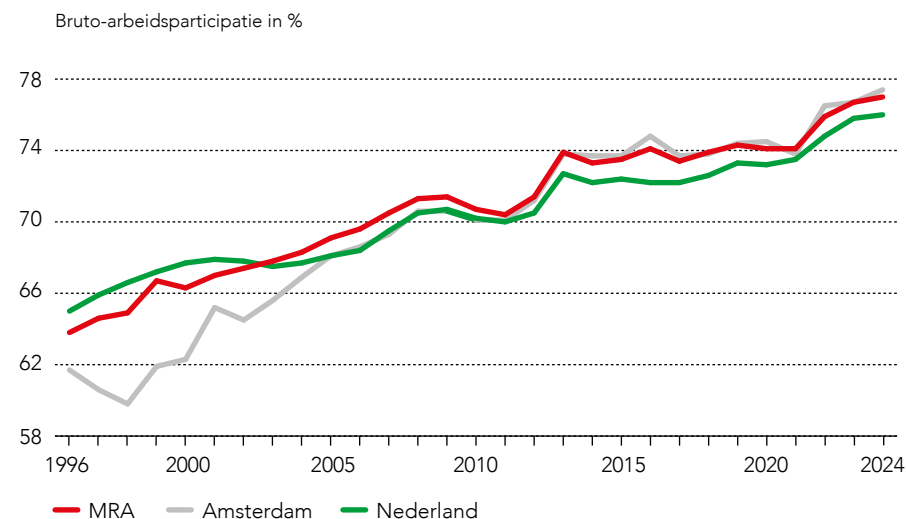
** Definitieve realisatiecijfers. Cijfers betreffen het gemiddelde per jaar ((omvang 1 januari + 31 december) / 2).

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

2.3 Bruto-arbeidsparticipatie

De bruto-arbeidsparticipatie, ofwel het aandeel van de potentiële beroepsbevolking dat actief is op de arbeidsmarkt (werkend of werkloos), is in 2024 nauwelijks toegenomen in vergelijking met voorgaande jaren (zie figuur 2.5). Meteen na de coronapandemie nam de bruto-arbeidsparticipatie in de MRA nog stevig toe, vergelijkbaar met de groei in de participatie na de kredietcrisis van 2009-2013. Het snelle herstel van de economie en de sterk toegenomen arbeidsmarktkrapte lokte steeds meer mensen naar de arbeidsmarkt. In 2024 is de economie minder hard gegroeid dan in de jaren ervoor en is ook de arbeidsmarkt wat minder gespannen, waardoor het arbeidsaanbod minder hard is gegroeid. Een uitzondering daarop vormt de gemeente Amsterdam, waar de bruto-arbeidsparticipatie in 2024 juist nog verder is gestegen, mede door de toestroom van arbeids- en kennismigranten. Zowel landelijk als voor de MRA en de gemeente Amsterdam geldt dat de arbeidsdeelname van de potentiële beroepsbevolking historisch hoog ligt: boven de 75 procent voor de bevolking van 15 tot 75 jaar.

Figuur 2.5 Sterke groei bruto-arbeidsparticipatie sinds coronapandemie vlakkt af

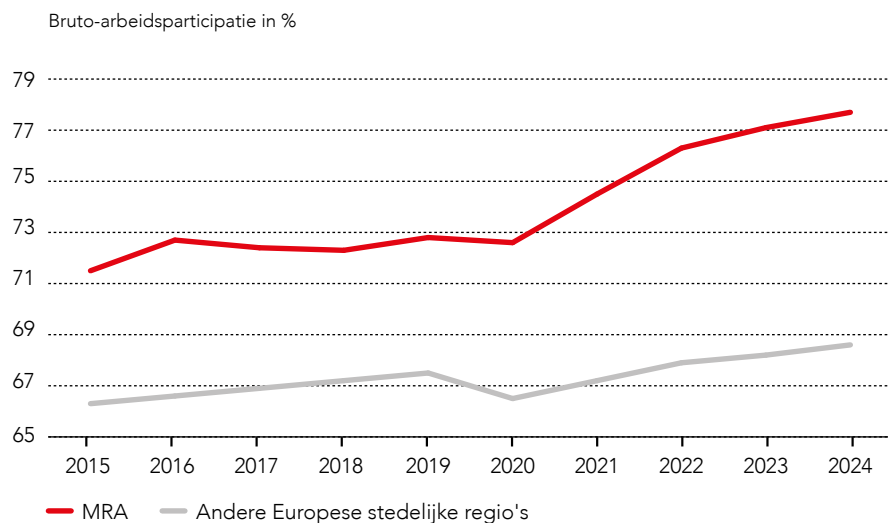
Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

Daarmee zit er nog maar weinig rek in de bruto-arbeidsparticipatie, zeker gezien de toenemende vergrijzing van de beroepsbevolking.

Ook in Europees perspectief ligt de bruto-arbeidsparticipatie in de MRA relatief hoog en neemt de laatste jaren ook nog eens sterker toe dan in andere Europese stedelijke regio's (zie figuur 2.6). De vergelijking is hier gebaseerd op Europese gegevens van stedelijke provincies, waardoor de cijfers voor de MRA iets afwijken van die in figuur 2.5. Opvallend in figuur 2.6 is dat de MRA in termen van bruto-arbeidsparticipatie relatief weinig last lijkt te hebben gehad van de coronapandemie in 2020 en dat de arbeidsparticipatie daarna duidelijk sterker is gestegen dan in andere Europese stedelijke regio's.

De relatief hoge bruto-arbeidsparticipatie in Nederland wordt vaak genuanceerd door te wijzen op het relatief lage aantal gewerkte uren per werkende ten opzichte van andere landen. In Nederland werken veel meer mensen in deeltijd dan in andere landen.

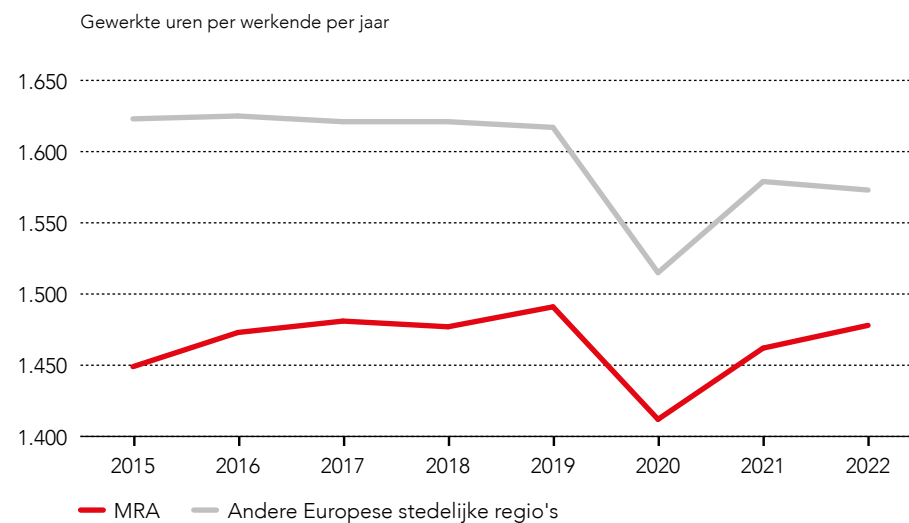
Figuur 2.6 Bruto-participatie MRA relatief hoog en snel stijgend

* NUTS2-regio's in Europa, waarbij de MRA gelijk is aan de provincie Noord-Holland. 'Andere Europese stedelijke regio's' is een gewogen gemiddelde van overige stedelijke regio's in Europa.
Bron: Eurostat (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

Figuur 2.7 laat zien dat het gemiddelde aantal gewerkte uren per werkende per jaar in de MRA lager ligt dan in andere Europese stedelijke regio's. Als de bruto-participatiegraad wordt vermenigvuldigd met het gemiddelde aantal gewerkte uren per werkende, dan lag de gemiddelde participatie in uren per jaar in de MRA in 2015 ongeveer 4 procent lager dan het gemiddelde van andere Europese stedelijke regio's. Echter, door de relatief sterke stijging van de bruto-arbeidsparticipatie én van het aantal gewerkte uren per werkende sinds de coronapandemie, ligt de participatie in uren in de MRA in 2022 juist bijna 6 procent hoger dan gemiddeld in andere Europese stedelijke regio's. Daarmee wordt het relatief grotere aandeel werkenden dat in de MRA in deeltijd werkt ruimschoots gecompenseerd door het grotere aandeel van de beroepsbevolking dat werkt. Het betekent dat er een uitrail plaatsvindt tussen arbeidsparticipatie (relatief hoog in de MRA) en het aantal gewerkte uren per week (relatief laag in de MRA). Gelet op de verdeling van betaald werk en niet-betaald werk (huishouden, zorgtaken) binnen

Figuur 2.7 Aantal gewerkte uren in MRA relatief laag, maar stijgend

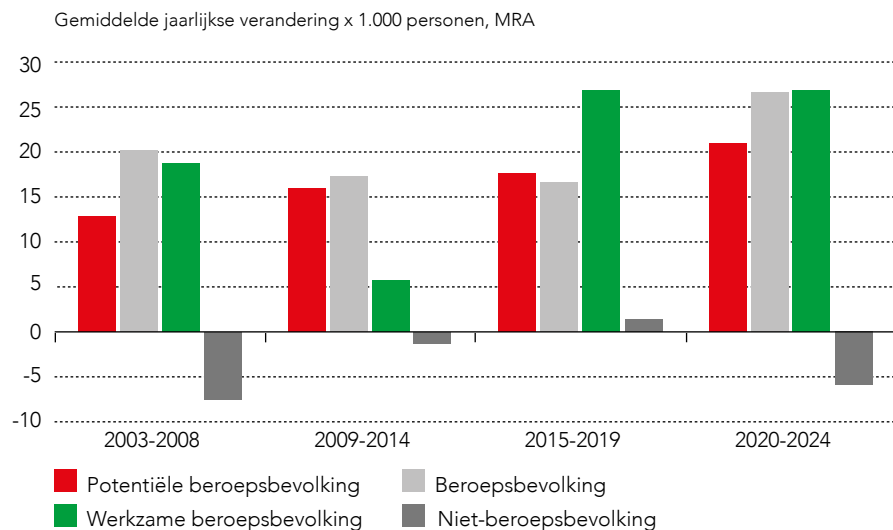

* NUTS2-regio's in Europa, waarbij de MRA gelijk is aan de provincie Noord-Holland. 'Andere Europese stedelijke regio's' is een gewogen gemiddelde van overige stedelijke regio's in Europa.
Bron: Eurostat (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

huishoudens, is het waarschijnlijk dat een verdere verhoging van de arbeidsparticipatie ten koste gaat van het aantal gewerkte uren per werkende. Ook in dat opzicht wordt duidelijk dat de rek in de totale arbeidsparticipatie er in de MRA uit is.

Figuur 2.8 laat zien dat sinds 2003 de beroepsbevolking van de MRA (werkenden en werklozen) consequent sneller is gegroeid dan de potentiële beroepsbevolking in de MRA (iedereen tussen de 15 en 75 jaar), met uitzondering van de periode 2015-2019. Daarmee is de bruto-arbeidsparticipatie vrijwel voortdurend gestegen, zelfs tijdens de grote recessie van 2009-2013 en ondanks de coronapandemie in de jaren 2020-2022. Conjunctureel sterke perioden zijn vooral te herkennen aan een sterke groei van de werkzame beroepsbevolking in verhouding tot de totale beroepsbevolking. In die gevallen is er dus sprake van een dalende werkloosheid. Opvallend is daarom dat ook in de periode 2020-2024, waarin de coronapandemie valt, de werkloosheid is gedaald. Dat geldt niet voor het jaar 2024, waarin sprake is van een lichte stijging van de werkloosheid, zowel in de MRA als landelijk (zie figuur 2.12).

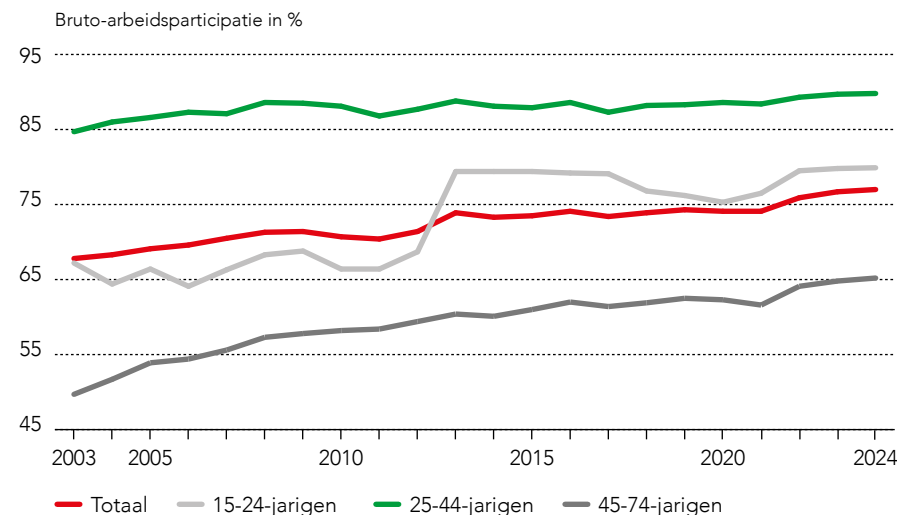
Figuur 2.8 Werkzame beroepsbevolking groeit sneller dan potentiële beroepsbevolking

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

De lichte stijging van de bruto-arbeidsparticipatie in de MRA in 2024 betreft zowel ouderen als jongeren (zie figuur 2.9). Daarbij geldt dat de sterkste groei in de bruto-arbeidsparticipatie voor rekening komt van de groep 45-plussers, waar ook nog de meeste groei is te behalen. Dat de groei van de totale bruto-arbeidsparticipatie per saldo langzaam tot stilstand lijkt te komen, zowel in de MRA als landelijk, wordt verklaard doordat de groep 25-44 jarigen, die de hoogste arbeidsparticipatie kent, langzaam kleiner wordt in omvang, terwijl de groep 45-plussers in omvang toeneemt, terwijl die nu nog de laagste bruto-arbeidsparticipatie kent. Iets soortgelijks geldt ook voor vrouwen versus mannen. Mannen vormen de grootste groep op de arbeidsmarkt en kennen nauwelijks nog een stijging in arbeidsdeelname, terwijl de bruto-arbeidsparticipatie van vrouwen lager ligt, maar nog altijd groeit en steeds meer in de buurt komt van die van mannen (73 om 81 procent in 2024; zie tabel 2.2).

Figuur 2.9 Bruto arbeidsparticipatie blijft in alle leeftijdsgroepen licht stijgen

NB. Door een nieuwe meetmethode vanaf 2022 en een correctie van de oude reeks vanaf 2013 door het CBS, is er een breuk zichtbaar in de bruto-arbeidsparticipatie bij jongeren tussen 2012 en 2013 die ook licht doorwerkt in de totale arbeidsparticipatie. Door de nieuwe meetmethode is het aandeel werkende jongeren gestegen doordat in de nieuwe vragenlijst wordt toegelicht dat betaalde stages en bijbaantjes meetellen als betaald werk. Daarnaast is de enquête nu persoonsgebonden, terwijl voorheen ouders de informatie vaak voor thuiswonende kinderen invulden.

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

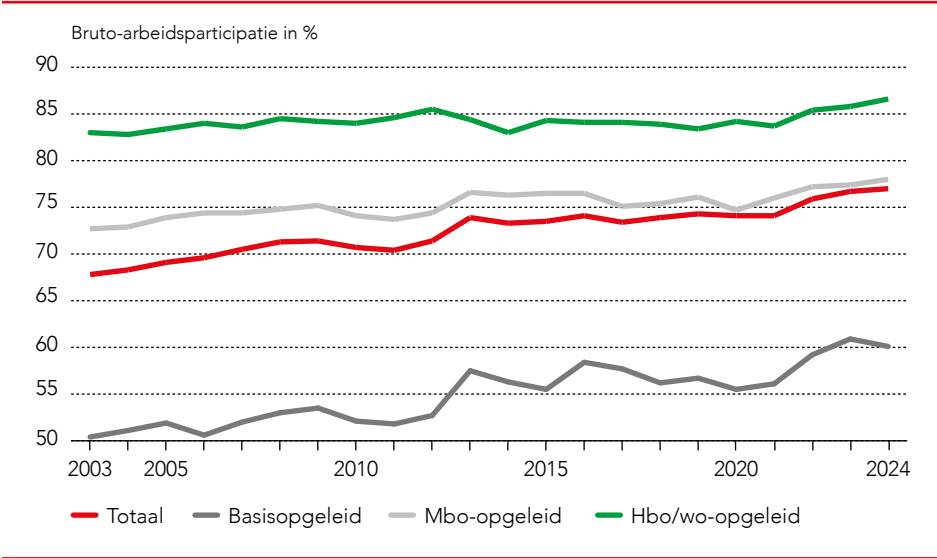
De bruto-arbeidsparticipatie ligt hogervoor hbo/wo-opgeleiden dan voor mbo- en basisopgeleiden. De arbeidsdeelname van mbo-opgeleiden was in de afgelopen jaren met een inhaalslag bezig ten opzichte van hbo/wo-opgeleiden in de MRA. In 2024 wordt het verschil juist weer iets groter (zie figuur 2.10). Voor basisopgeleiden is er in 2024 sprake van een daling in de bruto-arbeidsparticipatie. Desondanks is er per saldo sprake van een stijging van de gemiddelde bruto-arbeidsparticipatie, omdat het aandeel hbo/wo-opgeleiden in de beroepsbevolking nog altijd toeneemt (zie ook de Economische Verkenningen voor de MRA uit 2024).

Tabel 2.2 splitst de bruto-arbeidsparticipatie in de MRA voor het jaar 2024 nog eens uit naar geslacht, leeftijd en opleidingsniveau, met daarbij een vergelijking met de landelijke arbeidsdeelname. In vrijwel alle onderscheiden groepen ligt de bruto-arbeidsparticipatie in de MRA minstens zo hoog als in heel Nederland, met uitzondering van jongeren tot 25 jaar en basisopgeleiden. Dit heeft deels te maken met de grote

groep scholieren en studenten in de MRA, waardoor jongeren die nog geen vervolgopleiding hebben afgerond gemiddeld minder actief zijn op de arbeidsmarkt. Dat de bruto-arbeidsparticipatie gemiddeld hoger ligt in de MRA in vergelijking met heel Nederland, is vooral te danken aan de relatief hoge arbeidsparticipatie van hbo/wo-opgeleiden en 45-plussers in de MRA. Dat heeft alles te maken met de hoeveelheid en het type werk dat beschikbaar is in de regio.

Tegelijkertijd is er in de MRA sprake van een gemiddeld hoger werkloosheidspercentage dan in de rest van Nederland. Dat lijkt in tabel 2.2 niet goed te volgen uit de werkloosheidspercentages voor de verschillende groepen naar leeftijd, geslacht en opleidingsniveau. Dat komt omdat van een groot deel van de werkloze beroepsbevolking de achtergrondkenmerken onbekend zijn door de manier waarop de cijfers voor de MRA worden geaggregeerd over gemeenten.

Figuur 2.10 Bruto-arbeidsparticipatie sinds 2021 toegenomen voor alle opleidingsniveaus

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

Tabel 2.2 Participatie, werkloosheid en niet-beroepsbevolking naar achtergrondkenmerken, 2024

	Bruto-participatie		Werkloosheid		Niet-beroeps-bevolking	Werklozen
	MRA	Nederland	MRA	Nederland	MRA	MRA
	%		%		x 1.000	
Totaal	77	76	4,1	3,7	464	64
Basisopgeleid	60	61	5,7	6,0	195	17
Mbo-opgeleid	78	78	3,4	3,4	144	17
Hbo/wo-opgeleid	87	85	2,8	2,8	119	21
Mannen	81	80	3,8	3,5	190	31
Vrouwen	73	72	3,9	3,8	270	29
15-24-jarigen	80	83	8,2	8,7	60	21
25-44-jarigen	90	90	3,2	3,0	79	22
45-74-jarigen	65	64	2,0	2,1	324	12

NB. Door afrondingsverschillen per gemeente wijkt de som van de delen soms af van het totaal.
Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

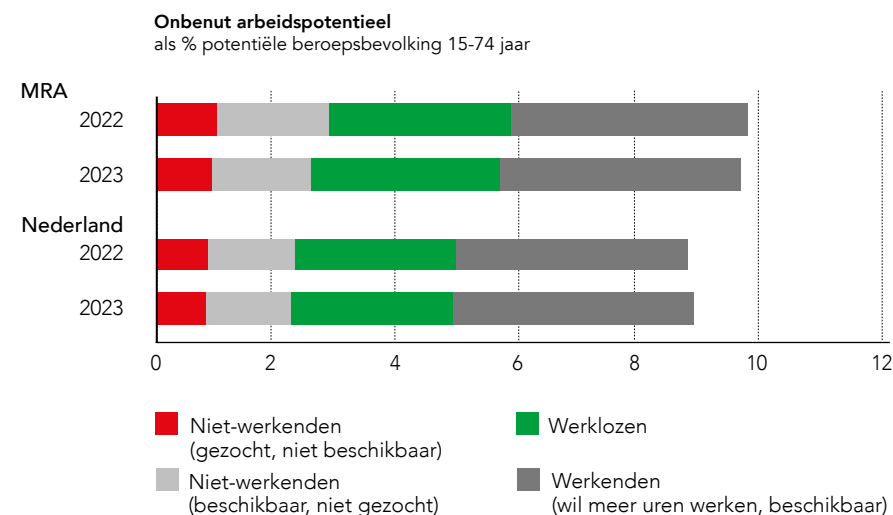
Het werkloosheidspercentage voor de verschillende leeftijden, geslachten en opleidingsniveaus binnen de MRA worden daarom iets onderschat. Dat betekent dat de werkloosheid in vergelijking met de totale beroepsbevolking van Nederland in de MRA vooral hoog ligt voor mannen en voor 25-44-jarigen.

Verder blijkt dat de hoge arbeidsparticipatie in de MRA voor een groter deel dan landelijk wordt bepaald door zelfstandigen zonder personeel (zzp'ers). In de vorige edities van de Economische Verkenningen is laten zien dat het aandeel zzp'ers in de potentiële beroepsbevolking van de MRA een stuk hoger ligt dan landelijk (in 2023 10 tegenover 8 procent) en dat er sinds 2008 sprake was van een gestage groei van dit aandeel, met uitzondering van het coronajaar 2020. In Amsterdam lag het percentage zzp'ers zelfs op bijna 12 procent in 2023. Ook in 2024 is het aantal zzp'ers volgens het CBS nog gegroeid, maar voor 2025 wordt een afname van dit aantal verwacht. Vanaf 2025 geldt voor de handhaving rond arbeidsrelaties niet langer het zogenoemde handhavingsmoratorium, waardoor de Belastingdienst bedrijven direct een naheffing kan opleggen als blijkt dat zzp'ers eigenlijk als werknemers moeten worden beschouwd. Ruim 42 procent van de bedrijven die in 2024 zzp'ers inhuurden, verwacht dat in 2025 minder te doen.¹ De meeste zzp'ers in de MRA zijn werkzaam in de zakelijke dienstverlening, de bouw en de zorg, net zoals dat landelijk het geval is. In de gemeente Amsterdam valt op dat vooral het aandeel zzp'ers in de cultuursector en de ICT relatief hoog ligt.

De situatie van arbeidsmarktkrapte heeft er de laatste jaren voor gezorgd dat een groter deel van de niet-beroepsbevolking actief is geworden op de arbeidsmarkt. Ook in 2024 neemt de omvang van de niet-beroepsbevolking in de MRA nog af. Dat betekent dat het onbenut arbeidspotentieel steeds beter wordt benut. Het onbenutte arbeidspotentieel bestaat uit werklozen die officieel werkloos zijn, omdat ze op zoek en beschikbaar zijn voor werk, uit semi-werklozen die wel zoeken naar werk maar daarvoor niet beschikbaar zijn of wel beschikbaar zijn maar niet zoeken, en uit deeltijdwerknemers die liever meer uren zouden willen werken dan dat ze doen. Figuur 2.11 laat het aandeel van deze verschillende groepen in de potentiële beroepsbevolking van de MRA en Nederland zien voor de meest recent beschikbare

jaren 2022 en 2023. In de MRA is het totale aandeel van het onbenut arbeidspotentieel in 2023 verder afgenomen, vooral door een afname van het aantal niet-werkenden dat ofwel heeft gezocht naar werk, ofwel beschikbaar is voor werk. Ook het aandeel deeltijdwerknemers dat meer uren zou willen werken is licht afgenomen in 2023. Daarentegen is het aandeel werklozen in 2023 juist toegenomen. Landelijk is het onbenutte arbeidspotentieel juist toegenomen in 2023, vooral als gevolg van een toename van het aantal deeltijdwerknemers dat meer uren zou willen werken.

Figuur 2.11 Onbenut arbeidspotentieel in MRA neemt verder af

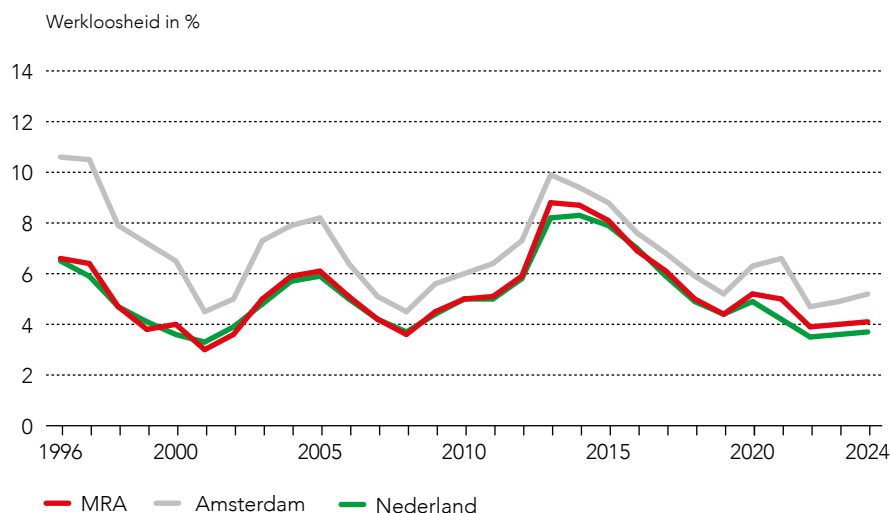

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

2.4 Werkloosheid

Als gevolg van de arbeidsmarktkrapte is de werkloosheid in Nederland historisch laag, ook in de MRA. Alleen rond de eeuwwisseling en vlak voor de kredietcrisis lag het werkloosheidspercentage nog lager. De hogere werkloosheid als gevolg van de coronapandemie is inmiddels verleden tijd, het werkloosheidspercentage ligt met 4,1 procent lager dan voor de coronapandemie. Landelijk is dat 3,7 procent (zie figuur 2.12). Tegelijkertijd is de werkloosheid in 2024 wel licht toegenomen, zowel in de MRA als landelijk. In de gemeente Amsterdam is die toename nog het beste zichtbaar. Dat laat zien dat de arbeidsmarkt, hoewel nog steeds krap, in 2024 iets minder gespannen is. Kennelijk was het toegenomen arbeidsaanbod (gestegen arbeidsparticipatie en gedaald onbenut arbeidspotentieel) net iets groter dan de vraagontwikkeling (werkgelegenheid).

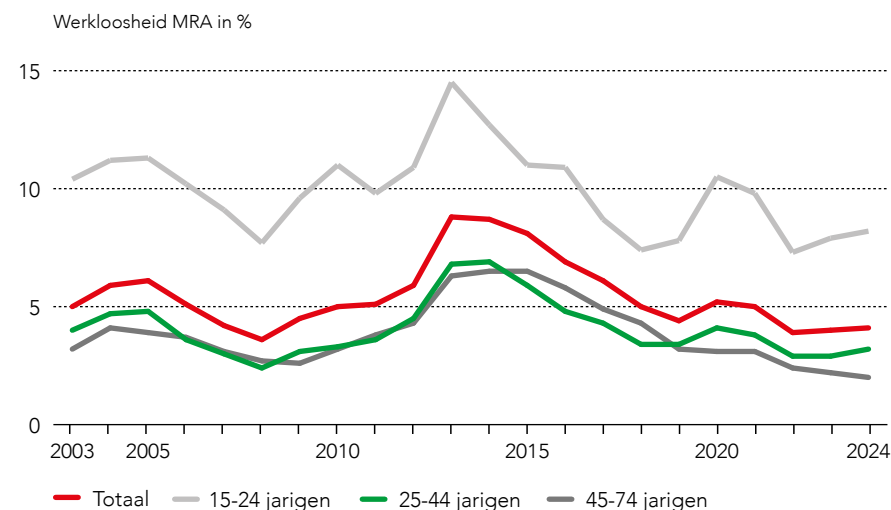
Figuur 2.12 Werkloosheid neemt sinds 2022 weer licht toe, vooral in Amsterdam

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

De lichte toename van de werkloosheid geldt vooral voor jongeren op de arbeidsmarkt en komt voor deze groep in de MRA in 2024 uit op 8,2 procent. Sinds 2003 is de jeugdwerkloosheid gemiddeld genomen wel afgenomen. Voor 45-plussers neemt het werkloosheidspercentage sinds 2021 af, van 3,1 naar 2,0 procent in 2024 (zie figuur 2.13). Dat lage percentage is het gevolg van de relatief ruime arbeidsmogelijkheden voor ervaren werknemers op de krappe arbeidsmarkt in combinatie met de mogelijkheid voor een deel van deze groep om uit te stromen naar (vervroegd) pensioen in geval van baanbeëindiging. Werkervaring is relatief belangrijk op een arbeidsmarkt waar de vervangingsvraag (voor ervaren krachten) groter is dan de uitbreidingsvraag (voor nieuwe banen, beroepen en vaardigheden).

Figuur 2.13 Werkloosheid stijgt onder jongeren, maar blijft dalen onder 45-plussers

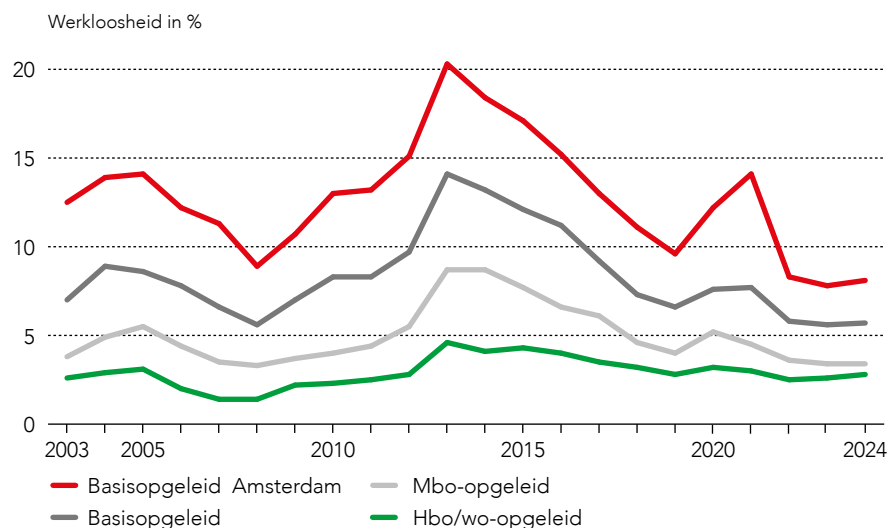

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

Bij mannen in de MRA lag het werkloosheidspercentage sinds 2003 altijd lager dan dat bij vrouwen (m.u.v. 2019), maar ligt in 2024 op hetzelfde niveau (gemiddeld 3,9 procent, zie tabel 2.2).² Dat betekent dat de werkloosheid onder mannen de laatste twee jaar sterker is gestegen dan onder vrouwen. Dat past in het beeld dat vrouwen een steeds meer gelijkwaardige positie krijgen op de arbeidsmarkt in termen van arbeidsparticipatie, arbeidsuren, functieniveau en dus ook werkloosheid.

Ook naar opleidingsniveau zijn er verschillen in de ontwikkeling van de werkloosheid. In tegenstelling tot de algemene trend daalt het werkloosheidspercentage voor mbo-opgeleiden in de MRA en ligt met 3,4 procent in 2024 nog maar iets boven de 2,8 procent van hbo/wo-opgeleiden (zie figuur 2.14). Die daling is vooral het gevolg van een groeiende vraag (veel krapteberoepen bevinden zich op mbo-niveau) en een dalend aanbod (steeds minder in- en uitstroom op het mbo). Uit de ontwikkeling van de werkloosheidspercentages kan worden afgelezen dat de arbeidsmarktkrapte gemiddeld genomen momenteel minstens zo groot is voor mbo-opgeleiden als voor hbo/wo-opgeleiden.

Figuur 2.14 Werkloosheid hbo/wo-opgeleiden stijgt licht en daalt licht onder mbo-opgeleiden

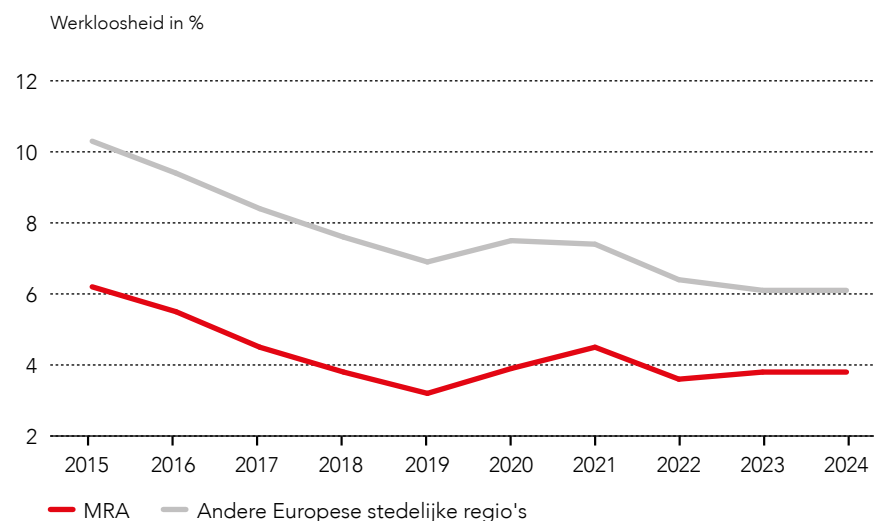

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

De grootste groei van de werkloosheid in 2024 bevindt zich onder basisopgeleiden in de MRA. In de gemeente Amsterdam ligt de werkloosheid in deze groep nog hoger dan in de MRA als geheel. Deze groep is in Amsterdam relatief groot (aanbod), terwijl de arbeidsmarkt in en rond Amsterdam relatief weinig werk heeft voor basisopgeleiden (vraag). Zoals eerder opgemerkt ligt het werkloosheidspercentage van basisopgeleiden in de MRA wel lager dan landelijk (5,7 versus 6,0 procent in 2024).

Ondanks de lichte groei in het gemiddelde werkloosheidspercentage in de MRA sinds 2022, ligt de werkloosheid ook in het perspectief van andere Europese stedelijke regio's relatief laag. Figuur 2.15 laat zien dat dit al sinds tenminste 2015 het geval is, al is de werkloosheid in andere Europese stedelijke regio's sinds de coronapandemie wel iets sneller gedaald dan in de MRA.

Figuur 2.15 Werkloosheid stijgt in MRA, maar is lager dan in andere Europese stedelijke regio's

* NUTS2-regio's in Europa, waarbij de MRA gelijk is aan de provincie Noord-Holland. 'Andere Europese stedelijke regio's' is een gewogen gemiddelde van overige stedelijke regio's in Europa.
Bron: Eurostat (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

2.5 Arbeidsaanbod

Het totale arbeidsaanbod in de MRA is gelijk aan de beroepsbevolking (werkenden en werklozen) en bestaat voor het grootste deel uit hbo/wo-opgeleiden (49 procent), gevolgd door de groep mbo-opgeleiden (32 procent). Tabel 2.3 laat zien dat de bruto-arbeidsparticipatie met 86,6 procent het hoogst ligt onder hbo/wo-opgeleiden en deze groep kent ook het laagste werkloosheidspercentage (2,8 procent). De laatste jaren komt zowel de participatie als werkloosheid van mbo-opgeleiden steeds meer in de buurt van de hbo/wo-opgeleiden en bedragen in 2024 respectievelijk 78,0 en 3,4 procent. De groep basisopgeleiden is met 19 procent de kleinste groep binnen de beroepsbevolking, mede door de relatief lage bruto-arbeidsparticipatie van 60,1 procent in deze groep. Tegelijkertijd ligt de werkloosheid met 5,7 procent relatief hoog onder basisopgeleiden.

Tabel 2.3 Opbouw arbeidsaanbod naar opleidingsniveau in de MRA, 2024

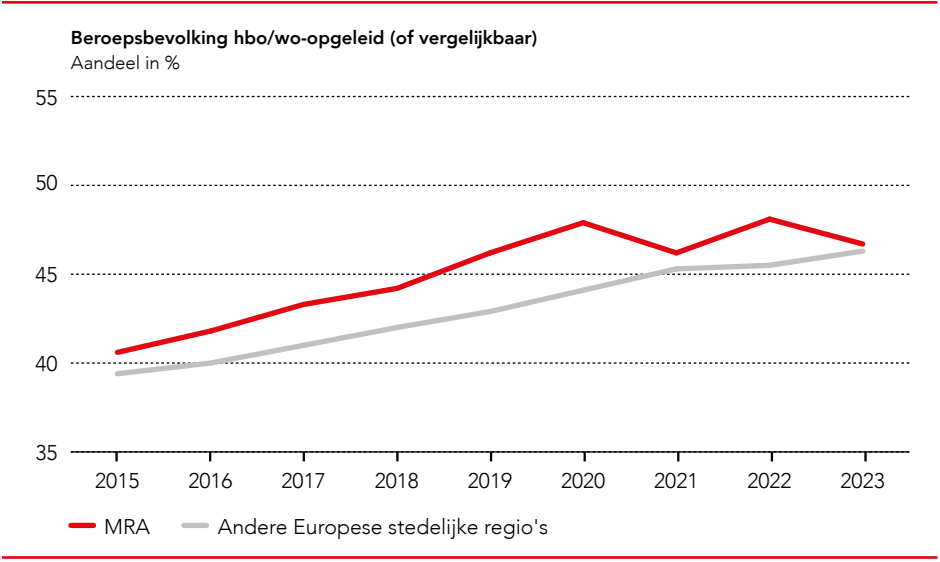
	Totaal	Basisopgeleid	Mbo-opgeleid	Hbo/wo-opgeleid
x 1.000				
Potentiële beroepsbevolking	2.020	494	645	864
Beroepsbevolking	1.555	297	503	748
Werkzamen	1.490	277	481	724
Werklozen	64	17	17	21
Niet-beroepsbevolking	464	195	144	119
aandeel in %				
Potentiële beroepsbevolking	100	100	100	100
Bruto-participatie	77,0	60,1	78,0	86,6
Netto-participatie	73,8	56,1	74,6	83,8
Werkloosheid	4,1	5,7	3,4	2,8
Niet-beroepsbevolking	23,0	39,5	22,3	13,8

NB. Door afrondingsverschillen per gemeente, wijkt de som van de delen soms af van het totaal.
Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

De relatief grote groep hbo/wo-opgeleiden in de beroepsbevolking van de MRA valt ook op in Europees perspectief. Andere stedelijke regio's in Europa kennen gemiddeld een lager percentage hbo/wo-opgeleiden, maar het verschil wordt de laatste jaren wel kleiner (zie figuur 2.16). Door het grote aandeel hbo/wo-opgeleiden is het voor de MRA ook moeilijker om dat nog verder te laten groeien. Dat betekent wel dat dit concurrentievoordeel ten opzichte van andere stedelijke regio's in Europa kleiner wordt.

Tussen 2023 en 2024 is de werkzame beroepsbevolking meer uit hbo/wo-opgeleiden, vrouwen en 45-plussers gaan bestaan en minder uit basisopgeleiden, mbo-opgeleiden, mannen en jongeren (zie tabel 2.4). Doordat de instroom van studenten in mbo-opleidingen al jaren daalt, terwijl de vraag naar mbo-opgeleiden blijft stijgen, neemt de arbeidsparticipatie in deze groep toe en de werkloosheid af. Het verschil in bruto-arbeidsparticipatie neemt tussen mannen en vrouwen verder

Figuur 2.16 Verschil MRA en EU in aandeel hbo/wo-opgeleiden nagenoeg verdwenen

* NUTS2-regio's in Europa, waarbij de MRA gelijk is aan de provincie Noord-Holland. 'Andere Europese stedelijke regio's' is een gewogen gemiddelde van overige stedelijke regio's in Europa.
Bron: Eurostat (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

af, terwijl het werkloosheidspercentage voor vrouwen sterker daalt dan voor mannen. De relatief sterke groei van het aantal 45-plussers op de arbeidsmarkt heeft niet alleen te maken met het groeiende aandeel van 45-plussers door de vergrijzing, maar ook met de relatief sterke toename van de arbeidsparticipatie in deze groep. Ouderen krijgen een steeds sterkere positie op de arbeidsmarkt, gelet op de relatief snel groeiende arbeidsparticipatie in combinatie met een dalende werkloosheid.

Tabel 2.4 Verandering werkzame beroepsbevolking naar achtergrondkenmerken in de MRA

	2023	2024	Verskil	
	x 1.000	x 1.000	x 1.000	%
Totaal	1.473	1.490	17	1,2
Basisopgeleid	281	277	-4	-1,4
Mbo-opgeleid	482	481	-1	-0,2
Hbo/wo-opgeleid	705	724	19	2,7
Mannen	769	775	6	0,8
Vrouwen	704	715	11	1,6
15-24-jarigen	230	230	0	0,0
25-44-jarigen	661	669	8	1,2
45-74-jarigen	580	589	9	1,6

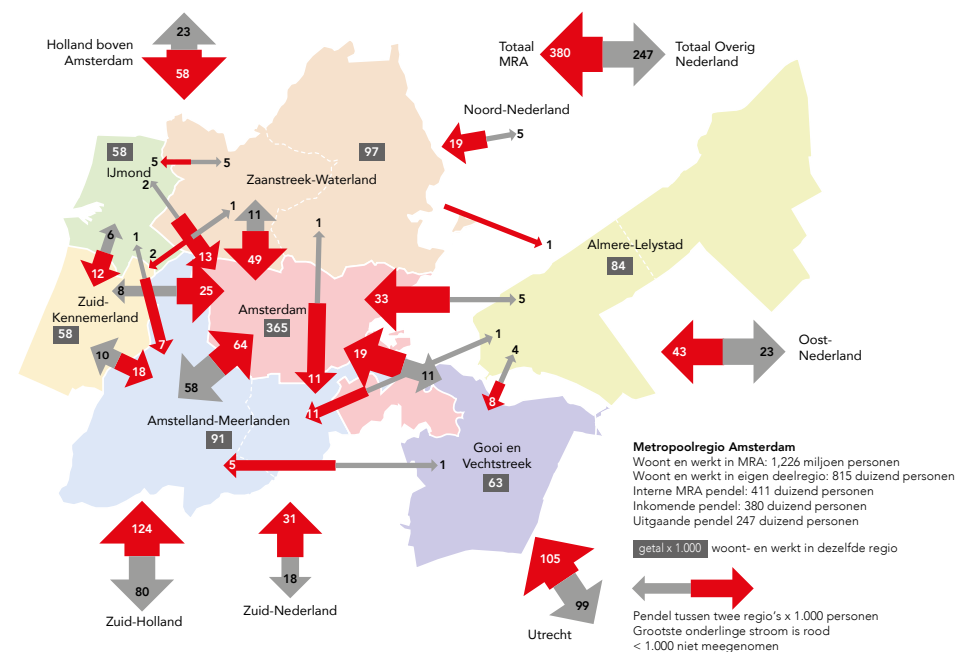
NB. Door afrondingsverschillen per gemeente, wijkt de som van de delen soms af van het totaal.

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

2.6 Woon-werkverkeer

De MRA is een regio waar meer mensen aan het werk zijn (ruim 1,6 miljoen) dan dat er werkenden wonen (bijna 1,5 miljoen). Of anders gezegd, de MRA biedt meer werkgelegenheid dan woonruimte aan werkenden. Een aanzienlijk deel van de werkgelegenheid in de MRA wordt uitgevoerd door mensen die in andere regio's wonen (380 duizend in totaal in 2023). Figuur 2.17 laat zien dat een groot deel van de forensen naar de MRA woonachtig zijn in Zuid-Holland, Utrecht en Holland boven Amsterdam. Andersom reist ook een aanzienlijk deel van de inwoners van de MRA naar andere regio's om te werken (247 duizend in totaal), weer met name naar Zuid-Holland en Utrecht.

Figuur 2.17 Grootste deel woon-werkverkeer binnen en naar MRA richting Amsterdam

Holland boven Amsterdam: Regio Alkmaar en Kop van Noord-Holland.

Noord-Nederland: Groningen, Friesland en Drenthe.

Oost-Nederland: Overijssel en Gelderland.

Zuid-Nederland: Zeeland, Noord-Brabant en Limburg.

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

Een groot deel van deze inkomende pendelstromen heeft als bestemming Amsterdam, net zoals de pendelstromen binnen de MRA. Werkenden in Amsterdam van binnen de MRA wonen behalve in Amsterdam relatief vaak in Amstelland-Meerlanden, Zaanstreek-Waterland en Almere-Lelystad. Amsterdam heeft met alle onderscheiden deelregio's een positief pendelsaldo: er reizen meer mensen voor hun werk naar Amsterdam dan van Amsterdam naar elders. Overigens gaat de term woon-werkverkeer vooral over een woon-werkrelatie en potentiële pendelstromen. In werkelijkheid vinden door de toename van de mogelijkheid en het gebruik van thuiswerken deze forensenstromen niet altijd meer fysiek plaats.

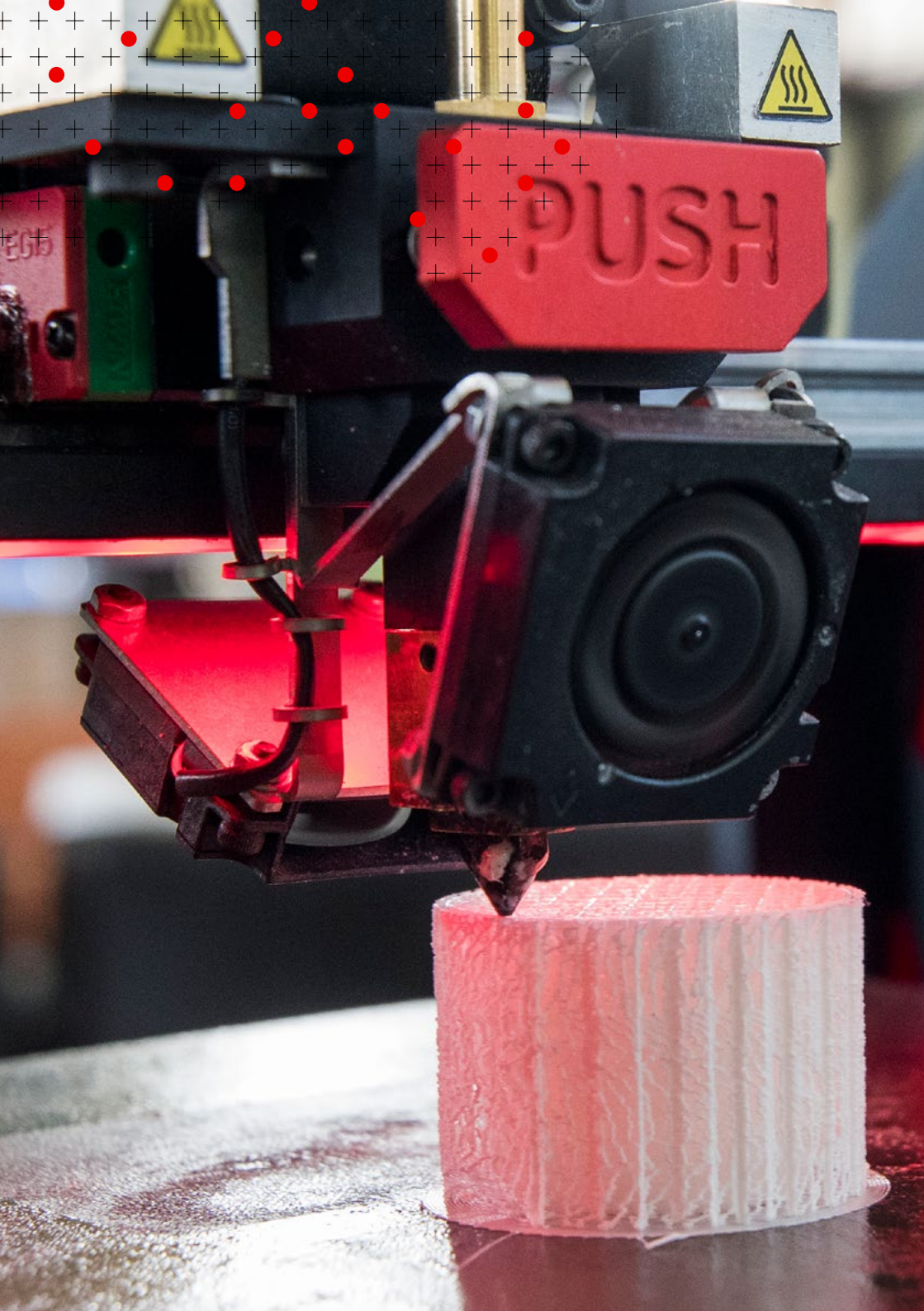
In de vorige edities van de Economische Verkenningen werd duidelijk dat rond de coronapandemie een grote verandering heeft plaatsgevonden in het aantal forensen dat van en naar de MRA reist voor werk. In tegenstelling tot wat men tijdens de coronapandemie had verwacht, namelijk een trek van inwoners van stedelijke gebieden naar gebieden met meer ruimte, is het uitgaande woon-werkverkeer (van de MRA naar elders) toegenomen, terwijl het inkomende woon-werkverkeer (van elders naar de MRA) is afgenomen. Tabel 2.5 laat de verandering in pendelstromen zien tussen 2019 (voorafgaande aan de coronapandemie) en 2023 (na afloop). Het aandeel van de werkzame beroepsbevolking in de MRA dat buiten de MRA werkt is sinds de coronapandemie sterker toegenomen dan het aandeel dat binnen de MRA werkt. Inwoners van de MRA zijn dus verhoudingsgewijs vaker buiten de MRA gaan werken, waarmee de uitgaande pendel is toegenomen. Tegelijkertijd is het aandeel werkenden in de MRA dat van buiten de MRA komt flink afgenomen. Steeds minder werkenden in de MRA wonen buiten de MRA. De relatief sterk gegroeide beroepsbevolking van de MRA heeft zowel binnen als buiten de MRA emplooi gevonden, waardoor er minder behoefte is aan werkenden van buiten de MRA. Mogelijk heeft dat ook te maken met de ruimere mogelijkheden van thuiswerken sinds de coronapandemie, waardoor mensen binnen de MRA geografisch ruimer kunnen zoeken naar een geschikte baan, zonder daarvoor te hoeven verhuizen uit de woonomgeving van hun voorkeur. Tegelijkertijd zij opgemerkt dat het saldo van de inkomende pendel en uitgaande pendel weliswaar is afgenomen, maar dat deze nog altijd positief is. De omvang van de werkzame beroepsbevolking binnen de MRA is dus sneller toegenomen dan het totaal aantal werkenden in de MRA.

Tabel 2.5 Omvang werkzame personen en werkzame beroepsbevolking, MRA, 2019-2023

	Werkzame personen (personen die in MRA werken)				Werkzame beroepsbevolking (personen die in MRA wonen)			
	2019		2023		2019		2023	
	Wonend in MRA	Buiten MRA	Wonend in MRA	Buiten MRA	Werkend in MRA	Buiten MRA	Werkend in MRA	Buiten MRA
	x 1.000	x 1.000	x 1.000	x 1.000	x 1.000	x 1.000	x 1.000	x 1.000
Amsterdam	513	182	569	168	408	61	460	81
Amstelland-Meerlanden	192	104	201	94	158	28	171	37
Zaanstreek-Waterland	108	27	116	21	155	21	166	22
Gooi en Vechtstreek	84	46	84	35	99	29	91	37
Almere-Lelystad	78	41	95	30	109	40	136	35
Zuid-Kennemerland	86	21	90	15	104	14	108	19
IJmond	64	22	72	16	91	14	95	15
MRA	1.124	444	1.226	380	1.124	207	1.226	247
Verandering 2019- 2023			9%	-14%			9%	19%

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

3 Structuur en concurrentiekracht

- De relatief sterke economische groei in de MRA in vergelijking met Nederland laat zich verklaren doordat relatief veel bedrijven in de MRA behoren tot snelgroeiende sectoren (ICT en de Zakelijke dienstverlening) én doordat die bedrijven binnen hun sector vaak beter presteren dan gemiddeld in Nederland.
- De arbeidsproductiviteit (toegevoegde waarde per gewerkt uur) nam na een flinke groei in 2021-2022 met 1,5 procent af in 2023. Met name de productiviteit in de Financiële dienstensector staat de afgelopen jaren onder druk. Doordat de MRA (en daarbinnen de gemeente Amsterdam) gespecialiseerd is in deze sector, is dat hier extra voelbaar.
- Ook in vergelijking met andere Europese stedelijke regio's kent de MRA sinds 2011 een relatief sterke economische groei. De MRA is in Europees stedelijk perspectief sterk gespecialiseerd in zowel Zakelijke diensten als Financiële dienstverlening. Maar waar de Zakelijke diensten een bovengemiddelde groei in toegevoegde waarde kennen, daar is dat voor Financiële dienstverlening juist omgekeerd.
- De Specialistische en Overige zakelijke diensten kennen een zeer stabiele economische ontwikkeling. Bijna één derde van de nieuwe bedrijven in 2023 bevond zich in deze sectoren. In 2023 gaan deze sectoren er zowel in termen van toegevoegde waarde als arbeidsproductiviteit op vooruit.
- Parallel aan de economische ontwikkeling slaagt de MRA erin om het energieverbruik te beperken. Het merendeel van de besparingen komen voort uit besparingen *binnen* sectoren. Dit wijst op toenemende energie-efficiëntie van bestaande productieprocessen.

3.1 Sectorale ontwikkelingen en specialisatie

Na een stevig economisch herstel van de coronapandemie in 2021 en 2022, is de groei van de economie in de Metropoolregio Amsterdam (MRA) in 2023 teruggekeerd naar een gemiddelde waarde.³ In 2020 daalde de toegevoegde waarde van de productie in de regio nog met 8 procent (zie tabel 3.1). Daarna volgde een sterk herstel met, respectievelijk, 8 en 10 procent groei in 2021 en 2022. In 2023 was de groei met 2 procent een stuk lager, maar nog wel hoger dan in de

Tabel 3.1 Toegevoegde waarde in constante prijzen 2021 per sector

	MRA						Overig Nederland					
	2019	2023	2020	2021	2022	2023	2019	2023	2020	2021	2022	2023
	in mrd euro			groei in %			in mrd euro			groei in %		
Specialistische zakelijke diensten	22	27	-12	14	15	6	44	57	13	7	4	4
Financiële diensten	19	20	-1	5	0	-2	30	31	2	1	1	-1
Groothandel	19	19	-18	12	13	0	48	52	6	13	-6	-3
Overige zakelijke diensten	14	16	-11	13	14	5	48	44	-21	12	7	-4
Informatie en communicatie	13	17	2	9	17	2	22	27	7	4	12	-1
Onroerend goed	11	11	0	1	3	2	39	42	-1	3	4	2
Zorg	10	11	-2	5	3	2	60	66	-7	9	5	3
Industrie	9	10	-2	10	6	-3	79	90	-1	12	5	-1
Overheid	8	8	-2	5	3	2	48	52	4	1	3	1
Vervoer en opslag	7	7	-26	13	18	0	30	29	-16	12	14	-9
Detailhandel	7	7	-16	11	11	-1	33	37	5	4	1	0
Onderwijs	6	6	-3	5	3	2	33	34	0	1	3	-1
Bouw	5	5	-1	4	7	1	35	40	0	4	6	2
Horeca	3	3	-16	11	14	0	14	14	-52	14	71	7
Cultuur, sport en recreatie	2	3	-25	5	30	7	8	8	-39	-3	64	13
Overige diensten	2	2	-24	4	30	6	7	8	-3	11	5	0
Energie, water en afval	2	2	-5	5	6	7	11	12	6	2	1	-1
Landbouw	1	0	-6	5	-3	-4	14	14	2	3	-1	-2
Totaal	158	176	-8	8	10	2	615	662	-3	6	5	0

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

rest van Nederland, waar de totale toegevoegde waarde nauwelijks veranderde. De cijfers laten zien dat de toegevoegde waarde in de MRA gevoeliger is geweest voor de coronapandemie, met zowel een grotere daling als een sneller herstel dan landelijk.

Achter het gemiddelde groeicijfer voor 2023 gaan duidelijke verschillen tussen sectoren schuil. In sectoren als Financiële diensten, Industrie, Detailhandel en Landbouw daalde de toegevoegde waarde. In maatschappelijke sectoren als Zorg, Onderwijs en Overheid, was er nog wel groei, maar die viel lager uit dan in eerdere jaren. Sectoren die na corona sterk groeiden, zoals Horeca en Cultuur, sport en recreatie, lieten in 2023 opnieuw groei zien, maar minder dan in het jaar ervoor.

De zakelijke dienstensectoren zijn een uitzondering op dit beeld. Zowel de toegevoegde waarde van de Specialistische als van de Overige zakelijke diensten groeide in 2023 opnieuw stevig. Daarmee zetten deze sectoren hun groei van de afgelopen jaren voort. De combinatie van een sterke vraag en bestaande agglomeratievoordelen zorgt ervoor dat deze diensten het ook in rustiger economisch vaarwater goed blijven doen. Deze sectoren profiteren extra van de clustering van bedrijven in de MRA, omdat ze sterk afhankelijk zijn van kennisdeling, samenwerking en toegang tot hoogopgeleid personeel. In de rest van Nederland viel de groei in deze sectoren de laatste jaren juist wat tegen, waardoor het specialisatievoordeel van de MRA verder aan belang lijkt te winnen.

Lange-termijn ontwikkelingen MRA en Nederland

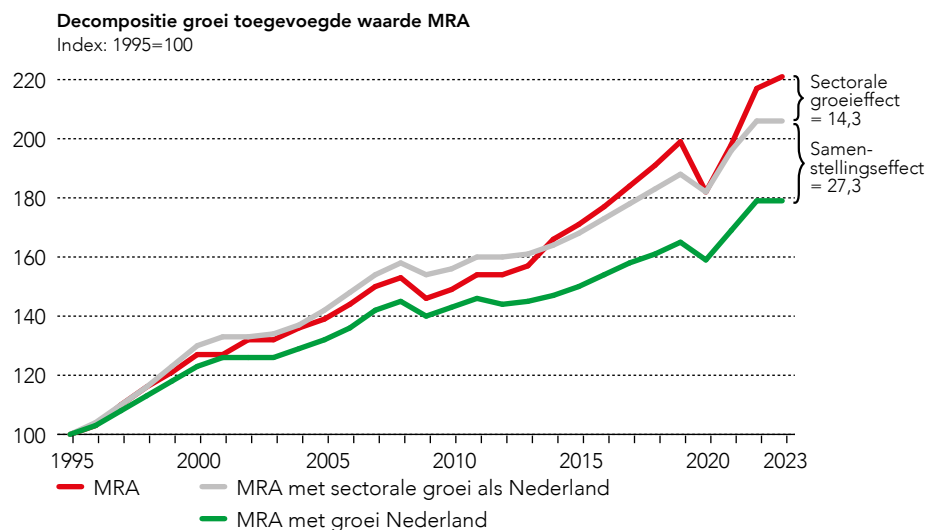
De economie van de MRA groeit al jarenlang sneller dan die in de rest van Nederland. Tussen 1995 en 2023 steeg de toegevoegde waarde in de MRA in totaal met 120 procent. Landelijk kwam de groei in diezelfde periode uit op 79 procent. Dat betekent dat de economie van de MRA zich in bijna dertig jaar tijd anderhalf keer sneller heeft ontwikkeld dan die van Nederland als geheel (zie figuur 3.1).

Een belangrijke verklaring voor deze voorsprong is de samenstelling van de economie. De MRA is sterker gericht op sectoren die landelijk bovengemiddeld groeien, zoals Informatie en communicatie en zakelijke diensten. Dit wordt het samenstellingseffect genoemd en in figuur 3.1 gerepresenteerd door het verschil tussen de grijze lijn (MRA met sectorale groei als Nederland) en de groene lijn (MRA met groei

Nederland). Beide lijnen zijn gebaseerd op eenzelfde landelijke groei per sector en verschillen alleen in sectorstructuur. Als de MRA dezelfde sectorstructuur had gehad als de rest van Nederland, zou de totale economische groei in de MRA dus lager zijn geweest.

Maar de regio profiteert niet alleen van de specifieke samenstelling van sectoren. Binnen die sectoren wordt in de MRA ook beter gepresteerd dan elders. Dit blijkt uit het verschil tussen de grijze en de rode lijn in figuur 3.1. Sectoren in de MRA groeiden gemiddeld sneller dan dezelfde sectoren in de rest van het land. Dat komt mogelijk doordat bedrijven in de MRA profiteren van gunstigere omstandigheden. Denk aan schaalvoordelen, een sterke kennisinfrastructuur, een grote concentratie van bedrijven en goed opgeleid personeel. Hierdoor kunnen nieuwe ideeën en technologieën zich sneller verspreiden en benutten bedrijven de ruimte om te innoveren. Dat versterkt de groei.

Figuur 3.1 Hogere economische groei MRA vooral bepaald door gunstige sectorstructuur

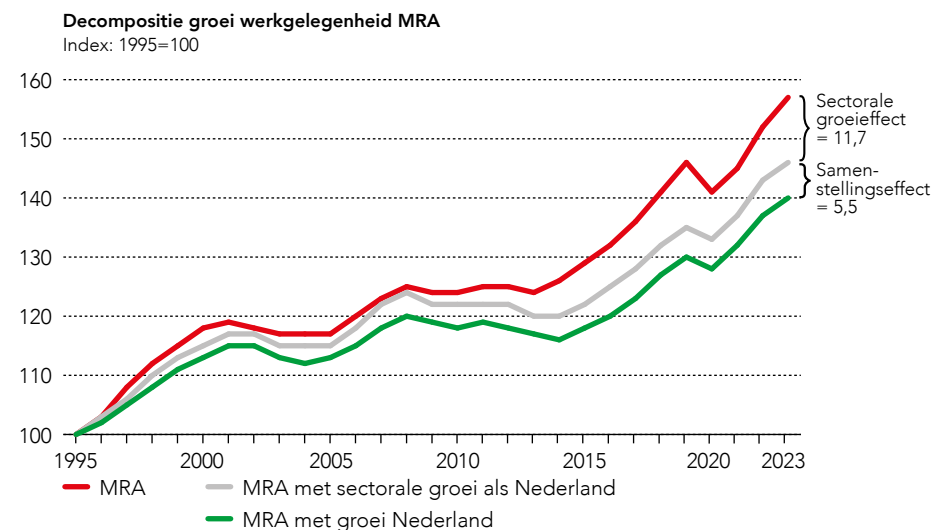

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

Wat verder nog opvalt in figuur 3.1 is de dip in toegevoegde waarde tijdens de coronapandemie en de vertraging van de groei in 2023 ten opzichte van de lange-termijn trend. Gelet op de ontwikkeling van het bruto regionaal product in de MRA van 1,6 procent in 2023 en 1,4 procent in 2024, zal ook de groei van de toegevoegde waarde in 2024 vergelijkbaar zijn met 2023 (rond 2 procent). In de volgende Economische Verkenningen moet duidelijk worden of het hier gaat om een trendbreuk of om tijdelijke vertraging in de groei, bijvoorbeeld als gevolg van personeelskrapte, stijgende lonen en inflatie.

Ook de werkgelegenheid is gedurende de afgelopen dertig jaar in de MRA sneller toegenomen dan landelijk. De rode lijn in figuur 3.2 geeft de feitelijke ontwikkeling van de werkgelegenheid in de MRA weer. Tussen 1995 en 2023 steeg het aantal arbeidsjaren in de regio met 57 procent, tegenover 39 procent in heel Nederland (groene lijn). Dat komt neer op een verschil van 17 procentpunten in werkgelegenheidsgroei.

Figuur 3.2 Werkgelegenheid groeit binnen sectoren in de MRA sneller dan daarbuiten

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

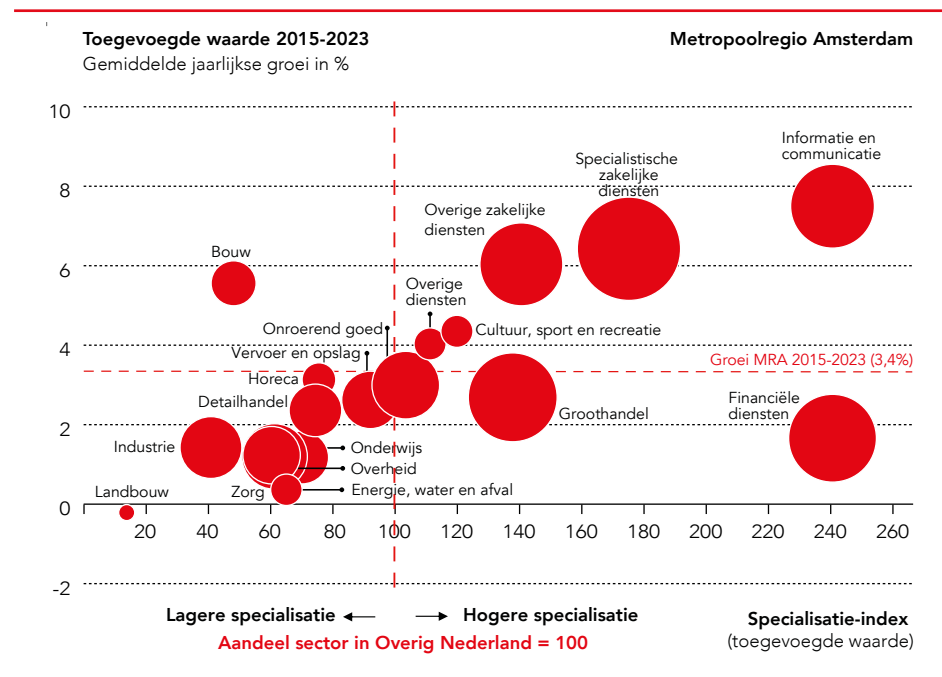
Een deel van de hogere groei is te verklaren doordat de MRA veel werkgelegenheid heeft in sectoren die ook landelijk sterk groeien. Dit is weer het samenstellingseffect. De grijze lijn in de figuur laat zien hoe de werkgelegenheid in de MRA zich zou hebben ontwikkeld bij een gelijke groei per sector als landelijk het geval was, maar met de regio-specifieke sectorstructuur. Het verschil van 5,5 procentpunten tussen de grijze lijn (MRA met sectorale groei als Nederland) en de groene lijn (MRA met groei Nederland) laat zien dat de relatief sterke vertegenwoordiging in de MRA van groeisectoren als Specialistische zakelijke diensten en Informatie en communicatie, hierin een belangrijke rol speelt.

Maar er is meer aan de hand. De rode lijn in de figuur laat zien dat de werkgelegenheid in de MRA ook sneller is gegroeid dan je op basis van de samenstelling zou verwachten. Het verschil tussen de rode en de

grijze lijn is 11,7 procentpunten. Dit betekent dat de werkgelegenheid in sectoren en bedrijven binnen de MRA vaak sneller groeit dan de werkgelegenheid in dezelfde sectoren en type bedrijven elders in Nederland. Ook dat kan weer worden beïnvloed door relatief gunstige omstandigheden in de regio, zoals een ruim aanbod aan goed opgeleid personeel, een sterke kennisbasis en een goede bereikbaarheid. Voor veel bedrijven en werkenden is de MRA daardoor een aantrekkelijke plek om zich te vestigen. Dat kan echter ook weer leiden tot een relatief grotere krapte op de arbeidsmarkt van de MRA.

De figuren 3.1 en 3.2 laten zien dat de economie van de MRA op twee manieren voordeel behaalt: doordat er relatief veel bedrijven zitten in snelgroeende sectoren én doordat die bedrijven het binnen hun sector vaak beter doen dan gemiddeld in Nederland. Samen verklaart dit waarom zowel de economie als de werkgelegenheid in de regio al jarenlang harder groeit dan in de rest van Nederland.

Figuur 3.3 De MRA is gespecialiseerd in sectoren die relatief snel groeien

* Grootte van bol: omvang toegevoegde waarde 2023
Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

Specialisatiepatronen en determinanten van groei

Het verschil in sectorstructuur speelt dus een belangrijke rol in de ontwikkeling van de regio: sectoren die de afgelopen jaren hard zijn gegroeid zijn relatief sterk vertegenwoordigd in de MRA. Hoe sterk een sector in de regio aanwezig is, drukken we uit met de specialisatiegraad. Een specialisatiegraad van boven de 100 betekent dat de sector relatief gezien groter is in de MRA dan landelijk. Is de specialisatiegraad lager dan 100, dan is de sector in de MRA juist minder sterk vertegenwoordigd dan gemiddeld in Nederland. Figuur 3.3 laat zien hoe de groei van de toegevoegde waarde per sector in de MRA zich verhoudt tot de specialisatiegraad. Op de verticale as staat de gemiddelde jaarlijkse groei van een sector tussen 2015 en 2023. Op de horizontale as is af te lezen hoe sterk die sector in de MRA is vertegenwoordigd. Hoe groter de bol, hoe groter de toegevoegde waarde van de sector en daarmee het aandeel in de regionale economie. De stippellijn geeft aan wat de gemiddelde groei van de toegevoegde waarde was tussen 2015 en 2023 in de MRA: 3,4 procent per jaar.

De positieve correlatie tussen specialisatie en groei in de figuur laat zien dat de MRA vooral gespecialiseerd is in sectoren die bovengemiddeld groeien (het kwadrant rechtsboven) en minder is gespecialiseerd in sectoren die onder-gemiddeld groeien (het kwadrant linksonder).

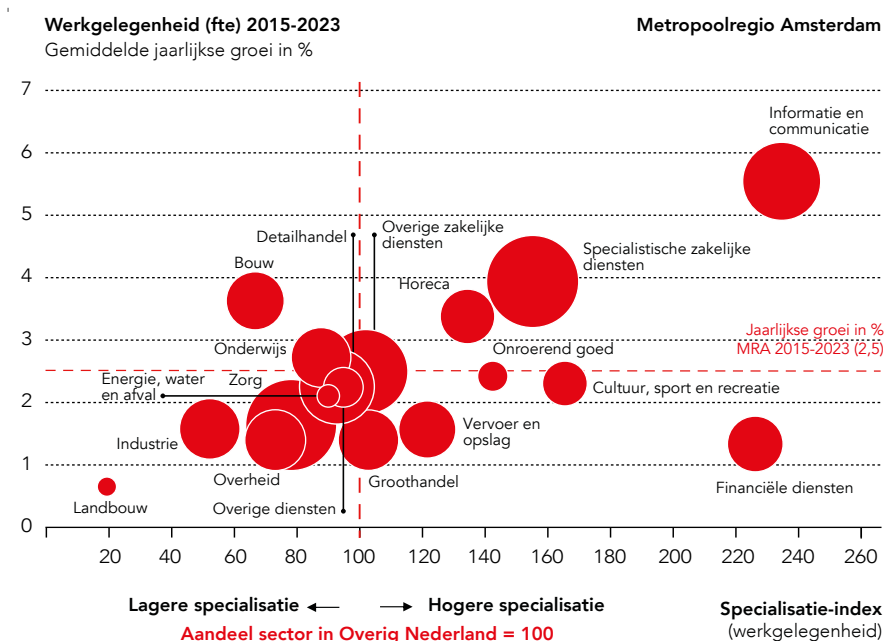
Daardoor heeft de regio tussen 2015 en 2023 veel voordeel gehad van haar economische structuur. Groeisectoren als Informatie en communicatie, Specialistische zakelijke diensten en Cultuur, sport en recreatie zijn sterk aanwezig in de MRA én presteren bovengemiddeld. Dit maakt duidelijk waarom de regio zich ook in economisch wisselvallige jaren goed is blijven ontwikkelen. De sector Bouw valt eveneens op door zijn sterke groei, maar is relatief wat minder sterk vertegenwoordigd in de MRA.

De positieve correlatie is de afgelopen jaren wat afgezwakt, omdat veel sectoren te lijden hadden onder de coronapandemie, waardoor de gemiddelde groei sinds 2015 sterk naar beneden werd beïnvloed en sectoren qua groei minder van elkaar verschilden. Ook over de periode 2015-2023 heeft dat nog effect op de gemiddelde groei sinds 2015, maar al veel minder sterk dan in de vorige twee edities van de Economische Verkenningen.

Er zijn echter ook enkele uitzonderingen op het voor de MRA gunstige verband tussen specialisatiegraad en groei (de diagonale structuur in figuur 3.3). Zo is de sector Financiële diensten relatief sterk vertegenwoordigd in de MRA, en gelet op de ontwikkelingen in tabel 3.1 is die specialisatiegraad de afgelopen jaren alleen maar toegenomen, maar kende deze sector over de periode 2015-2023 ook een onder-gemiddelde groei. De toegevoegde waarde nam in 2023 met twee procentpunten af ten opzichte van een jaar eerder, terwijl deze sector in de periode 1995-2014 nog gekenmerkt werd door een gemiddelde groei van ruim 4 procent per jaar. Veel activiteiten in de financiële sector zijn de laatste jaren geautomatiseerd, gedigitaliseerd en/of uitbesteed aan bedrijven die vaak onder zakelijke diensten vallen, waardoor de groei in toegevoegde waarde steeds vaker terechtkomt in andere sectoren. Ook de in de MRA goed vertegenwoordigde sector Groothandel laat binnen de MRA een relatief trage groei zien. Dat is opmerkelijk, omdat deze sector op landelijk niveau juist bovengemiddeld is gegroeid. De naweeën van de coronapandemie in combinatie met fysieke ruimtebeperkingen in de regio kunnen ervoor hebben gezorgd dat de regionale groei in de Groothandel achterblijft bij de landelijke groei in deze sector.

Figuur 3.4 toont opnieuw het verband tussen de specialisatiegraad en sectorale groei, maar nu in termen van werkgelegenheid in fte per sector in de MRA, gemeten over de periode 2015–2023. De verticale as geeft de gemiddelde jaarlijkse groei van de werkgelegenheid weer, de horizontale as de specialisatiegraad ten opzichte van de rest van Nederland (met 100 als nationaal gemiddelde). De grootte van de bollen geeft het relatieve aandeel van de sector in de totale werkgelegenheid van de MRA weer. De horizontale rode streep markeert de gemiddelde jaarlijkse groei van de werkgelegenheid in fte in de regio: 2,5 procent per jaar.

Figuur 3.4 Vooral ICT en Specialistische zakelijke diensten zorgen voor meer werk in de MRA

* Grootte van bol: omvang werkgelegenheid (fte) 2023

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

De figuur laat zien dat de MRA relatief sterk is gespecialiseerd in sectoren met een bovengemiddelde werkgelegenheidsgroei. Dit geldt met name voor Informatie en communicatie, dat zowel qua groei als specialisatie ver boven het gemiddelde uitsteekt. Ook Specialistische zakelijke diensten en Horeca combineren een sterke regionale vertegenwoordiging met een relatief grote toename van het aantal arbeidsplaatsen. Deze sectoren zijn belangrijke dragers van de werkgelegenheidsgroei in de regio.

In een beperkt aantal sectoren is de MRA weliswaar gespecialiseerd, maar kent het een onder-gemiddelde groei van de werkgelegenheid. Dit geldt vooral voor Financiële diensten, dat ondanks een hoge specialisatiegraad sinds 2015 nauwelijks nog groei in werkgelegenheid laat zien. Dat komt vooral doordat mensen steeds meer zelf regelen via internet en apps. Banken hebben hierdoor veel kantoren gesloten en minder personeel nodig. Alleen al tussen 2016 en 2020 verdwenen er ruim 700 bankkantoren in Nederland (MOB, 2024). Ook zijn er nieuwe bedrijven gekomen, die financiële diensten digitaal aanbieden (Fintechs) en vooral gebruik maken van diensten uit andere sectoren (o.a. ICT en zakelijke diensten). Daardoor verdwijnen er in Financiële diensten beroepen en arbeidsplaatsen, waar maar een beperkt aantal nieuwe functies voor terugkomen, vooral in andere sectoren. Ook sectoren als Cultuur, sport en recreatie en Vervoer en opslag zijn relatief goed vertegenwoordigd in de MRA, maar blijven in werkgelegenheidsgroei achter bij het gemiddelde.

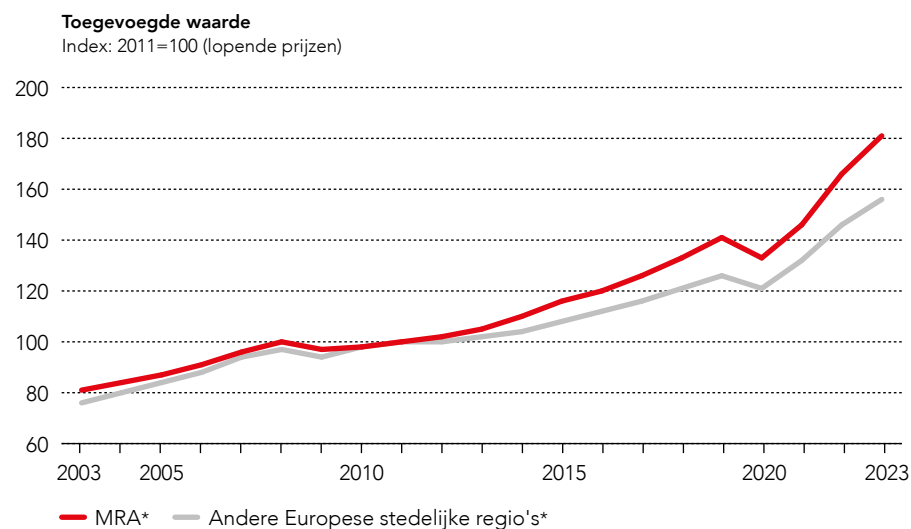
Daartegenover staan sectoren met een relatief beperkte aanwezigheid in de regio – zoals Bouw en Detailhandel – die wel een stevige groei in werkgelegenheid laten zien. Figuur 3.4 laat daarmee zien dat de groei van de werkgelegenheid in de MRA voor een belangrijk deel voortkomt uit sectoren waarin de regio sterk is gespecialiseerd én waarin het aantal banen relatief sterk toeneemt. Tegelijkertijd zijn er enkele sectoren die nauwelijks nog groei in werkgelegenheid laten zien en daarmee steeds minder belangrijk worden voor de regio. Dat duidt op een verschuiving in het type werkgelegenheid binnen de regio.

Economische ontwikkeling en structuur in Europees perspectief

De MRA is niet alleen een belangrijke economische regio voor Nederland. De regio maakt ook deel uit van een netwerk van stedelijke gebieden die samen de motor vormen van de Europese economie. Het Draghi-rapport, dat op verzoek van de Europese Commissie is opgesteld, benadrukt het belang van sterke stedelijke regio's voor de toekomst van Europa. Volgens het rapport is de economische groei en productiviteit in Europa te laag, zeker vergeleken met die in de Verenigde Staten (zie ook hoofdstuk 1).

Figuur 3.5 zet de economische ontwikkeling in de MRA af tegen het gemiddelde van 25 andere Europese stedelijke regio's, gebaseerd op de NUTS2-indeling in de Eurostat data.⁴ De MRA is daarbij benaderd door de NUTS2-regio die de hele provincie Noord-Holland omvat. Tot 2011 groeide de toegevoegde waarde in deze regio iets minder hard dan het gemiddelde van de andere Europese stedelijke regio's. In 2011

Figuur 3.5 Vanaf 2011 hogere economische groei MRA dan in andere Europese stedelijke regio's

* NUTS2-regio's in Europa, waarbij de MRA gelijk is aan de provincie Noord-Holland. 'Andere Europese stedelijke regio's' is een gewogen gemiddelde van overige stedelijke regio's in Europa.
Bron: Eurostat (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

verandert dit: vanaf dat moment groeit de economie van de MRA juist iets sneller. Dat wijst op een relatief krachtig herstel na de financiële crisis van 2009-2013, al blijven de verschillen tot 2019 nog relatief beperkt. Na de coronadip in 2020 herstelde de economie van de MRA gemiddeld sneller dan de andere Europese stedelijke regio's. Tegelijk is het belangrijk om te noemen dat het bij deze vergelijking gaat om cijfers in lopende prijzen, dus zonder correctie voor inflatie. Omdat de inflatie in Nederland – en specifiek in de MRA – hoger is geweest dan in andere Europese regio's, verklaart dat deels de snellere groei van de toegevoegde waarde in de MRA.

Figuur 3.6 plaatst de economische structuur van de MRA in Europees perspectief. De figuur laat zien hoe sterk verschillende (samengestelde) sectoren in de MRA zijn vertegenwoordigd ten opzichte van andere Europese stedelijke regio's. Op de horizontale as staat de specialisatie-index: een waarde boven de 100 betekent dat de sector in de MRA een groter aandeel heeft dan gemiddeld in overige Europese stedelijke regio's. Op de verticale as staat de gemiddelde jaarlijkse groei van de toegevoegde waarde tussen 2015 en 2022. De grootte van de bollen geeft het relatieve belang van de sector aan voor de economie van de MRA (relatieve aandeel in de totale toegevoegde waarde).

De figuur laat zien dat de MRA in vergelijking met andere Europese stedelijke regio's geen bijzondere specialisatie kent in de sector Informatie en communicatie. Dat in tegenstelling tot de vergelijking op nationaal niveau (zie figuur 3.3), waar de omvang van de ICT-sector ten opzichte van het landelijk gemiddelde relatief groot is in de MRA. Veel Europese stedelijke regio's kennen een sterke vertegenwoordiging van ICT-activiteiten. De MRA is op dit punt binnen Europa niet uniek.

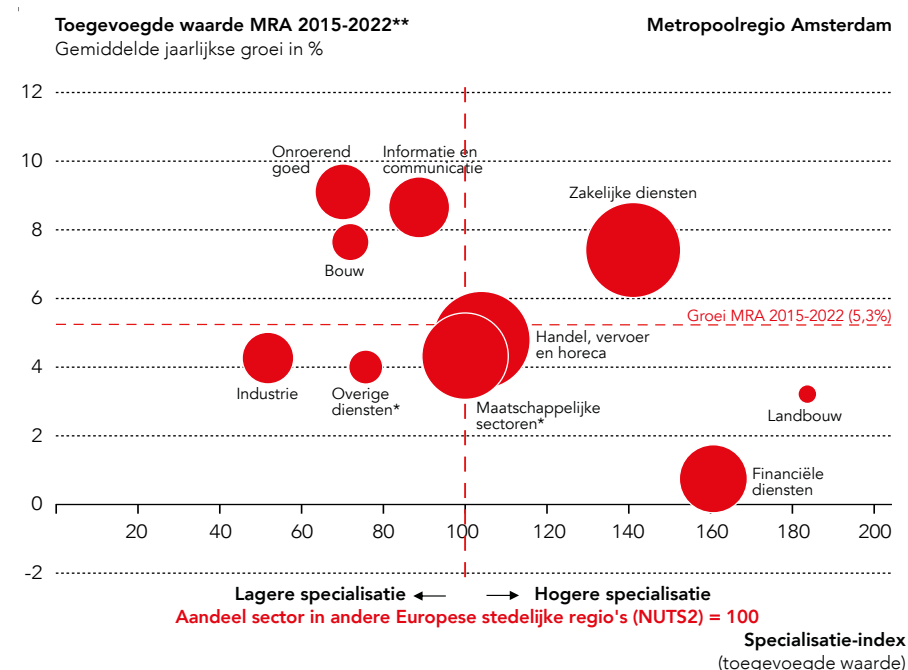
In andere hoogwaardige dienstensectoren is dat wel het geval. De MRA is in Europees stedelijk perspectief sterk gespecialiseerd in zowel Zakelijke diensten als Financiële dienstverlening. Maar waar de Zakelijke diensten een bovengemiddelde groei in toegevoegde waarde kennen, daar is dat voor Financiële dienstverlening juist omgekeerd.

Opvallend is de positie van de Landbouw. Omdat in Europees perspectief wordt gekeken naar provincies (NUTS2), is de Landbouw relatief sterk vertegenwoordigd in de 'MRA-regio' in vergelijking met andere

Europese stedelijke regio's (provincies). We zien hier de aanwezigheid van zowel het landbouwcluster rondom Aalsmeer (zie ook hoofdstuk 5) alsook in Holland boven Amsterdam terug in de cijfers die atypisch zijn in vergelijking met andere verstedelijkte NUTS2 gebieden in Europa.

Een internationale perspectief vraagt er ook om dat ontwikkelingen buiten Nederland worden vertaald naar de regionale context. Actueel zijn de ontwikkelingen rondom handelstarieven zoals aangekondigd door de Amerikaanse president. Kader 3.1 verkent hoe mogelijke veranderingen in het handelsbeleid kunnen doorwerken op de economie van de MRA.

Figuur 3.6 Ook in Europees perspectief is de MRA gespecialiseerd in zakelijke diensten

Grootte van bol: toegevoegde waarde Noord-Holland (NUTS2) in 2022

* Overige diensten zijn Cultuur, sport en recreatie. Overige dienstverlening, Huishoudens en Extraterritoriale organisaties. De maatschappelijke sectoren betreffen de Overheid, het Onderwijs en de Zorg.

** Toegevoegde waarde in lopende prijzen (geen inflatiecorrectie).

NB. De sectoren in de figuur zijn samengestelde sectoren zoals beschikbaar in de Eurostat data.

Kader 3.1 Amerikaanse importheffingen: gevolgen en kansen

De door Donald Trump aangekondigde tarieven op 'Liberation Day' (2 april 2025) zorgde voor onrust in de wereld en heeft de onzekerheid sterk gevoed. Er spelen meerdere ontwikkelingen tegelijk. Zo is er eerst een aankondiging geweest van nieuwe Amerikaanse handelstarieven, die later deels weer zijn ingetrokken. Grote en plotselinge koerswijzigingen zorgen voor veel onzekerheid op zowel de Amerikaanse als internationale markten. Die onzekerheid zorgt voor dalende beurskoersen en heeft ook de koers van de dollar onder druk gezet.

Het CPB heeft eind 2024 en in mei 2025 berekend wat algemene importheffingen van 10 procent en extra tarieven op Chinese producten voor Nederland zouden kunnen betekenen. Die inzichten kunnen worden gekoppeld aan de economische structuur van de MRA, zodat we kunnen zien waar mogelijke kwetsbaarheden of juist kansen liggen. Het CPB maakt onderscheid tussen effecten op goederen en op diensten. Voor goederen geldt dat Amerikaanse heffingen de Nederlandse export duurder maken. Amerikaanse bedrijven en consumenten kopen dan minder in Europa. Het effect op de totale vraag naar Nederlandse goederen hangt af van welk deel er nu naar de VS wordt geëxporteerd. In 2024 betrof dit ongeveer 5 procent van de totale exportwaarde. Bovendien speelt de industrie een relatief kleine rol in de economie van de MRA. Daardoor zal de impact in de MRA minder groot zijn dan voor Nederland als geheel.

Bij diensten ligt dat anders. Die worden niet direct belast, maar hogere lonen in de VS maken Amerikaanse diensten wel duurder. Nederlandse bedrijven kunnen daar juist van profiteren. Vooral in sectoren als luchtvaart en telecom, die sterk aanwezig zijn in de MRA, zijn er kansen. In beide sectoren ging in 2024 al ongeveer 23 procent van de export (gemeten in uitvoerwaarde) naar de VS. Daardoor kunnen deze sectoren juist profiteren van de verschuivingen op de markt.

Tegelijk kan het huidige onrustige economische klimaat op zichzelf al een rem vormen op economische groei. Toch is er ook reden voor voorzichtig optimisme. De MRA heeft een sterke dienstensector met internationale oriëntatie. Dat biedt kansen om zich nog nadrukkelijker te positioneren op de internationale markt.

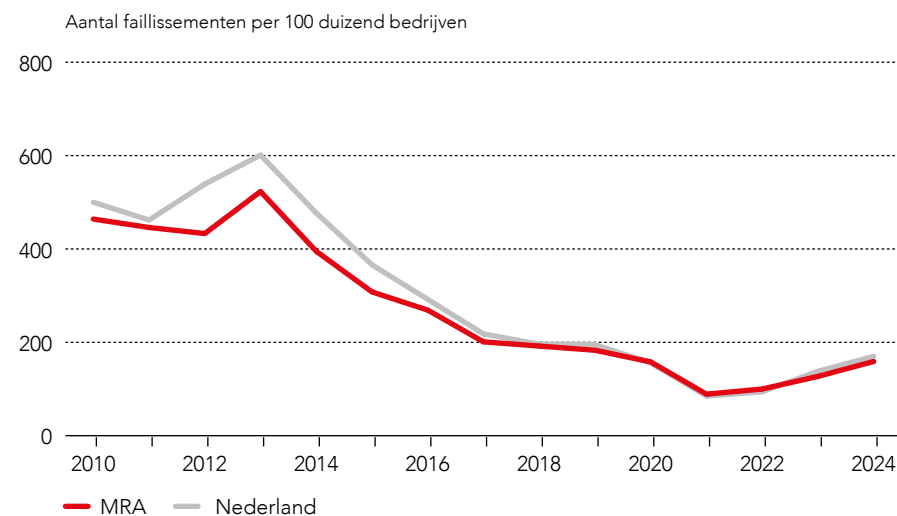
3.2 Bedrijvendynamiek

Elk jaar starten er nieuwe bedrijven in de MRA en houden andere ermee op. In deze paragraaf staat de verandering in het aantal bedrijfsvestigingen centraal. De focus ligt op het aantal faillissementen, oprichtingen, sluitingen en de uiteindelijke groei of krimp per sector. De bedrijvendynamiek wordt voor het grootste deel bepaald door kleine zelfstandigen, waaronder zelfstandigen zonder personeel (zzp'ers).⁵ Voor de uitleg van de begrippen zoals oprichting, sluiting, faillissement en vestiging wordt aangesloten bij de definities van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS).⁶

Faillissementen, opgerichte en opgeheven bedrijfsvestigingen

Figuur 3.7 laat zien hoe het aantal faillissementen per 100.000 bedrijven zich sinds 2010 heeft ontwikkeld in de MRA en in Nederland als geheel. Tussen 2010 en 2013 nam het aantal faillissementen toe, met een piek rond 2013. In dat jaar gingen in Nederland ruim 600 per 100.000 bedrijven failliet, in de MRA ruim 500. Deze stijging hing samen met

Figuur 3.7 Aantal faillissementen stijgt, maar nog altijd lager dan voor corona

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

de nasleep van de kredietcrisis en de economische tegenwind die veel ondernemingen trof. Vanaf 2014 zette een duidelijke en gestage daling van het aantal faillissementen in, zowel in de MRA als in de rest van Nederland. In 2021 lag het aantal faillissementen op het laagste niveau in meer dan tien jaar: minder de 100 per 100.000 bedrijven. Deze daling is mede het gevolg van het gunstige economische klimaat in de jaren voor corona en de ruime steunmaatregelen tijdens de coronapandemie, waaronder uitstel van belastingbetaling en de NOW-regelingen. Na 2021 is een lichte toename zichtbaar in het aantal faillissementen. In 2023 en 2024 stijgt het aantal faillissementen verder, maar ligt nog altijd aanmerkelijk lager dan in de periode 2010–2015.

De meeste nieuwe vestigingen zijn te vinden in de sector Specialistische zakelijke diensten, waar veel zzp'ers te vinden zijn (zie hoofdstuk 2). Deze sector kent niet alleen het hoogste aantal starters (meer dan 40 per 10.000 inwoners), maar ook relatief veel stoppers. Toch blijft per saldo het aantal vestigingen groeien. Ook sectoren als Overige zakelijke diensten, Detailhandel, Bouw en Informatie en communicatie kennen veel startende ondernemingen, en over het algemeen ook meer dan het aantal stoppende ondernemingen. Dat vooral de zakelijke dienstverlening een aanjager blijkt te zijn van nieuwe bedrijvigheid in de MRA past bij het profiel van de regio, waarin veel zelfstandigen (met en zonder personeel), adviesbureaus en creatieve ondernemers actief zijn.

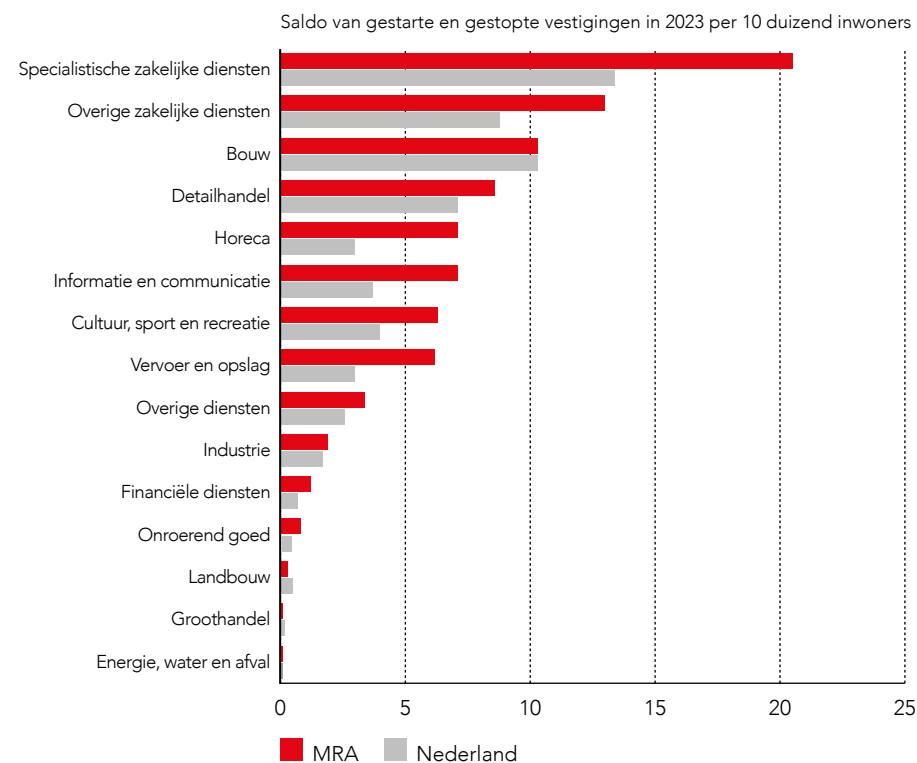
In sectoren als Cultuur, sport en recreatie, Horeca en Vervoer en opslag is eveneens sprake van een levendige bedrijvendynamiek, met relatief hoge aantallen oprichtingen én sluitingen. Dit wijst op een sectorstructuur waarin veel ondernemers actief zijn, maar waarin ook regelmatig bedrijven verdwijnen. Sectoren als Landbouw, Energie, water en afval, en Onroerend goed kennen een veel lagere bedrijvendynamiek. Hier worden relatief weinig nieuwe vestigingen gestart en worden er ook weinig opgeheven. In de sector Energie, water en afval zijn vooral grotere (nuts)bedrijven actief.

Figuur 3.8 laat zien hoeveel vestigingen er in 2023 per sector netto bij zijn gekomen in de MRA, vergeleken met Nederland als geheel. Het gaat hier om het verschil tussen het aantal opgerichte en opgeheven vestigingen per 10.000 inwoners. In bijna alle sectoren is het saldo in de MRA positiever dan in de rest van het land. Dit wijst op een

hoge dynamiek in het regionale bedrijfsleven en een relatief gunstig ondernemingsklimaat.

De grootste bijdrage aan de groei van het aantal vestigingen komt uit de sector Specialistische zakelijke diensten. In deze sector kwamen er in de MRA ruim 20 vestigingen per 10.000 inwoners bij, fors meer dan landelijk. Ook in sectoren als Overige zakelijke diensten, Bouw, Detailhandel en Horeca ligt het netto aantal nieuwe vestigingen in de MRA duidelijk hoger dan het landelijke gemiddelde. In de meeste overige sectoren is het verschil met Nederland kleiner.

Figuur 3.8 Sterke groei in het aantal vestigingen in zakelijke diensten

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

3.3 Arbeidsproductiviteit

Mensen zorgen met hun werk voor economische waarde. Hoe meer waarde er wordt toegevoegd, hoe sterker de economie groeit en hoe groter onze welvaart wordt. Tegelijk is arbeid schaars, en dat merken we steeds meer op de krappe arbeidsmarkt van nu. Die aanhoudende krapte maakt het belangrijk om meer waarde te halen uit hetzelfde werk. Dat kan door de arbeidsproductiviteit te verhogen.

Een groei van de arbeidsproductiviteit betekent dat er meer wordt geproduceerd met dezelfde hoeveelheid werk. Dat kan door harder te werken, maar een betere manier is om slimmer te werken. Dit kan bijvoorbeeld door werkprocessen te verbeteren of technologieën te gebruiken die werk besparen, zoals automatisering of robotisering. De mogelijkheden daarvoor verschillen per sector, beroep en regio.

Recente ontwikkelingen in arbeidsproductiviteit

Tabel 3.2 laat zien dat de groei van de arbeidsproductiviteit in de MRA gemiddeld hoger ligt dan in de rest van Nederland. Over de periode van 1995 tot 2014 groeide de arbeidsproductiviteit in de MRA jaarlijks met gemiddeld 1,5 procent, terwijl dit in de rest van Nederland 1,2 procent was. Dat betekent dat de toegevoegde waarde per gewerkt uur in de MRA meer toenam dan landelijk.

Ook in de periode na de financiële crisis bleef de MRA beter presteren dan de rest van Nederland, al stond de groei in beide gevallen onder druk. Tussen 2015 en 2019 halveerde de groei van de arbeidsproductiviteit in de MRA naar gemiddeld 0,8 procent per jaar. In overig Nederland was in diezelfde periode zelfs sprake van een lichte daling van 0,1 procent per jaar. Dat betekent dat de arbeidsproductiviteit in de MRA is blijven stijgen, ondanks het gebrek aan groei op landelijk niveau.

Als gevolg van de coronapandemie is de arbeidsproductiviteit vanaf 2020 sterk gaan schommelen. Aanvankelijk daalde de arbeidsproductiviteit in de MRA met 5 procent. Dit kwam vooral door het stilvallen van grote delen van de economie, zoals de Horeca, Cultuursector en delen van de Zakelijke dienstverlening. Het met vertraging ontslaan van werknemers (in de arbeidsmarktliteratuur vaak aangeduid met de term 'labour

hoarding') is hier mede debet aan geweest. In 2021 en 2022 was er sprake van een krachtig herstel. In deze jaren steeg de arbeidsproductiviteit sterk, doordat de economie heropende en bedrijven hun productie konden opschalen.

Tabel 3.2 Arbeidsproductiviteit per sector

	MRA						Overig Nederland					
	1995-2014	2015-2019	2020	2021	2022	2023	1995-2014	2015-2019	2020	2021	2022	2023
	gemiddelde jaarlijkse groei in %											
Landbouw	3,9	0,3	-4,8	2,3	-3,0	-4,6	2,6	0,6	2,6	2,4	-1,0	-0,7
Industrie	3,7	-1,3	-1,6	9,1	3,2	-6,2	3,2	1,9	-2,0	10,9	2,4	-3,6
Energie, water en afval	3,3	-3,2	-5,5	2,6	2,8	-0,7	2,2	0,9	4,8	-2,5	-3,3	-6,6
Bouw	0,1	4,1	0,8	-3,2	1,3	-2,6	0,4	3,9	-0,5	-1,6	1,5	-1,1
Groothandel	1,9	2,1	-16,3	9,1	9,3	-1,5	4,4	1,3	6,0	10,2	-8,1	-2,5
Detailhandel	1,8	0,3	-15,8	10,2	7,3	-3,2	1,2	2,4	4,4	2,9	-1,3	-0,9
Vervoer en opslag	2,7	1,1	-21,4	14,7	13,0	-3,6	2,6	-1,7	-14,6	7,8	10,0	-10,1
Horeca	1,0	-1,7	-1,5	18,3	-2,6	-5,6	-0,7	-0,8	-45,4	13,0	52,5	2,4
Informatie en communicatie	3,1	1,3	0,5	3,5	7,8	-1,9	3,2	0,2	4,1	0,0	6,9	-3,8
Financiële diensten	3,5	2,9	-1,4	1,2	-4,7	-6,3	2,9	0,5	0,2	0,5	-1,4	-3,4
Onroerend goed	0,3	1,7	0,6	-1,0	-1,4	-1,7	0,4	0,0	-1,8	-0,6	1,9	-0,7
Specialistische zakelijke diensten	1,0	2,9	-11,9	10,2	6,8	0,7	0,4	-0,7	12,8	2,8	-0,8	0,7
Overige zakelijke diensten	1,6	0,5	5,0	7,5	9,2	6,8	1,5	2,0	-14,5	6,8	3,0	-1,4
Overheid	1,8	0,9	-4,8	0,8	1,5	-3,1	1,6	0,9	2,4	-1,4	1,0	-2,1
Onderwijs	0,4	-1,4	-3,6	0,1	-1,4	-1,6	-0,5	-0,8	-0,6	-3,6	-2,4	-3,6
Zorg	-1,2	-0,3	-3,6	0,6	1,5	-0,8	0,3	0,0	-8,8	5,2	3,1	1,3
Cultuur, sport en recreatie	-0,6	1,5	-14,5	1,8	19,4	0,2	-0,3	-0,7	-31,7	-6,0	49,5	8,2
Overige diensten	-1,1	1,1	-20,7	-0,9	26,7	3,3	-1,8	0,2	2,6	5,2	2,8	-1,8
Totaal	1,5	0,8	-5,0	5,3	4,4	-1,5	1,2	-0,1	-2,1	3,1	1,2	-2,0

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

Deze opleving is echter van korte duur geweest. In 2023 daalde de arbeidsproductiviteit in de MRA opnieuw, dit keer met 1,5 procent ten opzichte van een jaar eerder. Die daling is fors, maar wel minder scherp dan in de rest van Nederland, waar de productiviteit met 2,0 procent terugliep. De cijfers laten zien dat de productiviteitsgroei in Nederland én in de MRA onder druk staat, na eerdere periodes van herstel. Een verklaring voor de afgenomen arbeidsproductiviteitsgroei op landelijk niveau in 2023 is volgens het CBS (2024) gelegen in drie factoren die samen bepalen hoe productief we werken: een lagere multi-factorproductiviteit, minder kapitaalverdieping en veranderingen in de samenstelling van de beroepsbevolking.

Multifactorproductiviteit laat zien in hoeverre er efficiënter wordt gewerkt, bijvoorbeeld door betere technologie of een slimmere organisatie. In 2023 was deze bijdrage negatief: er werd minder efficiënt gewerkt dan het jaar ervoor. Dat ligt mogelijk mede aan het feit dat er in 2021 en 2022 juist extra efficiënt is gewerkt om te herstellen van de coronapandemie. Ook de kapitaalverdieping, dus hoeveel machines, computers en andere hulpmiddelen er per gewerkt uur worden gebruikt, liet in 2023 een daling zien. Deze afname had een negatieve invloed van 0,8 procentpunt op de arbeidsproductiviteitsgroei. Alleen de samenstelling van het personeel had een positief effect op de arbeidsproductiviteit in 2023. In dat jaar was het personeel gemiddeld iets beter opgeleid dan in het jaar ervoor. Dit zogenoemde compositie-effect zorgde voor een kleine positieve bijdrage aan de arbeidsproductiviteitsgroei van 0,2 procentpunt (CBS, 2024).

Ondanks deze brede negatieve trend zijn er ook uitzonderingen. In twee sectoren – Overige zakelijke diensten en Overige diensten – nam de arbeidsproductiviteit in de MRA in 2023 duidelijk toe. In Overige diensten steeg de toegevoegde waarde per gewerkt uur met ruim 3 procent, en in Overige zakelijke diensten met bijna 7 procent. Deze stijgingen springen eruit, omdat in vrijwel alle andere sectoren de productiviteit afnam. Dit wijst erop dat in deze twee sectoren relatief efficiënter is gewerkt of dat er sprake was van een herstel of verschuiving in het type activiteiten dat meer waarde oplevert per gewerkt uur.

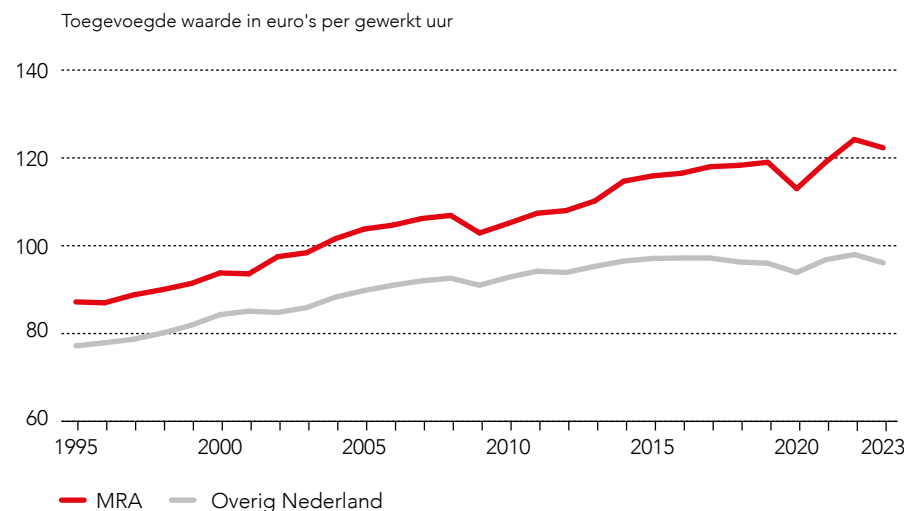
Lange-termijntrends in arbeidsproductiviteit

Figuur 3.9 laat de ontwikkeling van de arbeidsproductiviteit zien, uitgedrukt in toegevoegde waarde per gewerkt uur. De grafiek vergelijkt de MRA met de rest van Nederland. Al langere tijd ligt de arbeidsproductiviteit in de MRA hoger dan in de rest van het land. In 1995 was het verschil 13 procent in het voordeel van de MRA.

Sindsdien is de kloof in arbeidsproductiviteit verder gegroeid. Vooral na de financiële crisis van 2008 nam het verschil snel toe. Waar in de rest van Nederland de arbeidsproductiviteit na een korte herstelperiode begon te stagneren, kende de MRA vanaf 2013 opnieuw een stijgende lijn. Dit wijst erop dat de regio zich beter wist aan te passen aan de veranderende economische omstandigheden en productiever werd met dezelfde hoeveelheid arbeid.

De coronacrisis zorgde in 2020 voor een tijdelijke terugval in arbeidsproductiviteit. In de MRA was deze dip sterker dan in de rest van Nederland, doordat juist sectoren die sterk vertegenwoordigd zijn in de

Figuur 3.9 Toename van kloof in arbeidsproductiviteit tussen MRA en rest van Nederland

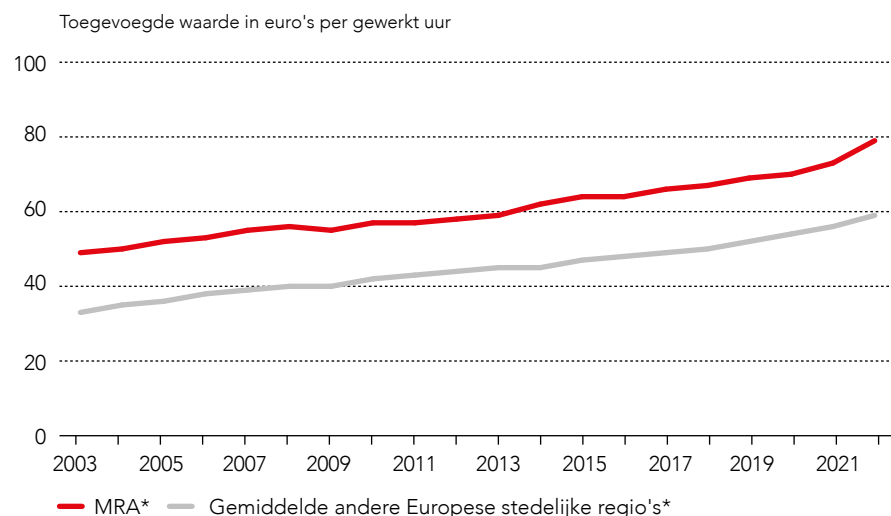
Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

MRA – zoals Horeca, Cultuur, sport en recreatie en Zakelijke diensten – hard werden geraakt. Toch herstelde de regio snel. In 2021 en 2022 steeg de arbeidsproductiviteit relatief fors. Vooral de aanhoudende krapte op de arbeidsmarkt droeg bij aan dit herstel. In zowel 2022 als 2023 lag de arbeidsproductiviteit in de MRA ongeveer 27 procent hoger dan in de rest van het land. Wel daalde de arbeidsproductiviteit in 2023 opnieuw, zowel in de MRA als daarbuiten.

Arbeidsproductiviteitsontwikkeling in Europees perspectief

In het perspectief van Europese stedelijke regio's, ligt de arbeidsproductiviteit in de MRA hoog, maar ontwikkelt zich iets langzamer. Figuur 3.10 laat zien dat de arbeidsproductiviteit in de MRA – gemeten als toegevoegde waarde per gewerkt uur – al jaren boven het gemiddelde ligt van andere Europese stedelijke regio's. Toch is de voorsprong de afgelopen jaren iets kleiner geworden. Waar de toegevoegde waarde per gewerkt uur in de MRA tussen 2003 en 2022 met gemiddeld 2,6 procent per jaar steeg, groeide deze in andere Europese stedelijke regio's gemiddeld

Figuur 3.10 Arbeidsproductiviteit MRA structureel hoger dan gemiddeld in Europa

* NUTS2-regio's in Europa, waarbij de MRA gelijk is aan de provincie Noord-Holland. 'Andere Europese stedelijke regio's' is een gewogen gemiddelde van overige stedelijke regio's in Europa.
Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

met 3,1 procent per jaar (alle bedragen zijn in euro's en in deze Europese vergelijking niet gecorrigeerd voor inflatie). Tegelijkertijd zijn er ook brede zorgen over de productiviteitsontwikkeling in Europa, zoals ook het Draghi-rapport (2024) laat zien. Volgens dat rapport loopt Europa achter op andere economische blokken, zoals de Verenigde Staten – vooral als het gaat om productiviteitsgroei en technologische vooruitgang. De afnemende productiviteitsgroei in de MRA past in dat bredere beeld: het niveau is nog steeds hoog, maar de voorsprong wordt wel kleiner.

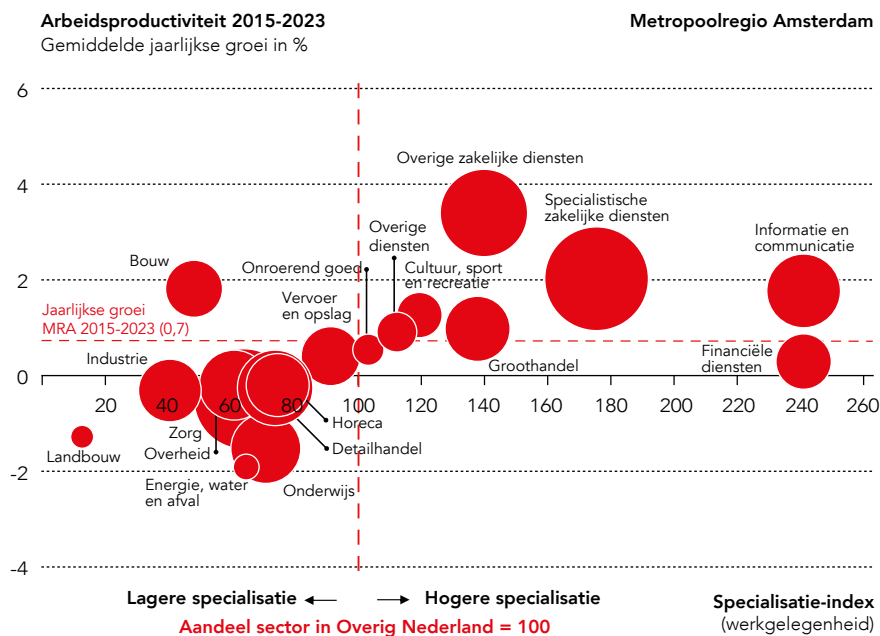
De Nederlandsche Bank (DNB) plaatst daarbij nog een belangrijke kanttekening. In haar analyse van mei 2025 benadrukt DNB dat cijfers over de totale economie worden beïnvloed door sectoren waar productiviteit moeilijk meetbaar is, zoals de overheid, het onderwijs en de zorg. Ook de afbouw van de gaswinning heeft het landelijke cijfer omlaag getrokken. Hierdoor lijkt de productiviteitsgroei lager dan die in werkelijkheid is, aldus DNB. Als we ons zouden richten op alleen de marktsector – het deel van de economie waar productiviteit wél goed te meten is – ontstaat een ander beeld van de productiviteitsontwikkeling. In Nederland groeide de arbeidsproductiviteit in de marktsector tussen 2013 en 2023 met gemiddeld 1,1 procent per jaar, net iets boven het gemiddelde in het eurogebied (DNB, 2025). In de MRA ligt dat cijfer nog hoger: 1,6 procent per jaar.⁷ Dat is vrijwel gelijk aan de arbeidsproductiviteitsgroei in de Verenigde Staten, waar de groei op 1,7 procent lag (DNB, 2025). Dat laat zien dat de marktsectoren in de MRA internationaal nog steeds goed meekomen, zeker in sectoren die belangrijk zijn voor de arbeidsproductiviteitsontwikkeling op de langere termijn, zoals ICT en de zakelijke dienstverlening.

Wanneer de arbeidsproductiviteit van de MRA wordt vergeleken met een vaste groep van 25 andere Europese stedelijke regio's,⁸ dan staat de MRA tussen 2015 en 2022 steeds in de top 10 van Europese stedelijke regio's met de hoogste arbeidsproductiviteit (gemeten als toegevoegde waarde per gewerkt uur, zonder correctie voor prijsverschillen). Hoewel de MRA in deze hele periode de top 5 net niet haalt, blijft de regio stabiel presteren. In 2015 en opnieuw in 2022 staat de MRA op plek 6. Tijdens de coronapandemie zakte de regio tijdelijk terug naar plek 9, maar herstelt zich daarna. Regio's als Dublin en Kopenhagen voeren de lijst aan, mede door een hoger prijspeil. De MRA blijft daar net onder, maar blijft internationaal gezien in de kopgroep.

Specialisatiepatronen en determinanten van groei

Figuur 3.11 laat voor verschillende sectoren de gemiddelde jaarlijkse groei van de arbeidsproductiviteit in de MRA zien in de periode 2015-2023, in relatie tot de mate van specialisatie van de MRA in die sector. De verticale as toont de groei van de arbeidsproductiviteit per sector, de horizontale as geeft aan hoe sterk een sector in de MRA is vertegenwoordigd ten opzichte van het landelijk gemiddelde. De grootte van de bollen weerspiegelt het belang van de sector voor de totale werkgelegenheid in de MRA. De horizontale rode stippellijn geeft het gemiddelde groeipercentage van de arbeidsproductiviteit in de regio aan: 0,7 procent per jaar. De verticale stippellijn markeert het landelijke gemiddelde voor de omvang van sectoren (index = 100). Sectoren rechts van deze lijn zijn relatief sterk vertegenwoordigd in de MRA (hoge specialisatie), sectoren links ervan juist minder sterk.

Figuur 3.11 Productiviteitsgroei gedreven door hoogwaardige dienstensectoren

* Grootte van bol: werkgelegenheid (fte) 2023
Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

De figuur maakt zichtbaar dat met name sterk gespecialiseerde sectoren zoals Informatie en communicatie, Specialistische zakelijke diensten en Overige zakelijke diensten verantwoordelijk zijn voor een bovengemiddelde productiviteitsgroei in de MRA. Deze sectoren liggen rechtsboven in de figuur en combineren een sterke vertegenwoordiging in de regio met duidelijke productiviteitswinsten. Ze zijn daarmee belangrijke trekkers van de productiviteitsontwikkeling in de MRA.

Tegelijk bevinden zich linksonder in de figuur sectoren zoals Energie, water en afval, Onderwijs, Zorg en Landbouw die zowel een lage productiviteitsgroei (of zelfs krimp) laten zien als een relatief beperkte mate van specialisatie in de regio. Doordat het economische gewicht van deze sectoren relatief beperkt is, is ook de neerwaartse druk van deze sectoren op de productiviteitsontwikkeling minder voelbaar in de MRA.

Opvallend is de positie van de financiële sector. Deze is sterk vertegenwoordigd in de MRA (specialisatie-index ruim boven 200), maar kende tussen 2015 en 2023 een onder-gemiddelde productiviteitsgroei van 0,3 procent per jaar. Dit terwijl de arbeidsproductiviteit in deze sector tussen 1995 en 2015 nog toenam met gemiddeld 3,5 procent per jaar. Een nadere analyse laat zien dat binnen de periode 2015-2023 een duidelijke trendbreuk zichtbaar is. Tussen 2015 en 2019 nam de productiviteit nog toe met gemiddeld 2,9 procent per jaar, vanaf 2019 daalde de productiviteit met gemiddeld 2 procent per jaar. Dit laat zien dat de productiviteit in deze sector de laatste jaren onder toenemende druk is komen te staan doordat de toegevoegde waarde sterker is gedaald dan de inzet van personeel. Gegeven het economisch belang van deze sector in de MRA, zijn de gevolgen in de regio extra voelbaar.

Figuur 3.12 toont de gemiddelde jaarlijkse groei van de arbeidsproductiviteit voor de MRA en de rest van Nederland in vier opeenvolgende perioden sinds 1996. De figuur laat duidelijk zien dat de productiviteitsgroei in beide gebieden afneemt naarmate de tijd vordert. In de periode 1996-2008 was de groei nog stevig: gemiddeld 1,6 procent per jaar in de MRA en 1,4 procent in de rest van Nederland. Ook in de jaren na de financiële crisis (2009-2014) bleef de groei in de MRA met 1,2 procent relatief krachtig, terwijl deze landelijk al halveerde naar 0,7 procent per jaar.

Vanaf 2015 wordt het beeld duidelijk minder positief. In de periode 2015-2019 halveerde ook in de MRA de productiviteitsgroei naar 0,8 procent per jaar, terwijl in de rest van Nederland zelfs sprake was van een lichte productiviteitsdaling. Dit wijst op een structurele afzwakking van de groei in toegevoegde waarde per gewerkt uur, ondanks het economisch herstel dat zich in deze jaren voordeed.

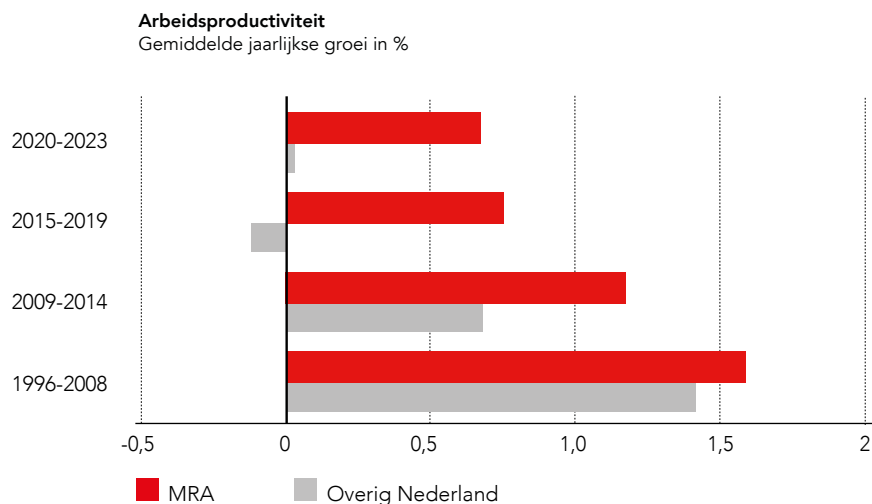
De meest recente periode, 2020-2023, laat een voortzetting van deze trend zien. In de MRA groeide de arbeidsproductiviteit nog met gemiddeld 0,7 procent per jaar, terwijl de groei in de rest van Nederland vrijwel stielviel. Dat de productiviteit in de MRA nog toenam, komt vooral door het herstel in 2021 en 2022 na de coronapandemie. Toch blijft het niveau van groei aanzienlijk lager dan in eerdere decennia.

In tegenstelling tot de rest van het land, slaagde de MRA er dus in om tussen 2015 en 2023 de arbeidsproductiviteit te verhogen. In totaal steeg de gemiddelde toegevoegde waarde per gewerkt uur in deze periode met 7 euro, van 115 euro in 2015 naar 122 euro in

2023. Deze ontwikkeling in toegevoegde waarde is gecorrigeerd voor veranderingen in prijzen (inflatie) en uitgedrukt in constante prijzen op basis van het prijspeil in 2021.

Net als bij ontwikkelingen in toegevoegde waarde, kunnen ontwikkelingen in de arbeidsproductiviteit worden verdeeld tussen sectorale groei-effecten en samenstellingseffecten. Vrijwel de gehele ontwikkeling in arbeidsproductiviteit is het gevolg van ontwikkelingen in arbeidsproductiviteit binnen sectoren: de sectorale groei-effecten. Dit betekent dat binnen sectoren de arbeidsproductiviteit in de MRA sterker is gegroeid dan in dezelfde sectoren elders in Nederland. De samenstellingseffecten zijn verwaarloosbaar, het is dus niet zo dat de specifieke sectorstructuur in de MRA heeft gezorgd voor een sterkere arbeidsproductiviteitsgroei dan landelijk. Dat komt onder andere door het drukkende effect van de dalende productiviteit in de financiële dienstensector, die in de MRA sterker dan landelijk aanwezig is.

Figuur 3.12 Zichtbare afname in arbeidsproductiviteitsontwikkeling over de tijd

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

3.4 Energieverbruik

Energie is onmisbaar voor onze economie, maar is een schaars goed dat voor particulieren en bedrijven steeds duurder wordt, zeker in vergelijking met andere landen binnen en buiten Europa. Bedrijven zoeken naar manieren om hun energieverbruik terug te dringen, zowel uit kostenoverwegingen, concurrentiepositie als vanwege klimaatdoelen. Hoe ontwikkelt het energiegebruik zich in de verschillende delen van de economie van de MRA? En waar zijn al stappen gezet richting een zuinigere productie en bedrijfsvoering? In deze paragraaf bekijken we hoe het totale energieverbruik zich sinds 2015 heeft ontwikkeld, meten we de energie-efficiëntie door het verbruik af te zetten tegen ontwikkelingen in toegevoegde waarde, en beschouwen we de overstap van traditionele (fossiele) energiebronnen naar (duurzaam opgewekte) elektriciteit.

Trends in energieverbruik

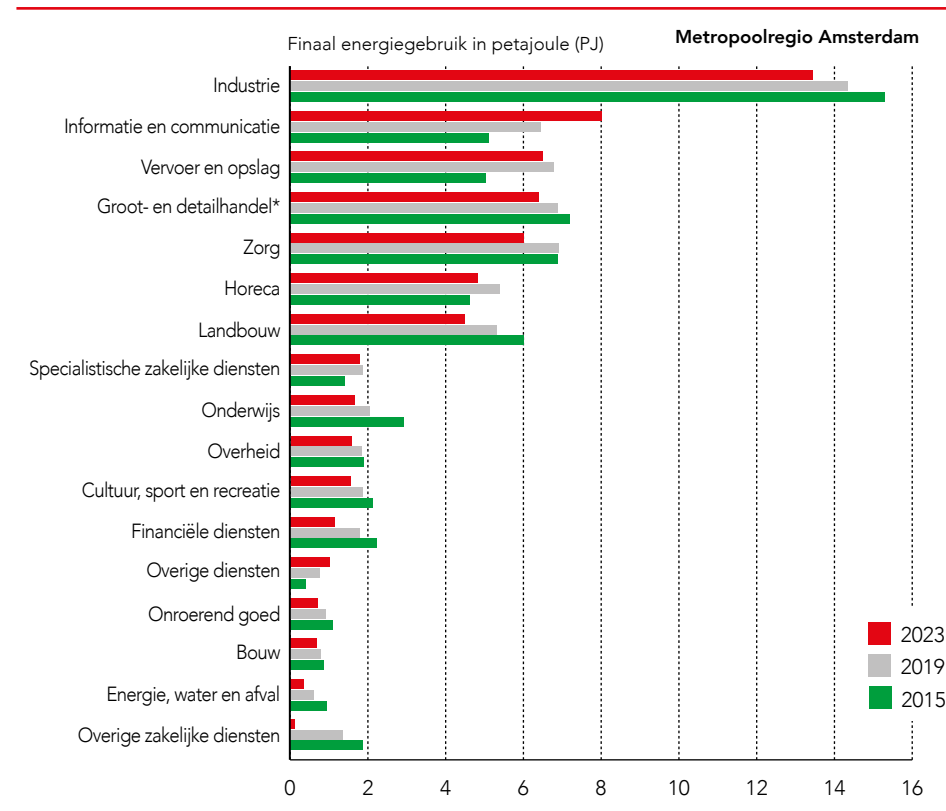
Figuur 3.13 laat zien dat het energieverbruik in veel sectoren de afgelopen jaren is gedaald. Vooral bij grote verbruikers als de Industrie, Groot- en Detailhandel en Landbouw is het verbruik in 2023 lager dan in 2015. Dit wijst op energiebesparingen, efficiëntere processen of een afname in productie. Ook sectoren als de Zorg, Bouw, Overheid en Onderwijs verbruiken nu minder energie dan acht jaar geleden. Hier lijken verduurzamingsmaatregelen hun vruchten af te werpen. Toch is er niet overal sprake van een daling.

In de Informatie- en communicatiesector nam het energieverbruik juist toe. Dat is goed te verklaren: het gebruik van data, digitale diensten en servers groeit razendsnel en vergt veel energie. Ook in de Horeca en Vervoer en opslag ligt het verbruik in 2023 hoger dan in 2015, mogelijk door een toename in economische activiteit.

Per saldo ging het totale energieverbruik in deze sectoren van 65,9 petajoule (PJ) in 2015 naar 60,3 PJ in 2023, een vermindering van 8,5 procent. Deze ontwikkeling moet worden beschouwd in het perspectief van de ontwikkeling in economische activiteiten (toegevoegde waarde). Brede welvaart – met oog voor economische én klimaatdoelen – vraagt erom dat energieverbruik minder stijgt dan de economische waarde.

Figuur 3.14 laat zien dat dit in de meeste sectoren het geval is. Elke sector wordt in de figuur weergegeven als een bol, waarbij de grootte van de bol het totale energieverbruik in 2023 laat zien. De horizontale as geeft de groei in toegevoegde waarde weer tussen 2015-2023, de verticale as de groei in energieverbruik. De stippellijn (de 45°-lijn) laat zien waar beide groeipercentages gelijk zouden zijn: sectoren boven de lijn stijgen sneller in hun energieverbruik dan in hun toegevoegde waarde, sectoren onder de lijn stijgen juist minder in hun energieverbruik ten opzichte van hun economische ontwikkeling.

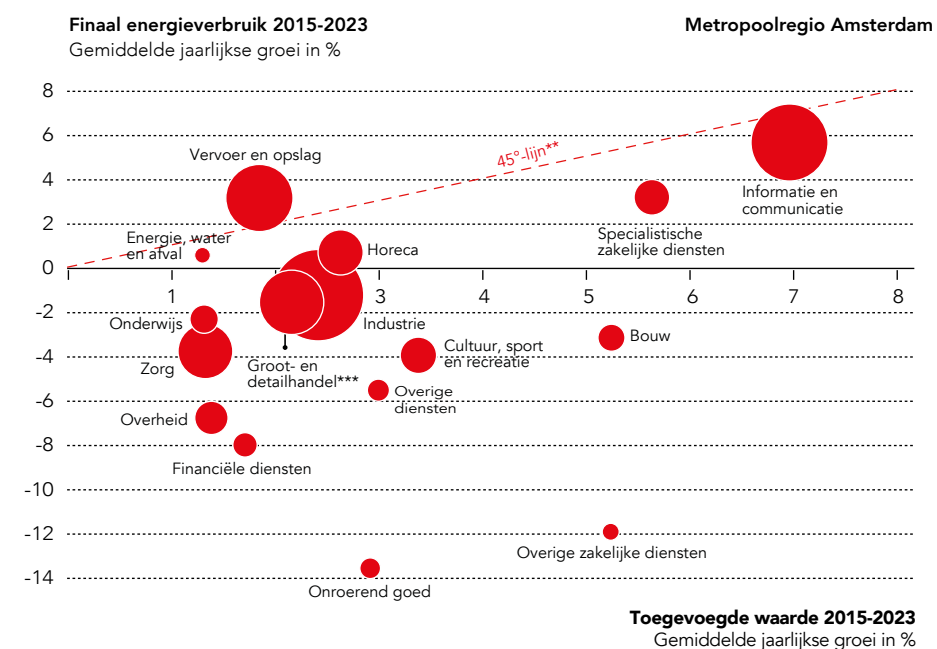
Figuur 3.13 Energieverbruik daalt in de meeste sectoren

* Gegevens over energieverbruik zijn voor groot- en detailhandel alleen als totaal beschikbaar.
Bron: Klimaatmonitor (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

De meeste sectoren bevinden zich onder deze lijn. Dat betekent dat in veel sectoren de toegevoegde waarde harder is gegroeid dan het energieverbruik – een positief signaal in het licht van energiebesparing en -efficiëntie. Opvallend is de positie van sectoren als Overige zakelijke diensten en Onroerend goed. Hier daalde het energieverbruik tussen 2015 en 2023, terwijl de groei in toegevoegde waarde juist positief bleef. Dit wijst op een sterke verbetering van de energie-efficiëntie. Tegelijkertijd moet worden opgemerkt dat deze sectoren al relatief weinig energie verbruikten in vergelijking met andere sectoren. Daardoor weegt hun bijdrage aan de totale energiebesparing beperkt mee in het geheel.

Figuur 3.14 Toegevoegde waarde groeit meer dan het energieverbruik

* Grootte van bol: energieverbruik in 2023.

** De 45°-lijn geeft zicht op de verhouding tussen toename in energieverbruik en groei in toegevoegde waarde.

*** Gegevens over energieverbruik zijn voor groot- en detailhandel alleen als totaal beschikbaar.

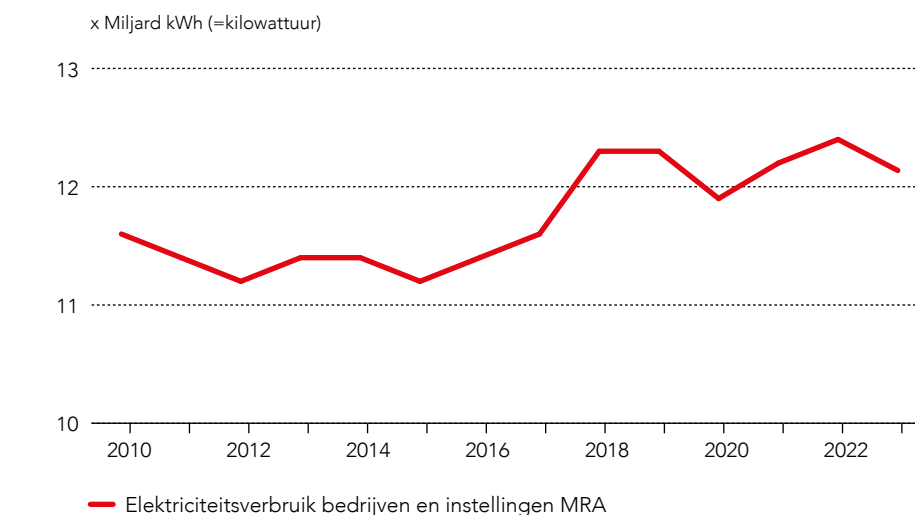
Bron: Klimaatmonitor/CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

Het tegenovergestelde zien we bij de sector Vervoer en opslag. Deze sector is energie-intensief en laat bovendien een duidelijke stijging in energieverbruik zien. Die stijging is zelfs sterker dan de groei in toegevoegde waarde. Dit betekent dat de energie-efficiëntie is afgenomen. De sector levert dus wel economische groei, maar doet dat met relatief méér energieverbruik per eenheid toegevoegde waarde. Een mogelijke verklaring zit in de relatief sterk gestegen energieprijzen, waardoor de kosten van intermediaire goederen in deze sector zijn gestegen, zonder dat dit direct is doorvertaald in de prijs (waarde) van de output. Dat heeft negatieve gevolgen voor de toegevoegde waarde, die daardoor langzamer stijgt dan het energieverbruik.

Trends in elektriciteitsverbruik

Onderdeel van de energietransitie is het overstappen van fossiele brandstoffen naar (groene) stroom. Dit kan door elektrificatie van productieprocessen, verwarming en mobiliteit. Figuur 3.15 laat zien dat het stroomverbruik door het bedrijfsleven mondjesmaat toeneemt, met gemiddeld 0,3 procent toename in het elektriciteitsverbruik per

Figuur 3.15 Meer stroomverbruik in het bedrijfsleven door de energietransitie

Bron: Klimaatmonitor (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

jaar. Tegelijkertijd wordt de periode gekenmerkt door aanzienlijke schommelingen in het elektriciteitsverbruik. De relatief langzame transitie naar elektriciteit in combinatie met een relatief snelle transitie naar de duurzame opwekking van elektriciteit (zon- en windenergie), gaat in de praktijk gepaard met aanpassingsproblemen (netinstabiliteit) en schaarste (netcongestie).

Decompositie-analyse van het energieverbruik

De klimaatambities en bijbehorende uitdagingen vragen om een duurzame economische ontwikkeling. Een veelgebruikte maatstaf hiervoor is de energie-intensiteit: de hoeveelheid energie die nodig is om economische waarde te creëren, uitgedrukt in megajoule (MJ) per euro toegevoegde waarde.

In de periode 2015-2023 is de totale energie-intensiteit in de MRA met 28,5 procent afgenomen (zie figuur 3.16). Dit betekent dat er per euro toegevoegde waarde fors minder energie nodig was dan acht jaar eerder. Deze daling is het resultaat van zowel energiebesparing binnen sectoren als van verschuivingen tussen sectoren met verschillende energieprofielen.

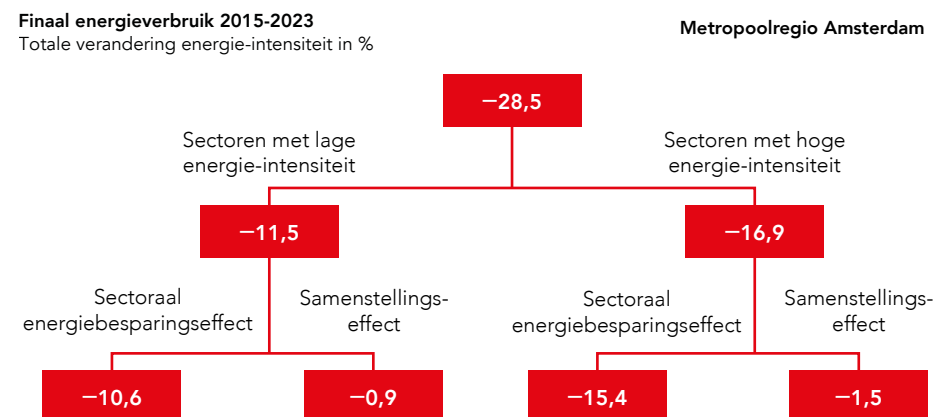
De figuur laat zien dat zowel sectoren met een lage als met een hoge energie-intensiteit hebben bijgedragen aan de daling van de totale energie-intensiteit. Het grootste deel van de besparingen kwam voort uit sectoren met een hogere energie-intensiteit. Deze indeling is gebaseerd op hoeveel energie sectoren gemiddeld verbruiken per euro toegevoegde waarde. Tot de energie-intensieve sectoren behoren: Energie, water en afvalbeheer, Informatie en communicatie, Overige dienstverlening, Gezondheids- en welzijnszorg, Vervoer en opslag, Cultuur, sport en recreatie, Industrie en Horeca. Binnen deze groep vond een forse daling in energie-intensiteit plaats. Het sectorale besparingseffect was hier goed voor een afname van 15,4 procentpunt, terwijl verschuivingen binnen deze groep sectoren naar relatief energie-extensieve sectoren nog eens 1,5 procentpunt aan daling in energie-intensiteit opleverden.

Ook binnen de minder energie-intensieve sectoren werd vooruitgang geboekt: het sectorale besparingseffect binnen deze groep was 10,6

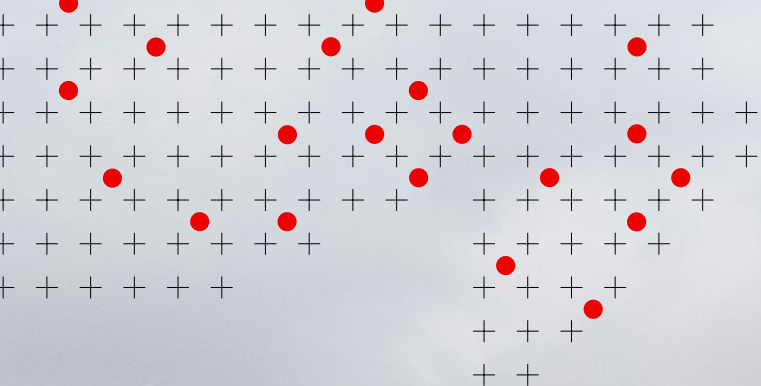
procentpunt, verder versterkt door een samenstellingseffect van 0,9 procentpunt. Hiertoe behoren de sectoren Verhuur en Overige zakelijke diensten, Specialistische zakelijke diensten, Financiële dienstverlening, Verhuur en handel van onroerend goed, Bouwnijverheid, Onderwijs, Openbaar bestuur en overheidsdiensten en Handel.

De resultaten maken duidelijk dat het terugdringen van energiegebruik binnen sectoren de belangrijkste aanjager is van de dalende energie-intensiteit in de MRA. Samenstellingseffecten spelen een bescheiden, maar aanvullende rol.

Figuur 3.16 De meeste besparingen komen door veranderingen binnen sectoren

Bron: Klimaatmonitor/CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

4

Deelregio's van de MRA in vogelvlucht

- Het aandeel van de MRA in de Nederlandse economie in termen van bevolking, brp en werkgelegenheid blijft gestaag stijgen, wat zorgt voor een grote druk op de woningmarkt en een toenemende vraag naar vervoer.
- De economische groei van de MRA wordt voornamelijk veroorzaakt door groei in Amsterdam, Amstelland-Meerlanden en Almere-Lelystad. Er bestaan grote verschillen tussen deelregio's. Na een jaar van krimp in brp in verschillende deelregio's in 2023, vindt in 2024 een sterk herstel plaats, voornamelijk in de regio IJmond.
- In de MRA zijn meer huishoudens en kinderen die in armoede leven dan gemiddeld in Nederland, vooral in Amsterdam. In Amstelland-Meerlanden, IJmond en Zaanstreek-Waterland is het percentage huishoudens in armoede in de MRA het laagst en ook onder het Nederlandse gemiddelde. Ook de inkomensongelijkheid is in de MRA hoger dan het Nederlandse gemiddelde, vooral in Amsterdam en Gooi en Vechtstreek.
- De woningmarkt in Nederland en de MRA is krap en wordt steeds krappere, met name doordat huishoudens kleiner worden. Door de krapte zijn de gemiddelde woningprijzen in 2024 wederom gestegen, en in de MRA sneller dan in de rest van Nederland. Het aantal woningen per inwoner stijgt terwijl woningen steeds kleiner worden in oppervlakte. Vooral de particuliere verhuur (niet-corporatiewoningen) is sterk toegenomen.
- Er verhuizen sinds 2017 meer mensen vanuit de MRA naar andere delen van het land dan dat er mensen vanuit andere delen van het land naar de MRA verhuisden. Daar staat een positief saldo van verhuizingen vanuit het buitenland tegenover.

Voordat we in hoofdstuk 5 de ontwikkelingen in de zeven deelregio's die tezamen de Metropoolregio Amsterdam (MRA) vormen afzonderlijk beschrijven, vergelijken we in dit hoofdstuk de ontwikkelingen tussen en binnen de deelregio's aan de hand van recente conjuncturele ontwikkelingen en enkele lange-termijntrends. Het gaat daarbij om de ontwikkeling van het bruto regionaal product (brp), werkgelegenheid (beide gemeten in de periode 1996-2023), bevolking, inkomens van huishoudens, enkele arbeidsmarktindicatoren, ontwikkelingen op de woningmarkt, verhuisbewegingen en pendelstromen (tussen MRA-deelregio's en tussen deelregio's en de rest van Nederland).

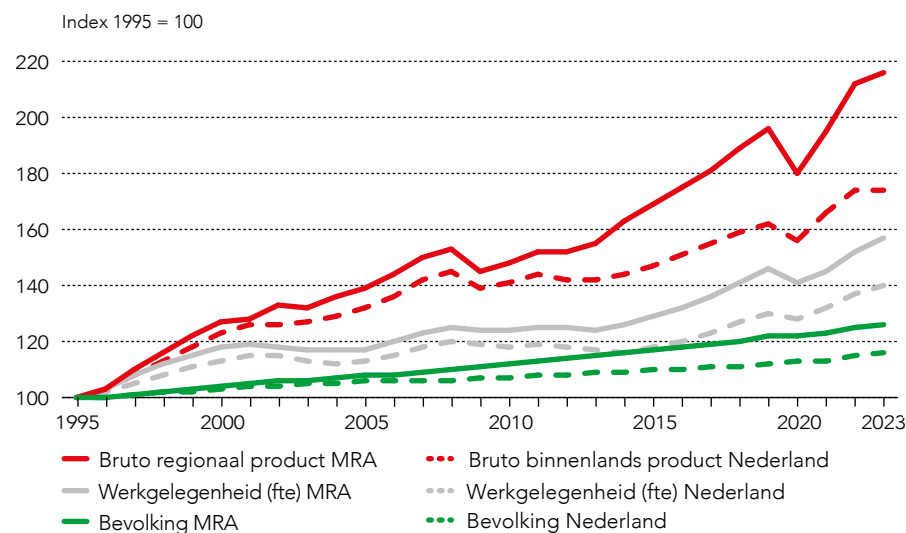

4.1 Economische groei en arbeidsmarkt

Ontwikkeling MRA in vergelijking met Nederland

De bevolking, economie, en de werkgelegenheid in de MRA groeiden de afgelopen decennia harder dan het Nederlandse gemiddelde (zie figuur 4.1). Vooral in de periode na 2015 is het verschil tussen de MRA en de rest van Nederland groter geworden. Vóór de coronacrisis in 2020, duidelijk zichtbaar in figuur 4.1 door een krimp in zowel de totale Nederlandse economie als die van de MRA, was het aandeel van de MRA in de Nederlandse economie zo'n 19,6 procent. Een krachtig herstel van de MRA volgde in 2021 en 2022, waar in 2022 het aandeel van de MRA in de Nederlandse economie 20,6 procent bedroeg, en dit aandeel in 2023 verder steeg naar 21,0 procent (vergeleken met 17,2 procent in 1995). Het aandeel werkgelegenheid (fte's) in de MRA als totaal aan werkgelegenheid in Nederland stijgt licht naar 17,2 procent in 2023, vergeleken met 17,0 procent in 2022. Dit volgt hetzelfde patroon als het aandeel in termen van brp: het aandeel in 1995 was namelijk 15,5

Figuur 4.1 De MRA groeit harder dan de rest van Nederland

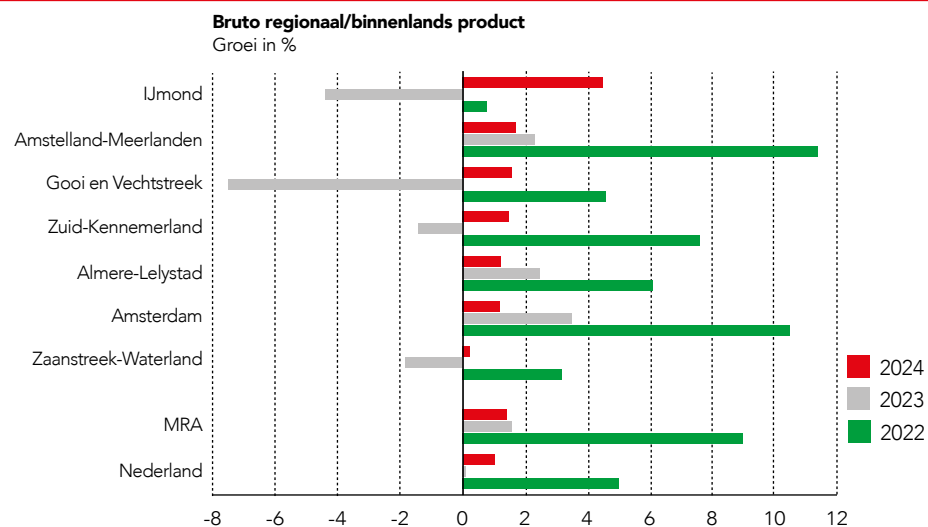

Bron: CBS (bewerking TNO/SEO Economisch Onderzoek)

procent, en ook dit groeit dus gestaag over de tijd. Het gevolg hiervan is dat ook meer mensen in de MRA gehuisvest zijn. Het aandeel van de Nederlandse bevolking dat woonachtig is in de MRA is 15,0 procent, vergeleken met 13,5 procent in 1995.

Dit betekent dat de MRA een steeds belangrijker deel wordt binnen de Nederlandse economie en dat een groter deel van de werkgelegenheid in Nederland zich in de MRA bevindt. Dit resulteert in een grotere bevolking en meer druk op bijvoorbeeld de woningmarkt, maar ook meer verplaatsingen en vraag naar vervoer (snelwegen, openbaar vervoer), gezien de schaarse ruimte en toenemende dichtheid.

Figuur 4.2 In 2024 groeien alle deelregio's, sterk herstel voor IJmond

Bron: CBS (bewerking TNO)

Vergelijking recente economische ontwikkeling van deelregio's

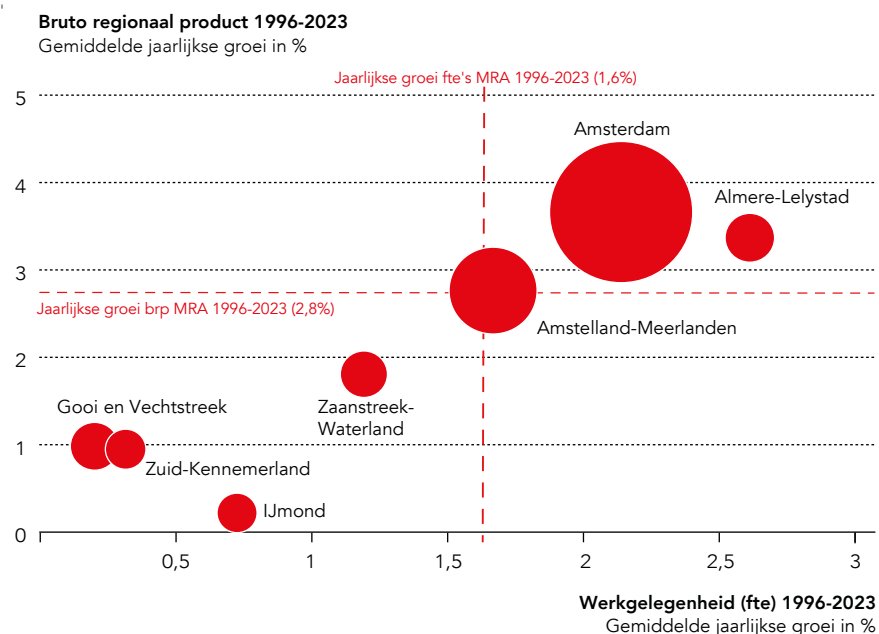
In 2023 was de economische groei van de Nederlandse economie beperkt (zie ook hoofdstuk 1, figuur 1.3) en ook de groei in de MRA was minder groot dan de jaren daarvoor. Echter, figuur 4.2 laat zien dat er grote verschillen zijn tussen de deelregio's binnen de MRA. Zo zijn er verschillende regionale economieën die krompen in 2023: IJmond, Zuid-Kennemerland, Zaanstreek-Waterland en Gooi en Vechtstreek. De energie-intensieve sectoren leden onder hoge energieprijzen. In deze uitsplitsing naar deelregio's is dit terug te zien, gezien de relatief hoge concentratie energie-intensieve bedrijven in bijvoorbeeld IJmond. Ook andere sectoren krompen in 2023, zoals de sector Informatie en communicatie in Gooi en Vechtstreek wat een groot aandeel is van de regionale economie in deze deelregio. Zie hoofdstuk 5 voor meer sectorale ontwikkelingen per deelregio.

Ook in 2024 is de groei van de MRA hoger dan het Nederlands gemiddelde. In 2024 vindt er een sterk herstel plaats in alle deelregio's. Volgens het CBS (2025) is er in 2024 sprake van lagere inflatie en stijgende lonen, hetgeen zorgt voor een toename in reëel beschikbaar inkomen. Er was echter ook sprake van geopolitieke onrust en onzekerheid, wat de groei in 2024 mogelijk heeft afgeremd (zie hoofdstuk 1). Binnen de MRA zien we dat vooral de deelregio IJmond in 2024 weer sterk groeit, met 4,5 procent ten opzichte van 2023, mede door het stabiliseren van de energieprijzen, waardoor de krimp van 2023 weer wordt gecompenseerd. Ook Gooi en Vechtstreek groeit weer in 2024. Opmerkelijk is de achterblijvende groei in Amsterdam. Na jaar op jaar een hoge jaarlijkse groei te laten zien, blijft de groeivoet dit jaar steken op 1,2 procent. Dit kan te verklaren zijn door de sterk stijgende huizenprijzen, de krappe arbeidsmarkt en bovengemiddelde prijsstijgingen in de stad. Het is de vraag of deze afnemende groei zich zal voortzetten, of wederom zal omslaan in economische groei. Immers, schaarste en de daarmee verbonden prijsstijgingen kunnen ervoor zorgen dat productieve, kapitaalkrachtige functies de minder productieve en ruimtevrugnende activiteiten de stad uit drukken, waardoor de economie blijft groeien.

Vergelijking lange-termijn economische ontwikkeling van deelregio's

De economische ontwikkeling van de deelregio's van de MRA op de lange termijn, bekeken over de periode van 1996 tot 2023, is gepresenteerd in figuur 4.3. Hier is de gemiddelde jaarlijkse groei van werkgelegenheid gepresenteerd in combinatie met de gemiddelde jaarlijkse groei in brp. Amsterdam en Amstelland-Meerlanden zijn, gemeten in brp, de grootste deelregio's binnen de MRA, met respectievelijk 54 en 20 procent van het totale brp van de MRA. Beide regio's laten ook een bovengemiddelde groei zien. In termen van werkgelegenheid is de groei in Almere-Lelystad echter het hoogst, met een jaarlijkse groei van 2,6 procent. De groei van het brp in Almere-Lelystad is bijna net zo hoog als die in Amsterdam, met respectievelijk 3,4 procent en 3,6 procent. De groei van de economie van Gooi en Vechtstreek en Zuid-Kennemerland is daarentegen minimaal; de lange termijn groei in werkgelegenheid in deze regio's is, respectievelijk, slechts 0,2 en 0,3 procent.

Figuur 4.3 Amsterdam en Almere-Lelystad grootste groeiers

* Grootte van bol: omvang brp 2023
Bron: CBS (bewerking TNO)

Figuur 4.4 toont voor elke deelregio tussen 2002 en 2023 de ontwikkeling van het brp door middel van de gemiddelde jaarlijkse groeivoet per sub-periode. In de periode vóór 2002 was de gemiddelde groei het hoogst in de deelregio Almere-Lelystad, waar een snelle bevolkingsgroei en bijbehorende economische activiteit plaatsvond als gevolg van ruimtelijke beleidskeuzes. In de aanloop van de financiële crisis, 2002-2008, was de gemiddelde jaarlijkse groei in de meeste deelregio's lager dan de periode vóór 2002 en noteerde de MRA een gemiddelde groei van 2,6 procent. In Zaanstreek-Waterland en Gooi en Vechtstreek kromp de economie licht met 0,1 procent. Wederom was de groei in Almere-Lelystad het grootst vergeleken met de andere deelregio's. In 2009-2014 beïnvloedde de kredietcrisis de Nederlandse economie, de MRA en de deelregio's van de MRA: de MRA groeide gemiddeld met 1,1 procent in deze periode. Alle deelregio's werden in deze periode geconfronteerd met een vertraging van de gemiddelde groei. Slechts twee deelregio's konden nog een positieve groei van de economie noteren: Amsterdam en Amstelland-Meerlanden. Dit komt vooral door een krachtig herstel van de economie na de crisisjaren.

De periode 2015-2019 was een periode van meerdere jaren met herstel van economische groei: vier jaar op rij was de groei meer dan 2 procent in Nederland (CPB, 2019) en gemiddeld 3,2 procent in de MRA. In IJmond kromp de economie, mede vanwege een grote daling in de sector delfstoffenwinning in deze periode door dalende staalpijzen en stijgende grondstofkosten. In 2020-2023 werd de economie gekarakteriseerd door de coronacrisis, de daarmee samenhangende terugval in economische activiteit gedurende deze periode en het herstel daarna. De gemiddelde groei in de MRA bleef echter redelijk op peil met 2,4 procent. Tegelijkertijd hebben de stijgende energieprijzen in 2021 en 2022 grote gevolgen voor energie-intensieve sectoren en deelregio's waar deze sectoren een grote rol spelen. Zo is er sprake van krimp in IJmond in deze periode van bijna 1 procent.

De gemiddelde jaarlijkse groei van werkgelegenheid volgt in grote lijnen de ontwikkeling van het brp in de deelperiodes, maar er zijn een paar uitzonderingen te zien wanneer figuur 4.4 wordt vergeleken met figuur 4.5. In sommige regio's groeide de economie sterk, maar bleef de groei in werkgelegenheid achter. Dit is het geval in Zaanstreek-Waterland in 2002-2008. Dit betekent dat de groei mogelijk niet voortkomt uit

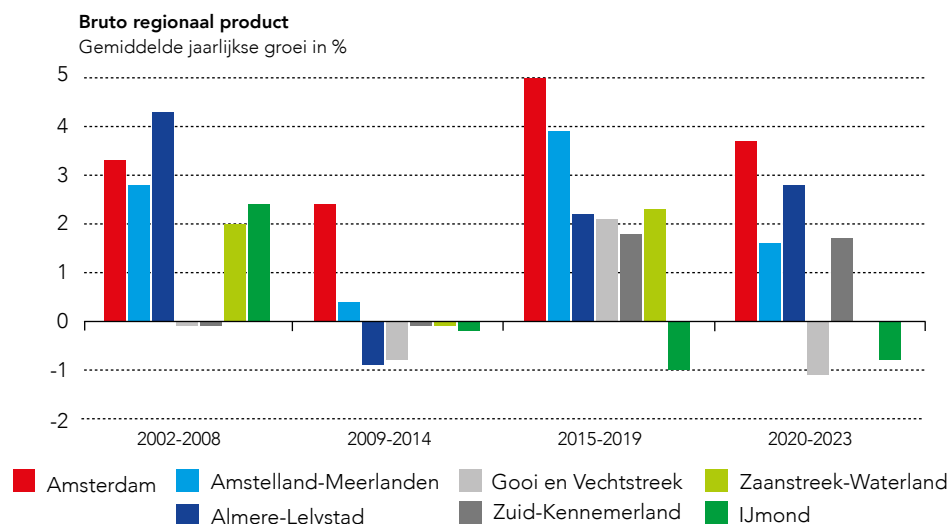
arbeidsintensieve sectoren maar gedreven wordt door investeringen in kapitaalintensieve activiteiten, zoals industrie. In de nasleep van de financiële crisis is er een vertraagd negatief effect te zien op de werkgelegenheid in de periode 2009-2014. In alle deelregio's behalve Amsterdam nam de werkgelegenheid af gedurende deze periode, waardoor de gemiddelde groei van werkgelegenheid in de MRA positief bleef met 0,1 procent. In de periode vanaf 2015 resulteerde de sterke economische groei zoals eerder beschreven in een grote toename in werkgelegenheid, met 2,5 procent per jaar voor de gehele MRA. De sterkste groei is te zien in Amsterdam, gevolgd door Amstelland-Meerlanden en Almere-Lelystad. Zelfs IJmond, waar de economie kromp in deze periode, kende een groei van de werkgelegenheid in deze periode.

In de periode 2020-2023 zijn grotere verschillen te zien tussen de deelregio's. Zo is de gemiddelde groei van werkgelegenheid in de Gooi en Vechtstreek gelijk aan -1,4 procent, terwijl deze in Amsterdam groeit met 3,1 procent. De sectorale specialisatie en concentratie van een

specifieke bedrijfstak in bepaalde deelregio's beïnvloedt in toenemende mate de weerbaarheid van de regionale economie in deze periode. Verschillende geopolitieke spanningen en handelsbelemmeringen of prijsstijgingen beïnvloeden bepaalde sectoren meer dan anderen, wat betekent dat de regio's waar deze sectoren zich bevinden krimpen. Andere bedrijfstakken zijn minder afhankelijk van deze ontwikkelingen in de wereldeconomie, zoals de dienstensectoren. Het hebben van een grote economische diversiteit – verschillende soorten bedrijven en industrieën – kan de veerkracht en wendbaarheid van een regio vergroten.

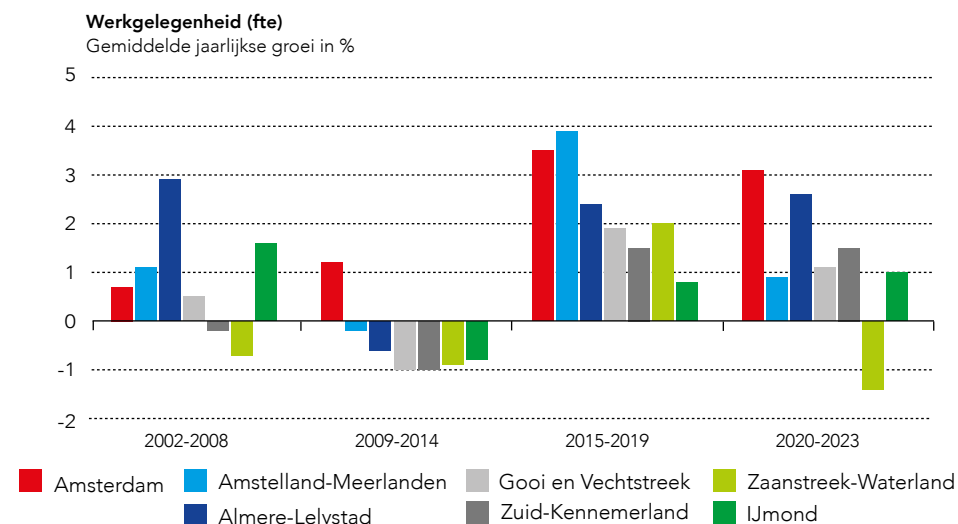
Figuur 4.6 laat de gemiddelde jaarlijkse groei in arbeidsproductiviteit zien voor verschillende tijdsperiodes. De periode 1996-2008, de periode 2012-2019, en de periode 2020-2023. De jaren met groot productiviteitsverlies door de kredietcrisis (2009-2011) zijn buiten beschouwing gelaten. In de periode 2020-2023 is het aantal gewerkte uren in verschillende deelregio's, zoals Zaanstreek-Waterland en IJmond, harder gestegen dan het bruto regionaal product (brp). Deze beperkte

Figuur 4.4 Recent beperkte groei in Gooi en Vechtstreek, IJmond en Zaanstreek-Waterland

Bron: CBS (bewerking TNO)

Figuur 4.5 Werkgelegenheid groeit gestaag in vrijwel alle regio's

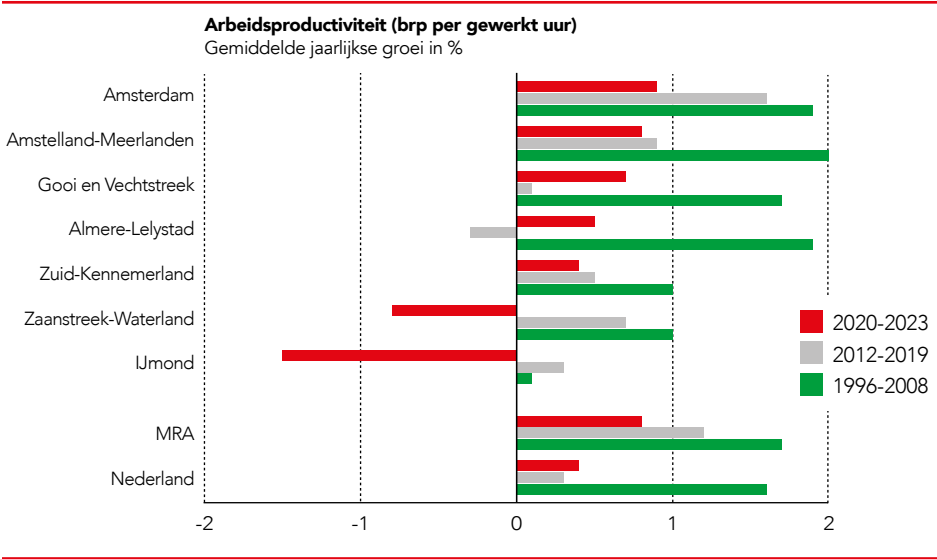

Bron: CBS (bewerking TNO)

stijging in brp is terug te zien in de negatieve groei in figuur 4.2. Een belangrijke factor hierbij is de sterke stijging van de energieprijzen in de periode 2020-2023, wat een negatief effect had op het brp. Dit resulteert in een negatieve ontwikkeling van de arbeidsproductiviteit in deze deelregio's. De arbeidsproductiviteit in Almere-Lelystad nam af in de periode 2012-2019, maar is in 2020-2023 weer gaan groeien. De positieve ontwikkeling in arbeidsproductiviteit in de MRA wordt voornamelijk veroorzaakt door de groei in Amsterdam en Amstelland-Meerlanden, die in alle tijdsperiodes sterk is gegroeid. Dit komt mede door de sectorale structuur en specialisatie in dienstensectoren.

Wanneer de verschillende tijdsperiodes worden vergeleken dan valt op dat in de periode 2020-2023 voor veel deelregio's en de MRA in zijn geheel de arbeidsproductiviteitsgroei is afgenomen. Arbeidsproductiviteit is belangrijk voor de lange termijn ontwikkeling van de economie, zeker gezien de huidige en verwachte arbeidsmarktkrapte (bijvoorbeeld door vergrijzing).

Figuur 4.6 Groei arbeidsproductiviteit in MRA en deelregio's neemt af

Bron: CBS (bewerking TNO)

Inkomen van huishoudens in deelregio's

Tabel 4.1 laat het aandeel huishoudens en kinderen in armoede zien in de MRA. Over de gehele linie is tussen 2011 en 2023 de armoede in Nederland en de MRA afgenomen. Er zijn anno 2023 minder huishoudens en kinderen die in armoede leven. Het percentage huishoudens in armoede is in 2023 het hoogst in Amsterdam (9,7 procent). Dit trekt het gemiddelde van de MRA naar een armoede percentage dat boven dat van Nederland ligt. De deelregio's Amstelland-Meerlanden, IJmond en Zaanstreek-Waterland kennen het laagste percentage huishoudens in armoede. Wat opvalt is dat de regio IJmond een relatief hoog percentage kinderen in armoede kent: 4,8 procent. Na Amsterdam is dit het hoogste percentage kinderen in armoede in de MRA.

Om iets te kunnen zeggen over de verdeling van de inkomens tussen huishoudens, kan worden gekeken naar de verhouding tussen het gemiddelde en het mediane inkomen van huishoudens. Hoe hoger deze ratio is, hoe groter de inkomensverschillen en daarmee de

Tabel 4.1 Huishoudens en kinderen in armoede; gemiddeld versus mediaan inkomen

	Huishoudens in armoede		Kinderen in armoede		Inkomensongelijkheid*	
	2011	2023	2011	2023	2011	2023
	aandeel in %		aandeel in %		gemiddelde/mediane inkomen	
Nederland	6,9	3,8	8,0	4,1	1,12	1,13
MRA	8,8	5,8	10,2	5,3	1,16	1,19
Amsterdam	13,7	9,7	18,0	8,0	1,22	1,26
Gooi en Vechtstreek	5,9	3,8	6,3	4,0	1,22	1,27
Almere-Lelystad	7,8	3,7	9,3	4,2	1,09	1,08
Zuid-Kennemerland	6,4	3,7	7,5	4,3	1,15	1,19
Amstelland-Meerlanden	4,8	3,2	5,2	3,5	1,12	1,15
Zaanstreek-Waterland	5,2	3,2	6,3	4,3	1,10	1,10
IJmond	5,6	3,1	7,2	4,8	1,09	1,09

* Inkomensongelijkheid benaderen we hier door de verhouding te laten zien van het gemiddelde ten opzichte van het mediane inkomen. Hoe groter dit verhoudingsgetal, hoe ongelijker inkomens zijn verdeeld, met relatief veel hoge inkomens.

Bron: CBS (bewerking Vrije Universiteit Amsterdam)

inkomensongelijkheid. Het mediane inkomen is de middelste waarde in de spreiding van lage naar hoge inkomens. Wanneer inkomensgroei zich vooral bij hoge inkomens voordoet, dan stijgt het gemiddelde inkomen sneller dan het mediane inkomen. De ratio neemt dan toe. Tabel 4.1 laat zien dat de inkomensongelijkheid in de MRA hoger is dan het Nederlandse gemiddelde. Vooral in Amsterdam en Gooi en Vechtstreek is er sprake van relatief grotere inkomensverschillen. Over de periode 2011-2023 zijn de inkomensverschillen in Amsterdam, Gooi en Vechtstreek en Amstelland-Meerlanden toegenomen.

Vergelijking arbeidsmarktindicatoren deelregio's

In hoofdstuk 5 is voor iedere deelregio een tabel opgenomen met daarin de kerngegevens voor de betreffende deelregio, inclusief de belangrijkste arbeidsmarktindicatoren. Tabel 4.2 geeft een vergelijkend overzicht van deze indicatoren: bruto-arbeidsparticipatie, werkloosheid en een procentuele verdeling van de beroepsbevolking naar opleidingsniveau. Het betreft cijfers over het jaar 2024.

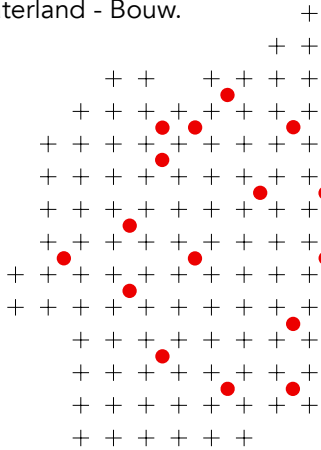
Tabel 4.2 Vergelijking arbeidsmarktindicatoren deelregio's MRA, 2024

	Bruto-participatiegraad	Werkloosheid	Beroepsbevolking naar opleiding		
			Basis-opgeleid	Mbo-opgeleid	Hbo/wo-opgeleid
	%	%	%	%	%
Nederland	76,0	3,7	21	38	42
Metropoolregio Amsterdam	77,0	4,1	19	32	48
Amstelland-Meerlanden	78,7	3,7	21	34	45
Amsterdam	77,4	5,2	17	25	58
Zuid-Kennemerland	77,3	3,0	18	28	54
Gooi en Vechtstreek	76,6	3,0	18	34	49
IJmond	76,5	3,5	20	41	39
Almere-Lelystad	75,9	4,4	22	42	36
Zaanstreek-Waterland	75,3	3,1	23	42	36

* Het werkloosheidscijfer van Almere-Lelystad is door afrondingsverschillen in het absolute aantal werkloze personen (en in de absolute omvang van de beroepsbevolking) overschat vergeleken met de percentages die het CBS voor respectievelijk Almere en Lelystad afzonderlijk publiceert.
Bron: CBS (bewerking TNO)

De bruto-participatiegraad ligt in de MRA hoger dan het Nederlandse gemiddelde (zie ook hoofdstuk 2). Vooral in Amstelland-Meerlanden, Amsterdam en Zuid-Kennemerland is de participatiegraad groot. In Almere-Lelystad en Zaanstreek-Waterland ligt de participatiegraad juist iets onder het gemiddelde van zowel Nederland als de MRA. Het werkloosheidspercentage ligt in de MRA juist iets hoger dan het gemiddelde voor Nederland. Dit komt vooral door Amsterdam waar de werkloosheid 5,2 procent bedraagt. In de industriële regio's zoals IJmond, Zaanstreek-Waterland en Zuid-Kennemerland is het werkloosheidspercentage juist laag. Ook in Gooi en Vechtstreek zien we een laag werkloosheidspercentage van slechts 3 procent. Hier zijn de groeiende sectoren Informatie en communicatie en Specialistische zakelijke diensten sterk vertegenwoordigd.

De MRA wordt gekenmerkt door relatief veel hbo/wo-opgeleiden. Maar liefst 48 procent van de beroepsbevolking heeft een hbo- of wo-opleiding afgerond. Dat is 6 procentpunt boven het landelijke gemiddelde. De meeste hbo/wo-opgeleiden zijn te vinden in Amsterdam en Zuid-Kennemerland: daar is meer dan de helft van de beroepsbevolking hbo/wo-opgeleid. Dit hangt deels samen met de sectorstructuur in deze deelregio's met veel financiële- en zakelijke dienstverlening en - in Zuid-Kennemerland - een sterk aanwezige overheid. Maar ook de betaalbaarheid van woningen heeft een effect op de samenstelling van de bevolking. Daarentegen is het aandeel mbo-opgeleiden juist groot in de regio's met sectoren waarin veel praktisch opgeleiden werkzaam zijn. IJmond, Almere-Lelystad en Zaanstreek-Waterland kennen elk een hoog percentage mbo-opgeleiden die veelal werkzaam zijn in Zorg, Industrie, Groothandel en - vooral in Zaanstreek-Waterland - Bouw.

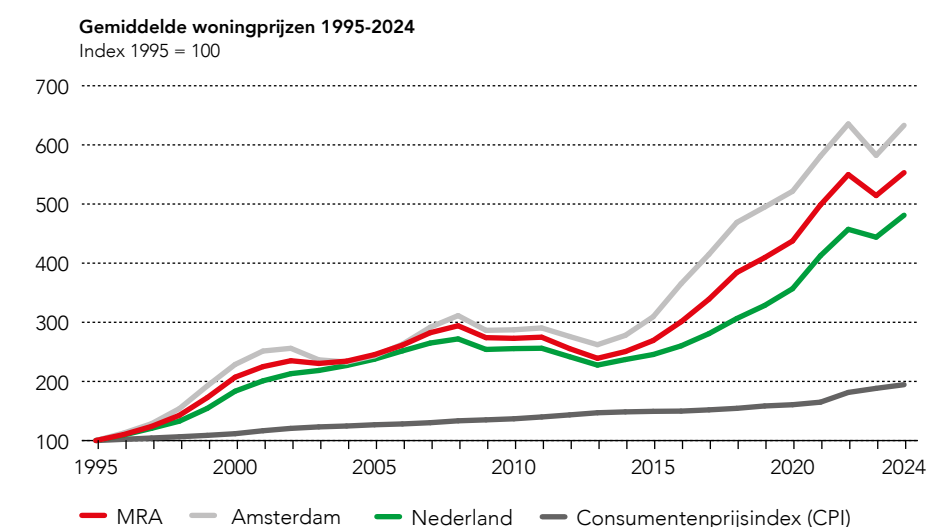

4.2 Woningmarkt, verhuizingen en woon-werkverkeer

Woningprijzen en woningvoorraad

De woningmarkt van de MRA is krap en wordt nog steeds krappere, omdat de behoefte aan woonruimte sneller blijft stijgen dan het aanbod. Dat is in heel Nederland het geval, maar geldt nog sterker in de MRA. Een gevolg daarvan is dat de gemiddelde woningprijzen in 2024 wederom zijn gestegen na een tijdelijke daling in 2023 als gevolg van de snel oplopende rente. Die rentestijging was echter van tijdelijke aard. Figuur 4.7 laat zien dat de trend van stijgende woningprijzen sinds eind vorige eeuw sneller is gegaan in de MRA dan in de rest van Nederland. In de gemeente Amsterdam ging dat nog weer sneller dan gemiddeld in de MRA. De stijging van de gemiddelde woningprijs is ook veel groter dan de stijging van het gemiddelde prijspeil in Nederland, ook in recente jaren met een relatief hoge inflatie.

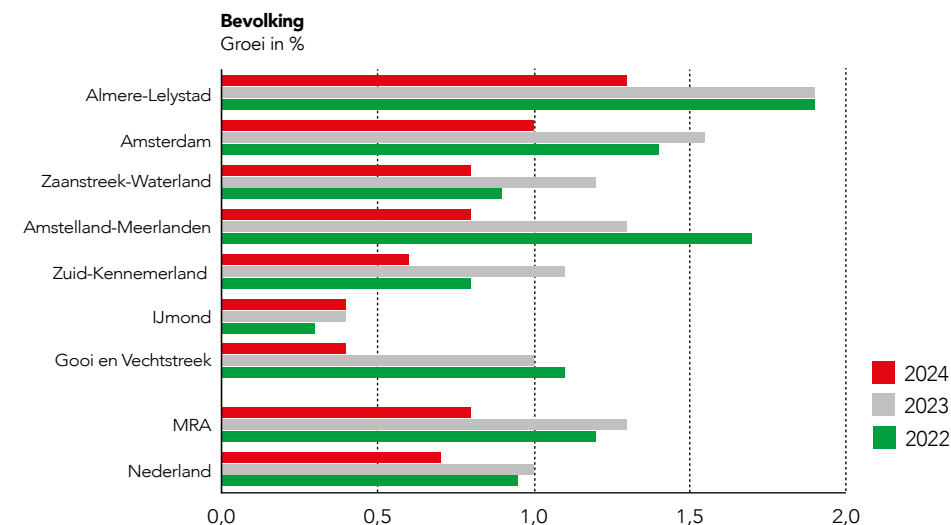
Figuur 4.7 Gemiddelde woningprijzen blijven sterker stijgen dan het gemiddelde prijspeil

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

Onder andere de Sociaal-Economische Raad (2022) waarschuwt voor de gevolgen van sterk schommelende huizenprijzen voor de economische stabiliteit van ons land. In tijden van hoogconjunctuur staat hierdoor de toegankelijkheid van de woningmarkt voor vooral outsiders onder druk. In tijden van laagconjunctuur krimpt de bouwsector onevenredig hard. De prijsschommelingen hebben invloed op de economie als geheel en de vermogensopbouw van huishoudens. In zowel hoog- als laagconjunctuur wordt het voor huishoudens lastiger om te verhuizen. Hierdoor stagneert de doorstroming. De SER pleit daarbij voor een samenhangend beleid voor de woningmarkt in relatie tot de arbeidsmarkt. Om te voorkomen dat de arbeidskrapte op lokaal niveau wordt versterkt, dient het regionale woningaanbod volgens de SER goed aan te sluiten op de regionale arbeidsvraag en dienen onzekere huurcontractvormen voorkomen te worden.

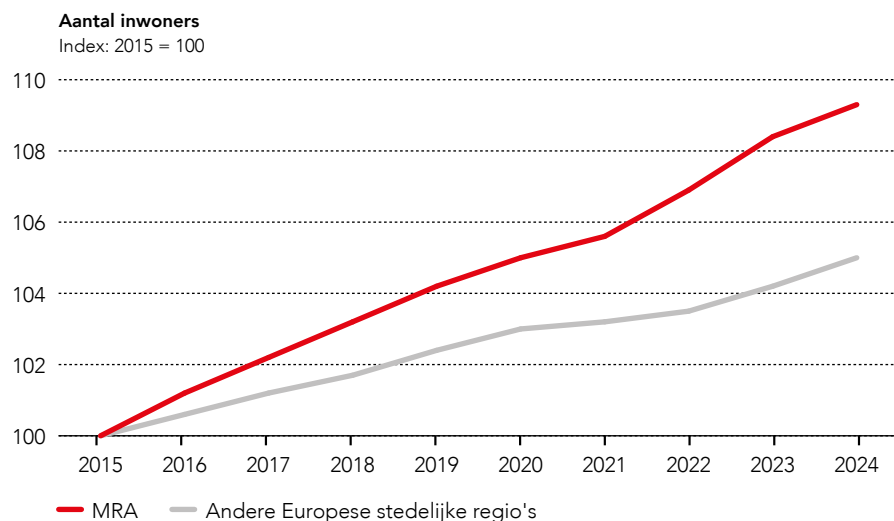
Figuur 4.8 Groei aantal inwoners MRA in 2024 flink lager dan in 2023

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

Naast schommelende huizenprijzen en stagnerende doorstroom spelen aan de vraagkant van de woningmarkt vooral de groei van de bevolking en de samenstelling van huishoudens een rol. Wat de bevolkingsgroei betreft zagen we in hoofdstuk 2 dat die in recente jaren vooral wordt bepaald door het saldo van de buitenlandse migratie. Het saldo van geboorte en sterfte, het natuurlijk verloop, zorgt door vergrijzing nauwelijks nog voor bevolkingsgroei. Omdat het saldo van de buitenlandse migratie in 2023 tijdelijk hoger lag dan gemiddeld over de afgelopen jaren, was de bevolkingsgroei in dat jaar ook relatief groot. In 2024 komt de bevolkingsgroei van de MRA uit op 0,8 procent, tegen 0,6 procent in heel Nederland (zie figuur 4.8). De bevolkingsgroei binnen de MRA lag in 2024 relatief hoog in de regio's Almere-Lelystad en Amsterdam (groter dan 1,0 procent), en relatief laag in IJmond en Gooi en Vechtstreek (lager dan 0,5 procent). De grootste daling van de bevolkingsgroei over de laatste jaren wordt gevonden in Amstelland-Meerlanden als gevolg van de nog relatief beperkte nieuwbouw in deze regio.

Figuur 4.9 Inwonertal MRA groeit sneller dan van andere Europese stedelijke regio's

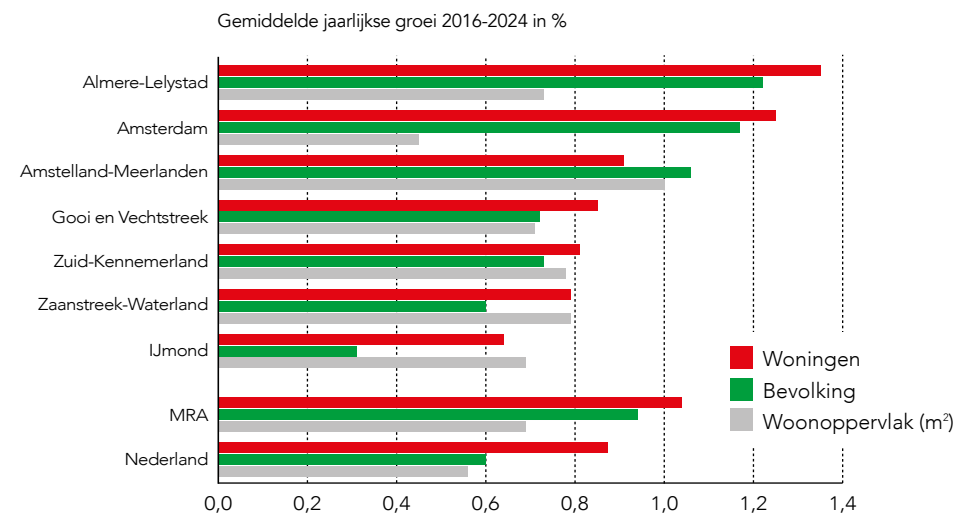

* NUTS2-regio's in Europa, m.u.v. de MRA die is gebaseerd op CBS-data. 'Andere Europese stedelijke regio's' is een gewogen gemiddelde van overige stedelijke regio's in Europa.
Bron: CBS en Eurostat (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

Vergeleken met andere Europese stedelijke regio's is de groei van de bevolking in de MRA relatief sterk, mede door de grote vraag naar arbeid en de ruime opleidingsmogelijkheden in de regio, waardoor er relatief gezien veel mensen naar de MRA verhuizen. Figuur 4.9 laat zien dat de bevolking van de MRA sinds 2015 is gegroeid met 9 procent, terwijl dat in andere Europese stedelijke regio's gemiddeld 5 procent is. De figuur laat ook zien dat zowel in de MRA als in andere Europese stedelijke regio's de bevolkingsgroei een redelijk constant groeipad kent, maar in de jaren 2020-2022 is vertraagd, vooral door een lager migratiesaldo als gevolg van de coronapandemie.

Aan de aanbodkant van de woningmarkt laat figuur 4.10 zien dat de woningvoorraad sinds 2013 sneller is gegroeid dan de omvang van de bevolking, ondanks een schaarste aan personeel in de bouwsector en de stikstofproblematiek, waardoor de woningbouw wordt vertraagd. Een sterkere groei in de woningvoorraad in vergelijking met de bevolking duidt er op dat er gemiddeld steeds minder mensen op een adres

Figuur 4.10 Meer maar ook kleinere woningen per inwoner beschikbaar

Bron: CBS en BAG (bewerking Vrije Universiteit Amsterdam en SEO Economisch Onderzoek)

wonen, ofwel dat huishoudens gemiddeld kleiner worden. Tegelijkertijd laat figuur 4.10 zien dat het aantal vierkante meters (m²) woonoppervlak minder snel groeit dan de bevolking, hetgeen betekent dat mensen gemiddeld steeds kleiner gaan wonen. Uit de figuur kan ook worden afgeleid dat (nieuwe) huizen steeds kleiner worden, aangezien de woningvoorraad sneller stijgt dan het aantal m² woonoppervlak. De krapte op de woningmarkt wordt dus niet (primair) veroorzaakt door de bevolkingsgroei of doordat mensen ruimer gaan wonen, maar doordat huishoudens gemiddeld uit steeds minder mensen bestaan, waardoor er meer woningen nodig zijn.

Dat huishoudens gemiddeld kleiner worden, wordt verder geïllustreerd in tabel 4.3, waarin de jaarlijkse groei van de bevolking en van verschillende typen huishoudens wordt getoond. De tabel maakt duidelijk dat het aantal eenpersoonshuishoudens sneller stijgt dan het aantal meerpersoonshuishoudens, waardoor bij dezelfde bevolkingsomvang meer huizen nodig zijn. In alle regio's van de MRA stijgt het aantal huishoudens sterker dan de omvang van de bevolking, met uitzondering van Zuid-Kennemerland. Ook ligt de groei van het aantal eenpersoonshuishoudens in alle regio's hoger dan van het totaal

Tabel 4.3 Aantal eenpersoonshuishoudens neemt sneller toe dan totaal aantal huishoudens

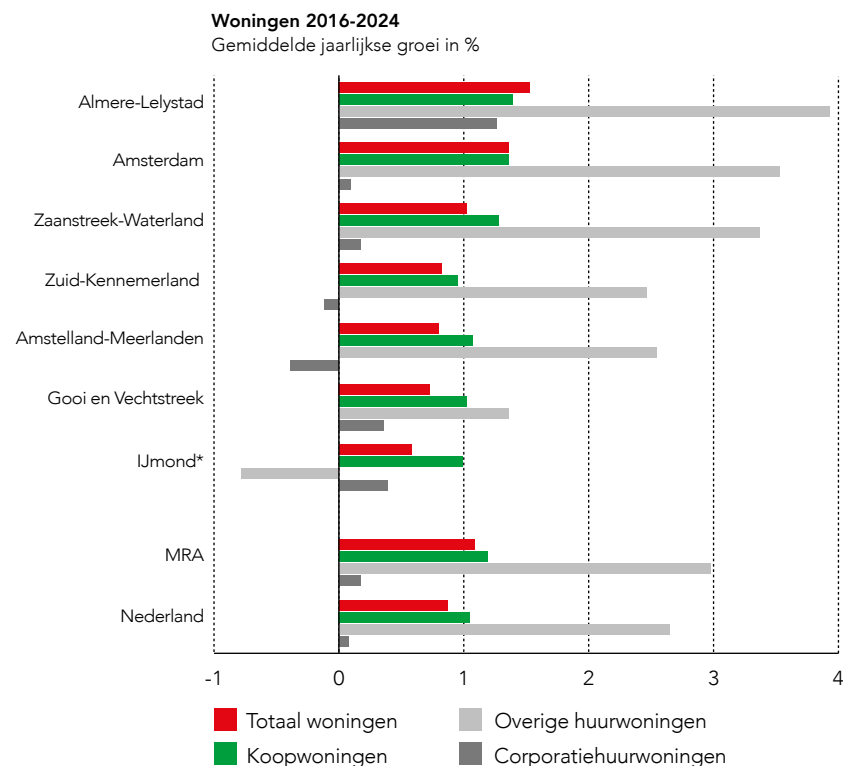
	Bevolking	Huishoudens	Eenpersoons	Meerpersoons met kinderen	Meerpersoons zonder kinderen
Gemiddelde jaarlijkse groei 2013-2023 in %					
Almere-Lelystad	1,2	1,5	2,3	1,4	0,9
Amsterdam	1,2	1,3	1,3	2,1	0,5
Amstelland-Meerlanden	1,1	1,3	1,9	0,8	1,1
Zaanstreek-Waterland	0,6	0,9	1,7	0,5	0,4
Gooi en Vechtstreek	0,7	0,8	1,2	0,2	1,0
Zuid-Kennemerland	0,7	0,7	0,7	0,2	1,0
IJmond	0,3	0,5	1,1	0,2	0,2
Metropoolregio Amsterdam	0,9	1,1	1,4	1,1	0,7
Nederland	0,6	0,9	1,5	0,7	0,3

Bron: CBS (bewerking Vrije Universiteit Amsterdam en SEO Economisch Onderzoek)

aantal huishoudens. Opvallende ontwikkelingen zijn de relatief forse groei van het aantal eenpersoonshuishoudens in Almere-Lelystad (2,3 procent per jaar), Amstelland-Meerlanden (1,9 procent) en Zaanstreek-Waterland (1,7 procent) en de relatief forse groei van het aantal meerpersoonshuishoudens met kinderen in Amsterdam (2,1 procent per jaar) en Almere-Lelystad (1,4 procent).

Figuur 4.11 Toename woningvoorraad zit vooral in niet-corporatiehuurwoningen

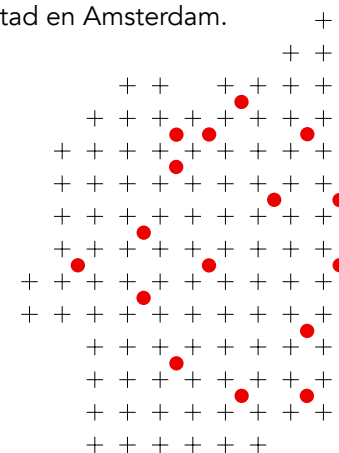

* De relatief sterke daling van het aantal overige huurwoningen in IJmond is geconcentreerd in de jaren 2018 en 2019 en in de gemeenten Heemskerk en Velsen (nauwelijks in Beverwijk).

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

De woningvoorraad in de MRA bestaat in 2024 voor bijna de helft uit koopwoningen (48 procent), voor bijna een derde uit corporatiehuurwoningen (32 procent) en voor de rest uit overige huurwoningen (20 procent, vooral particuliere verhuur). Het aandeel koopwoningen ligt relatief laag in Amsterdam (30 procent) in vergelijking met de rest van Nederland, terwijl het aandeel overige huurwoningen daar relatief hoog ligt (30 procent). Het aandeel overige huurwoningen ligt juist weer relatief laag in IJmond en Zaanstreek-Waterland (8 procent).

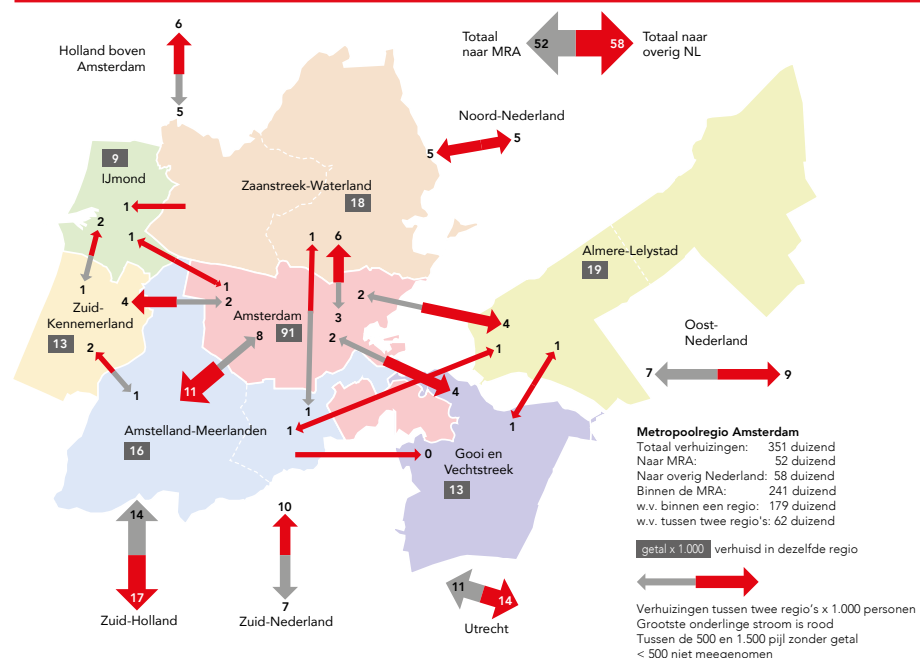
De groei van de woningvoorraad zit sinds 2016 vooral in de groei van het aantal overige huurwoningen. In de MRA bedraagt die gemiddelde jaarlijkse groei 3 procent per jaar (zie figuur 4.11), en ligt daarmee iets hoger dan in de rest van Nederland. De groei van het aantal koopwoningen ligt met gemiddeld 1 procent per jaar op de gemiddelde groei van de woningvoorraad, terwijl de groei van het aantal corporatiewoningen sterk achterblijft op dat gemiddelde. De grootste groei van de woningvoorraad heeft sinds 2016 plaatsgevonden in Almere-Lelystad, waar nog relatief veel corporatiewoningen zijn gebouwd, gevolgd door Amsterdam en Zaanstreek-Waterland, waar relatief veel koopwoningen bij zijn gekomen. Een negatieve groei van het aantal huurwoningen betekent behalve sloop ook het onttrekken van huurwoningen aan de markt om deze in de verkoop te doen, waardoor er bijvoorbeeld in Amstelland-Meerlanden relatief veel koopwoningen bij zijn gekomen (groei aantal koopwoningen ligt boven de gemiddelde groei van het aantal woningen bij een dalende voorraad corporatiewoningen). Per saldo geldt voor alle regio's van de MRA dat de groei van het aantal koopwoningen sterker is geweest dan de groei van het totaal aantal huurwoningen, met uitzondering van Almere-Lelystad en Amsterdam.

Verhuizingen

De meest recente cijfers over het aantal verhuizingen laten zien dat in 2023 meer mensen vanuit de MRA naar andere delen van het land verhuisden (58 duizend) dan dat er mensen vanuit andere delen van het land naar de MRA verhuisden (52 duizend). De meeste verhuizingen met een oorsprong of bestemming in de MRA vonden binnen de MRA plaats (241 duizend), waarvan de meeste ook binnen deelregio's van de MRA (179 duizend). Figuur 4.12 laat de verhuisstromen tussen de verschillende regio's binnen en buiten de MRA zijn, exclusief verhuizingen van en naar het buitenland.

Figuur 4.12 In 2022 waren er meer binnenlandse verhuizingen vanuit de MRA dan naar de MRA

Holland boven Amsterdam: Regio Alkmaar en Kop van Noord-Holland.

Noord-Nederland: Groningen, Friesland en Drenthe

Oost-Nederland: Overijssel en Gelderland

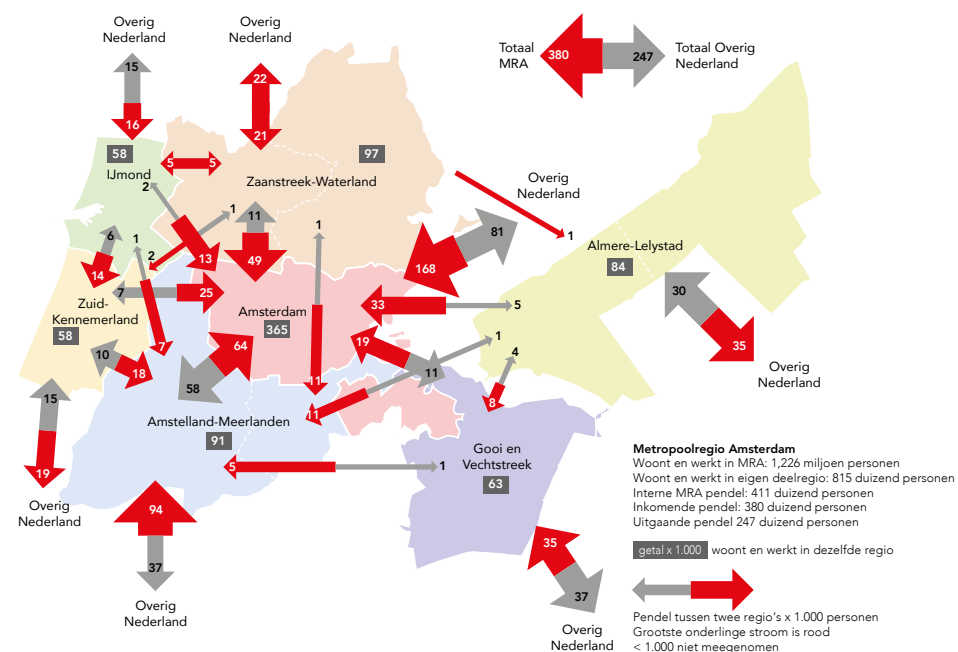
Zuid-Nederland: Zeeland, Noord-Brabant en Limburg

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

Woon-werkverkeer

Figuur 4.13 laat vervolgens de potentiële stromen van het woon-werkverkeer zien. Potentieel, omdat de werkelijke pendelstromen sinds de coronapandemie lager zijn komen te liggen door de toenemende populariteit van het thuis- en op locatie werken.⁹ De figuur laat zien dat er meer inwoners van buiten de MRA in de MRA werken (een inkomende pendel van 380 duizend) dan dat er inwoners van de MRA buiten de MRA werken (een uitgaande pendel van 247 duizend). De grootste pendelstromen vinden echter plaats binnen de MRA tussen de deelregio's (411 duizend). Vooral naar Amsterdam wordt er veel gependeld, hoewel de omvang van die inkomende pendelstroom rond de coronapandemie wel kleiner is geworden (los van het thuis- en op locatie werken), terwijl de uitgaande pendelstroom juist groter is geworden. Zie voor die veranderingen ook hoofdstuk 2.

Figuur 4.13 Woon-werkverkeer binnen de MRA en met overige delen van Nederland, 2022

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

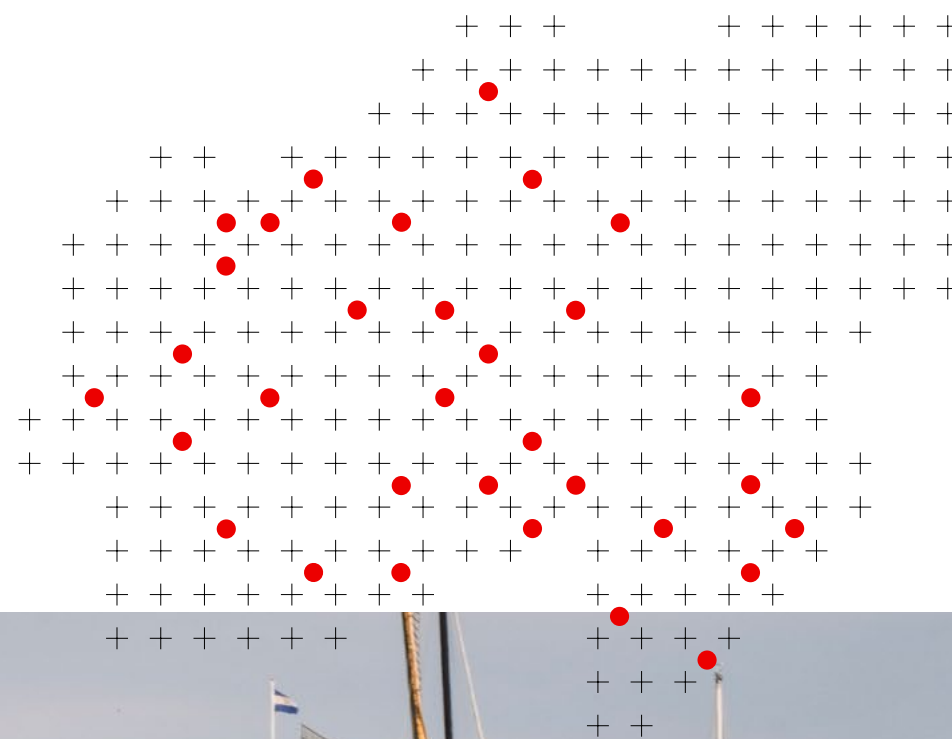
5 Kerncijfers per deelregio

In dit hoofdstuk beschrijven we de ontwikkeling per deelregio van de Metropoolregio Amsterdam (MRA). Elke paragraaf is een korte, op zichzelf staande economische verkenning van een deelregio. Centraal staat de vraag in welke mate er sprake is van een goede balans tussen economie, sociale aspecten en verduurzaming, zowel binnen als tussen deelregio's in de MRA. We beginnen iedere paragraaf met een korte karakterisering van de deelregio aan de hand van de brede welvaartsindicatoren (zie hoofdstuk 1 voor een uitgebreide analyse en toelichting). Vervolgens bespreken we de economische ontwikkelingen met behulp van kerncijfers over onder andere het bruto regionaal product (brp), de werkgelegenheid, bevolking, beroepsbevolking en werkloosheid. Ook komen de economische ontwikkeling per sector (op basis van zowel toegevoegde waarde als werkgelegenheid) en pendelstromen van forensen aan bod. De figuren die in dit hoofdstuk de economische ontwikkelingen per sector beschrijven, omvatten de analyseperiode 2015-2023, tenzij anders vermeld.

Drie van de zeven deelregio's bestaan uit een samenstelling van twee grotere gemeenten of gebieden, te weten Almere-Lelystad, Amstelland-Meerlanden en Zaanstreek-Waterland. Om recht te doen aan het unieke profiel van de verschillende sub-regio's binnen deze deelregio's zijn extra figuren opgenomen met informatie over die sub-regio's (grotere gemeenten of gebieden). Daarnaast worden in de beschrijving van de economische ontwikkelingen in deze deelregio's de relevante verschillen tussen de sub-regio's uitgelicht. Dit betreft in paragraaf 5.1 de steden Almere en Lelystad, in paragraaf 5.2 regio Haarlemmermeer (de gemeenten Aalsmeer, Haarlemmermeer en Uithoorn) en Overig Amstel-Meerlanden (de gemeenten Amstelveen, Diemen en Ouder-Amstel) die

de deelregio Amstelland-Meerlanden vormen, en tot slot in paragraaf 5.6 de gebieden Zaanstreek (de gemeenten Uitgeest, Wormerland en Zaanstad) en Waterland (de gemeenten Edam-Volendam, Landsmeer, Oostzaan, Purmerend en Waterland), die de deelregio Zaanstreek-Waterland vormen. In bijlage 2 is een kaartje opgenomen met alle deelregio's, sub regio's en gemeenten.

De figuren en tabellen in iedere regioparagraaf tonen een selectie van analyseresultaten. Volledige tijdreeksen van het onderliggende cijfermateriaal, waaronder ook de absolute omvang van sectoren in iedere deelregio, zijn te vinden in de online database op de website van de Metropoolregio Amsterdam.

5.1 Almere-Lelystad

- De deelregio Almere-Lelystad bestaat uit de steden Almere en Lelystad in de provincie Flevoland.
- Op veel brede welvaartsindicatoren scoort Almere-Lelystad lager dan het Nederlandse gemiddelde. Ondanks positieve trends, voelen inwoners zich relatief onveilig in hun buurt, is er sprake van meer geregistreerde problematische schulden en is er meer werkloosheid. De afstanden tot het ov zijn gunstig en de uitstoot van broeikasgas per inwoner is laag.
- Vergeleken met de MRA heeft Almere-Lelystad relatief veel mbo-opgeleiden en zijn sectoren zoals Bouw, Zorg, Groothandel, Industrie en Detailhandel sterk vertegenwoordigd. De werkgelegenheid nam in Almere-Lelystad gemiddeld met 2,5 procent per jaar toe tussen 2015-2023. Hiermee bevindt Almere-Lelystad zich in de kopgroep van de MRA. Toch is in 2024 de werkloosheid gestegen.
- Van de werkzame beroepsbevolking forenst ongeveer de helft naar buiten de eigen regio om te gaan werken.

Tabel 1 Kerngegevens Almere-Lelystad

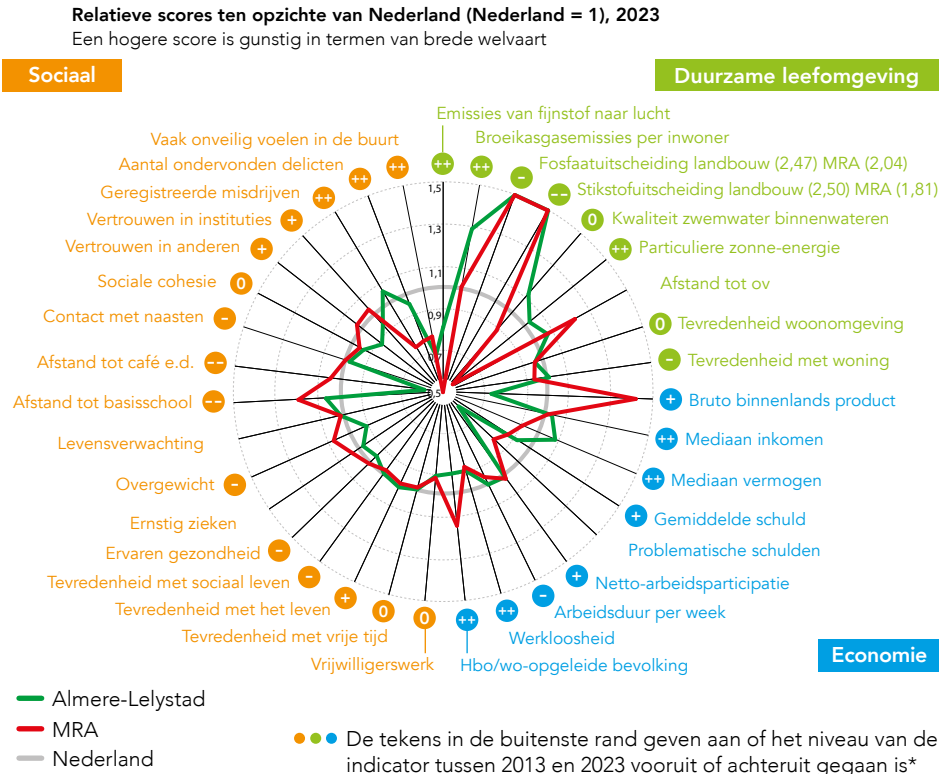
		2023		2019	2020	2021	2022	2023	2024
		aantal	aandeel in MRA in %	jaarlijkse groei in %					
Bruto regionaal product	mld euro	11,8	6,0	4,6	-3,3	6,2	6,1	2,5	1,2
Arbeidsvolume (fte's)	x 1.000	108	7,5	4,0	-2,0	5,4	3,6	7,2	
Werkzame personen	x 1.000	132	7,8	2,4	1,4	2,8	4,1	1,5	
Bevolking	x 1.000	308	11,7	1,6	1,5	1,5	1,9	1,9	1,4
Potentiële beroepsbevolking	x 1.000	234	11,7	1,9	1,4	2,7	0,9	2,2	1,3
Beroepsbevolking	x 1.000	177	11,5	1,3	1,9	3,1	3,0	2,3	1,7
Werkzame beroepsbevolking	x 1.000	171	11,6	2,0	1,3	3,2	4,4	3,0	0,6
Beroepsbevolking naar opleiding	Regio	MRA							
Basisopgeleid	in %	22,2	19,2						
Mbo-opgeleid	in %	40,9	32,5						
Hbo/wo-opgeleid	in %	36,9	48,3						
				aandeel in %					
Bruto-participatiegraad	in %	75,6	76,7	73,4	73,8	74,0	75,5	75,6	75,9
Werkloosheid	in %	4,0	4,0	5,0	5,5	5,4	4,0	4,0	4,4

Bron: CBS (bewerking TNO/SEO Economisch Onderzoek)

Brede welvaart in Almere-Lelystad

Het profiel van de deelregio Almere-Lelystad is op bepaalde aspecten anders dan de andere deelregio's in de MRA, omdat het hier gaat om een ruim opgezette, relatief jonge regio. Op een aantal brede welvaartsindicatoren scoort Almere-Lelystad conform het Nederlandse gemiddelde. Zo zijn de inwoners van Almere-Lelystad net zo tevreden met hun (sociale) leven als de gemiddelde Nederlander. Hetzelfde geldt voor de tevredenheid met de woning. Op veel brede welvaartsindicatoren

Figuur 1 Brede welvaart in Almere-Lelystad

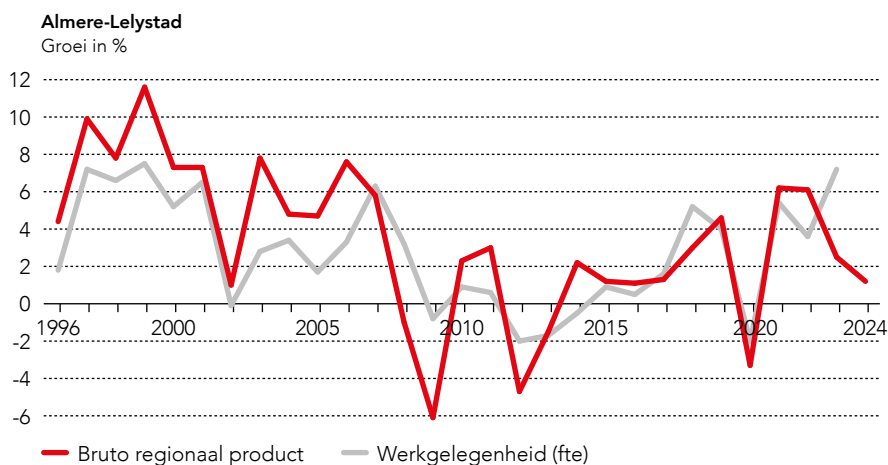
* -- achteruitgang groter dan 1,5 procent; - achteruitgang tussen 0,5 en 1,5 procent; 0 verandering tussen -0,5 en +0,5 procent; + vooruitgang tussen 0,5 en 1,5 procent; ++ vooruitgang groter dan 1,5 procent
NB Wanneer de score onder de 0,5 of boven de 1,5 uitkomt, is deze score achter de indicator vermeld.
Bron: CBS (bewerking Vrije Universiteit Amsterdam)

scoort Almere-Lelystad lager dan het Nederlandse gemiddelde. Hoewel het de afgelopen tien jaar is verbeterd, voelen inwoners van de deelregio zich nog steeds relatief onveilig in hun buurt, maar ook weer niet echt onveiliger dan anderen in de MRA. Ook is er meer sprake van geregistreerde problematische schulden per huishouden en is er – ondanks een afname in de afgelopen 10 jaar – nog steeds meer werkloosheid dan gemiddeld in Nederland. Bepaalde gezondheidsaspecten worden ook als minder ervaren. Zo is er meer sprake van overgewicht. Gunstige ontwikkelingen zijn er over de afgelopen 10 jaar in het terugdringen van het aantal geregistreerde misdrijven, waardoor de regio hierop beter presteert dan Nederland en de MRA. Ook is de uitstoot van broeikasgas per inwoner een stuk lager dan 10 jaar geleden.

De economie van Almere-Lelystad

De economie van Almere-Lelystad heeft zich na de coronapandemie stevig hersteld. Dit is terug te zien in een aanzienlijke stijging van het brp na 2020 (zie tabel 1). Ook in 2023 groeide de economie nog door, zij het in een lager tempo. De prognoses van het CBS laten zien dat er ook over 2024 een bescheiden groei van 1,2 procent wordt verwacht (CBS, 2025). Een groot deel van de bedrijvigheid in de deelregio bestaat uit

Figuur 2 Almere-Lelystad heeft economische gevolgen coronabeperkingen goed doorstaan

Bron: CBS (bewerking TNO)

groothandel, verhuur en overige zakelijke diensten. Ook de gezondheids- en welzijnszorg maakt een aanzienlijk deel uit van de sectorstructuur in Almere-Lelystad. Mede hierdoor heeft de deelregio de economische neergang als gevolg van de coronabeperkingen goed doorstaan.

Vergeleken met de MRA als geheel heeft Almere-Lelystad een hoger aandeel mbo-opgeleiden dan hbo/wo-opgeleiden. Ook hierin zien we de sectorstructuur van Almere-Lelystad terug: sectoren waarin veel mbo-opgeleiden werkzaam zijn, zoals Bouw, Zorg, Groothandel, Industrie en Detailhandel zijn sterk vertegenwoordigd in de deelregio. Door de inmiddels hoge arbeidsparticipatie is de stijging van de werkzame beroepsbevolking in 2024 afgezwakt. Bijna iedereen die wil werken, werkt. Toch is er in 2024 sprake geweest van een stijging van de werkloosheid, hetgeen komt doordat het aantal mensen dat is

Figuur 3 Relatief forse groei van werkgelegenheid in Almere

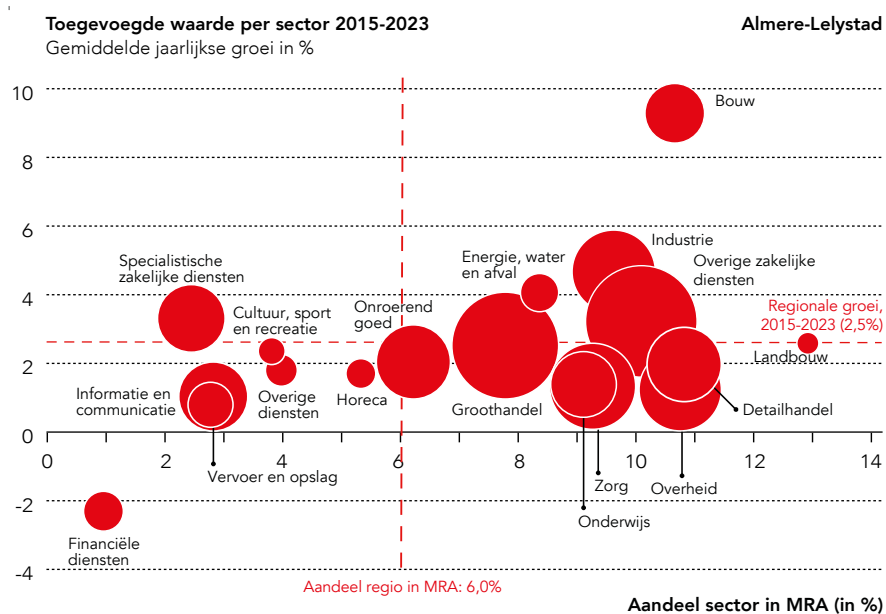

* Grootte van bol: omvang brp 2023
Bron: CBS (bewerking TNO)

gaan werken geen gelijke tred heeft gehouden met de toename van de beroepsbevolking. Het arbeidsvolume in fte's in Almere-Lelystad is in 2024 gestegen met ruim 7 procent. Dit is bovengemiddeld; in geheel Nederland was de toename namelijk een kleine 6 procent.

Over de periode 2015-2023 laat Almere-Lelystad een groei zien van de werkgelegenheid van 2,5 procent (zie figuur 3). Hiermee bevindt Almere-Lelystad zich in de kopgroep van de MRA. De werkgelegenheidsgroei van de deelregio komt vooral voor rekening van het grotere Almere. Ook de groei van het brp was in Almere hoger dan in Lelystad. Gezamenlijk had de deelregio een aandeel van 6 procent in het brp van de MRA (2023), waarvan ruim 70 procent voor rekening komt van Almere. Het aandeel in de werkgelegenheid in de MRA bedraagt 7,5 procent, net als in 2022.

Figuur 4 Economische groei in alle sectoren, behalve financiële dienstverlening

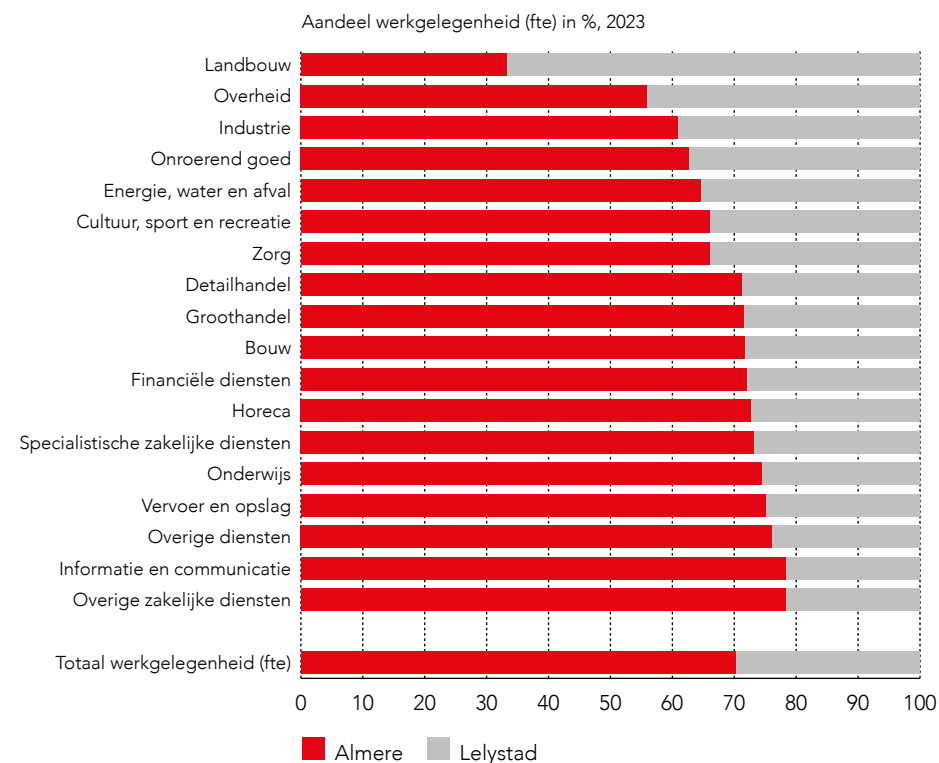

* De bolgrootte (omvang 2023) geeft uitsluitend de verhouding binnen de eigen regio weer. De omvang van de sectoren is zodoende niet vergelijkbaar met die van andere deelregio's.
Bron: CBS (bewerking TNO)

Economische ontwikkeling per sector

De gerealiseerde toegevoegde waarde in Almere-Lelystad groeide in de periode 2015-2023 met gemiddeld 2,5 procent per jaar. Dit is lager dan de MRA als geheel, waar de groei 3,2 procent per jaar was, maar hoger dan het Nederlandse gemiddelde van 2,2 procent per jaar. De groei is terug te zien in vrijwel iedere sector; alleen Financiële diensten laat een voortdurende krimp zien, als gevolg van de concentratie van Financiële diensten in en nabij Amsterdam. Dit heeft geleid tot een afname van financiële dienstverlening in andere deelregio's van de MRA, waaronder Almere-Lelystad. Met een gemiddelde jaarlijkse groei van ruim 9 procent is de sector Bouw de snelste groeier. Ook

Figuur 5 Meeste werkgelegenheid is in Almere te vinden

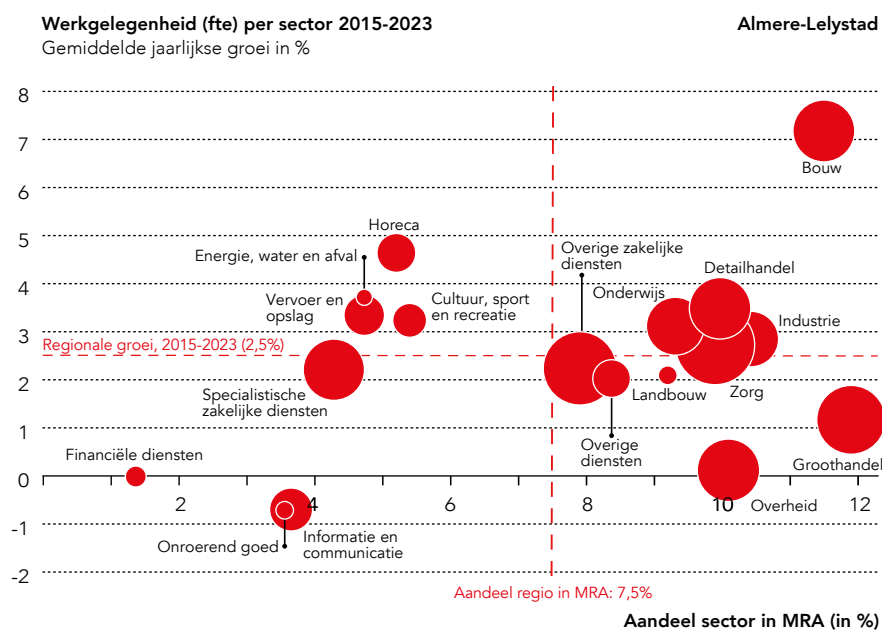

Bron: CBS (bewerking TNO)

Industrie groeit bovengemiddeld. Zakelijke dienstverlening in al zijn facetten is als sector goed vertegenwoordigd in de deelregio, evenals de Groothandel en de Zorg.

Figuur 3 liet al zien dat de groei van de werkgelegenheid in de afgelopen jaren gelijke tred heeft gehouden met de toename van het brp. Beide laten een groei zien van 2,5 procent per jaar. In bijna alle sectoren is deze groei waar te nemen. De grootste groei in werkgelegenheid zien we in de bouw met ruim 7 procent per jaar. Andere grote werkgevers zoals de Zorg, Onderwijs, Industrie, Overige zakelijke diensten en de Detailhandel laten een gemiddelde regionale groei zien van ongeveer 2,5 procent per jaar. Tezamen zorgen deze sectoren voor de helft van de werkgelegenheid in de deelregio. De sectoren Informatie en communicatie en Onroerend goed laten een kleine krimp in de werkgelegenheid zien.

Figuur 6 Brede groei van werkgelegenheid in Almere-Lelystad

* De bolgrootte (omvang 2023) geeft uitsluitend de verhouding binnen de eigen regio weer. De omvang van de sectoren is zodoende niet vergelijkbaar met die van andere deelregio's.
Bron: CBS (bewerking TNO)

In figuur 3 was al zichtbaar dat ruim 70 procent van het gerealiseerde brp in de deelregio voor rekening komt van Almere. Dit komt overeen met de verdeling van de werkgelegenheid tussen Almere en Lelystad (zie figuur 5). Met 70 procent bevindt de meeste werkgelegenheid zich in Almere. Dit geldt voor alle sectoren, behalve de landbouwsector: in deze sector zijn de meeste arbeidsplaatsen in Lelystad te vinden.

Forensen (woon-werkverkeer)

In Almere-Lelystad reizen 87 duizend personen naar buiten de eigen regio om te gaan werken. Op een werkzame beroepsbevolking van 171 duizend personen, is dat ongeveer de helft. De meesten reizen naar Amsterdam, Amstelland-Meerlanden, Gooi en Vechtstreek of naar plaatsen buiten de MRA. De andere helft van de werkzame beroepsbevolking werkt in de eigen regio. Er komen 42 duizend personen naar de regio Almere-Lelystad om er te werken. Dit zijn doorgaans mensen van buiten de MRA, meestal uit Utrecht en overig Flevoland. Per saldo kent de regio Almere-Lelystad dus meer uitgaande, dan ingaande pendel: de netto uitgaande pendelstroom bedraagt 45 duizend personen.

Een kaartje met de grafische weergave van de pendelstromen van en naar Almere-Lelystad is te vinden in hoofdstuk 4.

5.2 Amstelland-Meerlanden

- De deelregio Amstelland-Meerlanden bestaat uit de regio Haarlemmermeer (gemeenten Aalsmeer, Haarlemmermeer en Uithoorn) en de regio Overig Amstel-Meerlanden (gemeenten Amstelveen, Diemen en Ouder-Amstel).
- De werkloosheid is de laatste jaren stabiel en ligt onder het MRA-gemiddelde. De inwoners hebben een hoog besteedbaar inkomen en het vermogen van huishoudens is aanzienlijk groter dan gemiddeld in de MRA. Wel is de uitstoot van fijnstof bovengemiddeld.
- De sectoren Groot- en Detailhandel, Vervoer en Opslag en Specialistische en Overige zakelijke diensten dragen samen voor bijna 60 procent bij aan de economische activiteit. In alle sectoren is de werkgelegenheid tussen 2015-2023 toegenomen.
- Het inkomen wordt voor een belangrijk deel buiten de deelregio verdiend: meer dan de helft van de werkzame beroepsbevolking reist voor het werk naar een plek buiten Amstelland-Meerlanden.

Tabel 1 Kerngegevens Amstelland-Meerlanden

		2023	2019	2020	2021	2022	2023	2024	
		aantal	aandeel in MRA in %	jaarlijkse groei in %					
Bruto regionaal product	mld euro	39,4	20,1	2,8	-16,1	11,3	11,4	2,3	1,7
Arbeidsvolume (fte's)	x 1.000	271	18,9	4,3	-6,7	2,9	4,6	8,0	
Werkzame personen	x 1.000	310	18,4	3,1	-3,7	0,6	4,2	1,9	
Bevolking	x 1.000	369	14,0	1,2	1,0	1,0	1,7	1,3	0,8
Potentiële beroepsbevolking	x 1.000	274	13,7	1,2	0,8	1,5	1,9	0,7	1,1
Beroepsbevolking	x 1.000	215	14,0	2,1	1,0	0,5	4,0	2,9	1,4
Werkzame beroepsbevolking	x 1.000	208	14,1	2,2	0,0	1,6	5,7	2,5	1,0
Beroepsbevolking naar opleiding	Regio	MRA							
Basisopgeleid	in %	21,8	19,2						
Mbo-opgeleid	in %	37,0	32,5						
Hbo/wo-opgeleid	in %	41,2	48,3						
				aandeel in %					
Bruto-participatiegraad	in %	78,5	76,7	75,9	76,0	75,3	76,8	78,5	78,7
Werkloosheid	in %	3,7	4,0	4,5	5,0	4,5	3,8	3,7	3,7

Bron: CBS (bewerking TNO/SEO Economisch Onderzoek)

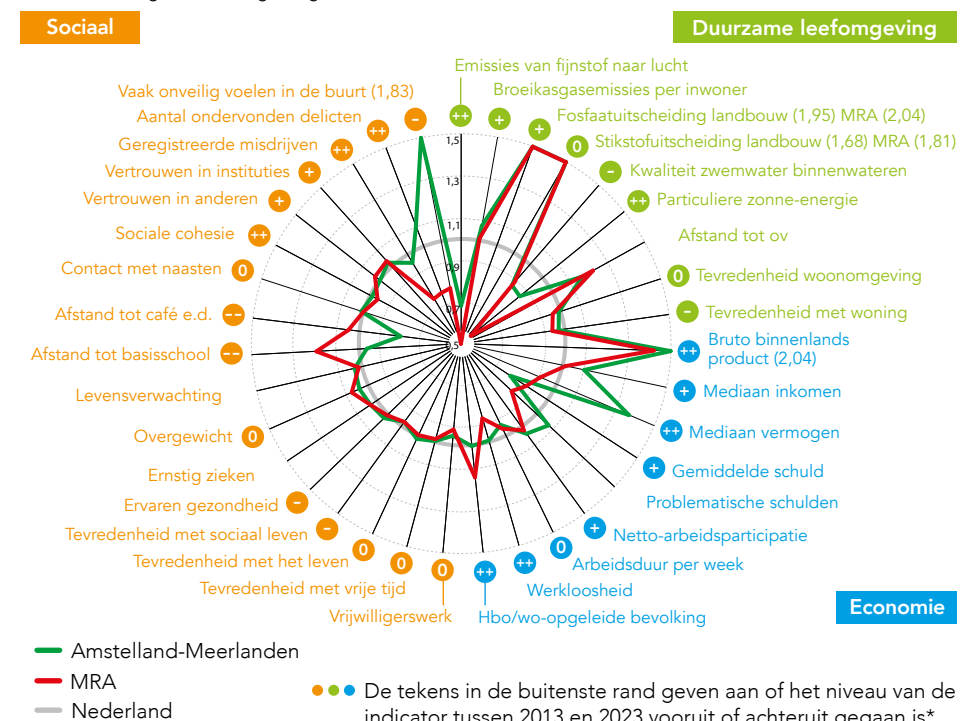
Brede welvaart in Amstelland-Meerlanden

Na Amsterdam levert de deelregio Amstelland-Meerlanden de grootste bijdrage aan het brp en de werkgelegenheid in de MRA. Het brp is dus hoog. Voor een belangrijk deel zijn de economische prestaties toe te schrijven aan de aanwezigheid van Schiphol en de daaraan verbonden economische bedrijvigheid. Er zijn echter ook negatieve effecten: zo is de uitstoot van fijnstof in de deelregio bovengemiddeld groot (zie figuur 1). Tegelijkertijd laten de ontwikkelingen van de afgelopen tien jaar zeer gunstige bewegingen zien op het gebied van veiligheid –

Figuur 1 Brede welvaart in Amstelland-Meerlanden

Relatieve scores ten opzichte van Nederland (Nederland = 1), 2023

Een hogere score is gunstig in termen van brede welvaart

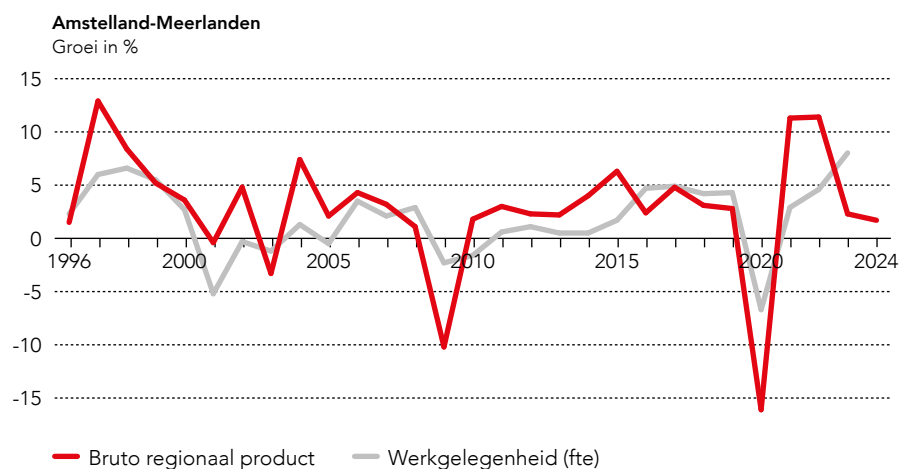
* -- achteruitgang groter dan 1,5 procent; - achteruitgang tussen 0,5 en 1,5 procent; 0 verandering tussen -0,5 en +0,5 procent; + vooruitgang tussen 0,5 en 1,5 procent; ++ vooruitgang groter dan 1,5 procent
NB Wanneer de score onder de 0,5 of boven de 1,5 uitkomt, is deze score achter de indicator vermeld.
Bron: CBS (bewerking Vrije Universiteit Amsterdam)

minder geregistreerde misdrijven en ondervonden delicten - en meer sociale cohesie. Hoewel de emissie van fijnstof naar lucht nog steeds bovengemiddeld is, is op dit vlak de afgelopen tien jaar wel vooruitgang geboekt. Ook op economisch vlak is er veel vooruitgang te zien. Het besteedbaar inkomen per inwoner is hoog, en het brp en de vermogens van huishoudens zijn tussen 2013 en 2023 sterk toegenomen, zeker in vergelijking met de rest van Nederland. Voor een groot deel kan dit worden verklaard door de gestegen waarde van woningen in de deelregio, waardoor de vermogens van huishoudens in Amstelland-Meerlanden ook binnen de MRA bovengemiddeld groot zijn. Daar staat een hogere schuld per huishouden tegenover.

De economie van Amstelland-Meerlanden

Na Amsterdam is de deelregio Amstelland-Meerlanden de tweede economische speler in de MRA. De deelregio neemt een vijfde van het brp van de MRA voor zijn rekening. Hoewel het aantal inwoners in deze deelregio 14 procent van het totaal van de MRA bedraagt, bevat het arbeidsvolume in fte's bijna 20 procent van het totaal in de MRA. Dit betekent dat een aanzienlijk deel van de werkzame personen van buiten

Figuur 2 Groei economie Amstelland-Meerlanden in 2023 en 2024 lager, maar positief

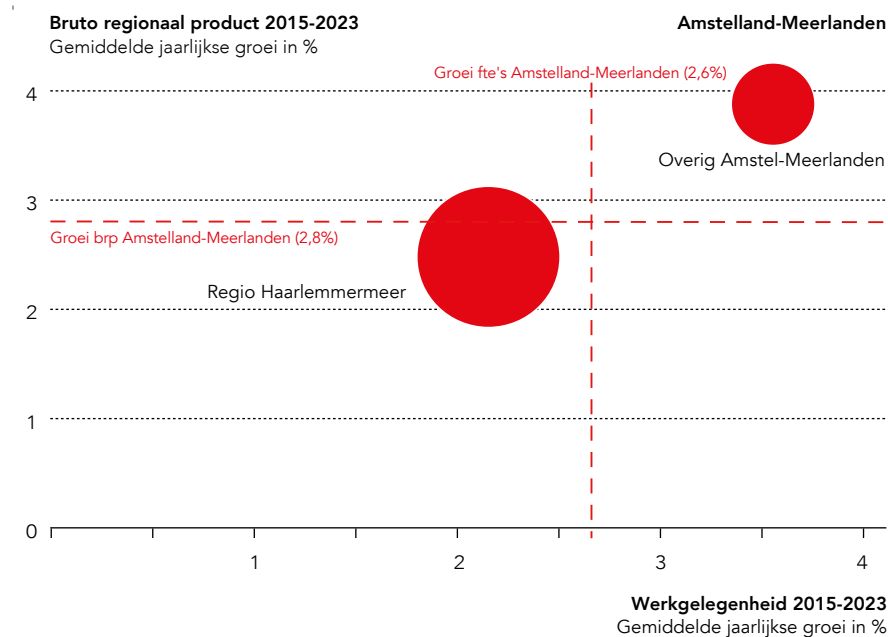

Bron: CBS (bewerking TNO)

de deelregio komt met bijbehorende pendelstromen. Deze stromen zijn ook de andere kant op sterk, omdat meer dan de helft van de werkzame beroepsbevolking buiten de eigen regio werkt. De werkloosheid is de laatste jaren stabiel gebleven op 3,7 procent. Dit is iets onder het MRA-gemiddelde van 4,0 procent. Ondanks de tekorten op de arbeidsmarkt is de werkloosheid in de deelregio niet verder gedaald.

De aanwezigheid van Schiphol en de daaraan gerelateerde sectoren heeft in 2020 voor een sterke daling van het brp gezorgd (zie figuur 2). Al snel na het opheffen van de beperkingen rond het vliegverkeer trad echter het herstel in en stegen de werkgelegenheid en het brp. In 2023 is de werkgelegenheid harder gegroeid dan het brp. Dit laat zien dat de arbeidsproductiviteit per werknemer is afgenomen.

Figuur 3 Overig Amstel-Meerlanden is bezig met een inhaalslag

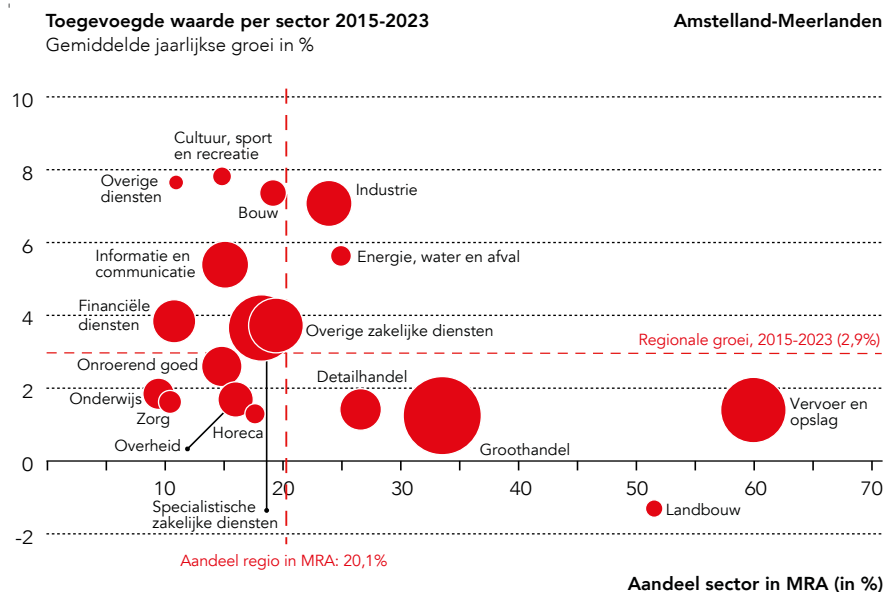
* Grootte van bol: omvang brp 2023
Bron: CBS (bewerking TNO)

De groei van de werkgelegenheid in de periode 2015-2023 is in Overig Amstel-Meerlanden met 3,6 procent groter geweest dan die in regio Haarlemmermeer, waar de groei 2,2 procent bedroeg (zie figuur 3). Hoewel de economie van regio Haarlemmermeer groter is dan die van Overig Amstel-Meerlanden, is het groeipercentage van regio Haarlemmermeer over de afgelopen jaren lager dan dat van Overig Amstel-Meerlanden.

Economische ontwikkeling per sector

Figuur 4 laat de economische ontwikkeling in Amstelland-Meerlanden zien per sector. De sectoren Groot- en Detailhandel, Vervoer en Opslag en Specialistische en Overige zakelijke diensten dragen het meeste bij aan de economie in de deelregio. Tezamen zorgen zij voor bijna 60 procent van de economische activiteit. De aanwezigheid van

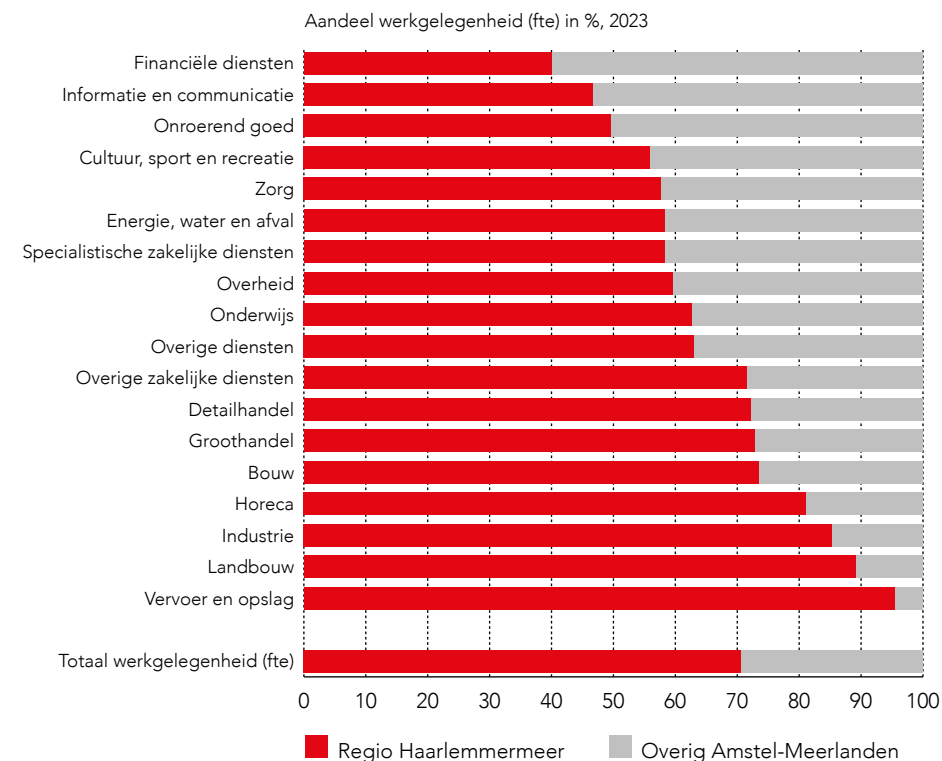
Figuur 4 Groei van Groothandel en Vervoer en opslag blijft achter bij gemiddelde

* De bolgrootte (omvang 2023) geeft uitsluitend de verhouding binnen de eigen regio weer. De omvang van de sectoren is zodoende niet vergelijkbaar met die van andere deelregio's.
Bron: CBS (bewerking TNO)

Schiphol is duidelijk leidend voor de oververtegenwoordiging van de sector Vervoer en opslag in de MRA. Ook de aanwezigheid van Greenport Aalsmeer zorgt voor veel economische activiteit, waaronder een groot aandeel van de sector Overige zakelijke diensten - waar veilingactiviteiten onder vallen - in regio Haarlemmermeer. In vrijwel alle sectoren in Amstelland-Meerlanden is sprake van groei van de economie in termen van toegevoegde waarde. De uitzondering hierop is de relatief kleine landbouwsector. Opvallend is dat grote regionale sectoren zoals Groot- en Detailhandel en Vervoer en opslag trager groeien dan het regionale gemiddelde. Deze sectoren zijn vooral in

Figuur 5 Regio Haarlemmermeer zorgt voor overgrote deel van de werkgelegenheid

Bron: CBS (bewerking TNO)

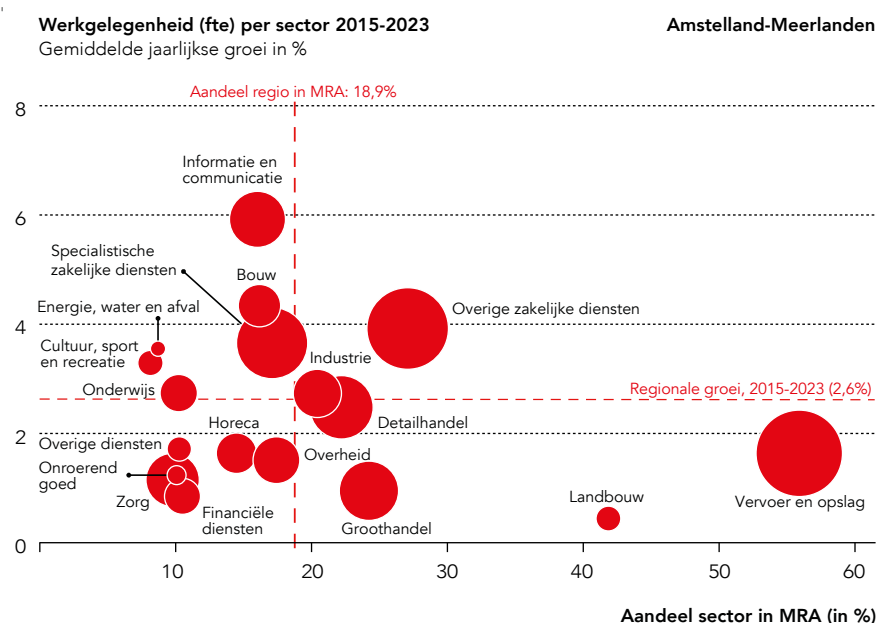
regio Haarlemmermeer dominant en dit zorgt ervoor dat de groei van regio Haarlemmermeer lager is dan het gemiddelde in de deelregio. In Overig-Amstel-Meerlanden is de groei in toegevoegde waarde vooral te vinden in de sector Financiële dienstverlening: ruim 7 procent in de periode 2015-2023. Deze sector is vooral gevestigd in Overig Amstel-Meerlanden, en nagenoeg niet in regio Haarlemmermeer.

In de periode 2015-2023 is de regionale werkgelegenheid toegenomen met gemiddeld 2,6 procent per jaar. Aan deze groei hebben alle sectoren positief bijgedragen. Wanneer wordt gekeken naar de sectorale verdeling van de werkgelegenheid (zie figuur 6), dan zien we dat de meeste werkgelegenheid te vinden is in de sectoren Vervoer en opslag, en Zakelijke dienstverlening in de breedte. Gezamenlijk zorgen

deze sectoren voor ruim 40 procent van de totale werkgelegenheid in de deelregio. De grootste groeier qua werkgelegenheid is de sector Informatie en communicatie, waar bedrijven onder vallen die zich bezig houden met telecommunicatie, digitale transformaties en media/entertainment.

Het grootste deel van de werkgelegenheid – 70 procent van het totaal – in Amstelland-Meerlanden is te vinden in regio Haarlemmermeer. Vanwege de aanwezigheid van Schiphol is bijna alle bedrijvigheid van de sector Vervoer en opslag geconcentreerd in de regio Haarlemmermeer. Voor alle sectoren, behalve Financiële diensten, Informatie en communicatie en Onroerend goed, geldt dat meer dan de helft van de werkgelegenheid van de deelregio zich in regio Haarlemmermeer bevindt.

Figuur 6 Werkgelegenheidsgroei is zichtbaar in alle sectoren

* De bolgrootte (omvang 2023) geeft uitsluitend de verhouding binnen de eigen regio weer. De omvang van de sectoren is zodoende niet vergelijkbaar met die van andere deelregio's.
Bron: CBS (bewerking TNO)

Forensen (woon-werkverkeer)

De regio Amstelland-Meerlanden kende in 2023 een netto inkomende pendelstroom van 87 duizend personen. Van alle personen die werken in Amstelland-Meerlanden (295 duizend), komt ongeveer één derde uit deze regio (91 duizend). De rest komt naar de regio toe, waarvan veel uit Amsterdam (58 duizend) of uit Zuid-Holland (50 duizend). Wanneer wordt gekeken naar de beroepsbevolking van Amstelland-Meerlanden (208 duizend personen), dan zien we dat ongeveer de helft daarvan in de eigen regio werkt (91 duizend). Een aanzienlijk deel werkt dus buiten de deelregio en pendelt daarbij vooral naar Amsterdam (64 duizend) of naar Zuid-Holland (20 duizend).

Een kaartje met de grafische weergave van de pendelstromen van en naar Amstelland-Meerlanden is te vinden in hoofdstuk 4.

5.3 Amsterdam

- De deelregio Amsterdam wordt gevormd door de gemeente Amsterdam.
- Ruim de helft van het brp en bijna de helft van de werkgelegenheid in de MRA bevindt zich in Amsterdam. De beroepsbevolking bestaat uit bovengemiddeld veel hbo/wo-opgeleiden. Met bijna 5 procent is het werkloosheidspercentage in 2023 het hoogste in de MRA. Ook op een aantal andere brede welvaartsindicatoren scoort Amsterdam minder goed.
- Financiële en zakelijke diensten in de breedte zijn tezamen goed voor bijna de helft van de economische activiteit in de regio. Zo'n 85 procent van de bedrijvigheid rond Financiële diensten in de MRA speelt zich af in Amsterdam. Ook de sector Informatie en Communicatie is groot én tegelijkertijd de snelste groeier.
- Amsterdam kent een grote netto ingaande pendelstroom vanuit alle regio's binnen en buiten de MRA.

Tabel 1 Kerngegevens Amsterdam

		2023		2019	2020	2021	2022	2023	2024
		aantal	aandeel in MRA in %	jaarlijkse groei in %					
Bruto regionaal product	mld euro	107	54,4	5,0	-6,6	8,3	10,5	3,5	1,2
Arbeidsvolume (fte's)	x 1.000	688	47,9	3,3	-2,6	3,0	6,9	12,8	
Werkzame personen	x 1.000	774	45,8	2,2	0,0	1,6	4,8	3,7	
Bevolking	x 1.000	925	35,2	1,1	0,6	0,6	1,4	1,5	1,0
Potentiële beroepsbevolking	x 1.000	742	37,1	1,0	0,9	1,9	2,1	1,8	1,2
Beroepsbevolking	x 1.000	569	37,0	1,8	1,0	1,0	5,9	2,0	2,1
Werkzame beroepsbevolking	x 1.000	541	36,7	2,3	0,0	0,6	7,9	1,9	1,8
Beroepsbevolking naar opleiding	Regio	MRA							
Basisopgeleid	in %	17,9	19,2						
Mbo-opgeleid	in %	24,4	32,5						
Hbo/wo-opgeleid	in %	57,6	48,3						
				aandeel in %					
Bruto-participatiegraad	in %	76,7	76,7	74,4	74,5	73,8	76,5	76,7	77,4
Werkloosheid	in %	4,9	4,0	5,2	6,3	6,6	4,7	4,9	5,2

Bron: CBS (bewerking TNO/SEO Economisch Onderzoek)

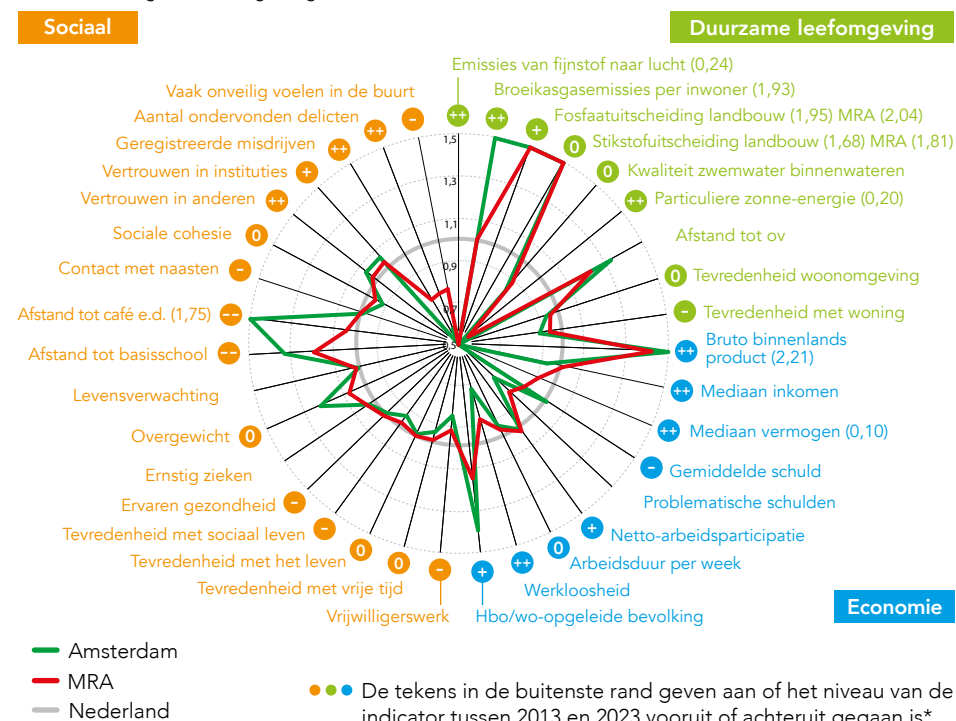
Brede welvaart in Amsterdam

Het economische aandeel van de gemeente Amsterdam in de MRA is toegenomen ten opzichte van de voorgaande editie van deze Verkenningen. Zo werd in 2022 nog 52,0 procent van het brp in Amsterdam gerealiseerd. In 2023 vond 54,4 procent van de totale economische activiteit in de deelregio Amsterdam plaats. Amsterdam is daarmee nog steeds de economische motor van de MRA. Dit vertaalt zich weliswaar in een hoog brp per inwoner, maar andere economische welvaartsindicatoren zien er minder gunstig uit. Hoewel dit voor het

Figuur 1 Brede welvaart in Amsterdam

Relatieve scores ten opzichte van Nederland (Nederland = 1), 2023

Een hogere score is gunstig in termen van brede welvaart

* -- achteruitgang groter dan 1,5 procent; - achteruitgang tussen 0,5 en 1,5 procent; 0 verandering tussen -0,5 en +0,5 procent; + vooruitgang tussen 0,5 en 1,5 procent; ++ vooruitgang groter dan 1,5 procent
NB Wanneer de score onder de 0,5 of boven de 1,5 uitkomt, is deze score achter de indicator vermeld.
Bron: CBS (bewerking Vrije Universiteit Amsterdam)

grootste deel verklaard kan worden uit de bevolkingssamenstelling van Amsterdam, is het mediane vermogen er een stuk lager dan in Nederland en de rest van de MRA. Ook is er vaker sprake van problematische schulden en werkloosheid. De lagere score op tevredenheid met het (sociale) leven verraden dat Amsterdam op sociale welvaartsaspecten niet voor iedereen de ideale plek is om te wonen. Men voelt zich er relatief vaak onveilig en het aantal ondervonden delicten en geregistreerde misdrijven is groot. Hier zijn echter wel verbeteringen zichtbaar. Des te opvallender is dat het vertrouwen in anderen en in instituties groter is dan in Nederland én stijgende is. Tegenover de nadelen van Amsterdam als grote stad staan uiteraard ook voordelen: zo zijn het ov, scholen en de horeca goed te bereiken. De levensverwachting van de bevolking komt nagenoeg overeen met die van andere Nederlanders.

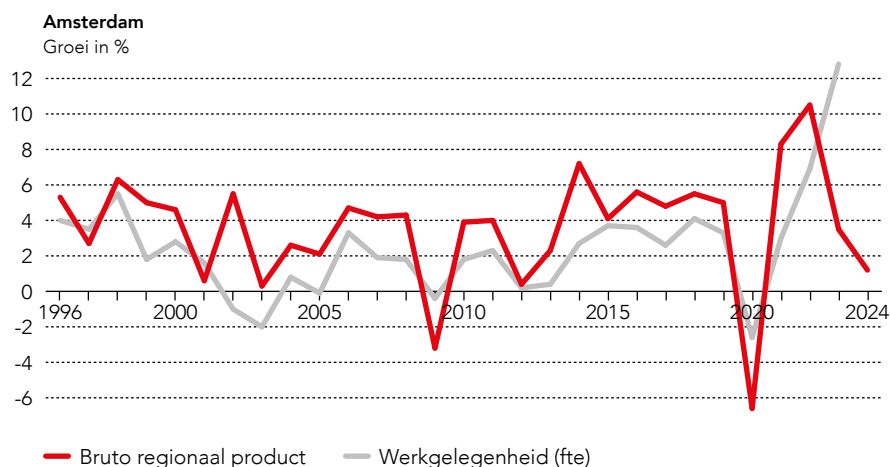
De economie van Amsterdam

Amsterdam is economisch het zwaartepunt van de MRA. Ruim de helft van het brp wordt hier gerealiseerd en bijna de helft van de werkgelegenheid bevindt zich in Amsterdam (tabel 1). De beroepsbevolking bestaat voor bijna 60 procent uit hbo/wo-opgeleiden. In geen enkele andere deelregio van de MRA is dit percentage zo hoog. Hiertegenover staat

een werkloosheidspercentage van bijna 5 procent (2023): het hoogste in de MRA. In combinatie met brede welvaartsindicatoren die laten zien dat er in Amsterdam vaker sprake is van problematische schulden en een relatief lager mediaan vermogen, is dit een indicatie dat er sprake is van een financieel-economisch kansarmere bevolkingssamenstelling, vergeleken met andere deelregio's. De laatste cijfers van het CBS laten zien dat de economie van Amsterdam in 2024 weliswaar nog steeds groeit, maar minder hard dan in de drie jaren ervoor.

De werkgelegenheidsgroei van bijna 13 procent in 2023 is niet gepaard gegaan met een evenredige groei van het brp. Hetzelfde jaar laat immers een fors lagere groei van het brp zien (zie figuur 2). Nadere bestudering van de cijfers laat zien dat vooral de sectoren Financiële dienstverlening, Groothandel, Detailhandel, Bouw, Vervoer en opslag en Horeca in 2023 een hogere groei in werkzame personen laten zien dan een groei in toegevoegde waarde. Dit laat zien dat de groei in werkgelegenheid zich in deze sectoren vooral heeft voorgedaan in minder-arbeidsintensieve banen. Bijna alle deelregio's van de MRA laten dit beeld zien. Tegelijkertijd laat Amsterdam over de jaren 2015-2023 de grootste economische groei zien van de MRA. Gemiddeld groeide het brp in Amsterdam met 4,4 procent, tegenover 3,2 procent in de gehele MRA en 2,1 procent in Nederland.

Figuur 2 Werkgelegenheid in Amsterdam in 2023 sterk gestegen; brp houdt geen gelijke tred

Bron: CBS (bewerking TNO)

Economische ontwikkeling per sector

De Amsterdamse economie drijft op dienstverlening. Grote sectoren zijn Financiële diensten en zakelijke diensten in de breedte. Tezamen zijn deze sectoren goed voor bijna de helft (46 procent) van de economische activiteit in de regio. Echter, ook de sector Informatie en communicatie is groot én tegelijkertijd de grootste groeier. Financiële dienstverlening is zeer sterk geconcentreerd in Amsterdam: zo'n 85 procent van de bedrijvigheid in Financiële diensten in de MRA bevindt zich in de hoofdstad.

Voor bepaalde sterk groeiende sectoren geldt dat dit ook heeft geleid tot een toename in de werkgelegenheid. Dit zien we vooral bij de sectoren Informatie en communicatie en Specialistische zakelijke diensten. Tezamen zijn deze sectoren goed voor één op de vier fte's in de deelregio Amsterdam. Veel werkgelegenheid in de deelregio is te vinden in de Zorg. Bijna de helft van de werkgelegenheid in de MRA in deze sector is te

vinden in Amsterdam met zijn grote ziekenhuizen en vele zorginstellingen. Financiële diensten kennen gedurende de periode 2015-2023 een werkgelegenheidsgroei van 2 procent die overeenkomt met de jaarlijkse groei van de toegevoegde waarde. Het lijkt er daarmee op dat ten opzichte van vorig jaar de arbeidsproductiviteitsstijging is afgeremd.

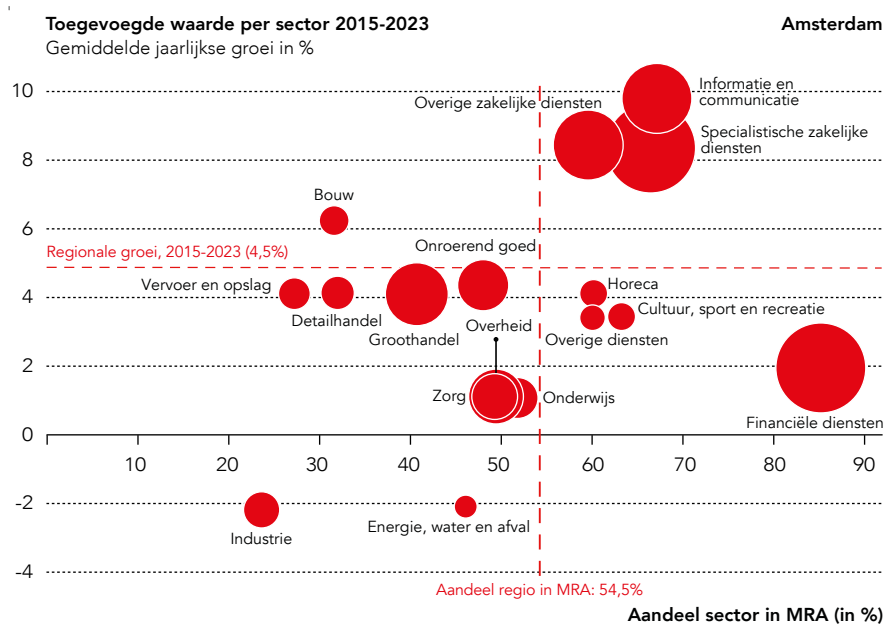
Forensen (woon-werkverkeer)

Amsterdam als economisch zwaartepunt van de MRA trekt vanzelfsprekend veel werkenden aan. Deze personen kunnen niet alleen maar in de eigen regio worden gevonden en het resultaat is dan ook dat er sprake is van een aanzienlijke inkomende pendel van 372 duizend personen. De helft van de werkenden in Amsterdam bestaat uit mensen die er ook wonen en de rest komt van buiten. De grootste inkomende pendel vanuit de MRA is uit Amstelland-Meerlanden (64

duizend personen) en Zaanstreek-Waterland (49 duizend personen), maar ook van buiten de MRA komen er veel mensen naar Amsterdam om er te werken: vanuit Zuid-Holland (54 duizend) en Utrecht/overig Flevoland (47 duizend). Vanuit Almere-Lelystad komen 33 duizend personen naar Amsterdam voor hun werk. Van de Amsterdamse werkzame beroepsbevolking werkt bijna 70 procent in Amsterdam zelf. Van de uitgaande pendel (176 duizend personen) gaat een groot deel richting Amstelland-Meerlanden (58 duizend) en naar Zuid-Holland en Utrecht/Overig Flevoland (ieder 30 duizend personen). Per saldo is er in Amsterdam sprake van een netto ingaande pendel van 196 duizend personen.

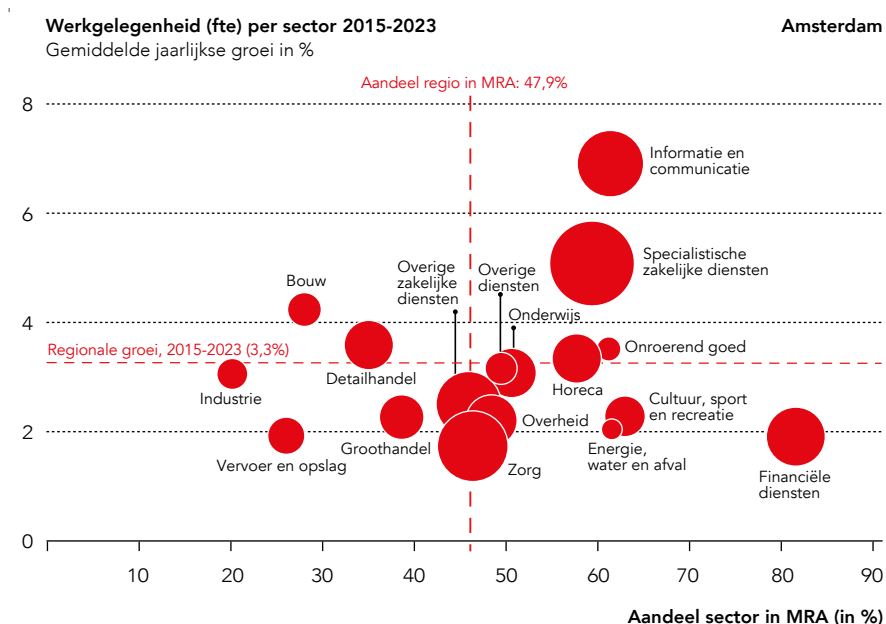
Een kaartje met de grafische weergave van de pendelstromen van en naar Amsterdam is te vinden in hoofdstuk 4.

Figuur 3 Amsterdamse economie drijft op ICT en dienstverlening

* De bolgrootte (omvang 2023) geeft uitsluitend de verhouding binnen de eigen regio weer. De omvang van de sectoren is zodoende niet vergelijkbaar met die van andere deelregio's.
Bron: CBS (bewerking TNO)

Figuur 4 ICT en Specialistische zakelijke diensten goed voor kwart van werkgelegenheid

* De bolgrootte (omvang 2023) geeft uitsluitend de verhouding binnen de eigen regio weer. De omvang van de sectoren is zodoende niet vergelijkbaar met die van andere deelregio's.
Bron: CBS (bewerking TNO)

5.4 Gooi en Vechtstreek

- De deelregio Gooi en Vechtstreek bestaat uit de gemeenten Blaricum, Gooise Meren, Hilversum, Huizen, Laren en Wijdemeren
- Op de meeste brede welvaartsindicatoren scoort Gooi en Vechtstreek beter of overeenkomstig het Nederlandse gemiddelde
- De economische ontwikkeling van Gooi en Vechtstreek kenmerkt zich door een afwisselend verloop van krimp en groei. De langjarige groei is lager dan het MRA-gemiddelde. De meeste werkgelegenheid in Gooi en Vechtstreek bevindt zich in de Zorg. De concentratie van media-activiteiten in de regio zorgt ervoor dat – naast Informatie en communicatie – ook de sectoren die zich richten op zakelijke dienstverlening veel werkgelegenheid genereren.
- Gooi en Vechtstreek is in 2023 geswitcht van een netto ingaand, naar een netto uitgaand pendelsaldo. Er is relatief veel forensenverkeer met Utrecht en overig Flevoland.

Tabel 1 Kerngegevens Gooi en Vechtstreek

		2023	2019	2020	2021	2022	2023	2024	
		aantal	aandeel in MRA in %	jaarlijkse groei in %					
Bruto regionaal product	mld euro	11,5	5,9	2,5	-6,1	5,3	4,6	-7,5	1,6
Arbeidsvolume (fte's)	x 1.000	100	7,0	2,2	-4,4	2,0	3,4	-3,2	
Werkzame personen	x 1.000	125	7,4	2,4	-2,6	0,2	4,5	-6,6	
Bevolking	x 1.000	244	9,3	0,7	0,6	0,5	1,1	1,0	0,4
Potentiële beroepsbevolking	x 1.000	176	8,8	1,2	0,0	0,0	1,2	0,6	-0,6
Beroepsbevolking	x 1.000	133	8,7	0,8	0,0	1,6	2,4	2,3	0,8
Werkzame beroepsbevolking	x 1.000	128	8,7	3,4	0,8	1,7	2,4	1,6	1,6
Beroepsbevolking naar opleiding	Regio	MRA							
Basisopgeleid	in %	18,0	19,2						
Mbo-opgeleid	in %	33,1	32,5						
Hbo/wo-opgeleid	in %	48,9	48,3						
				aandeel in %					
Bruto-participatiegraad	in %	75,6	76,7	72,3	72,3	73,4	74,3	75,6	76,6
Werkloosheid	in %	3,0	4,0	3,2	4,0	3,1	3,1	3,0	3,0

Bron: CBS (bewerking TNO/SEO Economisch Onderzoek)

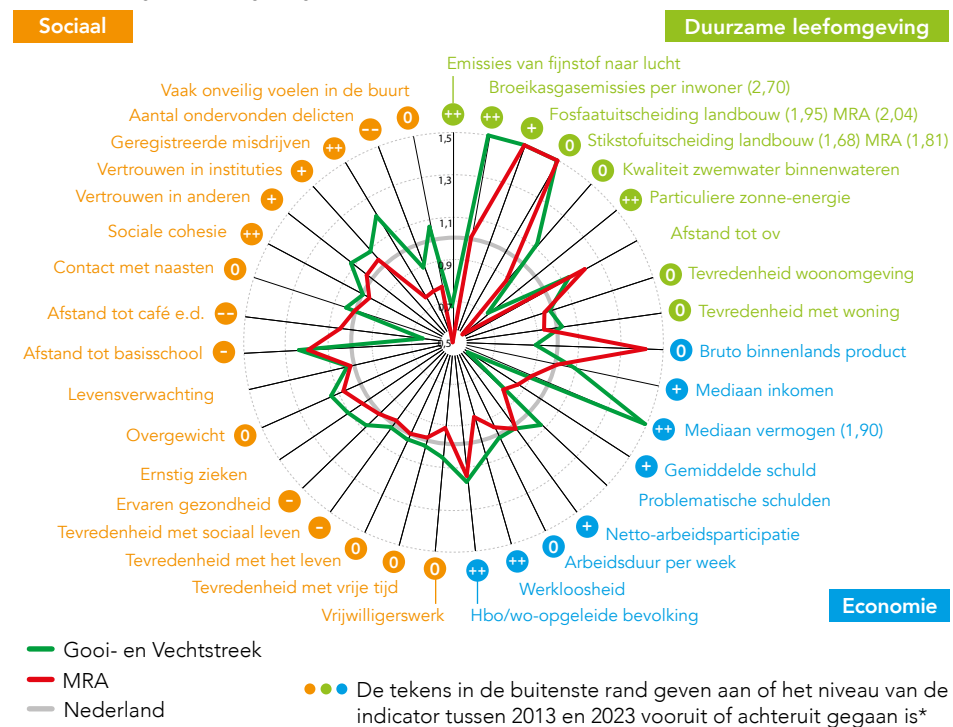
Brede welvaart in Gooi en Vechtstreek

Op de meeste brede welvaartsindicatoren scoort de deelregio Gooi en Vechtstreek beter of overeenkomstig het Nederlandse gemiddelde. Zo is men over het algemeen tevreden met de woning en het leven in het algemeen en het vertrouwen in anderen en instituties is groot. Het mediane vermogen is eveneens groot én sterk gestegen, maar daar tegenover staan hogere schulden dan gemiddeld. Er is weinig werkloosheid en emissie van fijnstof steekt gunstig af ten opzichte van Nederland en de MRA. Wel is het aantal ondervonden delicten

Figuur 1 Brede welvaart in Gooi en Vechtstreek

Relatieve scores ten opzichte van Nederland (Nederland = 1), 2023

Een hogere score is gunstig in termen van brede welvaart

* -- achteruitgang groter dan 1,5 procent; - achteruitgang tussen 0,5 en 1,5 procent; 0 verandering tussen -0,5 en +0,5 procent; + vooruitgang tussen 0,5 en 1,5 procent; ++ vooruitgang groter dan 1,5 procent
NB Wanneer de score onder de 0,5 of boven de 1,5 uitkomt, is deze score achter de indicator vermeld.

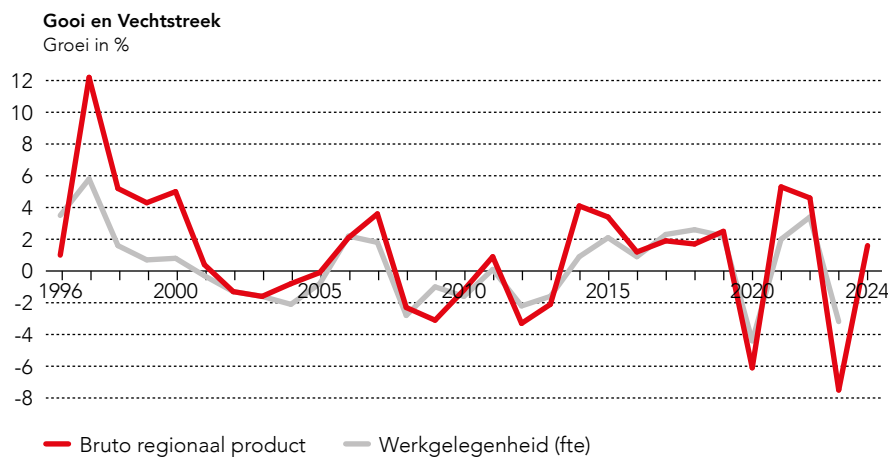
Bron: CBS (bewerking Vrije Universiteit Amsterdam)

toegenomen en groter dan het Nederlandse gemiddelde. Figuur 1 laat de brede welvaartsindicatoren voor Gooi en Vechtstreek zien.

De economie van Gooi en Vechtstreek

De economie van Gooi en Vechtstreek heeft zich in de jaren 2021 en 2022 goed hersteld van de coronadip van 2020. Het jaar 2023 laat echter een behoorlijke krimp zien van 7,5 procent. Dit is de grootste afname geweest van het brp 2023 in de gehele MRA. Bij de krimp in 2023 rapporteert het CBS een sterk negatieve ontwikkeling in de (samengestelde) sectoren: Nijverheid en Energie, Landbouw, Informatie en communicatie en Handel, vervoer en horeca. Het CBS geeft geen verdere duiding bij deze ontwikkeling op basis van voorlopige cijfers. Een groot deel van de krimp kan echter worden verklaard door het feit dat de gemeente Weesp eerder viel onder COROP Gooi en Vechtstreek, maar sinds de herindeling van 2022 onder COROP Groot-Amsterdam. De economische activiteiten van Weesp worden daardoor niet meer meegerekend in de cijfers van Gooi en Vechtstreek. De meest recente cijfers van het CBS laten voor 2024 weer een groei van het brp zien van 1,6 procent. Het opleidingsniveau in Gooi en Vechtstreek reflecteert het

Figuur 2 Economie van Gooi en Vechtstreek lijkt zich in 2024 te hebben hersteld

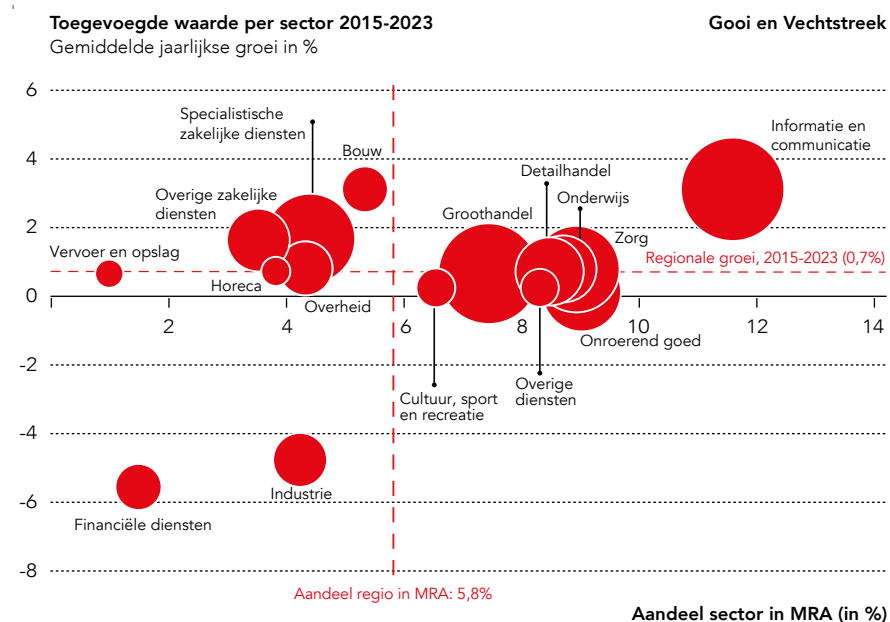

Bron: CBS (bewerking TNO)

MRA gemiddelde en al eerder zagen we dat de werkloosheid er relatief laag is. Terwijl de werkzame beroepsbevolking nog is toegenomen is het aantal werkzame personen in 2023 gedaald. Dit duidt erop dat er minder personen van buiten de regio hun werk hebben in Gooi en Vechtstreek.

Wanneer we kijken naar figuur 2 dan zien we dat de economische ontwikkeling van de regio zich kenmerkt door een afwisselend verloop van krimp en groei. Per saldo is de regio tussen 1996 en 2023 met 1 procent gemiddeld per jaar gegroeid, terwijl de MRA een gemiddeld jaarlijks groeipercentage kende van 2,8 procent. Gedurende de meest recente jaren – 2015-2023 – is de gemiddelde jaarlijkse groei van het bruto regionaal product van Gooi en Vechtstreek 0,7 procent geweest. Op IJmond na – waar sprake is van krimp – is dit het laagste groeipercentage van de MRA.

Figuur 3 Bescheiden groei bij meeste sectoren

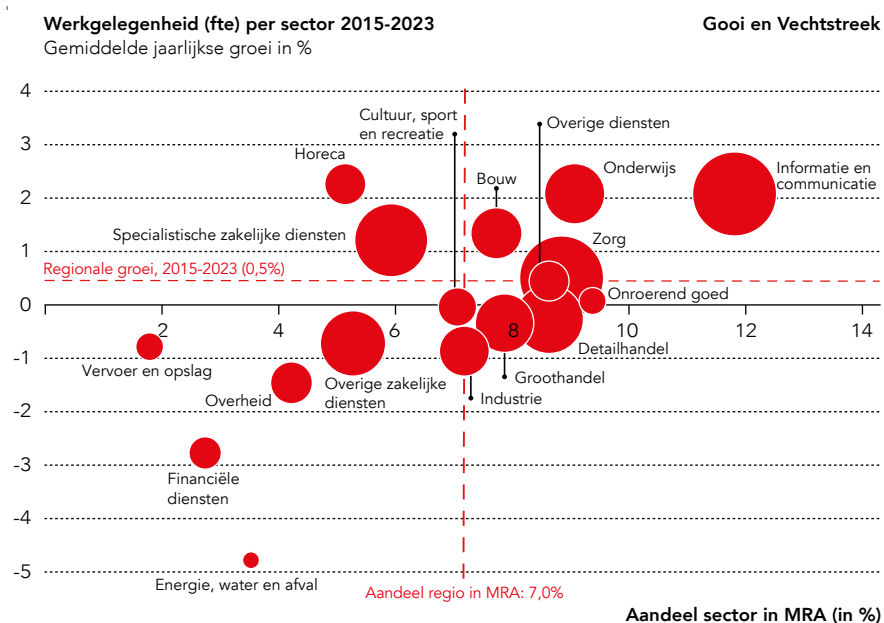

* De bolgrootte (omvang 2023) geeft uitsluitend de verhouding binnen de eigen regio weer. De omvang van de sectoren is zodoende niet vergelijkbaar met die van andere deelregio's.
Bron: CBS (bewerking TNO)

Economische ontwikkeling per sector

De bedrijvigheid in Gooi en Vechtstreek wordt nog steeds voor een belangrijk deel bepaald door de sector Informatie en communicatie (zie figuur 3). Hier vallen ook bedrijven onder die actief zijn in het medialandschap, datgene waar Gooi en Vechtstreek om bekend staat. Deze sector biedt ook veel werkgelegenheid (zie figuur 4). Andere economisch belangrijke sectoren zijn Groothandel, Zakelijke diensten en Onroerend goed. Tegenwoordig nemen voornoemde sectoren ruim de helft van de gegenereerde toegevoegde waarde in de regio voor hun rekening. Figuur 3 laat zien dat de gemiddelde jaarlijkse groei van toegevoegde waarde voor de meeste sectoren niet boven de 2 procent uitkomt. De snelst groeiende sector is de sector Informatie en communicatie, met een gemiddelde jaarlijkse groei van 3,1 procent

Figuur 4 Meeste werkgelegenheid in Zorg en Informatie en communicatie

* De bolgrootte (omvang 2023) geeft uitsluitend de verhouding binnen de eigen regio weer. De omvang van de sectoren is zodoende niet vergelijkbaar met die van andere deelregio's.
Bron: CBS (bewerking TNO)

gedurende de periode 2015-2023. Er zijn twee sectoren die de afgelopen jaren behoorlijk zijn gekrompen: Financiële diensten – door de trek naar Amsterdam – en Industrie.

Met ruim 15 procent van het totale arbeidsvolume in de regio, zorgt de sector Zorg voor de meeste werkgelegenheid. De concentratie van media-activiteiten in de regio zorgt ervoor dat – naast Informatie en communicatie – ook de sectoren die zich richten op zakelijke dienstverlening zorgen voor veel werkgelegenheid. De werkgelegenheidsgroei blijft met 0,5 procent achter op die van de MRA als totaal (2,5 procent) en Nederland (2,1 procent) en is bijna gelijk aan de groei van de toegevoegde waarde. Dit betekent dat er slechts zeer beperkt sprake is van een stijging van de arbeidsproductiviteit.

Forensen (woon-werkverkeer)

Ten opzichte van 2022 is er in Gooi en Vechtstreek het één en ander veranderd. Waar 2022 nog een kleine netto inkomende pendelstroom liet zien van 3 duizend mensen, is er in 2023 sprake van een netto uitgaande pendelstroom van 9 duizend mensen. Op een totale werkzame beroepsbevolking van 128 duizend personen is dit aanzienlijk. De uitgaande pendelstroom (65 duizend) gaat vooral naar Amsterdam (19 duizend) en naar buiten de MRA, met name naar Utrecht/Overig Flevoland (27 duizend). Ongeveer de helft van de werkzame beroepsbevolking van Gooi en Vechtstreek werkt in de eigen regio. Van de personen die naar Gooi en vechtstreek reizen om er te gaan werken (56 duizend), komen er 11 duizend uit Amsterdam en 8 duizend uit Almere-Lelystad. Ongeveer een derde van het aantal personen dat in Gooi en Vechtstreek werkt (119 duizend) komt van buiten de MRA (35 duizend), waarvan 22 duizend uit Utrecht/Overig Flevoland. Vanuit de MRA reizen 20 duizend mensen naar Gooi en Vechtstreek, waarvan 11 duizend uit Amsterdam.

Een kaartje met de grafische weergave van de pendelstromen van en naar Gooi en Vechtstreek is te vinden in hoofdstuk 4.

5.5 IJmond

- De regio IJmond bestaat uit de gemeenten Beverwijk, Heemskerk en Velsen. Cijfermatig zijn ook de gemeenten Uitgeest en Castricum onderdeel van de regio IJmond.
- Op de meeste sociale welvaartsindicatoren scoort IJmond conform het Nederlandse gemiddelde. Positieve uitschieters zijn de lage werkloosheid, bereikbaarheid van basisscholen, ov en cafés en de grote mediane vermogens.
- Het energie-intensieve industriële profiel van IJmond zorgt ervoor dat stijgende energieprijzen en stagnerende handelsstromen een behoorlijke impact hebben op de economische ontwikkeling. Tegenover de krimpende Industrie staan positieve ontwikkelingen in de sectoren Bouw en Onroerend.
- Naast Industrie en Bouw, zijn sectoren als Zorg en Detailhandel grote werkgevers. De werkgelegenheid nam licht toe, ondanks de beperkte economische groei. De helft van de netto uitgaande pendelstroom gaat naar Amsterdam.

Tabel 1 Kerngegevens IJmond

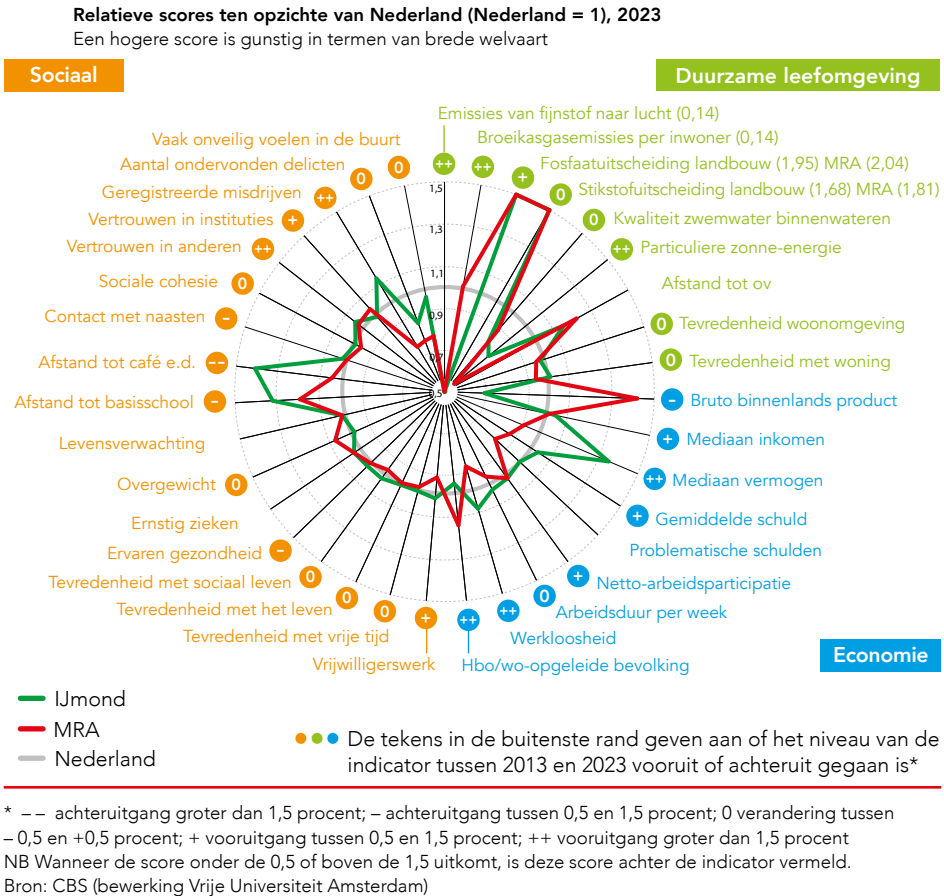
		2023		2019	2020	2021	2022	2023	2024
		aantal	aandeel in MRA in %	jaarlijkse groei in %					
Bruto regionaal product	mld euro	7,2	3,7	0,4	−5,0	5,6	0,8	−4,4	4,5
Arbeidsvolume (fte's)	x 1.000	72	5,0	1,9	−1,9	1,8	2,2	4,2	
Werkzame personen	x 1.000	92	5,5	2,4	−1,3	1,5	3,8	1,9	
Bevolking	x 1.000	201	7,6	0,5	0,4	0,1	0,3	0,4	0,4
Potentiële beroepsbevolking	x 1.000	148	7,4	0,7	0,7	0,0	−0,7	0,0	0,7
Beroepsbevolking	x 1.000	114	7,4	1,8	−0,9	0,9	0,9	1,8	0,0
Werkzame beroepsbevolking	x 1.000	110	7,5	1,9	−0,9	0,9	0,9	1,9	0,0
Beroepsbevolking naar opleiding	Regio	MRA							
Basisopgeleid	in %	21,7	19,2						
Mbo-opgeleid	in %	39,1	32,5						
Hbo/wo-opgeleid	in %	39,1	48,3						
				aandeel in %					
Bruto-participatiegraad	in %	77,0	76,7	75,0	73,8	74,5	75,7	77,0	76,5
Werkloosheid	in %	3,5	4,0	3,6	4,5	3,6	3,6	3,5	3,5

Bron: CBS (bewerking TNO/SEO Economisch Onderzoek)

Brede welvaart in IJmond

De deelregio IJmond wordt gekenmerkt door de ligging aan het Noodzeekanaal en de zee. De industriële sector is dan ook een belangrijke economische pijler en tevens een grote werkgever in regio IJmond. Het industriële gezicht van IJmond wordt vooral bepaald door de staalindustrie in Velsen. Dit zorgt ervoor dat deelregio IJmond niet goed scoort op het gebied van fijnstof- en broeikasgasemissies. De kwaliteit van het zwemwater in binnenwateren is ook minder goed dan elders in Nederland. Op de meeste sociale welvaartsindicatoren scoort IJmond

Figuur 1 Brede welvaart in IJmond

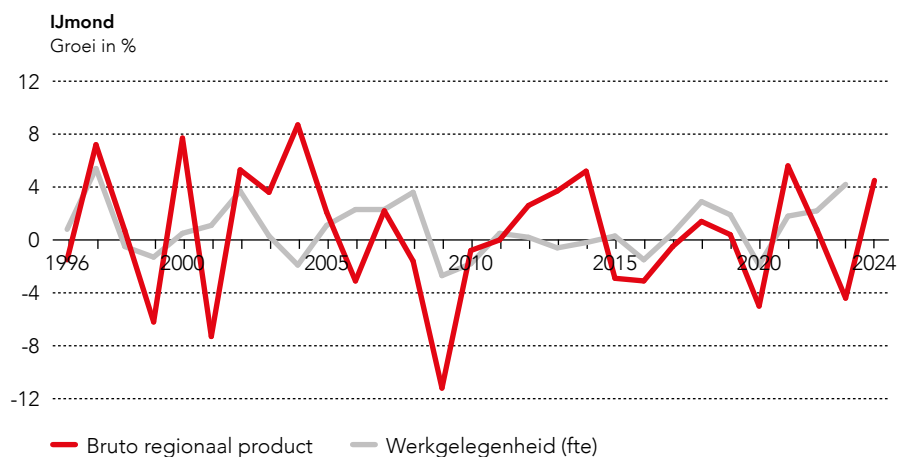

conform het Nederlandse gemiddelde. Er zijn een aantal positieve uitschieters: de werkloosheid is laag, de afstand tot basisscholen, het ov en cafés is relatief klein en het aantal geregistreerde misdrijven steekt ook positief af tegen het Nederlandse gemiddelde en dat van de MRA. Het mediane vermogen van huishoudens in IJmond is relatief groot.

De economie van IJmond

Na een kort herstel na de coronapandemie liet de economie van IJmond in 2023 wederom een krimp zien. Het brp nam in dat jaar af met 4,4 procent, terwijl het arbeidsvolume en het aantal werkzame personen toenam (tabel 1). We zien dit ook terug in het werkloosheidspercentage dat relatief laag is ten opzichte van de rest van de MRA. Eén en ander duidt erop dat de arbeidsproductiviteit in IJmond aan het dalen is. Een verklaring hiervoor is dat het energie-intensieve industriële profiel van IJmond ervoor zorgt dat stijgende energieprijzen een behoorlijke impact hebben. Het CBS benoemde dit al eerder in hun analyse (CBS, 2024b). Daarbij daalde in 2023 ook de prijs van staal. Door stabiliserende energieprijzen, lagere inflatie en een hoger besteedbaar inkomen, laten de meest recente prognoses van het CBS over het jaar 2024 echter weer

Figuur 2 Na krimpjaar 2023 laat IJmond in 2024 sterkste groei zien van gehele MRA

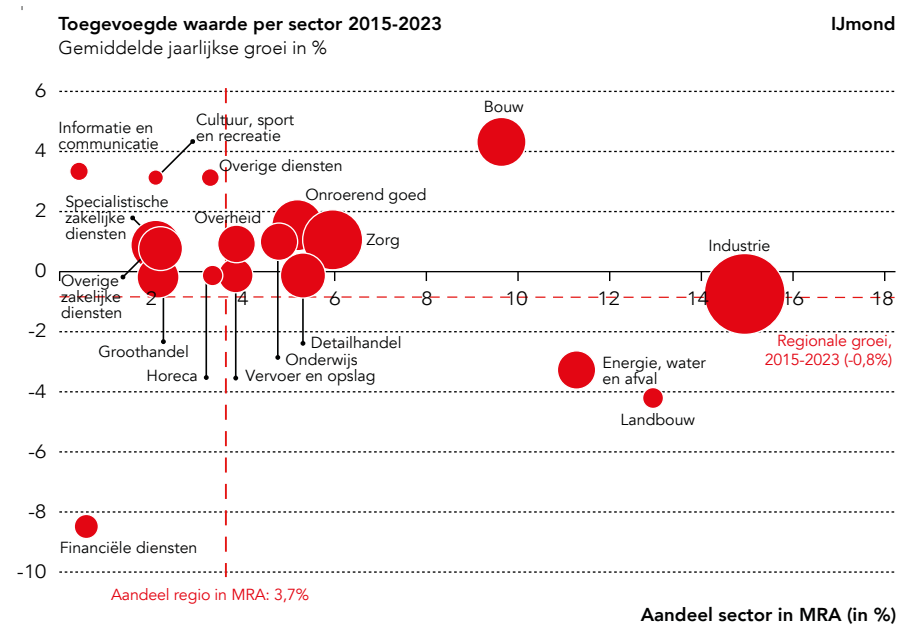

Bron: CBS (bewerking TNO)

een groei zien van 4,5 procent (CBS, 2025). Hiermee lijkt IJmond over het jaar 2024 zelfs de hoogste groei in de MRA te hebben gerealiseerd. IJmond heeft een groter aandeel aan basis- en mbo-opgeleide mensen dan in de rest van de MRA. Ook hierin zien we terug dat het sectorale zwaartepunt ligt bij sectoren die voor een belangrijk deel afhankelijk zijn van praktisch geschoolden.

Figuur 2 laat zien dat de economie van IJmond perioden kent van sterke groei, maar ook van forse krimp. De deelregio kent een grotere gevoeligheid voor perioden van economische opgang en neergang dan de andere deelregio's in de MRA. De sectorale verdeling van bedrijvigheid zorgt ervoor dat economische tegenwind in de vorm van stijgende energieprijzen of stagnerende handelstromen, een directe impact hebben op de economische prestaties van de deelregio.

Figuur 3 IJmond blijft sterk afhankelijk van krimpende en arbeidsintensieve industrie

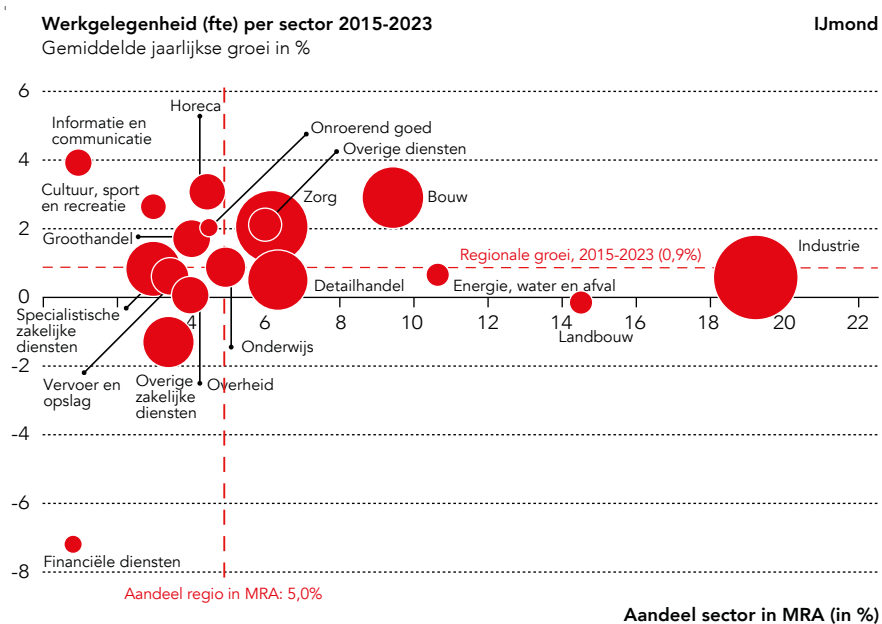

* De bolgrootte (omvang 2023) geeft uitsluitend de verhouding binnen de eigen regio weer. De omvang van de sectoren is zodoende niet vergelijkbaar met die van andere deelregio's.
Bron: CBS (bewerking TNO)

Economische ontwikkeling per sector

De economische structuur van IJmond bestaat in 2023 voor een groot deel uit industriële activiteiten (zie figuur 3). Een vijfde van de gerealiseerde toegevoegde waarde in de deelregio komt voor rekening van de Industrie. Ook de zorgsector, de bouw en de zakelijke dienstverlening zijn grote sectoren binnen de deelregio. Wanneer we kijken naar de bijdrage die IJmond levert aan de MRA, dan zien we dat – naast Industrie – de sectoren Energie, water en afvalbeheer en Landbouw, bosbouw en visserij belangrijk zijn. Industrie is tegelijkertijd één van de krimpsectoren (–0,7 procent per jaar) van de deelregio. Mede door deze ontwikkeling krimpt de totale gerealiseerde toegevoegde waarde van de regio in zijn geheel licht met 0,8 procent over de periode 2015-2023. Positief is dat de sectoren Bouw en Onroerend sterk toenemen en ook een grote bijdrage leveren in de hele MRA.

Figuur 4 Grootste werkgelegenheid in industrie en zorg

* De bolgrootte (omvang 2023) geeft uitsluitend de verhouding binnen de eigen regio weer. De omvang van de sectoren is zodoende niet vergelijkbaar met die van andere deelregio's.
Bron: CBS (bewerking TNO)

Ook de werkgelegenheid in IJmond ligt voor een groot deel bij de sectoren Industrie en Bouw. Daarnaast ligt een groot deel van de werkgelegenheid in andere arbeidsintensieve sectoren als de Zorg en de Detailhandel. Dit zorgt ervoor dat er, ondanks dat er sprake is van een langjarig krimpende economie, er per saldo over de gehele linie sprake is van een lichte regionale groei van de werkgelegenheid (0,9 procent). Net als in een aantal andere deelregio's zien we ook in IJmond een sterke afname van de werkgelegenheid bij Financiële diensten als gevolg van de verplaatsing van veel van dit soort activiteiten naar Amsterdam en Amstelland-Meerlanden.

Forensen (woon-werkverkeer)

De regio IJmond heeft een totale werkzame beroepsbevolking van 110 duizend personen. Hiervan werkt ongeveer de helft in IJmond zelf. De rest pendelt naar Amsterdam (13 duizend), Zuid-Kennemerland (12 duizend), Amstelland-Meerlanden (7 duizend) of Zaanstreek-Waterland (5 duizend). Ook reist een aanzienlijk deel (7 duizend personen) naar Holland boven Amsterdam. Vanuit Zaanstreek-Waterland reizen 5 duizend mensen naar IJmond om er te werken. Vanuit Zuid-Kennemerland zijn dat er 6 duizend. Vanuit Holland boven Amsterdam komen 11 duizend mensen naar IJmond voor hun werk. De inkomende pendel is kleiner dan de uitgaande pendel, waardoor er een netto uitgaande pendel is van 22 duizend personen. Dit komt voor de helft op het conto van de pendelstroom richting Amsterdam (netto 11 duizend).

Een kaartje met de grafische weergave van de pendelstromen van en naar IJmond is te vinden in hoofdstuk 4.

5.6 Zaanstreek-Waterland

- De deelregio Zaanstreek-Waterland bestaat uit Zaanstreek (gemeenten Uitgeest, Wormerland en Zaanstad) en Waterland (gemeenten Edam-Volendam, Landsmeer, Oostzaan, Purmerend en Waterland). Cijfermatig is Uitgeest onderdeel van de regio IJmond
- De regio kenmerkt zich door een relatief hoog mediaan vermogen van huishoudens en minder problematische schulden. Het aantal geregistreerde misdrijven is laag en de tevredenheid met het leven komt nagenoeg overeen met die van Nederland.
- Na krimp in 2023 kent de regio in 2024 weer voorzichtige groei van 0,2 procent. De sectoren Industrie, Groothandel, Bouwnijverheid, Zorg, Onroerend goed en Specialistische zakelijke diensten nemen een ongeveer gelijk deel van het gerealiseerde brp in de deelregio voor hun rekening.
- De regio kent een relatief lage werkloosheid en een groter aandeel aan basis- en mbo-opgeleiden. Er is sprake van een aanzienlijke pendelstroom naar Amsterdam en Amstelland-Meerlanden.

Tabel 1 Kerngegevens Zaanstreek-Waterland

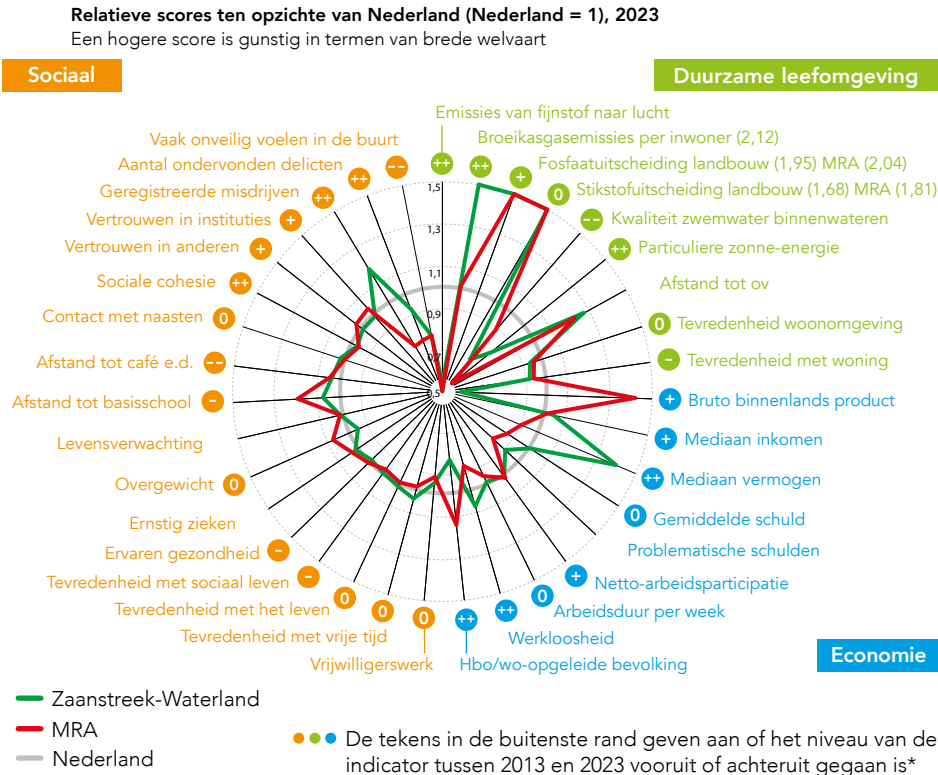
		2023		2019	2020	2021	2022	2023	2024
		aantal	aandeel in MRA in %	jaarlijkse groei in %					
Bruto regionaal product	mld euro	10,7	5,5	3,5	−6,0	5,1	3,2	−1,8	0,2
Arbeidsvolume (fte's)	x 1.000	112	7,8	3,4	−2,2	3,3	1,9	3,5	
Werkzame personen	x 1.000	145	8,6	2,5	0,0	−0,1	4,0	1,8	
Bevolking	x 1.000	347	13,2	0,7	0,5	0,2	0,9	1,2	0,8
Potentiële beroepsbevolking	x 1.000	257	12,8	0,4	0,8	0,0	0,0	1,2	0,8
Beroepsbevolking	x 1.000	196	12,8	1,6	−1,1	1,6	1,1	3,7	−0,5
Werkzame beroepsbevolking	x 1.000	188	12,8	2,3	−1,1	1,7	1,7	2,7	0,5
Beroepsbevolking naar opleiding	Regio	MRA		aandeel in %					
Basisopgeleid	in %	22,9	19,2						
Mbo-opgeleid	in %	42,7	32,5						
Hbo/wo-opgeleid	in %	34,4	48,3						
Bruto-participatiegraad	in %	76,3	76,7	73,8	72,4	73,6	74,4	76,3	75,3
Werkloosheid	in %	3,1	4,0	3,8	3,8	3,7	3,2	3,1	3,1

Bron: CBS (bewerking TNO/SEO Economisch Onderzoek)

Brede welvaart in Zaanstreek-Waterland

Ten opzichte van de MRA kenmerkt de regio Zaanstreek-Waterland zich door een hoog mediaan vermogen van huishoudens, minder problematische schulden en een lage werkloosheid. Ook het aantal geregistreerde misdrijven is laag, evenals de emissie van broeikasgas per inwoner. Net als in andere regio's met een hoge netto uitgaande pendelstroom is het brp per inwoner relatief laag. Het inkomen wordt immers voor een groot deel buiten de eigen regio verdiend. Het mediane besteedbare inkomen is overeenkomstig het MRA-gemiddelde. Net

Figuur 1 Brede welvaart in Zaanstreek-Waterland

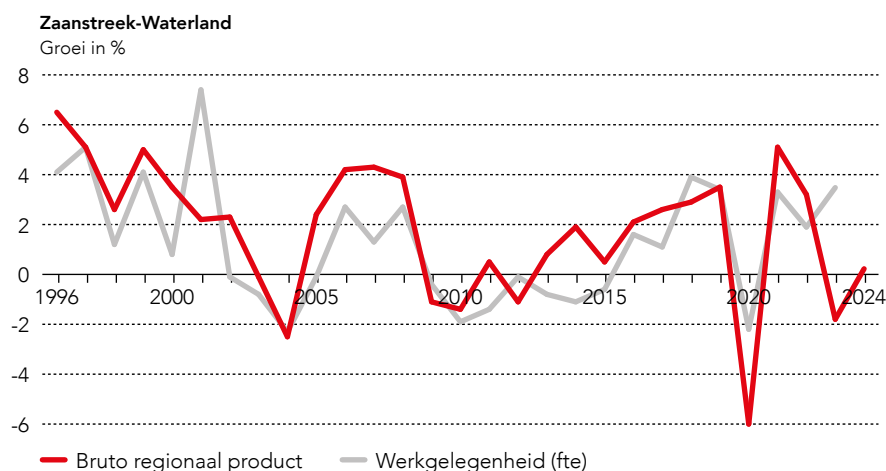
* -- achteruitgang groter dan 1,5 procent; - achteruitgang tussen 0,5 en 1,5 procent; 0 verandering tussen -0,5 en +0,5 procent; + vooruitgang tussen 0,5 en 1,5 procent; ++ vooruitgang groter dan 1,5 procent
NB Wanneer de score onder de 0,5 of boven de 1,5 uitkomt, is deze score achter de indicator vermeld.
Bron: CBS (bewerking Vrije Universiteit Amsterdam)

als in de rest van de MRA is de emissie van fijnstof hoog ten opzichte van het Nederlandse gemiddelde. De tevredenheid met het leven komt nagenoeg overeen met die van de rest van Nederland, evenals de ervaren sociale cohesie. Wel is er in Zaanstreek-Waterland vaker sprake van overgewicht en ook de ervaren gezondheid ligt iets lager dan het MRA-gemiddelde. De kwaliteit van het zwemwater is in de periode 2013-2023 achteruitgegaan en is slechter dan het Nederlandse en het MRA-gemiddelde. Figuur 1 laat zien hoe Zaanstreek-Waterland presteert op deze en andere brede welvaartsindicatoren.

De economie van Zaanstreek-Waterland

Net als in de andere deelregio's binnen de MRA, is de economie van Zaanstreek-Waterland na het coronajaar 2020, sterk hersteld. In 2023 zien we een tijdelijke economische krimp, waarbij de stijgende energieprijzen een rol gespeeld zullen hebben. Het arbeidsvolume en het aantal werkzame personen neemt juist toe, wat erop wijst dat deze personen met vertraging werk hebben gevonden als gevolg van de herstelgroei.

Figuur 2 De economie van Zaanstreek-Waterland laat voorzichtige groei zien in 2024

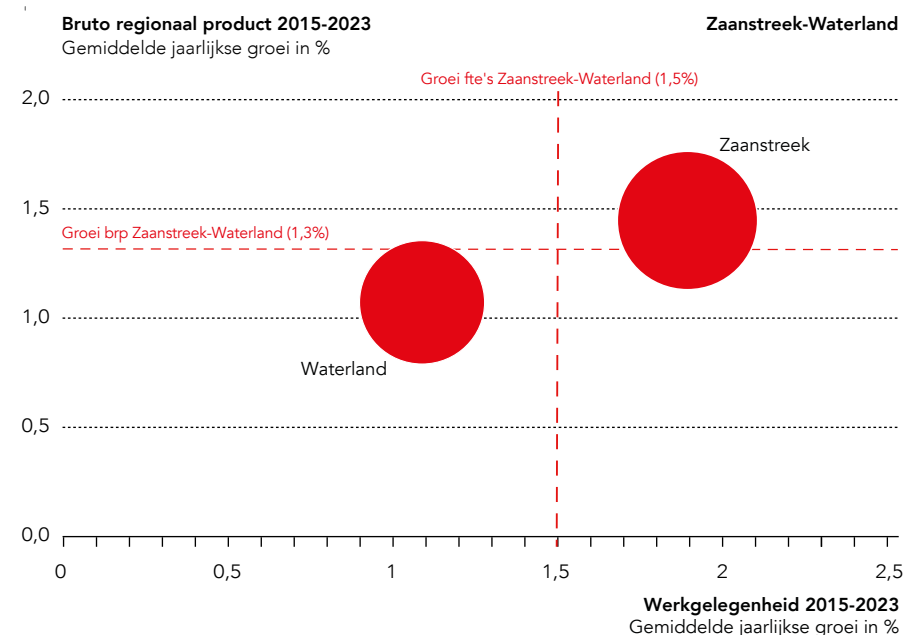

Bron: CBS (bewerking TNO)

Het jaar 2024 laat weer een voorzichtige groei zien van 0,2 procent. De Zaanstreek is sterk aangewezen op sectoren als de Industrie en Vervoer en opslag. De regio wordt gekenmerkt door een stabiele, relatief lage werkloosheid en een groter aandeel aan basis- en mbo-opgeleide personen ten opzichte van het gemiddelde van de MRA (tabel 1).

In omvang en groei is Zaanstreek groter dan Waterland, maar de verschillen zijn niet groot. In 2023 nam Zaanstreek 56 procent van de economische activiteit – in termen van brp – voor zijn rekening, en Waterland 44 procent (zie figuur 3). Over de periode 2015-2023 is de totale economie van Zaanstreek-Waterland gemiddeld jaarlijks met 1,3 procent gestegen, wat lager is dan het Nederlandse gemiddelde van 2 procent. Ook de werkgelegenheid nam in deze periode met gemiddeld 1,5 procent per jaar toe.

Figuur 3 Zaanstreek groeit sneller dan Waterland

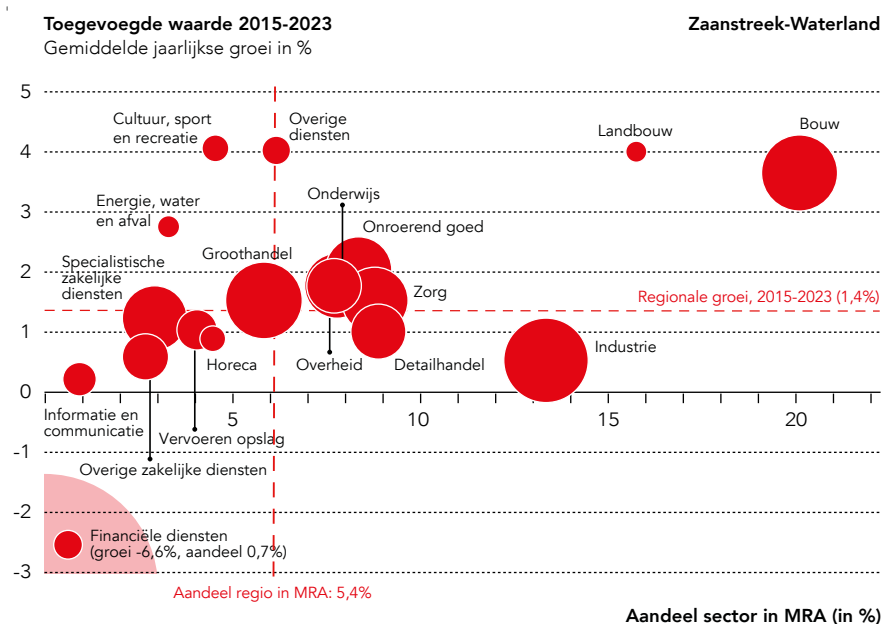
* Grootte van bol: omvang brp 2023

Bron: CBS (bewerking TNO)

Economische ontwikkeling per sector

De economie van Zaanstreek-Waterland drijft op meerdere sectoren die elkaar in grootte niet bijzonder veel ontlopen. Zo vindt 65 procent van de economische activiteit plaats in de sectoren Industrie, Groothandel, Bouwnijverheid, Zorg, Onroerend goed en Specialistische zakelijke diensten (figuur 4). Ieder van deze sectoren neemt 8 tot 13 procent van het gerealiseerde brp in de deelregio voor zijn rekening. Gezamenlijk zorgen zij voor ruim de helft van de werkgelegenheid in Zaanstreek-Waterland. Het grote aandeel van de sector Industrie komt doordat veel bedrijven in de Zaanstreek voedingsmiddelen (agro-foodindustrie) produceren. Ook de omvang van de sector Groothandel is hieraan gerelateerd. Met uitzondering van Financiële diensten, is er in alle sectoren sprake van groei, waarbij moet worden aangetekend dat de groei van de sector Industrie slechts 0,5 procent per jaar bedroeg in de

Figuur 4 Economie Zaanstreek-Waterland vooral gericht op agro-foodindustrie

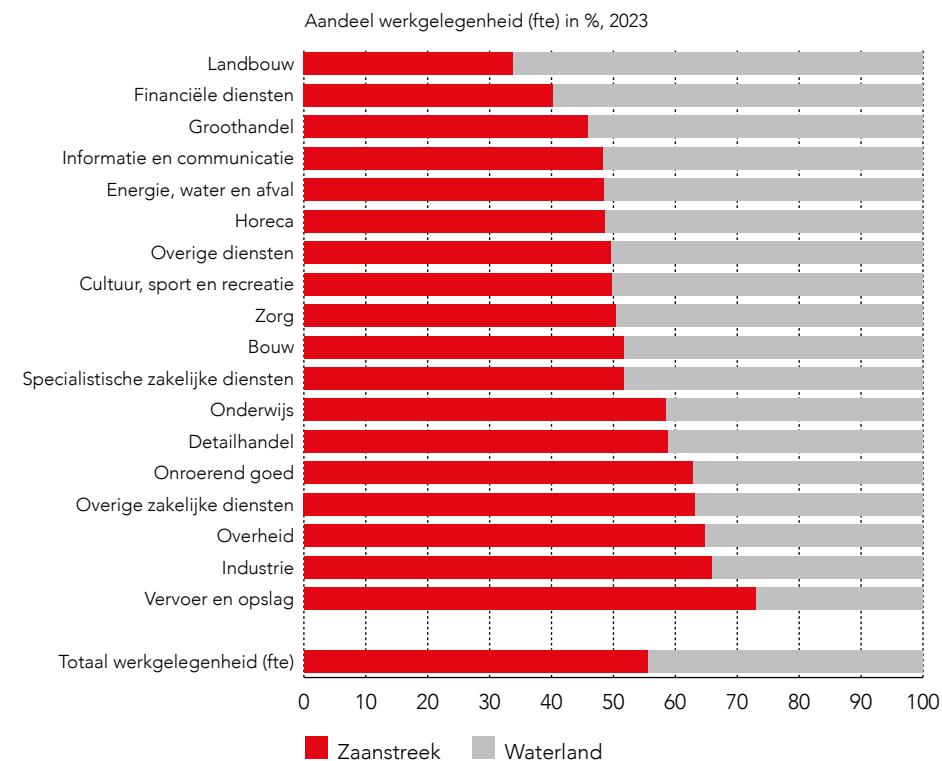
* De bolgrootte (omvang 2023) geeft uitsluitend de verhouding binnen de eigen regio weer. De omvang van de sectoren is zodoende niet vergelijkbaar met die van andere deelregio's.

Bron: CBS (bewerking TNO)

periode 2015-2023. In de vorige editie van de EVMRA is al gewezen op de rol van uitdagingen die de sector heeft waar het gaat om beschikbare ruimte voor wonen en bedrijvigheid en congestie van het energienetwerk. Tot slot: hoewel de landbouwsector relatief klein is, bevindt wel meer dan 15 procent van de landbouw in de MRA zich in Zaanstreek-Waterland. Dit omvat voornamelijk de agrarische gronden in Waterland.

De werkgelegenheid is in nagenoeg alle sectoren in de periode 2015-2023 gegroeid: gemiddeld met 1,5 procent (figuur 6). De werkgelegenheid in de Industrie groeide met minder dan 1 procent per

Figuur 5 Iets meer werkgelegenheid geconcentreerd in Zaanstreek

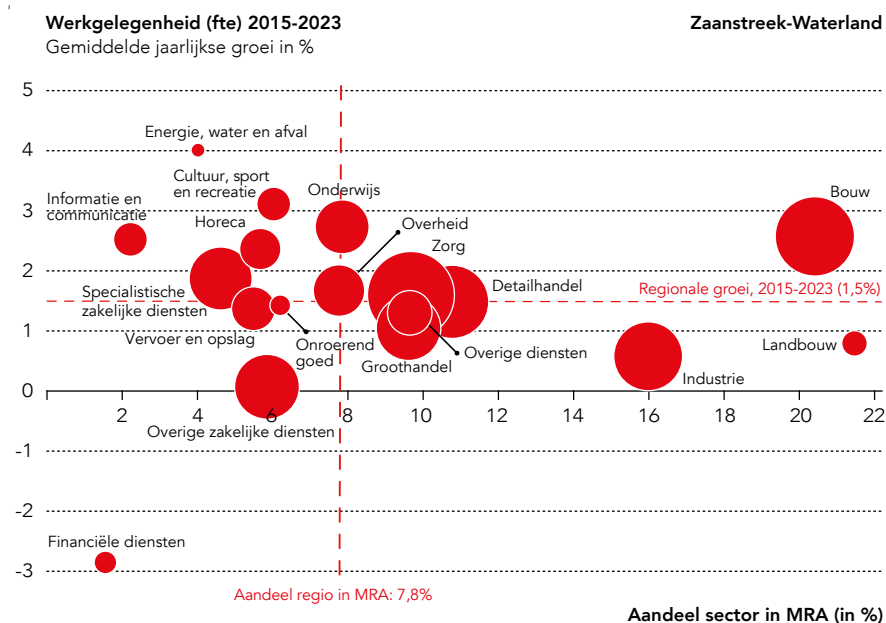

Bron: CBS (bewerking TNO)

jaar en reflecteert daarmee de bescheiden groei van de bedrijvigheid in deze voor de Zaanstreek zo belangrijke sector. De werkgelegenheid in de sector Bouw nam jaarlijks gemiddeld met 2,6 procent toe. Daarmee wordt ruim 20 procent van de werkgelegenheid in de bouwsector in de MRA, in Zaanstreek-Waterland gerealiseerd.

De verdeling van de werkgelegenheid over Zaanstreek en Waterland, is ongeveer gelijk: van de totale werkgelegenheid in Zaanstreek-Waterland bevond ongeveer 55 procent zich in de Zaanstreek. Wegens de aanwezigheid van de agro-foodindustrie in de Zaanstreek zijn de sectoren Vervoer en opslag en Industrie vooral daar oververtegenwoordigd. De werkgelegenheid in de Landbouw is vooral in Waterland te vinden, vanwege de aanwezigheid van veel agrarische gronden.

Figuur 6 Snelle groei in de bouw, onderwijs en cultuur, sport en recreatie

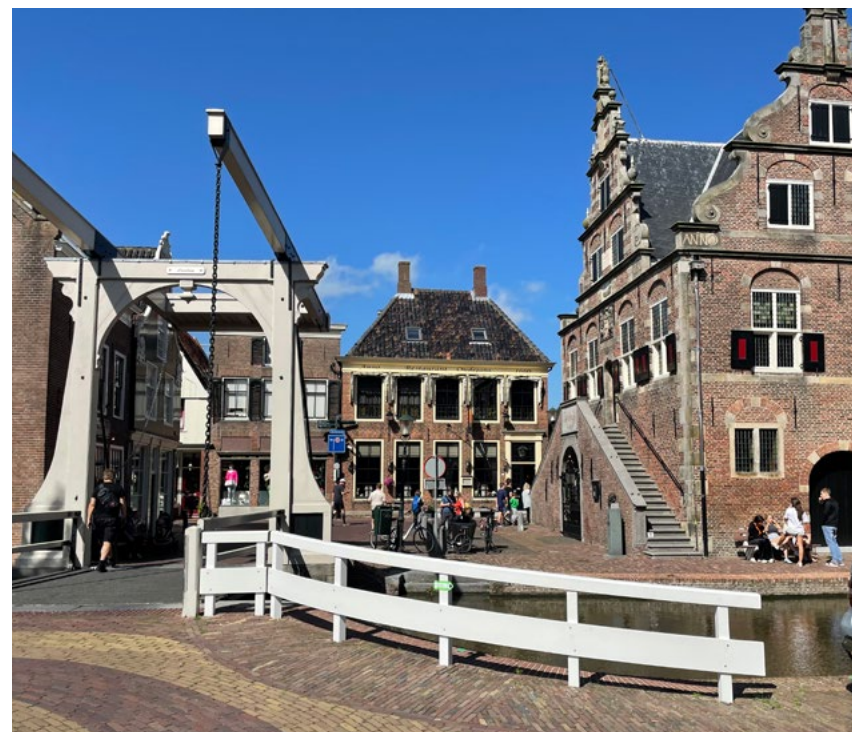

* De bolgrootte (omvang 2023) geeft uitsluitend de verhouding binnen de eigen regio weer. De omvang van de sectoren is zodoende niet vergelijkbaar met die van andere deelregio's.
Bron: CBS (bewerking TNO)

Forensen (woon-werkverkeer)

Van de totale beroepsbevolking in Zaanstreek-Waterland (188 duizend), werkt ongeveer de helft in de eigen regio (97 duizend). Er is een aanzienlijke pendelstroom naar Amsterdam (49 duizend personen) en naar Amstelland-Meerlanden (11 duizend). Personen die naar Zaanstreek-Waterland reizen om er te gaan werken, komen vooral uit Amsterdam (11 duizend) of uit Holland boven Amsterdam (14 duizend). Zaanstreek-Waterland kent een netto uitgaande pendelstroom van 51 duizend personen. Dit betekent dat er meer mensen de regio verlaten om te gaan werken, dan dat er mensen naar de regio toe reizen. In het geval van Zaanstreek-Waterland wordt dit vooral veroorzaakt door de omvangrijke pendel van inwoners van de regio richting Amsterdam.

Een kaartje met de grafische weergave van de pendelstromen van en naar Zaanstreek-Waterland is te vinden in hoofdstuk 4.

5.7 Zuid-Kennemerland

- De deelregio Zuid-Kennemerland bestaat uit de gemeenten Bloemendaal, Haarlem, Heemstede en Zandvoort.
- Zuid-Kennemerland is in economisch opzicht één van de kleinere deelregio's binnen de MRA. De regio scoort gunstig op bijna alle brede welvaartsindicatoren, met het brp per inwoner als grote uitzondering. Veel inwoners werken echter buiten de regio, vooral in Amsterdam en Amstelland-Meerlanden.
- De economie van Zuid-Kennemerland werd voor de coronapandemie al gekenmerkt door krimp. Na herstel in de jaren 2021 en 2022, is dit in 2023 weer omgeslagen in krimp. Het jaar 2024 kent naar verwachting weer groei.
- De bedrijvigheid in Zuid-Kennemerland vindt voor een belangrijk deel plaats in de sectoren Industrie, Onroerend goed, Zorg, Specialistische zakelijke diensten en Overheid. Tussen 2015-2023 is er binnen nagenoeg alle sectoren sprake geweest van groei, maar Industrie en Informatie en communicatie zijn het hardst gegroeid.

Tabel 1 Kerngegevens Zuid-Kennemerland

		2023	2019	2020	2021	2022	2023	2024	
		aantal	aandeel in MRA in %	jaarlijkse groei in %					
Bruto regionaal product	mld euro	8,8	4,5	-0,6	-3,1	4,1	7,6	-1,4	1,5
Arbeidsvolume (fte's)	x 1.000	85	5,9	-0,2	-1,6	2,7	4,3	5,1	
Werkzame personen	x 1.000	111	6,5	0,0	-1,5	0,7	4,4	2,2	
Bevolking	x 1.000	236	9,0	0,8	0,4	0,1	0,8	1,1	0,6
Potentiële beroepsbevolking	x 1.000	171	8,5	0,6	0,6	0,0	0,6	0,6	0,6
Beroepsbevolking	x 1.000	132	8,6	0,0	0,8	0,0	2,4	2,3	0,8
Werkzame beroepsbevolking	x 1.000	127	8,6	0,8	-0,8	1,7	1,7	3,3	0,8
Beroepsbevolking naar opleiding	Regio	MRA	aandeel in %						
Basisopgeleid	in %	18,2	19,2						
Mbo-opgeleid	in %	29,5	32,5						
Hbo/wo-opgeleid	in %	52,3	48,3						
Bruto-participatiegraad	in %	77,2	76,7	74,4	74,6	74,6	75,9	77,2	77,3
Werkloosheid	in %	3,0	4,0	3,2	4,8	3,2	2,3	3,0	3,0

Bron: CBS (bewerking TNO/SEO Economisch Onderzoek)

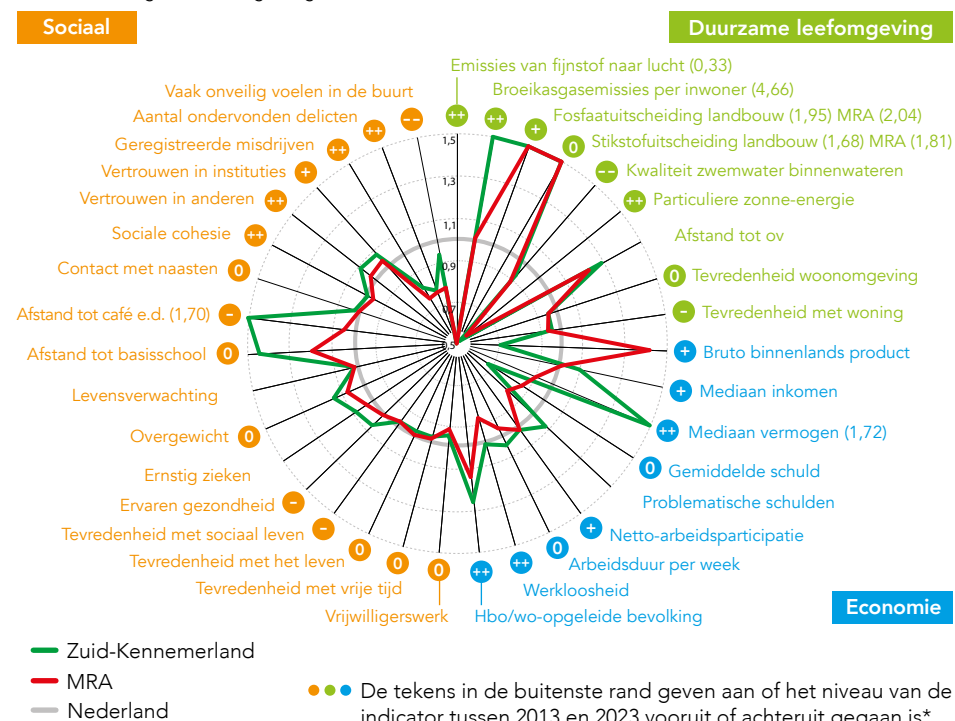
Brede welvaart in Zuid-Kennemerland

De regio Zuid-Kennemerland wordt gekenmerkt door haar ligging aan de kust, de natuurgebieden en de bij velen populaire provinciehoofdstad Haarlem. De regio is voor veel mensen dan ook een aantrekkelijke plek om te wonen. We zien dit terug in de brede welvaartsindicatoren van Zuid-Kennemerland (zie figuur 1). Op bijna alle aspecten scoort Zuid-Kennemerland gelijk of beter dan het gemiddelde in de MRA. Het relatief grote aantal hbo/wo-opgeleiden heeft veel vertrouwen in anderen en instituties, en ervaart meer sociale cohesie dan gemiddeld in de MRA.

Figuur 1 Brede welvaart in Zuid-Kennemerland

Relatieve scores ten opzichte van Nederland (Nederland = 1), 2023

Een hogere score is gunstig in termen van brede welvaart

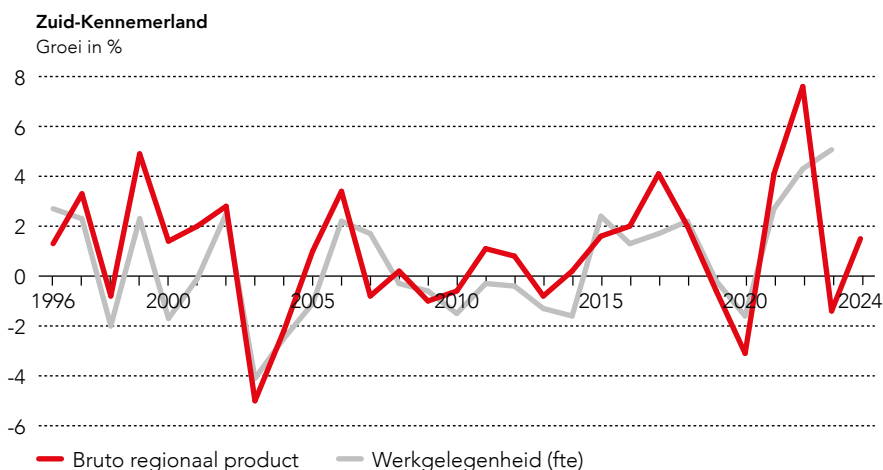
* -- achteruitgang groter dan 1,5 procent; - achteruitgang tussen 0,5 en 1,5 procent; 0 verandering tussen -0,5 en +0,5 procent; + vooruitgang tussen 0,5 en 1,5 procent; ++ vooruitgang groter dan 1,5 procent
 NB Wanneer de score onder de 0,5 of boven de 1,5 uitkomt, is deze score achter de indicator vermeld.
 Bron: CBS (bewerking Vrije Universiteit Amsterdam)

Ook hebben inwoners van Zuid-Kennemerland een relatief goede gezondheid. Het mediane vermogen is groot, maar de gemiddelde schuld ook. Wel is er minder vaak sprake van problematische schulden. Zuid-Kennemerland is in economisch opzicht één van de kleinere deelregio's binnen de MRA. Het brp per inwoner is er relatief laag en de broeikasgasemissie per inwoner is relatief beperkt. De tevredenheid met de woning en de woonomgeving komt overeen met het gemiddelde in de MRA. De ervaren veiligheid is hoger dan die in de MRA. De afstand tot basisscholen en cafés e.d. is relatief beperkt.

De economie van Zuid-Kennemerland

De economie van Zuid-Kennemerland werd voor de coronapandemie al gekenmerkt door krimp. Na herstel in de jaren 2021 en 2022, is dit in 2023 weer omgeslagen in krimp. Wat opvalt is dat deze trend zich niet doorzet in het arbeidsvolume: daar zien we juist een forse stijging in de laatste jaren. Dit zien we ook terug in het werkloosheidspercentage dat heel laag is, ruim onder het gemiddelde van de MRA. In de regio heeft meer dan de helft van de mensen een hbo- of wo-opleiding afgerond. Daarmee ligt het aandeel iets boven het MRA gemiddelde. Net als in de andere deelregio's is het jaar 2024 volgens de prognoses van het CBS weer gekenmerkt door groei.

Figuur 2 Economie Zuid-Kennemerland kent in 2024 weer positieve groei

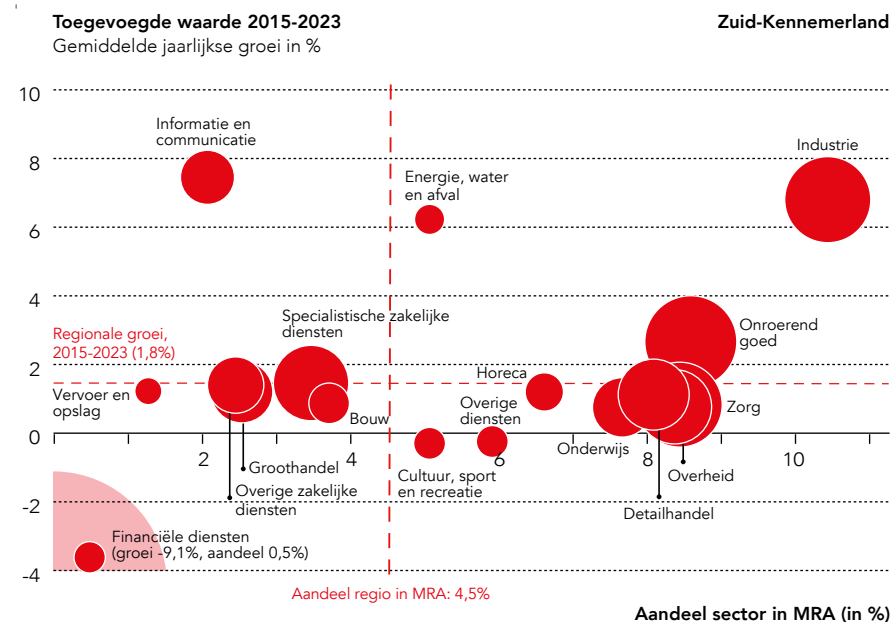
Bron: CBS (bewerking TNO)

Vergelijkbare trends zien we ook terug op de lange termijn in figuur 2. De regio wordt door de jaren heen afwisselend gekenmerkt door groei en krimp in zowel het brp als de werkgelegenheid.

Economische ontwikkeling per sector

De bedrijvigheid in Zuid-Kennemerland vindt voor een belangrijk deel plaats in de sectoren Industrie, Onroerend goed, Zorg en Specialistische zakelijke diensten. Mede door het feit dat Haarlem de provinciehoofdstad is, is het aandeel Overheid ook aanzienlijk (figuur 3). Gezamenlijk zijn de genoemde sectoren verantwoordelijk voor 60 procent van de gerealiseerde toegevoegde waarde in de deelregio. Over de periode 2015-2023 is er binnen nagenoeg alle sectoren sprake geweest van groei, maar de sector Industrie is het hardst gegroeid. Van

Figuur 3 Industrie, Onroerend goed en Zorg belangrijke sectoren

* De bolgrootte (omvang 2023) geeft uitsluitend de verhouding binnen de eigen regio weer. De omvang van de sectoren is zodoende niet vergelijkbaar met die van andere deelregio's.

Bron: CBS (bewerking TNO)

deze sector is ruim 10 procent van het MRA totaal gevestigd in Zuid-Kennemerland. Ook de sectoren Onroerend goed, Zorg en Overheid zijn relatief sterk vertegenwoordigd in Zuid-Kennemerland. Naast Industrie, maakt ook de sector Informatie en communicatie een forse groei door, hoewel deze sector een relatief kleine bijdrage levert aan informatie en communicatie in de MRA. De krimp van Financiële diensten past in de trend die ook bij de meeste andere deelregio's te zien is: clustering van deze sector in Amsterdam zorgt ervoor dat de omvang van de sector in andere deelregio's afneemt.

Als we kijken naar de werkgelegenheid in de regio, dan zien we een andere ontwikkeling dan in de toegevoegde waarde. De werkgelegenheid in de industriële sector groeit veel minder hard dan de

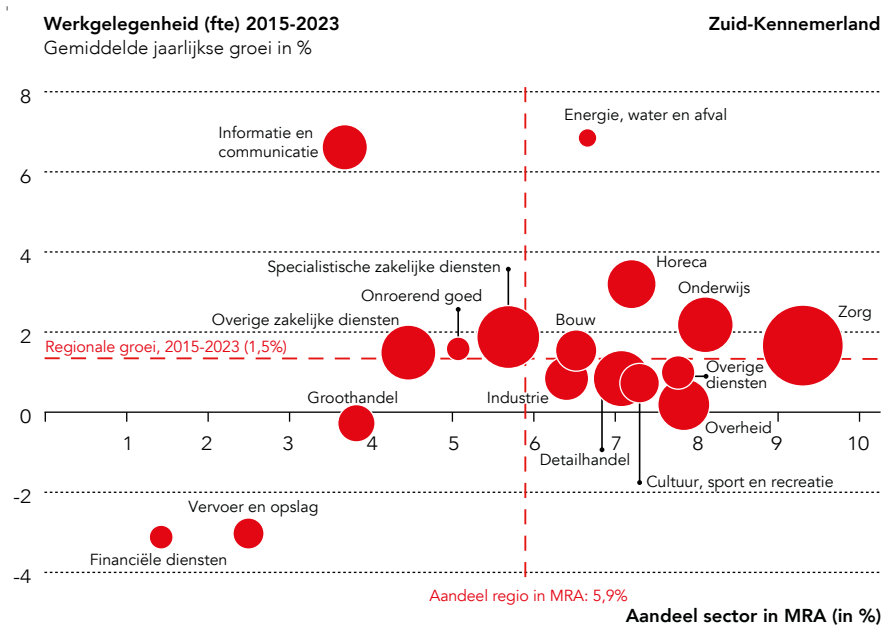
toegevoegde waarde. Dit duidt erop dat de industrie in de regio een grote productiviteitsslag doormaakt. In de Zorg en het Onderwijs is juist een omgekeerd beeld te zien: daar groeit de werkgelegenheid harder dan de toegevoegde waarde. Dit zijn dan ook twee arbeidsintensieve sectoren. Dat de groei van werkgelegenheid niet gelijk opgaat met de groei van de toegevoegde waarde is heel normaal. Zo is Haarlem de grootste stad van de regio en vanwege haar voorzieningen een stad waar men graag wil wonen. Werken wordt veelal in nabijgelegen steden gedaan, zoals in dit geval Amsterdam.

Forensen (woon-werkverkeer)

De regio Zuid-Kennemerland wordt gekenmerkt door een netto uitgaande pendelstroom van 22 duizend personen. Evenals bij de andere deelregio's met een netto uitgaande pendelstroom, is de oorzaak ook hier de aantrekkingskracht van Amsterdam als werkgevend regio. Ook de pendel naar Amstelland-Meerlanden is met 18 duizend personen op een beroepsbevolking van 127 duizend personen substantieel. Ongeveer de helft van de werkzame personen in Zuid-Kennemerland, bestaat uit personen die er ook wonen. De rest komt van buiten. Vooral uit IJmond (12 duizend personen), Amstelland-Meerlanden (10 duizend) en Amsterdam (8 duizend). Ook reizen er 8 duizend personen vanuit Zuid-Holland naar Zuid-Kennemerland om er te werken.

Een kaartje met de grafische weergave van de pendelstromen van en naar Zuid-Kennemerland is te vinden in hoofdstuk 4.

Figuur 4 Zuid-Kennemerland biedt veel werkgelegenheid in de zorg

* De bolgrootte (omvang 2023) geeft uitsluitend de verhouding binnen de eigen regio weer. De omvang van de sectoren is zodoende niet vergelijkbaar met die van andere deelregio's.

Bron: CBS (bewerking TNO)

Eindnoten

Hoofdstuk 2 Bevolking en arbeidsmarkt

- 1 Zie cbs.nl/nl-nl/nieuws/2025/10/ruim-4-op-de-10-bedrijven-verwachten-minder-zzp-ers-in-te-huren-in-2025. Volgens de bedrijven speelt de aangekondigde strengere controle op schijnzelfstandigheid een belangrijke rol. Van de bedrijven die verwachten minder zzp'ers in te huren in 2025, geeft ruim de helft aan dat dit komt door het beëindigen van het handavingsmoratorium. De overige bedrijven huren minder zzp'ers in om andere redenen. Tegelijkertijd is een tekort aan gekwalificeerd personeel de belangrijkste reden om zzp'ers toch in te huren. Bron hiervoor is de Conjunctuurenquête Nederland van januari 2025, die door het CBS wordt gehouden in samenwerking met KVK, EIB, MKB-Nederland en VNO-NCW.
- 2 Het gemiddelde werkloosheidspercentage voor mannen en vrouwen ligt in tabel 2.2 lager dan het totale werkloosheidspercentage in de MRA, omdat voor een deel van de werkenden het geslacht niet bekend is. Voor die groep ligt het werkloosheidspercentage gemiddeld hoger.

Hoofdstuk 3 Structuur en concurrentiekracht

- 3 De toegevoegde waarde is gelijk aan de waarde van alle geproduceerde goederen en diensten (de productiewaarde of output) minus de waarde van goederen en diensten die tijdens deze productie zijn opgebruikt (het intermediair verbruik). De output is gewaardeerd tegen basisprijzen, dit is de verkoopprijs exclusief de handels- en vervoersmarge en exclusief de afgedragen productgebonden belastingen en de ontvangen productgebonden subsidies. Om uit te komen op het bbp tegen marktprijzen moet het saldo van productgebonden belastingen en subsidies en verschil tussen toegerekende en afgedragen btw erbij worden opgeteld.
- 4 De cijfers hebben betrekking op NUTS-2 regio's. Voor de MRA betekent dit dat er wordt gekeken naar de provincie Noord-Holland. De benchmark bestaat uit 25 stedelijke regio's in Europa, waarvan de samenstelling hetzelfde is als in hoofdstuk 2. Let op: het gaat hier om bedragen in lopende prijzen (zonder inflatiecorrectie).

- 5 Eind 2023 was 81 procent van alle bedrijven in Nederland een eenmansbedrijf, 16 procent had 2 tot 10 werknemers in dienst, 3 procent 10 tot 50 werknemers, 1 procent 50 tot 250 werknemers en minder dan 1 procent meer dan 250 werknemers. Ruim driekwart van de bedrijven zijn natuurlijke personen en minder dan een kwart rechtspersonen. In 2024 bestond 92 procent van alle oprichtingen en 91 procent van alle opheffingen van bedrijven in Nederland uit eenmansbedrijven. Bij 85 procent van de oprichtingen en 82 procent van de opheffingen ging het om natuurlijke personen en niet om rechtspersonen.
- 6 Volgens het CBS telt elke aparte ruimte, elk apart terrein of een combinatie daarvan mee als een aparte vestiging, zolang een bedrijf daar zijn activiteiten uitvoert. Als een bedrijf meerdere locaties heeft binnen hetzelfde postcodegebied, telt dat toch als één vestiging. Een vestiging wordt als 'opgericht' beschouwd wanneer deze tegelijk opent met het bedrijf waartoe het hoort. Omgekeerd geldt een vestiging als 'opgeheven' wanneer deze tegelijk sluit met het stoppen van het bedrijf.
- 7 Eigen berekeningen op basis van de CBS-gegevens (constante prijzen, 2021 prijspeil).
- 8 Vergelijking op basis van NUTS2-regio's in de gegevens van Eurostat.

Hoofdstuk 4 Deelregio's van de MRA in vogelvlucht

- 9 Zie Kennisinstituut Mobiliteit (2023). Waar is de OV-reiziger gebleven. Vóór de pandemie werkten Nederlanders gemiddeld 11 procent van de werkuren thuis, tegenover ongeveer 23 procent eind 2022. Voor ov-forenzen is het aandeel thuiswerkuren zelfs gestegen van 15 procent vóór de pandemie naar 36 procent eind 2022.

Bijlagen

Bijlage 1 Begrippenlijst

Deze begrippenlijst is ontleend aan de door het CBS gehanteerde definities (zie www.cbs.nl). Definities zijn soms ter verduidelijking nader bewerkt door onderzoekers van deze verkenning.

Arbeidsproductiviteit

Arbeidsproductiviteit is een maatstaf voor de efficiëntie waarmee wordt gewerkt. Voor een land is dit het bruto binnenlands product (in marktprijzen) gedeeld door het totaal aantal gewerkte uren. Voor de arbeidsproductiviteit van bedrijfstakken wordt in plaats van het bruto binnenlands product de bruto toegevoegde waarde in basisprijzen gebruikt. Deze wordt vervolgens gedeeld door het arbeidsvolume van werkzame personen (= werknemers + zelfstandigen, gemeten in voltijdequivalenten). De uitkomst is de voortgebrachte hoeveelheid bbp per gewerkt uur of toegevoegde waarde per voltijdbaan. De arbeidsproductiviteit is een belangrijke economische indicator: een stijgende arbeidsproductiviteit verhoogt de welvaart van een land (of regio) en de winstgevendheid van ondernemingen. De arbeidsproductiviteit kan bijvoorbeeld verhoogd worden door meer of beter gebruik te maken van machines. Sommige beroepen, zoals dat van kapper of violist, zijn van nature arbeidsintensief en lastig te automatiseren of te mechaniseren. Hier valt dan ook weinig arbeidsproductiviteitswinst te behalen. Dit verklaart voor een belangrijk deel de grote verschillen in arbeidsproductiviteit(sgroei) tussen bedrijfstakken.

Arbeidsvolume

De hoeveelheid arbeid die is ingezet in het productieproces, uitgedrukt in arbeidsjaren. Arbeidsjaren zijn alle gewerkte uren in banen (voltijd en deeltijd) omgerekend naar voltijdbanen, ook wel voltijdequivalenten (vte's of fte's) genoemd.

Basisopgeleid

Persoon met basisonderwijs of de eerste fase van het secundair onderwijs (conform de Standaard Onderwijsindeling, SOI) als hoogst genoten opleidingsniveau. Dit betreft dus het gehele basisonderwijs (groep 1 tot en met 8), de eerste fase van het voortgezet onderwijs

(lbo, vbo, vmbo, mavo en de eerste drie leerjaren van havo en vwo), plus het laagste niveau van het beroepsonderwijs (entreeopleiding mbo / mbo1).

Beroepsbevolking

Alle personen van 15 tot en met 74 jaar die werken of officieel werkloos zijn.

Bevolking

Alle personen woonachtig in de regio ongeacht hun leeftijd.

Bruto-arbeidsparticipatie

Beroepsbevolking als percentage van de potentiële beroepsbevolking. Ook wel 'bruto-participatie' genoemd.

Bruto binnenlands product (bruto regionaal product), in marktprijzen

Het bruto binnenlands product (bbp), of voor regio's binnen een land het bruto regionaal product (brp), is een maat voor de omvang van de economie. Deze wordt berekend uit de som van de waarde die door ondernemingen, huishoudens en overheden wordt toegevoegd aan de goederen en diensten die zij hebben verbruikt om hun producten te maken. Deze som staat bekend als de toegevoegde waarde 'in basisprijzen'. Om tot het bbp 'in marktprijzen' te komen, wordt hierbij het saldo van product-gebonden belastingen en subsidies én het verschil tussen toegerekende en afgedragen btw opgeteld.

Economische groei

De voor inflatie gecorrigeerde groei van het bruto binnenlands product (of bruto regionaal product). Economische groei kan ook worden uitgedrukt in toegevoegde waarde. De voor inflatie gecorrigeerde groei wordt ook wel 'volumegroei' of 'reële groei' genoemd.

Gewerkte uren

Het totaal aantal feitelijk gewerkte uren van iemand die betaalde arbeid verricht.

Hbo/wo-opgeleid

Persoon met hoger beroepsonderwijs (hbo) of wetenschappelijk onderwijs (wo) als hoogst genoten opleidingsniveau. Het onderwijs op

hbo- en wo- niveau bouwt voort op voortgezet onderwijs (havo en vwo) en mbo-opleidingen, en voorziet deelnemers van beroepsgerichte of wetenschappelijke kennis, vaardigheden en competenties (conform de Standaard Onderwijsindeling SOI). Dit betreft hbo (bachelor en master), wo (bachelor en master) en doctor.

Intermediair verbruik

De producten die in de verslagperiode zijn verbruikt in het productieproces, gewaardeerd tegen aankooprijzen, exclusief aftrekbare btw. Dit kunnen al dan niet in de verslagperiode aangekochte grondstoffen, halffabricaten en brandstoffen zijn, maar ook diensten zoals communicatiediensten, schoonmaakdiensten en diensten van externe accountants.

Mbo-opgeleid

Persoon met een middelbare beroepsopleiding (mbo) of havo/vwo-diploma als hoogst genoten opleiding. Dit onderwijs omvat de tweede of laatste fase binnen het secundair onderwijs (conform de Standaard Onderwijsindeling, SOI). Dit betreft mbo2 tot en met mbo4 en havo en vwo (bovenbouw).

Niet-beroepsbevolking

Alle personen in de leeftijd van 15 tot en met 74 jaar die woonachtig zijn in de regio en niet werken en niet officieel werkloos zijn.

Onbenut arbeidspotentieel

Alle personen in de leeftijd van 15 tot en met 74 jaar die aangeven meer uren betaald werk te willen of kunnen verrichten, inclusief personen die officieel werkloos zijn, personen zonder betaald werk maar niet hebben gezocht naar betaald werk, personen zonder betaald werk die niet onmiddellijk beschikbaar zijn voor betaald werk, en werkenden in deeltijd.

Overige bevolking

Personen van 0 tot en met 14 jaar en 75 jaar en ouder die woonachtig zijn in de regio.

Pendelsaldo

Het verschil tussen het aantal werkzame personen dat in de regio zijn werkadres heeft en de werkzame beroepsbevolking die in regio woonachtig is. In beide gevallen betreft het personen die één uur of meer werken per week.

Potentiële beroepsbevolking

Alle personen van 15 tot en met 74 jaar die woonachtig zijn in de regio.

Productie

De waarde van alle voor de verkoop bestemde goederen (ook de nog niet verkochte) en de ontvangsten voor bewezen diensten, alsmede de waarde van producten met een marktequivalent die voor eigen gebruik zijn geproduceerd zoals investeringen in eigen beheer, eigen woningdiensten en landbouwproducten voor eigen consumptie door landbouwers.

Specialisatiegraad

De specialisatiegraad (in vakjargon ook locatiequotiënt genoemd) toont of een sector in een regio over- of ondervertegenwoordigd is ten opzichte van het landelijk of regionaal gemiddelde. Het regionale aandeel van een sector wordt afgezet tegen het nationale aandeel van die sector. Als het aandeel van de sector op regionaal niveau hetzelfde is als op nationaal niveau, dan is de specialisatiegraad 1. Is het regionale aandeel lager dan het nationale aandeel, dan is de score lager dan 1 (ondervertegenwoordiging) en bij een hoger aandeel in de regio is de specialisatiegraad hoger dan 1 (oververtegenwoordiging). In de Economische Verkenningen MRA worden deze waarden (omwille van de leesbaarheid van figuren) vermenigvuldigd met 100.

Toegevoegde waarde (bruto, basisprijzen)

Het verschil tussen de productie (in basisprijzen) en het intermediair verbruik (exclusief aftrekbare btw). Een basisprijs is het bedrag dat een producent daadwerkelijk overhoudt van de verkoopprijs van een goed of dienst. Dit is de verkoopprijs exclusief de handels- en vervoersmarge en exclusief product-gebonden belastingen en subsidies.

Toegevoegde waarde: het verschil tussen marktprijzen en basisprijzen

Het totaal van alle toegevoegde waarde in een economie (omzet minus verbruik) wordt berekend in basisprijzen. Als daarbij het saldo van product-gebonden belastingen en subsidies, en het verschil tussen toegerekende en afgedragen btw worden opgeteld, spreken we over het bruto binnenlands product in marktprijzen.

Het bbp/brp in marktprijzen is alleen goed traceerbaar in de statistieken voor nationale en regionale totalen. De toegevoegde waarde van sectoren in regio's is in basisprijzen. Het bbp/brp is ongeveer 10 tot 15 procent hoger dan de toegevoegde waarde in basisprijzen. Het verschil in groei kan enige tienden van een procent zijn. Voor alle regio's in de MRA zijn beide totaalcijfers beschikbaar.

In deze publicatie zijn nationale en internationale cijfers altijd uitgedrukt als bbp in marktprijzen. Bij de vergelijking met Nederland, Europa en andere grootstedelijke regio's wordt eveneens het bbp in marktprijzen gebruikt. Bij sectorale (cluster)vergelijkingen en de cijfers per deelregio wordt de toegevoegde waarde in basisprijzen gebruikt. De sectoren van iedere regio tellen op tot de totale toegevoegde waarde van de (deel)regio in basisprijzen.

Vestiging van bedrijven

Elke afzonderlijk gelegen ruimte, elk afzonderlijk terrein of complex van ruimten of terreinen, benut door een onderneming voor de uitoefening van haar activiteiten. Iedere onderneming bestaat uit ten minste één vestiging. Meerdere locaties van een bedrijf binnen één postcodegebied worden als één vestiging beschouwd.

Werkgelegenheid

De werkgelegenheid betreft het totaal aan werkzame personen dat bij bedrijven en instellingen in de regio zijn werkadres heeft. Het betreft werk van 1 uur of meer per week, in een of meer banen, als werknemer of zelfstandige (zzp'er of ondernemer). Het totaalaantal uren dat de werkzame personen in de regio werken, is gelijk aan het arbeidsvolume werkzame personen (in voltijdequivalenten).

Werkloosheid

Aantal werklozen als percentage van de beroepsbevolking.

Werkloze beroepsbevolking

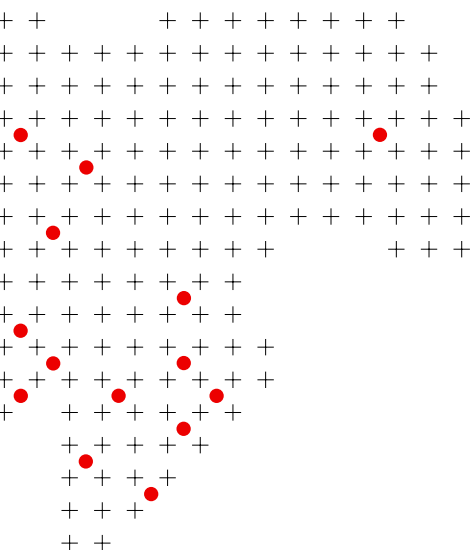
Alle personen woonachtig in de regio zonder betaald werk, die recent naar werk hebben gezocht en daarvoor direct beschikbaar zijn.

Werkzame beroepsbevolking

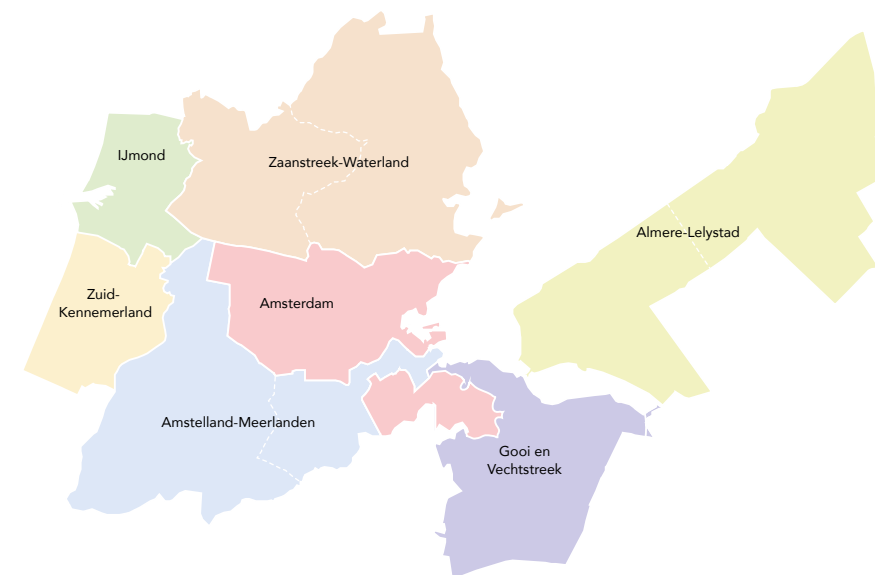
Alle personen woonachtig in de regio van 15 tot en met 74 jaar die werken, ongeacht de arbeidsduur.

Werkzame personen

Tot de werkzame personen behoren alle personen die in de regio betaalde arbeid verrichten, ook al is het maar voor één uur of enkele uren per week. Werkzame personen kunnen worden onderscheiden in werknemers en zelfstandigen (zzp'ers).

Bijlage 2 Gemeenten in de MRA per regio

IJmond*

Beverwijk
Heemskerk
Velsen

Amstelland-Meerlanden

Regio Haarlemmermeer
Aalsmeer
Haarlemmermeer
Uithoorn

Overig Amstel-Meerlanden
Amstelveen
Diemen
Ouder-Amstel

Zaanstreek-Waterland

Zaanstreek
Uitgeest*
Wormerland
Zaanstad

Waterland
Edam-Volendam
Landsmeer
Oostzaan
Purmerend
Waterland

Zuid-Kennemerland

Bloemendaal
Haarlem
Heemstede
Zandvoort

Amsterdam

Amsterdam

Almere-Lelystad

Almere
Lelystad

Gooi en Vechtstreek

Blaricum
Gooise Meren
Hilversum
Huizen
Laren
Wijdereen

Op 1 januari 2025 waren er geen gemeentelijke herindelingen.

* In de geanalyseerde databestanden zijn Castricum en Uitgeest onderdeel van deelregio IJmond. Castricum maakt echter geen deel uit van de bestuursregio Metropoolregio Amsterdam. Uitgeest werkt bestuurlijk samen in de regio Zaanstreek.

Bijlage 3 Afbakening economische sectoren

Standaard bedrijfsindeling van bedrijfstakken

De sectorale afbakening voor deze *Economische Verkenningen MRA* is gebaseerd op de Standaard Bedrijfsindeling (SBI 2008) van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). In 2012 publiceerde het CBS voor het eerst regionale statistieken in deze indeling. Met behulp van enkele aanvullende databronnen is deze basisindeling op enkele punten aangepast. Code D en E zijn samengevoegd tot Energie, water en afval. Code G, Handel, is gesplitst in Groothandel en Detailhandel. Ten behoeve van de leesbaarheid zijn in figuren kortere namen gebruikt en zijn codes B (Delfstoffen) en T (Huishoudens) in de meeste figuren buiten beschouwing gelaten.

Aansluiting op landelijke cijfers

De analyses in de *Economische Verkenningen MRA* zijn gebaseerd op de cijferreeksen uit de Regionale Economische Jaarcijfers van het CBS. De meest recente cijferreeks bevat de jaren 1995-2023, waarbij cijfers over het jaar 2023 nog de status 'voorlopig' hebben. Deze regionale reeks sluit aan op de landelijke economische cijfers uit de Nationale Rekeningen van het CBS. De voorlopige raming van het CBS voor het brp in het jaar 2024 (zowel landelijk als regionaal) zijn toegevoegd aan het analysebestand dat ten grondslag ligt aan deze editie van de *Economische Verkenningen MRA*.

Sectorindeling: SBI 2008

A. Landbouw

- Landbouw, bosbouw en visserij

B. Delfstoffen

- Winning van aardolie en aardgas
- Winning van overige delfstoffen

C. Industrie

- Voedings- en genotmiddelen

- Textiel, kleding, lederwaren en schoenen
- Hout, kurk, riet, papier en karton
- Drukkerijen
- Cokesoven, aardolie en chemische producten
- Farmaceutische grondstoffen en producten
- Rubber, kunststof en minerale producten
- Metaal

- Computers en elektronische, optische en elektrische apparatuur
- Machines en apparaten
- Auto's en overige transportmiddelen
- Meubels en overige goederen
- Reparatie en installatie van machines

D + E. Energie, water en afval

- Productie en distributie van en handel in elektriciteit, aardgas, stoom en lucht
- Winning en distributie van water
- Afvalwaterinzameling
- Afvalinzameling en recycling
- Sanering en overig afvalbeheer

F. Bouw

- Bouwnijverheid

G. Groothandel

- Landbouwproducten
- Voedings- en genotmiddelen
- Consumentenartikelen
- Medische instrumenten, laboratoriumbenodigdheden en farmaceutische producten
- ICT-apparatuur
- Hightechsystemen en -machines
- Overige gespecialiseerde groothandel, vooral chemische producten
- Handelsbemiddeling

G. Detailhandel

- Detailhandel
- Autohandel en -reparatie

H. Vervoer en opslag

- Vervoer over land
- Vervoer over water
- Luchtvaart
- Opslag en dienstverlening voor vervoer
- Post en koeriers

I. Horeca

- Logiesverstrekking
- Eet- en drinkgelegenheden

J. Informatie en communicatie

- Uitgeverijen
- Productie en distributie van films, tv-programma's en geluidsopnamen
- Uitzenden van radio- en televisieprogramma's
- Telecommunicatie
- Diensten op het gebied van informatietechnologie
- Diensten op het gebied van informatie

K. Financiële diensten

- Banken, beleggingsinstellingen, kredietverleners en financieel adviseurs
- Verzekeringen en pensioenfondsen
- Overige financiële dienstverlening

L. Onroerend goed

- Verhuur van en handel in onroerend goed

M. Specialistische zakelijke diensten

- Juridische dienstverlening, accountancy, belastingadvisering en administratie
- Holdings (geen financiële), consulentdiensten en managementadvisering
- Architecten, ingenieurs, keuring en controle
- Speur- en ontwikkelingswerk
- Reclame en marktonderzoek
- Industrieel ontwerp en vormgeving, fotografie, vertaling en overige consultancy

N. Overige zakelijke diensten

- Verhuur en lease van auto's, machines, consumenten-artikelen en overige roerende goederen
- Arbeidsbemiddeling en uitzendbureaus
- Reisorganisaties en reserveringsbureaus
- Beveiliging en opsporing
- Facilitymanagement en reiniging
- Overige zakelijke diensten zoals secretariële dienstverlening, callcenters, incassobureaus en veilingen

O. Overheid

- Openbaar bestuur, overheidsdiensten en verplichte sociale verzekeringen

P. Onderwijs

- Primair, voortgezet, middelbaar en hoger onderwijs
- Overig onderwijs

Q. Zorg

- Gezondheids- en welzijnszorg

R. Cultuur, sport en recreatie

- Kunst
- Culturele uitleencentra, archieven, musea, dieren- en plantentuinen, natuurbehoud
- Loterijen en kansspelen
- Sport en recreatie

S. Overige dienstverlening

- Verenigingen, belangengroepen en politieke organisaties
- Reparatie van consumenten-artikelen
- Wellness, overige diensten en uitvaartbranche

T. Huishoudens

- Huishoudens als werkgever
- Productie voor eigen gebruik

Bijlage 4 Indicatoren brede welvaart

Deze bijlage geeft additionele informatie over de indicatoren brede welvaart die zijn gepresenteerd in hoofdstukken 1 en 5. De informatie voor figuur 1.2 en de figuren in hoofdstuk 5 is afkomstig uit de "Regionale Monitor Brede Welvaart" (december 2024), met uitzondering van brp per inwoner en hbo/wo-opgeleide bevolking. Voor de laatste twee indicatoren is ervoor gekozen deze volledig consistent te maken met de in EVMRA gepresenteerde cijfers. De indicatoren zijn waar mogelijk samengesteld uit informatie op het niveau van afzonderlijke gemeenten en hebben betrekking op de jaren 2013 en 2023. Waar die informatie niet voorhanden was, is informatie gebruikt op het niveau van de COROP regio of de provincie waarin de gemeente is gelegen, dan wel het dichtstbijzijnde jaar waarvoor wel informatie voorhanden is. De gepresenteerde gegevens voor de deelregio's zijn bepaald als een gewogen gemiddelde van de gegevens op gemeenteniveau. Voor de vergelijking met Europa in figuur 1.3 is aanvullend gebruik gemaakt van de "Monitor Brede Welvaart en de Sustainable Development Goals 2024" (mei 2024). Naast een omschrijving en definitie zoals gegeven door het CBS is ook de bron van de data weergegeven.

In tabellen B4.1, B4.2 en B4.3 worden de gegevens op een alternatieve wijze gepresenteerd die aanvullend is op de spinnenwebben in hoofdstukken 1 en 5. Tabel B4.1 rangschikt alle indicatoren van hoog naar laag (onderverdeeld naar Duurzame leefomgeving, Economie, Sociaal) voor de MRA in 2023. Deze index-scores zijn relatief ten opzichte van Nederland. Naast de scores voor 2023 worden ook de scores voor 2013 getoond. Ook laten we het niveau van de indicator voor de MRA in 2023 zien en bovendien wordt de gemiddelde jaarlijkse ontwikkeling over de afgelopen 10 jaar (2013-2023) in de MRA getoond. Met plussen en minnen wordt tot slot aangegeven of de ontwikkeling in de afgelopen 10 jaar (zeer) ongunstig, neutraal, of (zeer) gunstig is geweest vanuit het perspectief van brede welvaart. Scores zijn neutraal als de groei in absolute zin kleiner dan 0,5 procent was en zeer (on) gunstig als de groei in absolute zin groter dan 1,5 procent was.

Tabel B4.2 is behulpzaam om een beter vergelijkend inzicht te verkrijgen in de scores voor de verschillende deelregio's in 2023. Ook hier zijn de scores wederom per dimensie gerangschikt van hoog naar laag voor de MRA.

Tabel B4.3 geeft een vergelijkend overzicht van de scores van de MRA en Nederland ten opzichte van de EU-14 en EU-27. Ook hier zijn de scores wederom per dimensie gerangschikt van hoog naar laag voor de MRA.

Tabel B4.1 Brede Welvaart in MRA en ontwikkelingen in de tijd, 2013-2023

		Duurzame leefomgeving		Economie		Sociaal			
		Index t.o.v. Nederland		Niveau		Ontwikkeling 2013-2023			
Indicatoren MRA	Dimensies	2013	2023	2023	% groei	+/-*			
Fosfaatuitscheiding landbouw	kg per ha bemeste cultuurgrond	2,18	2,04	41	0,0	0			
Stikstofuitscheiding landbouw	kg per ha bemeste cultuurgrond	1,93	1,81	125	0,9	–			
Afstand tot ov	kilometer		1,22	0,3					
Broeikasgasemissies per inwoner	ton CO ₂ -equivalent per inwoner	0,91	1,01	10	–3,8	++			
Tevredenheid woonomgeving	% van de bevolking 18 jaar en ouder	0,96	0,96	80	–0,1	0			
Tevredenheid met woning	% van de bevolking 18 jaar en ouder	0,96	0,94	81	–0,6	–			
Kwaliteit zwemwater	schaal van 1 (slecht) tot 4 (uitstekend)	0,91	0,89	3,2	–0,5	0			
Particuliere zonne-energie	watt per woning	0,48	0,56	687	37,5	++			
Emissies van fijnstof naar lucht	kg PM _{2,5} per ha	0,28	0,34	15	–4,9	++			
Bruto binnenlands product	euro per inwoner (x 1.000)	1,30	1,42	75	2,4	++			
Hbo/wo-opgeleide bevolking	% van de beroepsbevolking	1,21	1,14	47	1,8	++			
Mediaan inkomen	euro per huishouden (x 1.000)	0,99	1,01	34	1,5	++			
Netto-arbeidsparticipatie	% van de bevolking 15-74 jaar	1,01	1,01	74	0,9	+			
Mediaan vermogen	euro per huishouden (x 1.000)	1,14	0,91	122	17,7	++			
Arbeidsduur per week	uren per werkende per week	0,97	0,95	29	0,3	0			
Werkloosheid	% van de beroepsbevolking	0,92	0,87	4,1	–7,4	++			
Gemiddelde schulden	euro per huishouden (x 1.000)	0,93	0,87	140	0,0	0			
Problematische schulden	% van de huishoudens		0,83	11					
Afstand tot basisschool	kilometer	1,22	1,19	0,7	1,6	--			
Overgewicht	% van de bevolking 18 jaar en ouder	1,07	1,07	47	0,4	0			
Afstand tot café e.d.	kilometer	1,16	1,04	1,3	3,6	--			
Vertrouwen in instituties	% van de bevolking van 15 jaar en ouder	1,04	1,03	63	0,7	+			
Vertrouwen in anderen	% van de bevolking van 15 jaar en ouder	1,01	1,02	68	1,5	++			
Ernstig zieken	% van de bevolking van 18 jaar of ouder		1,02	32					
Levensverwachting	levensverwachting in jaren bij geboorte		1,00	82					
Ervaren gezondheid	% van de bevolking 18 jaar en ouder	1,00	0,99	70	–0,9	–			
Contact met naasten	minstens één keer per week	1,00	0,99	71	–0,5	0			
Tevredenheid met het leven	% van de bevolking 18 jaar en ouder	0,96	0,98	83	0,3	0			
Tevredenheid met vrije tijd	% van de bevolking 18 jaar en ouder	0,95	0,97	71	–0,1	0			
Tevredenheid met sociaal leven	% van de bevolking 18 jaar en ouder	0,98	0,96	77	–0,7	–			
Sociale cohesie	schaalscore 0-10	0,72	0,95	6,1	2,9	++			
Vrijwilligerswerk	% van de bevolking van 15 jaar en ouder	0,93	0,91	44	–0,2	0			
Vaak onveilig voelen in de buurt	% van de bevolking van 15 jaar en ouder	1,03	0,77	2,9	2,5	--			
Aantal ondervonden delicten	aantal per 100 inwoners	0,88	0,76	51	–2,7	++			
Geregistreerde misdrijven	aantal per 1.000 inwoners	0,75	0,75	60	–3,7	++			

* -- achteruitgang groter dan 1,5 procent; – achteruitgang tussen 0,5 en 1,5 procent; 0 verandering tussen –0,5 en +0,5 procent; + vooruitgang tussen 0,5 en 1,5 procent; ++ vooruitgang groter dan 1,5 procent
Bron: CBS (bewerking Vrije Universiteit Amsterdam)

Tabel B4.2 Brede Welvaart in de MRA en deelregio's, 2023

Index t.o.v. Nederland (Nederland=1). Een hoge score is gunstig in termen van brede welvaart

Indicatoren MRA	MRA	Almere- Lelystad	Amstelland- Meerlanden	Amsterdam	Gooi en Vechtstreek	IJmond	Zaanstreek- Waterland	Zuid- Kennemerland
Fosfaatuitscheiding landbouw	2,04	2,47	1,95	1,95	1,95	1,95	1,95	1,95
Stikstofuitscheiding landbouw	1,81	2,50	1,68	1,68	1,68	1,68	1,68	1,68
Afstand tot ov	1,22	1,07	1,16	1,33	1,14	1,15	1,27	1,29
Broeikasgasemissies per inwoner	1,01	1,29	1,07	1,93	2,70	0,14	2,12	4,66
Tevredenheid woonomgeving	0,96	0,96	0,99	0,94	0,99	0,98	0,94	0,96
Tevredenheid met woning	0,94	1,01	0,97	0,89	1,03	1,01	0,92	0,96
Kwaliteit zwemwater binnenwateren	0,89	1,12	0,87	0,84	1,12	0,82	0,70	0,93
Particuliere zonne-energie	0,56	1,03	0,86	0,20	0,72	0,77	0,79	0,52
Emissies van fijnstof naar lucht	0,34	0,81	0,68	0,24	0,67	0,14	0,54	0,33
Bruto binnenlands product	1,42	0,73	2,04	2,21	0,90	0,69	0,59	0,71
Hbo/wo-opgeleide bevolking	1,14	0,89	0,99	1,39	1,17	0,94	0,83	1,26
Mediaan inkomen	1,01	1,03	1,10	0,93	1,10	1,04	1,04	1,10
Netto-arbeidsparticipatie	1,01	1,00	1,03	1,00	1,01	1,01	1,00	1,01
Arbeidsduur per week	0,95	0,99	0,93	0,93	1,01	1,02	0,98	1,04
Vrijwilligerswerk	0,91	0,90	0,94	0,84	1,05	1,01	0,94	0,94
Mediaan vermogen	0,91	1,08	1,37	0,10	1,90	1,35	1,40	1,72
Werkloosheid	0,87	0,89	0,98	0,72	1,07	1,08	1,07	1,00
Gemiddelde schuld	0,87	0,92	0,78	1,00	0,59	1,03	1,00	0,68
Problematische schulden	0,83	0,60	1,07	0,73	1,08	0,99	0,91	1,08
Afstand tot basisschool	1,19	1,06	0,95	1,33	1,23	1,32	1,07	1,44
Overgewicht	1,07	0,90	1,03	1,22	1,13	0,97	0,94	1,14
Afstand tot café e.d.	1,04	0,59	0,79	1,75	0,64	1,41	1,03	1,70
Vertrouwen in instituties	1,03	0,93	1,02	1,06	1,08	0,98	0,98	1,07
Vertrouwen in anderen	1,02	0,87	0,99	1,06	1,11	1,04	0,98	1,08
Ernstig zieken	1,02	0,96	1,02	1,01	1,10	1,02	1,00	1,08
Levensverwachting	1,00	1,00	1,02	0,99	1,01	1,00	1,00	1,00
Ervaren gezondheid	0,99	0,94	1,01	0,97	1,07	1,01	0,97	1,06
Contact met naasten	0,99	0,97	1,00	0,98	1,03	1,01	1,01	1,01
Tevredenheid met het leven	0,98	1,00	1,00	0,97	1,01	0,99	1,00	0,96
Tevredenheid met vrije tijd	0,97	0,98	0,98	0,93	1,01	0,99	1,03	0,96
Tevredenheid met sociaal leven	0,96	0,98	0,96	0,92	1,00	1,01	0,98	0,96
Sociale cohesie	0,95	0,93	0,98	0,91	0,98	0,98	0,96	0,98
Vaak onveilig voelen in de buurt	0,77	0,68	1,83	0,58	1,06	0,96	0,77	0,93
Aantal ondervonden delicten	0,76	0,95	1,10	0,58	0,88	0,85	0,92	0,77
Geregistreerde misdrijven	0,75	1,06	0,95	0,51	1,20	1,13	1,18	0,81

Bron: CBS (bewerking Vrije Universiteit Amsterdam)

Tabel B4.3 Brede Welvaart in de MRA en Nederland in vergelijking met Europa, 2023

Index t.o.v. Europa (Europa=1). Een hoge score is gunstig in termen van brede welvaart

Indicator	Index t.o.v. EU-14*		Index t.o.v. EU-27	
	MRA	NL	MRA	NL
Tevredenheid met woning	0,97	1,03	0,98	1,04
Kwaliteit zwemwater binnenwateren	0,82	0,92	0,84	0,94
Broeikasgasemissies (IPCC) per inwoner	0,73	0,72	0,75	0,74
Stikstofoverschot	0,58	0,33	0,54	0,31
Stedelijke blootstelling aan fijnstof (PM _{2,5})	0,37	1,10	0,41	1,22
Bruto binnenlands product	1,85	1,29	2,05	1,43
Werkloosheid	1,77	2,00	1,59	1,81
Mediaan inkomen	1,37	1,34	1,60	1,56
Hbo/wo-opgeleide bevolking	1,26	1,22	1,32	1,28
Netto-arbeidsparticipatie	1,20	1,19	1,20	1,19
Arbeidsduur per week	1,07	1,11	1,11	1,16
Gemiddelde schuld	0,42	0,49	0,35	0,40
Vertrouwen in andere mensen	1,91	1,86	2,03	1,99
Vertrouwen in instituties	1,46	1,42	1,59	1,54
Contact met naasten	1,27	1,28	1,38	1,39
Tevredenheid met het leven	1,26	1,28	1,31	1,33
Overgewicht	1,09	1,01	1,13	1,05
Ervaren gezondheid	1,04	1,05	1,05	1,06
Tevredenheid met vrije tijd	1,02	1,06	1,03	1,06
Levensverwachting	0,94	0,94	0,96	0,96

* EU-14 bestaat uit België, Duitsland, Denemarken, Griekenland, Spanje, Finland, Frankrijk, Ierland, Italië, Luxemburg, Nederland, Oostenrijk, Portugal en Zweden. De EU-27 omvat daarnaast Bulgarije, Cyprus, Tsjechië, Estland, Kroatië, Hongarije, Letland, Litouwen, Malta, Polen, Roemenië, Slovenië en Slowakije.

Definitie indicatoren brede welvaart

Hieronder volgt een nadere omschrijving van de indicatoren. De volgorde van indicatoren die we hieronder hanteren komt overeen met de volgorde in de spinnenwebben in hoofdstukken 1 en 5. Naast een omschrijving en definitie zoals gegeven door het CBS is ook de bron van de data weergegeven.

Duurzame leefomgeving

Emissies van fijnstof naar lucht

Jaarlijkse gemiddelde fijnstof emissie naar lucht. Fijnere fractie van fijnstof bestaat uit deeltjes waarvan de diameter kleiner is dan 2,5 micrometer. [kg PM_{2,5} per ha; RIVM] Voor de vergelijking met Europa is gebruikt gemaakt van de indicator 'Stedelijke blootstelling aan fijnstof (PM_{2,5}). [microgram PM_{2,5} per m³; EEA]

Broeikasgasemissies per inwoner

Totale broeikasgasemissies (CO₂, CH₄, N₂O, HFK, PFK en SF₆) in CO₂-equivalenten per inwoner. Eén kg CO₂-equivalent staat gelijk aan het effect dat de uitstoot van 1 kg kooldioxide (CO₂) heeft. Om de CO₂-equivalenten te berekenen worden de richtlijnen van de IPCC gevolgd. Data betreffen de uitstoot op Nederlands grondgebied, ongeacht of deze wordt veroorzaakt door Nederlandse ingezetenen. Dit betekent dat uitstoot door Nederlandse ingezetenen in het buitenland niet en uitstoot door niet-ingezetenen in Nederland wel is inbegrepen. [ton CO₂-equivalent per inwoner; RIVM; EEA]

Fosfaatuitscheiding landbouw

De uitgescheiden hoeveelheid fosfaat in dierlijke mest per hectare uitgedrukt in P₂O₅. In tegenstelling tot stikstof treden bij fosfaat geen gasvormige verliezen op. [kg per ha bemeste cultuurgrond; CBS]

Stikstofuitscheiding landbouw

De totale stikstofuitscheiding in dierlijke mest per hectare met aftrek van de stikstof die tijdens mestopslag in de stal en bij opslag buiten de stal is vervluchtigd in de vorm van ammoniak (NH₃) inclusief de afvoer

via spuiwater van luchtwassers, lachgas (N₂O), stikstofoxide (NO) en stikstofgas (N₂). [kg per ha bemeste cultuurgrond; CBS; Eurostat]

Kwaliteit van zwemwater binnenwateren

Gemiddelde zwemkwaliteit voor de gezondheid van de zwemmer van de locaties in meren en rivieren, volgens de normen van de vigerende EU-zwemwaterrichtlijn. [gemiddelde kwaliteit, samengesteld uit scores van 1 (slecht) tot en met 4 (uitstekend); EEA]

Particuliere zonne-energie

Het opgesteld vermogen van zonnestroominstallaties in watt per woning aan het einde van het referentiejaar. Het betreft het vermogen van installaties van zonnepanelen bij woningen gedeeld door het totaal aantal woningen, dus woningen met of zonder zonnepanelen. [watt per woning; CBS]

Afstand tot ov

De gemiddelde afstand van alle inwoners in een gebied tot de dichtstbijzijnde OV-halte, berekend over het fietsnetwerk van 2023. Het gaat om de volgende typen openbaar vervoer: trein, tram, bus, metro en ferry. De peildatum is 1 januari van het betreffende jaar. [km; CBS]

Tevredenheid met woonomgeving

Het percentage particuliere huishoudens dat zeer tevreden of tevreden is met de huidige woonomgeving. De woonomgeving is de omgeving en de buurt waarin een huishouden woont. Particulier huishouden: één of meer personen die samen een woonruimte bewonen en zichzelf, dus niet-bedrijfsmatig, voorzien in de dagelijkse levensbehoeften. De woonruimte wordt niet gedeeld met andere huishoudens. [% van de particuliere huishoudens dat (zeer) tevreden is; CBS]

Tevredenheid met woning

Het percentage particuliere huishoudens dat zeer tevreden of tevreden is met de huidige woning. Particulier huishouden: één of meer personen die samen een woonruimte bewonen en zichzelf, dus niet-bedrijfsmatig, voorzien in de dagelijkse levensbehoeften. De woonruimte wordt niet gedeeld met andere huishoudens. [% van de particuliere huishoudens dat (zeer) tevreden is; CBS; EQLS]

Bruto binnenlands product

Het bruto binnenlands product (bbp) is een maat voor de omvang van de economie. [euro per inwoner, constante prijzen 2021 (MRA) en 2015 (Europa); CBS; Eurostat]

Mediaan inkomen

Het mediaan gestandaardiseerd besteedbaar inkomen per huishouden, in euro. Bij de berekening wordt gecorrigeerd voor verschillen in grootte en samenstelling van huishoudens. De mediaan is het middelste getal wanneer alle inkomens van laag naar hoog worden gesorteerd. [euro per huishouden, gecorrigeerd voor inflatie, constante prijzen 2023 (MRA) en 2022 (Europa); CBS; Eurostat]

Mediaan vermogen

Het saldo van bezittingen en schulden van huishoudens, gecorrigeerd voor inflatie, in prijzen 2023. Bezittingen worden gevormd door bank- en spaartegoeden, effecten, de eigen woning, overig onroerend goed, ondernemingsvermogen, aanmerkelijk belang en de overige bezittingen. De schulden omvatten onder meer schulden ten behoeve van een eigen woning en consumptief krediet. Stand per 1 januari, er is gecorrigeerd met de prijsontwikkeling in het voorgaande jaar. [euro per huishouden; CBS]

Gemiddelde schuld

Het gemiddelde van de schulden van particuliere huishoudens, in prijzen 2023. De schulden betreffen de hypotheekschuld van de eigen woning, studieschulden en overige schulden zoals voor consumptieve doeleinden, de financieringen van aandelen, obligaties of rechten op periodieke uitkeringen, schulden voor de financiering van de tweede woning of ander onroerend goed. Stand per 1 januari, er is gecorrigeerd met de prijsontwikkeling in het voorgaande jaar. [euro per huishouden; CBS; Eurostat]

Problematische schulden

Het percentage huishoudens met geregistreerde problematische schulden op 1 januari van het betreffende jaar. De populatie bestaat uit alle particuliere huishoudens in Nederland die op 1 januari van het peiljaar

stonden ingeschreven in de BRP. Met behulp van verschillende registraties is afgeleid welke huishoudens te maken hebben met geregistreerde problematische schulden. De informatie over schulden verschilt per registratie. Daarom is per registratie bepaald wanneer er sprake is van een geregistreerde problematische schuldsituatie. [% van de huishoudens met geregistreerde problematische schulden op 1 januari; CBS]

Netto-arbeidsparticipatie

Het aandeel van de werkzame beroepsbevolking 15 t/m 74 jaar in de bevolking van dezelfde leeftijdsgroep (beroeps- en niet-beroepsbevolking). [% van de bevolking van 15 t/m 74 jaar; CBS; Eurostat]

Arbeidsduur per week

Het totale aantal uren dat werknemers en zelfstandigen werkelijk hebben gewerkt. Niet-gewerkte uren door verlof of ziekte tellen dus niet mee. De gewerkte uren van werknemers zijn berekend door de betaalde uren (de overeengekomen uren plus de betaalde overuren) te vermeerderen met onbetaalde overuren en te verminderen met feitelijk niet gewerkte uren die betaald worden, zoals ziekteverzuim, zwangerschaps- en bevallingsverlof, stakingen, weerverlet, ouderschapsverlof, kort verzuim. De gewerkte uren van zelfstandigen zijn rechtstreeks bepaald. [aantal feitelijk gewerkte uren per werkende per week; CBS; Eurostat]

Werkloosheid

De werkloze beroepsbevolking als percentage van de (werkzame en werkloze) beroepsbevolking. Personen van 15 t/m 74 jaar zonder betaald werk, die recent naar werk hebben gezocht en daarvoor direct beschikbaar zijn. [% van de beroepsbevolking; CBS; Eurostat]

Hbo/wo-opgeleide bevolking

Percentage van de beroepsbevolking met hoger beroepsonderwijs (hbo) of wetenschappelijk onderwijs (wo) als hoogst genoten opleidingsniveau (of vergelijkbaar voor Europa). Het onderwijs op hbo- en wo- niveau bouwt voort op voortgezet onderwijs (havo en vwo) en mbo-opleidingen, en voorziet deelnemers van beroepsgerichte of wetenschappelijke kennis, vaardigheden en competenties (conform de Standaard Onderwijsindeling SOI). Dit betreft hbo (bachelor en master), wo (bachelor en master) en doctor [% van de beroepsbevolking; CBS; Eurostat]

Vrijwilligerswerk

Percentage van de bevolking van 15 jaar en ouder dat in de afgelopen 12 maanden vrijwilligerswerk heeft verricht voor organisaties of verenigingen. Het kan daarbij gaan om bestuurlijk werk of andere activiteiten. [% van de bevolking van 15 jaar en ouder verrichtte in de afgelopen 12 maanden vrijwilligerswerk; CBS StatLine (landelijk); Sociale samenhang en Welzijn, maatwerk kds (regionaal), CBS]

Tevredenheid met vrije tijd

Deel van de mensen van 18 jaar of ouder dat een score van 7 tot en met 10 geeft als antwoord op de vraag 'Kunt u op een schaal van 1 tot en met 10 aangeven in welke mate u tevreden bent met de hoeveelheid vrije tijd die u heeft. Een 1 staat voor volledig ontevreden en 10 voor volledig tevreden?'. Een score van 7 tot en met 10 wordt geclassificeerd als tevreden. [% van de bevolking van 18 jaar of ouder is tevreden met de hoeveelheid vrije tijd; CBS StatLine (landelijk); Sociale samenhang en Welzijn, maatwerk kds (regionaal), CBS] De indicator voor Europa meet de tevredenheid met de hoeveelheid tijd die mensen van 16 jaar en ouder hebben om dingen te doen die ze leuk vinden. [gemiddelde waarde op schaal 1-10; Eurostat]

Tevredenheid met het leven

Deel van de mensen van 18 jaar of ouder dat een score van 7 tot en met 10 geeft als antwoord op de vraag 'Kunt u op een schaal van 1 tot en met 10 aangeven in welke mate u tevreden bent met het leven dat u nu leidt. Een 1 staat voor volledig ontevreden en 10 voor volledig tevreden?'. Een score van 7 tot en met 10 wordt geclassificeerd als tevreden. [% van de bevolking van 18 jaar of ouder dat tevreden is met het leven; CBS StatLine (landelijk); Sociale samenhang en Welzijn, maatwerk kds (regionaal), CBS; ESS]

Tevredenheid met sociaal leven

Deel van de bevolking van Nederland van 18 jaar of ouder dat een score van 7 tot en met 10 geeft als antwoord op de vraag 'Kunt u op een schaal van 1 tot en met 10 aangeven in welke mate u tevreden bent met uw sociale leven? Een 1 staat voor volledig ontevreden en 10 voor volledig tevreden?'. Een score van 7 tot en met 10 wordt geclassificeerd

als (zeer) tevreden. [% van de bevolking van 18 jaar of ouder dat (zeer) tevreden is; CBS StatLine (landelijk); Sociale samenhang en Welzijn, maatwerk kds (regionaal), CBS]

Ervaren gezondheid

Percentage personen van 18 jaar en ouder met antwoordcategorie 'goed' of 'zeer goed' naar de vraag algemene gezondheidstoestand. [% van de bevolking van 18 jaar en ouder dat eigen gezondheid (zeer) goed vindt; CBS, RIVM, GGD'en; Eurostat]

Ernstig ziekten (personen met één of meer langdurige aandoeningen)

Percentage personen van 18 jaar en ouder met één of meer langdurige ziekten of aandoeningen. Langdurig is (naar verwachting) 6 maanden of langer. [% van de bevolking van 18 jaar of ouder; CBS, RIVM, GGD'en]

Overgewicht

Percentage personen van 18 jaar en ouder met een BMI van 25,0 kg/m² en hoger. Cijfers over lichaamsgewicht zijn gebaseerd op zelf gerapporteerde waarden. De Body Mass Index (BMI) is een maat voor overgewicht, berekend als het quotiënt van het gewicht in kilogram en het kwadraat van de lengte in meters (kg/m²). [% van de bevolking van 18 jaar of ouder; CBS, RIVM; Eurostat]

Levensverwachting

Levensverwachting in jaren voor de bevolking bij geboorte. Gemiddelde waarde over periode 2019-2022. [aantal jaren dat iemand naar verwachting zal leven (bij geboorte); RIVM]. Voor de vergelijking met Europa is gebruik gemaakt van de indicator 'Gezonde levensverwachting mannen', gemeten als het aantal geschatte jaren dat een man bij geboorte in een gezonde conditie zal leven. Een gezonde conditie wordt omschreven als het afwezig zijn van beperkingen in het functioneren. [jaren bij geboorte; Eurostat]

Afstand tot basisschool

De gemiddelde afstand van alle inwoners in een gebied tot de dichtstbijzijnde basisschool, berekend over de weg. Het basisonderwijs omvat alleen de basisscholen zoals bekend bij de Dienst Uitvoering Onderwijs (DUO). Het speciaal basisonderwijs en de speciale scholen zijn niet meegenomen. [km; CBS]

Afstand tot café e.d.

De gemiddelde afstand van alle inwoners in een gebied tot het dichtstbijzijnde café, koffiehuis, coffeeshop, discotheek, seks/nachtclub en partycentrum, berekend over de weg. [km; CBS]

Contact met naasten (familie, vrienden of buren)

Percentage mensen van 15 jaar en ouder dat gemiddeld minstens een maal per week contact heeft met familie, vrienden of buren. Het gaat hierbij om alle vormen van contact. Het gaat om een gemiddelde van de indicatoren "minstens wekelijks contact met familie", "minstens wekelijks contact met vrienden" en "minstens wekelijks contact met buren". [% van de bevolking van 15 jaar en ouder dat minstens een keer per week contact heeft met familie, vrienden of buren; CBS StatLine (landelijk); Sociale samenhang en Welzijn, maatwerk kds (regionaal), CBS] Voor vergelijking met Europa is gebruik gemaakt van de indicator "Contact met familie, vrienden of collega's" [% van de bevolking van 15 jaar en ouder dat minstens een keer per week contact heeft met familie, vrienden of collega's; Eurostat]

Sociale cohesie

De sociale cohesie geeft een schaalscore van 0 tot 10. Hoe hoger de score op deze schaal, hoe meer de inwoners tevreden zijn over de sociale aspecten van hun woonbuurt. [schaalscore (0-10); CBS]

Vertrouwen in anderen

Aandeel personen van 15 jaar en ouder dat het eens is met stelling dat de meeste mensen over het algemeen te vertrouwen zijn. Ook wel gegeneraliseerd vertrouwen genoemd. [% van de bevolking van 15 jaar en ouder dat vindt dat mensen i.h.a. te vertrouwen zijn; CBS StatLine (landelijk); Sociale samenhang en Welzijn, maatwerk kds (regionaal), CBS; ESS]

Vertrouwen in instituties

Percentage mensen van 15 jaar en ouder dat vertrouwen heeft in drie instituties (Tweede kamer, politie, en rechters). De indicator betreft het gemiddelde van de drie scores. [% van de bevolking van 15 jaar en ouder dat vertrouwen heeft in Tweede Kamer, politie of rechters; CBS StatLine (landelijk); Sociale samenhang en Welzijn, maatwerk kds (regionaal), CBS; ESS]

Geregistreeerde misdrijven

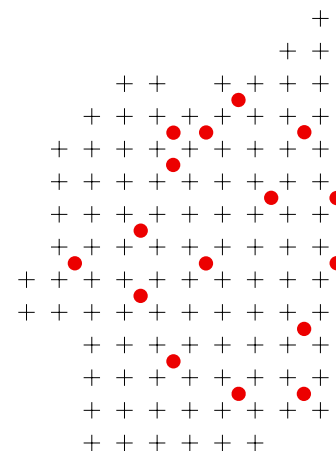
Geregistreeerde criminaliteit per 1.000 inwoners. Betreft misdrijven door de politie vastgelegd in een proces-verbaal van aangifte of in een ambtshalve opgemaakt proces-verbaal. [aantal per 1.000 inwoners; CBS/WODC]

Aantal ondervonden delicten

Aantal ondervonden delicten, exclusief ondervonden cybercrime delicten, voor personen van 15 jaar en ouder. [aantal ondervonden delicten per 100 inwoners; CBS]

Vaak onveilig voelen in de buurt

Percentage van de bevolking van 15 jaar en ouder dat zich vaak onveilig voelt in de eigen buurt. [% van de bevolking van 15 jaar en ouder; CBS]

Bijlage 5 Woon-werkverkeer en verhuizingen

Deze bijlage bevat een drietal tabellen met detailinformatie over woon-werkverkeer en een tabel met informatie over verhuizingen. Voor het samenstellen van de tabellen met cijfers over het woon-werkverkeer zijn drie databronnen gecombineerd: de omvang van de werkzame beroepsbevolking, het aantal werkzame personen en cijfers over de omvang van pendelstromen tussen de woonlocatie en werklocatie van werkzame personen. Deze drie databronnen zijn onderling niet volledig consistent. De som van alle inkomende pendel en de in eigen regio werkzame en woonachtige werknemers tellen niet op tot het totaal aantal werkzame personen zoals gerapporteerd in onder andere hoofdstuk 5. Het verschil is in tabellen B5.1-B5.3 vermeld als statistisch verschil. Daarmee is de hier gepresenteerde tabel intern consistent en correspondeert het aantal werkzame personen in de tabellen met het aantal dat het CBS vermeld en dat we ook hebben opgenomen in hoofdstuk 5.

Tabel B5.1 Woon-werkbalans van MRA naar deelregio, 2023

	Amsterdam	Amstelland-Meerlanden	Zaanstreek-Waterland	Gooi en Vechtstreek	Almere-Lelystad	Zuid-Kennemerland	IJmond	MRA in deelregio's*	MRA totaal*
Aantal werkzame personen x 1.000									
Werkzame personen	774	310	145	125	132	111	92	1.689	1.689
Woont in eigen regio	365	91	97	63	84	58	58	815	1.226
Inkomende pendel	372	204	40	56	42	47	30	791	380
Waarvan MRA	204	110	19	21	12	32	14	411	-
Waarvan buiten MRA	168	94	21	35	30	15	16	380	380
Statistisch verschil	37	15	8	6	7	6	5	84	84
Werkzame beroepsbevolking	541	208	188	128	171	127	110	1.473	1.473
Werkt in eigen regio	365	91	97	63	84	58	58	815	1.226
Uitgaande pendel	176	117	91	65	87	69	52	658	247
Waarvan MRA	95	79	69	28	53	50	37	411	-
Waarvan buiten MRA	81	37	22	37	35	19	15	247	247
Inkomende - uitgaande pendel (Woon-werkbalans)	196	87	-51	-9	-45	-22	-22	133	133
Aandeel werkzame personen in %									
Woont en werkt in eigen regio	50	31	71	53	67	55	66	51	76
Woont elders in de MRA	28	37	14	18	9	31	16	26	-
Woont buiten MRA	23	32	15	30	24	14	18	24	24

* De laatste twee kolommen beschrijven de forensenstromen op een hoger aggregatieniveau. De kolom 'MRA totaal' geeft het aantal en aandeel mensen dat woont en werkt in de MRA. Ruim 1 miljoen mensen wonen en werken in de MRA (76%). Dit hoge percentage onderstreept dat de MRA een geïntegreerd woon-werkgebied is. In de kolom 'MRA in deelregio's' komt de woon-werkdynamiek binnen de MRA tot uiting. 815 duizend mensen (51%) wonen en werken in dezelfde deelregio van de MRA. Voor deze mensen blijft het woon-werk verkeer binnen de eigen deelregio. Daarnaast werken 411 duizend mensen in een andere deelregio van de MRA dan zij wonen (26%). Deze mensen verplaatsen zich dus tussen deelregio's binnen de MRA.
Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

Tabel B5.2 Woon-werkverkeer binnen de MRA en met Overig Nederland, 2023

Werkt in*:	Woont in*:	Amsterdam	Amstelland-Meerlanden	Zaanstreek-Waterland	Gooi en Vechtstreek	Almere-Lelystad	Zuid-Kennemerland	IJmond	Totaal MRA	Overig Nederland	Statistisch verschil	Totaal werkzame personen
	Aantal werkzame personen x 1.000											
Amsterdam		365	64	49	19	33	25	13	569	168	37	774
Amstelland-Meerlanden		58	91	11	5	11	18	7	201	94	15	310
Zaanstreek-Waterland		11	1	97	0	0	1	5	116	21	8	145
Gooi en Vechtstreek		11	1	0	63	8	0	0	84	35	6	125
Almere-Lelystad		5	1	1	4	84	0	0	95	30	7	132
Zuid-Kennemerland		8	10	2	0	0	58	12	90	15	6	111
IJmond		2	1	5	0	0	6	58	72	16	5	92
Totaal MRA		460	171	166	91	136	108	95	1.226	380	84	1.689
Overig Nederland		81	37	22	37	35	19	15	247			
Totaal werkzame beroepsbevolking		541	208	188	128	171	127	110	1.473			

* Rijttotaal is het aantal arbeidsplaatsen in de werkregio. Kolomtotaal is de werkzame beroepsbevolking naar woonregio.

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

Tabel B5.3 Woon-werkverkeer binnen de MRA en met overige delen van Nederland, 2023

Werkt in*:	Woont in*:	Amsterdam	Amstelland-Meerlanden	Zaanstreek-Waterland	Gooi en Vechtstreek	Almere-Lelystad	Zuid-Kennemerland	IJmond	Totaal MRA	Utrecht, Overig Flevoland	Zuid-Holland	Holland boven Amsterdam	Oost-Nederland	Zuid-Nederland	Noord-Nederland	Statistisch verschil	Totaal werkzame personen	Waarvan MRA	Waarvan extern MRA
	Aantal werkzame personen x 1.000																		
Amsterdam		365	64	49	19	33	25	13		47	54	22	18	18	9	37	774	569	168
Amstelland-Meerlanden		58	91	11	5	11	18	7		19	50	7	8	7	3	15	310	201	94
Zaanstreek-Waterland		11	1	97	0	0	1	5		2	2	14	1	1	1	8	145	116	21
Gooi en Vechtstreek		11	1	0	63	8	0	0		22	4	0	5	2	1	6	125	84	35
Almere-Lelystad		5	1	1	4	84	0	0		13	3	1	8	1	3	7	132	95	30
Zuid-Kennemerland		8	10	2	0	0	58	12		2	8	3	1	1	0	6	111	90	15
IJmond		2	1	5	0	0	6	58		1	3	11	1	0	1	5	92	72	16
Totaal MRA										105	124	58	43	31	19	84	1.689	1.226	380
Utrecht, Overig Flevoland		30	11	5	27	19	4	2	99										
Zuid-Holland		30	20	6	4	5	11	4	80										
Holland boven Amsterdam		4	1	8	0	1	2	7	23										
Oost-Nederland		7	2	2	3	7	1	1	23										
Zuid-Nederland		8	2	1	2	2	1	1	18										
Noord-Nederland		2	0	0	0	1	0	0	5										
Totaal werkzame beroepsbevolking		541	208	188	128	171	127	110	1.473										
Waarvan MRA		460	171	166	91	136	108	95	1.226										
Waarvan extern MRA		81	37	22	37	35	19	15	247										

* Rijttotaal is het aantal arbeidsplaatsen in de werkregio. Kolomtotaal is de werkzame beroepsbevolking naar woonregio.

Holland boven Amsterdam: Regio Alkmaar en Kop van Noord-Holland.

Noord-Nederland: Groningen, Friesland en Drenthe

Oost-Nederland: Overijssel en Gelderland

Zuid-Nederland: Zeeland, Noord-Brabant en Limburg

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

Tabel B5.4 Verhuizingen binnen de MRA en naar of vanuit overige delen van Nederland, 2022

Regio van vertrek*:	Regio van vestiging*:																
	Amsterdam	Amstelland-Meerlanden	Zaanstreek-Waterland	Gooi en Vechtstreek	Almere-Lelystad	Zuid-Kennemerland	IJmond	Totaal MRA	Utrecht, Overig Flevoland	Zuid-Holland	Holland boven Amsterdam	Oost-Nederland	Zuid-Nederland	Noord-Nederland	Totaal verhuisde personen	Waarvan intern MRA	Waarvan extern MRA
Aantal verhuisde personen x 1.000																	
Amsterdam	91	11	6	4	4	4	1		6	8	2	4	3	1	144	120	24
Amstelland-Meerlanden	8	16	1	0	1	2	0		2	3	1	1	1	1	37	29	9
Zaanstreek-Waterland	3	1	18	0	0	0	1		1	1	2	1	0	0	27	23	5
Gooi en Vechtstreek	2	0	0	13	1	0	0		3	1	0	1	1	1	23	16	6
Almere-Lelystad	2	1	0	1	19	0	0		2	1	0	2	1	1	29	22	7
Zuid-Kennemerland	2	1	0	0	0	13	2		1	2	1	1	0	0	23	19	5
IJmond	1	0	0	0	0	1	9		0	1	1	0	0	0	15	12	3
Totaal MRA								14	17	6	9	7	5	299	241	58	
Utrecht, Overig Flevoland	5	1	0	2	2	1	0	11									
Zuid-Holland	7	2	1	1	1	1	0	14									
Holland boven Amsterdam	2	0	1	0	0	0	1	5									
Oost-Nederland	4	1	0	1	1	0	0	7									
Zuid-Nederland	5	1	1	1	1	1	1	10									
Noord-Nederland	2	1	0	0	1	0	0	5									
Totaal verhuisde personen	134	35	29	23	31	24	16	292									
Waarvan intern MRA	108	30	25	18	25	21	13	241									
Waarvan extern MRA	25	6	4	5	6	4	3	52									

* Rijttotaal is het aantal personen dat verhuisd is vanuit de regio. Kolomtotaal is het aantal personen dat verhuisd is naar de regio.

Holland boven Amsterdam: Regio Alkmaar en Kop van Noord-Holland.

Noord-Nederland: Groningen, Friesland en Drenthe

Oost-Nederland: Overijssel en Gelderland

Zuid-Nederland: Zeeland, Noord-Brabant en Limburg

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

Bijlage 6 Referenties

Statistische bronnen

- CBS, Arbeidsrekeningen
- CBS, Banen van werknemers en afstand woon-werk; woon- en werkregio's
- CBS, Bestand hoogste opleidingen
- CBS, Bevolkingsstatistiek
- CBS, Enquête beroepsbevolking
- CBS, Monitor Brede Welvaart en Sustainable Development Goals
- CBS, Nationale rekeningen
- CBS, Regionale Monitor Brede Welvaart
- CBS, Regionale rekeningen (macro-economische kerncijfers, productieproces, economische groei)
- CBS, Zelfstandigen, inkomen en vermogen, regio
- CBS, Regionale Monitor Brede Welvaart
- CPB, Ramingen Nederlandse economie
- Europese Commissie, ramingen Europese economie
- Eurostat
- Gemeente Amsterdam, Onderzoek en Statistiek (O&S)
- ING Economisch Bureau, ramingen Nederlandse economie en sectoren
- LISA, Werkgelegenheids- en vestigingenregister
- OECD

Algemeen geraadpleegde bronnen

- Gemeente Amsterdam. Economische Verkenningen Metropoolregio Amsterdam 2011, 2012, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2023, 2024. Amsterdam.
- De Groot, H.L.F. (2023). Brede welvaart voor de Metropoolregio Amsterdam. Een analytisch kader voor fundamentele afruilen en keuzes. Gemeente Amsterdam, MRA Beleidsdossier 2023/1.

Hoofdstuk 1. De MRA in vogelvlucht

- CBS (2024). De Nederlandse economie in 2023. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- CBS (2025). Dossier zzp - Ontwikkelingen zzp. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.

- CBS (2025). Regionale economische groei 2024. Maatwerktabel met regionale economische groei per COROP-Plus regio in 2024. Den Haag/Heerlen.
- CPB (2025). Centraal Economisch Plan 2025. Den Haag: Centraal Planbureau.
- CPB, PBL en SCP (2024). Reflectie Brede Welvaart. Prinsjesdag 2024. Den Haag: Centraal Planbureau, Planbureau voor de Leefomgeving en Sociaal en Cultureel Planbureau.
- De Groot, H.L.F. (2023). Brede welvaart voor de Metropoolregio Amsterdam. Een analytisch kader voor fundamentele afruilen en keuzes. Gemeente Amsterdam, MRA Beleidsdossier 2023/1.
- De Heide e.a. (2024). R&D top 30 in een breder perspectief. Den Haag: TNO Vector.
- Draghi, M. (2024). The future of European competitiveness – Part A. A competitiveness strategy for Europe. Brussel: European Commission.
- Europese Commissie (2023). Regional innovation scoreboard. Brussel: European Commission.
- Fukuyama, F. (1992). Het einde van de geschiedenis en de laatste mens. Amsterdam: Uitgeverij Contact.
- Fukuyama, F. (1995). Welvaart: De grondslagen van het economisch handelen. Amsterdam: Uitgeverij Contact.
- Honohan, P. (2021). Is Ireland really the most prosperous country in Europe? Central Bank of Ireland, Economic Letter, Volume 21, no. 1.
- ING (2025). Ramingen Nederlandse sectoren. Amsterdam: ING Economisch Bureau.
- Parool (2025). Opnieuw grootste economische groei verwacht in de regio Amsterdam: 'Hoofdstad heeft veel werkgelegenheid naar zich toe gezogen'. Amsterdam: Parool (17 maart 2025).
- PBL (2022). Grenzen voor stikstofgebruik in veel gebieden in de wereld overschreden. Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving.
- Rabobank (2024). Brede welvaart verschillen tussen vrijwillige zzp'ers en zzp'ers uit noodzaak. Utrecht: Rabobank.
- SER (2023) Hoe wonen werkt. Den Haag: Sociaal-Economische Raad.
- Shorto, R. (2013). Amsterdam: Geschiedenis van de meest vrijzinnige stad ter wereld. Amsterdam: Ambo.
- TNO Vector (2025): Het Nederlandse concurrentievermogen in het licht van het Draghi-rapport: The future of European Competitiveness. Den Haag: TNO Vector.

- Van Bree, T., J. Vierhout en G. Geuskens (2025). Arbeidsproductiviteit vitaal voor verdienvermogen – Oplossingen voor achterblijvende groei. Den Haag: TNO Vector White paper.
- Van Kempen, J., C. van Oosteren en T. van Bree (2025). Consistent innovatiebeleid leidt tot meer private R&D. Economisch Statistische Berichten, 110 (4843), pp. 118-121.
- België, Duitsland en Denemarken. Den Haag: TNO Vector.

Hoofdstuk 2. Bevolking en arbeidsmarkt

- CBS (2025). Ruim 4 op de 10 bedrijven verwachten minder zzp'ers in te huren in 2025. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Staatscommissie Demografische Ontwikkelingen 2050 (2024). Gematigde groei – Rapport van de Staatscommissie Demografische Ontwikkelingen 2050, Den Haag: Staatscommissie.

Hoofdstuk 3. Structuur en concurrentiekracht

- CBS (2024). Arbeidsproductiviteit afgenomen in 2023. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- CPB (2024). Effect van Amerikaanse invoertarieven op de Nederlandse en Europese economie. Den Haag: Centraal Planbureau.
- CPB (2025). Economische effecten van importheffingen. Den Haag: Centraal Planbureau.
- Draghi, M. (2024). The future of European competitiveness – Part A. A competitiveness strategy for Europe. Brussel: Europese Commissie.
- Hoeberichts, M., F. van Moock en M. Volkerink (2025). Koploper of hekkensluiter? De Nederlandse arbeidsproductiviteitsgroei in internationaal en sectoraal perspectief. Amsterdam: De Nederlandsche Bank.
- MOB (2021): Bereikbaarheidsmonitor 2021: De bereikbaarheid en betaalbaarheid van betaaldiensten voor consumenten. Amsterdam: Maatschappelijk Overleg Betalingsverkeer.

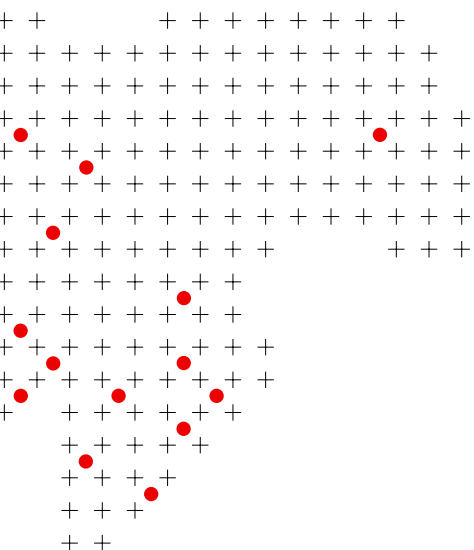
Hoofdstuk 4. Deelregio's van de MRA in vogelvlucht

- CBS (2025a). Economie groeit in 2024 in bijna alle regio's, krimp in Groningen. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- CBS (2025b). De regionale economie 2024. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.

- CBS (2025). Regionale economische groei 2024. Maatwerktabel met regionale economische groei per COROP-Plus regio in 2024. Den Haag/Heerlen.
- KiM (2023). Mobiliteitsbeeld 2023. Den Haag: Kennisinstituut voor Mobiliteitsbeleid.
- SER (2023). Hoe wonen werkt. Den Haag: Sociaal Economische Raad.

Hoofdstuk 5. Kerncijfers per deelregio

- CBS (2024). In alle regio's economische groei lager in 2023. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- CBS (2025a). Economie groeit in 2024 in bijna alle regio's, krimp in Groningen. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- CBS (2025b). De regionale economie 2024. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- CBS (2025). Regionale economische groei 2024. Maatwerktabel met regionale economische groei per COROP-Plus regio in 2024. Den Haag/Heerlen.

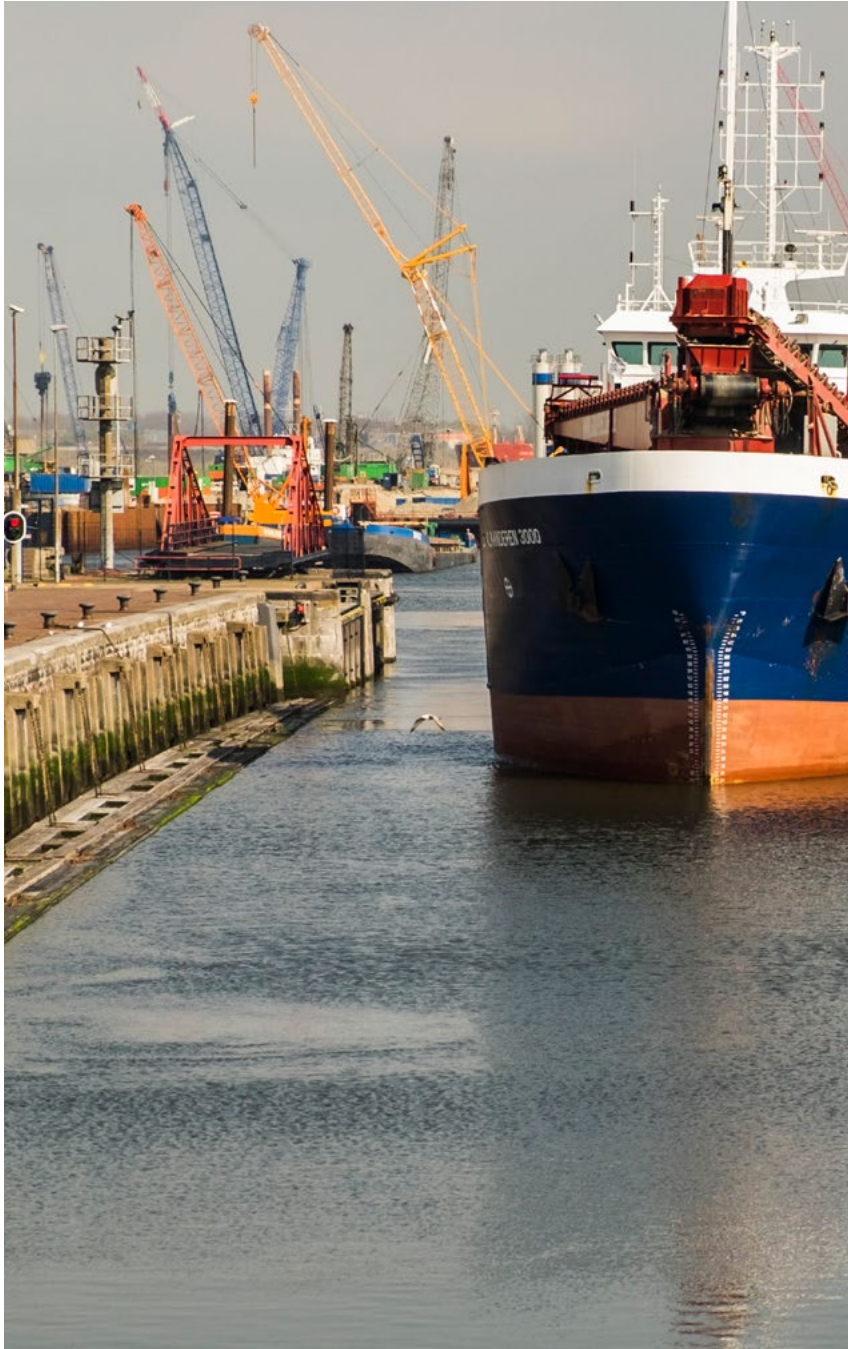
Bijlage 7 Verantwoording

Het bestuurlijke Platform Economie van de Metropoolregio Amsterdam heeft gevraagd zorg te dragen voor de totstandkoming van de *Economische Verkenningen Metropoolregio Amsterdam 2025*. De publicatie is tot stand gekomen met een financiële bijdrage uit het Regionaal Budget.

Vervolgens is een stuurgroep gevormd bestaande uit Martin Bekker (voorzitter, MRA-bureau), Linda Koeman (projectleider MRA), Martijn van Vliet (Gemeente Amsterdam Economische Zaken) en Michel van Wijk (Provincie Noord-Holland). Daarnaast is een brede klankbordgroep gevormd bestaande uit ambtelijke vertegenwoordigers van de MRA en enkele ondernemingen.

Samenstelling klankbordgroep

Martin Bekker (voorzitter)	MRA Bureau
Linda Koeman	Projectleider MRA
Hinne Paul Krolis	Gemeente Almere
Ineke van Tooren	Gemeente Amstelveen
Martijn van Vliet	Gemeente Amsterdam Economische Zaken en Cultuur
Jeroen Slot	Gemeente Amsterdam Onderzoek en Statistiek
Richard Hoving	Gemeente Haarlem
Koos Langeveld	Gemeente Haarlemmermeer
Lysanne ter Brugge	Gemeente Hilversum
Robert-Jan Moorman	Gemeente Lelystad
Bart Wiegman	Gemeente Purmerend
Thijmen Rofekamp	Gemeente Velsen
Jan Nijman	Gemeente Zaanstad
Michel van Wijk	Provincie Noord-Holland
Jorn Berends	Provincie Flevoland
Annette Keates	Regio Gooi en Vechtstreek
Gaston Tchang	Haven Amsterdam
Rico Luman	ING Economisch Bureau

Notities

Colofon

De *Economische Verkenningen Metropoolregio Amsterdam 2025* (EVMRA) is een uitgave van de Metropoolregio Amsterdam in opdracht van Platform Economie Metropoolregio Amsterdam.

De EVMRA is gemaakt door SEO Economisch Onderzoek, TNO en Vrije Universiteit Amsterdam.

Auteurs

Henri L.F. de Groot, Vrije Universiteit Amsterdam (samenvatting en hoofdstuk 1, 4 en 5), Arjan Heyma, SEO (hoofdstuk 2, 3 en 4), Sacha den Nijs, TNO (hoofdstuk 1, 4 en 5), Yashvant Premchand, TNO en Vrije Universiteit Amsterdam (hoofdstuk 1, 4 en 5), Rindert Ruit, SEO (hoofdstuk 2 en 4), Eldine Verweij, TNO (hoofdstuk 1, 4 en 5) en Marilou Vlaanderen, SEO (hoofdstuk 3).

Productie

Coördinatie Linda Koeman
Vormgeving LassooyDesign BNO, www.lassooydesign.nl
Drukwerk Veldhuis Media, www.veldhuismedia.nl

Foto's

Michiel Wijnbergh (kaft), Edwin van Eis, Tim de Groot en Michiel Wijnbergh.

Aanvullende informatie over de Economische Verkenningen MRA en de gebruikte data zijn te vinden op: www.metropoolregioamsterdam.nl/evmra

Copyright© 2025 Metropoolregio Amsterdam. Alle rechten voorbehouden. Het is geoorloofd gegevens uit deze Economische Verkenningen MRA te gebruiken in andere publicaties, mits daarbij de bron duidelijk en nauwkeurig wordt vermeld.

www.metropoolregioamsterdam.nl/evmra